UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

FILOZOFICKÁ FAKULTA

HISTORICKÝ ÚSTAV

ZNOJEMSKO MEZI ORLICÍ A LVEM:
SOUBOJ NĚMECKORAKOUSKÉ A ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNÍ MYŠLENKY V LETECH 1914–1920.

Disertační práce

Autor: Mgr. Zbyněk Sturz

Studijní program: P 7105 Historické vědy

Studijní obor: České a československé dějiny

Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Hradec Králové, 2019

Univerzita Hradec Králové

Zadání disertační práce

Autor: **Mgr. Zbyněk Sturz**

Studium: F1343

Studijní program: P7105 Historické vědy

Studijní obor: České a československé dějiny

Název disertační práce: **Znojemsko mezi orlicí a lvem: souboj německorakouské a československé státní myšlenky v letech 1914-1920**

Název disertační práce AJ: The Znojmo Region between the Eagle and the Lion: the Clash between German-Austrian and Czechoslovak State Ideas in 1914-1920.

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Disertační práce pojednává o transformaci jihomoravského regionu od vypuknutí první světové války po řádné etablování ČSR. Leitmotivem procesu je česko-německé nacionální soupeření, do kterého výrazně vstupuje socioekonomická problematika.

Práce se opírá o prameny deponované v SOkA Znojmo, MZA, Österreichisches Staatsarchiv (Kriegsarchiv a Archiv der Republik), VHA a Archivu MZV ČR; nezastupitelnou roli má i regionální tisk (Ochrana, Znaimer Wochenblatt).

František COUFAL, Osvobození jižní Moravy, Praha 1936

Hieronymus OLDOFREDI, Zwischen Krieg und Frieden, Wien 1925

Martin MARKEL, Svoboda a demokracie v regionu rakouského impéria. Politika jihomoravských Němců v letech 1848-1919, Brno 2010

Anton VRBKA, Gedenkbuch der Stadt Znaim 1226-1926. Kulturhistorische Bilder aus dieser Zeit, Nikolsburg 1927

Ivan ŠEDIVÝ, Češi, české země a velká válka 1914-1918, Praha 2003

Zdeněk KÁRNÍK, Malé dějiny československé (1867-1939), Vimperk 2008

Josef BARTOŠ a kol., Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek IX. Okresy: Znojmo, Moravský Krumlov, Hustopeče, Mikulov, Ostrava 1984

Garantující pracoviště: Historický ústav, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 6.4.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval pod vedením školitele samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

Ve Znojmě dne 21. 10. 2019

Poděkování

Rád bych touto formou poděkoval svému školiteli panu doc. Mgr. Jiří Hutečkovi, Ph.D. za cenné rady, kritické připomínky, všestrannou pomoc a nezlomnou trpělivost při vedení disertační práce. Dále bych chtěl poděkovat PhDr. Jiřímu Kacetlovi za to, že téma Velké války na Znojemsku nenechal zapadnout a obětoval mu spoustu času a úsilí. Můj dík patří i panu profesoru Lotharu Höbeltovi za ochotu, bez které bych nemohl realizovat studijní pobyt na krásném modrém na Dunaji (Mein Dank gilt auch Herrn ao. Univ.-Prof. Dr. Lothar Höbelt für seine Bereitschaft, ohne die ich nicht an der schönen blauen Donau studieren könnte). Děkuji i všem kolegům z Historického ústavu FF UHK a ostatních pracovišť, stejně jako všem vstřícným archivářům, muzejníkům a badatelům. V neposlední řadě si můj vděk zaslouží mí přátelé, rodina, a především Míša, protože bez jejich podpory a pochopení by tato práce nikdy nevznikla. Díky Vám!

Anotace závěrečné práce a klíčová slova

Zbyněk STURZ, *Znojemsko mezi orlicí a lvem: Souboj německorakouské a československé státní myšlenky v letech 1914–1920*, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2019, 221 s. Disertační práce.

Disertační práce pojednává o proměnách kolektivních identit a souboji německorakouské a československé státní myšlenky na jihu Moravy mezi lety 1914 a 1920. Jejím cílem je zachytit transformační proces akcelerovaný vypuknutím první světové války, se zvláštním zřetelem na lokální střet dvou národních revolucí během podzimu 1918, a přesahem do období poválečné stabilizace. Kromě primární nacionální linky text sleduje i dynamiku loajality vůči státu a četné socioekonomické aspekty. Hlavním přínosem práce není jen aktualizovaný pohled na regionální průběh jednoho z klíčových milníků 20. století, ale rovněž jeho zasazení do širších vnitrostátních a mezinárodních souvislostí. Těžiště studie však zůstává na Znojemsku, v motivacích a mentalitách Jihomoravanů.

Klíčová slova: První světová válka, rozpad Rakouska-Uherska, Německá jižní Morava, vznik Československa, Znojemsko, Češi a Němci, kolektivní identity.

Annotation and Keywords

Zbyněk STURZ, *The Znojmo Region between the Eagle and the Lion: The Clash of German–Austrian and Czechoslovak State Ideas in 1914–1920*, Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2019, 221 p. Doctoral Dissertation.

The dissertation thesis deals with changes of collective identities and with the clash of German-Austrian and Czechoslovakian state ideas in south Moravia between 1914 and 1920. Its aim is to reveal the transformational process accelerated by the Great War outbreak, with special focus on local conflict of two national revolutions, and overlap to the postwar stabilization era. Beside the primary national line, the text also handles the state loyalty dynamics as well as the various socio-economic aspects. Its main contribution is not only an updated view into the regional progress of this particular 20th century milestone but also its internal and international contextualization. However, the core of the study stays in the Znojmo region, within the South-Moravians' motivations and mentalities.

Keywords: The Great War, Austria-Hungary Downfall, German Southern Moravia, Formation of Czechoslovakia, The Znojmo Region, Czechs and Germans, Collective Identities.

Obsah

Úvod ... 9
1. Vojensko-úřednický dirigismus (1914–1916) ... 19
1.1 Za Boha, císaře a vlast! (1914) ... 19
1.2 V sevření válečného absolutismu (1915–1916) ... 35
2. Obnovení ústavnosti (1917–1918) ... 51
2.1 Resuscitace veřejné diskuse (1917) ... 51
2.2 Definitivní rozchod české a německé politiky (jaro 1918) ... 61
2.3 Poslední dny starého světa (léto 1918) ... 69
3. Ve víru převratů a revolucí (podzim 1918) ... 77
3.1 Pád rakouského orla (říjen 1918) ... 77
3.2 Na jihomoravské frontě (listopad 1918) ... 88
3.3 Fait accompli (prosinec 1918) ... 106
4. Od klidu zbraní k nové Evropě (1919–1920) ... 122
4.1 Osvobození nebo okupace? ... 122
4.2 Exilové aktivity Deutsch-Südmähren ... 135
4.3 Pod správou vládního komisaře ... 142
Závěr ... 155
Seznam použitých pramenů a literatury ... 165
Seznam použitých zkratek a termínů ... 176
Seznam příloh ... 178
Přílohy ... 181

Před rokem a dnes, Ochrana, roč. 11, č. 37, 4. září 1919, s. 1.:

„*…žel Bohu, nejsme tak českými nadšenci my dnes, jak byli jsme před rokem. Dnes jsme na prvním místě zase pokrokovci, agrárníky, lidovci, socialisty atd. a Čechy až na místě posledním. Dnes rozdrobeni jsme na všechny ty strany a stranečky jako druhdy za starého Rakouska, a veta je po svornosti celého národa!*“

Úvod

Základní badatelskou otázkou disertační práce *Znojemsko mezi orlicí a lvem*[1] jsou příčiny a mechanismy regionální dekompozice habsburské monarchie bezprostředně následované snahami o instalaci nových státoprávních projektů, s primárním zaměřením na tzv. Německou jižní Moravu (něm. Deutsch-Südmähren; dále DSM). Po čtyři staletí byla podunajská monarchie, později nazývaná Rakouské císařství, respektive Rakousko-Uhersko, stálou geopolitickou veličinou střední Evropy, která mimo jiné určovala charakter moravsko-dolnorakouského pomezí. Skutečnost, že obě země oddělovala pouze vnitřní hranice[2] s absencí přirozených přírodních překážek, výrazně přispívala ke vzájemnému společenskému a hospodářskému propojení, obzvláště s nástupem modernizace ve druhé polovině dlouhého 19. století. Průběh a výsledek první světové války měl tento trend zásadně změnit.

Leitmotivem nové střední Evropy se totiž stal koncept národních států opírající se o právo na sebeurčení. Patriotismus vázaný na region a vlastenectví spojené se státem bylo v průběhu konfliktu vytěsněno stále naléhavějším akcentováním etnického nacionalismu. Práce proto operuje s termíny *Češi* a *Němci*, které vnímá na základě kulturně-politické sebeidentifikace tak, jak se dotvořily na přelomu 19. a 20. století.[3] Jelikož v průběhu sledovaného období obě skupiny realizovaly své státotvorné ambice, dochází k částečnému překryvu těchto pojmů s představiteli a sympatizanty československé a německorakouské republiky. Vedle dominantních národních proudů je pozornost soustředěna i na multinacionální (staro)rakušanství a internacionální socialismu. Hlavním cílem disertace je zachytit proměny těchto kolektivních identit na příkladu jižní Moravy.

Chronologické vymezení tématu se přitom neomezuje pouze na krátkou éru DSM v období státního převratu, respektive státních převratů. Pro komplexní

---

[1] Heraldické figury orlice a lva personifikují dvojici protagonistů – rodící se první Československou a Rakouskou republiku. Obě dvě by šlo s úspěchem zrelativizovat, neboť stříbrného lva především v domácí rovině doplňovala moravská šachovnicová orlice, zatímco tu rakouskou zase v období mezi válkou a mírem nahradil polozapomenutý znak Německého Rakouska. V titulu rovněž není akcentován třetí symbol, císařský orel, a to protože jej oba národní proudy nadobro zavrhly.

[2] Byť mezi dvěma historickými státními útvary, zeměmi Koruny české a tzv. rakouskými či alpskými zeměmi, což se v průběhu ukáže jako klíčové.

[3] O obsahu pojmů *Češi* a *Němci* více Milan ŘEPA, *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě 19. století*, Brno 2001.; Milan ŘEPA, *Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století*, Praha 2014.
K aktualizaci Řepových závěrů pro začátek 20. století snad jen, že důraz na individualitu a možnost volby (ve sféře kultury či v rámci politického spektra) typický pro 19. století ustupoval kolektivismu, který se opíral o vnější „objektivní“ principy (prostředí, rodinný původ).

zachycení vnitřní dynamiky a souvislostí je práce ohraničena roky 1914 a 1920, které jsou chápány jako začátek konce (Rakouska-Uherska) a konec začátku (formování ČSR). Na místní úrovni stanovená epocha koresponduje s komunálními volbami ve Znojmě, které v roce 1914 korunovaly trendy předcházejícího vývoje a v roce 1920 zase potvrdily vítězství ČSR. Širší časový záběr rovněž lépe dovolí nahlížet na případné (dis)kontinuity a odhalit, zda měl transformační proces charakter evoluce nebo revoluce.[4]

Z geografického hlediska je stanovení jasných mantinelů komplikovanější. Pod poměrně vágním termínem *Znojemsko* se totiž neskrývá ani soudní, ani politický okres, ani žádná jiná uzavřená územní jednotka. Pro zachycení dvojakosti konfliktu je nezbytné sledovat obě strany nově konstruované hranice, která navíc v očích jedněch kopírovala distribuci soupeřících etnik, zatímco v očích druhých nadále ctila historické země; mezi říjnem a prosincem 1918 se tak de facto objevují Znojemska dvě – německorakouské a československé. Podle nejširší regionální definice tak práce zkoumá všechny oblasti, které v inkriminovaném období aktivně či pasivně referovaly o Znojmu jako o svém mocenském centru. Z administrativního hlediska se jedná o části moravských okresů Dačice, Hodonín, Hustopeče, Mikulov, Moravské Budějovice, Moravský Krumlov a Znojmo, a přilehlý pruh dolnorakouského pohraničí, především město Retz, kam se uchýlila německorakouská reprezentace po obsazení jižní Moravy čs. vojskem. Těžištěm je však město Znojmo coby politické, ekonomické a společenské centrum, a přilehlé okolí.

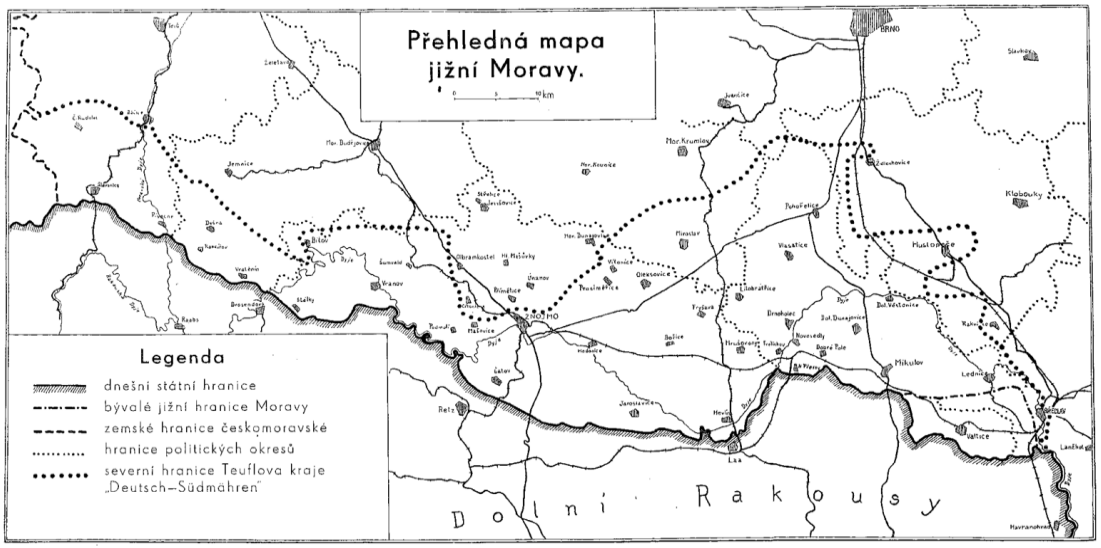

[4] Dřívější interpretace 28. října 1918 coby „bodu 0" byla již vědeckou debatou i odbornou literaturou korigována směrem k přechodu mezi monarchií a národními státy.
Zdeněk KÁRNÍK, *Malé dějiny československé (1867–1939)*, Praha 2008, s. 15–33; Jan RYCHLÍK, *1918, Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018.

Za základní příručku k dané problematice je považována publikace z pera Františka Coufala[5] *Osvobození jižní Moravy* z roku 1937,[6] která však vzhledem k době a okolnostem svého vzniku neodpovídá kritériím moderní historické vědy, je značně tendenční a z hlediska objektivity naprosto nevyhovující.[7] Její apriorní zavrhnutí by ale bylo pošetilé; autor byl přímým účastníkem historických událostí, a to nejprve v roli důstojníka rakousko-uherské armády, později vedoucího vojenského odboru československého Okresního národního výboru ve Znojmě (dále jen ONV). Coufal kromě svého, byť retrospektivně pokřiveného, očitého svědectví odkazuje i na řadu materiálů, které se dodnes v archivech nedochovaly, části z nich dokonce přejímá a přímo cituje.[8] Monografie je tak cenným informačním zdrojem poskytujícím svědectví z československého úhlu pohledu, který po pečlivém kritickém zpracování, a porovnání s archivními materiály bezpochyby poskytuje množství zajímavých, důležitých a unikátních svědectví.

Pomyslným německým či německorakouským protipólem jsou memoáry Hieronyma Oldofrediho *Zwischen Krieg und Frieden* (čes. *Mezi válkou a mírem*).[9] Hrabě Oldofredi byl Vídní dosazeným úředníkem, kterému bylo zprvu svěřeno

---

[5] František Coufal (1892–1941) se na rozdíl od ostatních protagonistů jihomoravské transformace před vypuknutím Velké války nikterak veřejně neprofiloval. Po vystudování německé vyšší reálky absolvoval vojenskou službu jako jednoroční dobrovolník a lze jej považovat za národnostně indiferentního loajalistu z řad majoritní populace. Do hledáčku české komunity se dostal až poté, co jako jeden z mála znojemských Čechů oblékl důstojnický stejnokroj. Během operací na ruském bojišti byl zajat, ale nevstoupil do legií. Naopak, po pádu východní fronty se zapojil do bojů proti Itálii, byl dekorován medailí za zásluhy *signum laudis*, a povýšen. K rozhodnutí spojit svůj osud s československým politickým programem se uchýlil až během říjnové schůze rakousko-uherského důstojnictva v Albrechtových kasárnách, kde byl ohlášen zánik rakousko-uherské branné moci. Nutno podotknout, že iniciátory schůze byli příslušníci *Volkswehru*, tedy armády formujícího se Německého Rakouska, a rozpuštění rakousko-uherské armády bylo německorakouským revolučním aktem. Vedle výzvy ke vstupu do *Volkswehru* či alternativy v podobě odchodu z činné služby byli zúčastnění důstojníci odkázáni rovněž na kancelář Okresního národního výboru, což byla cesta, kterou zvolil i František Coufal. V řadách čs. armády setrval po celé meziválečné období a svou službu završil coby podnáčelník štábu V. sboru generála Aloise Eliáše. Po nacistické okupaci byl jako člen odbojové organizace Obrana národa zatčen, uvězněn a v říjnu 1941 popraven na dvoře ruzyňských kasáren. V žádném případě tak nelze říci, že by se jednalo o oportunistu nebo bezcharakterního kariéristu.
Eduard STEHLÍK – Ivan LACH, *Vlast a čest – byly jim dražší nežli život*, Hradec Králové 2000, s. 34–35.

[6] František COUFAL, *Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu na jižní Moravě roku 1918*, Praha 1937.

[7] Už samotný název *Osvobození jižní Moravy* podsouvá čtenáři jednostranný úhel pohledu. První věta jej pak definitivně potvrdí: „*Bývalo na jižní Moravě před státním převratem pro Čechy neveselo.*“ Zároveň je potřeba dodat, že kniha nevznikala jako akademická monografie, byť se tak díky poznámkovému aparátu na první pohled může jevit, ale že ji vydal Svaz čs. důstojnictva roku 1937, tedy v době vzrůstajícího vnitřního i mezinárodního česko-německého napětí. Za těchto okolností je její rétorika přirozená a pochopitelná.

[8] Jedná se především o dokumenty z provenience ONV či rakousko-uherského pěšího pluku č. 99, nebo zápisky a vzpomínky autora a ostatních protagonistů čs. převratu; např.: Josefa Rudoleckého, Karla Farského, Stanislava Maráka, setníka Švendy a dalších.

[9] Hieronymus OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden. Errinerungen*, Wien 1925.

znojemské okresní hejtmanství, a po odstavení Oskara Teufela pak správa celého Německo-jihomoravského Kraje. Před obsazením regionu čs. jednotkami přestěhoval úřad do nedalekého Retzu, kde ve svých aktivitách pokračoval až do podpisu saintgermainské smlouvy v září 1919.[10] Vedení exilového hejtmanství a přímá účast na pařížských mírových jednáních posouvá celou problematiku z místního sporu na přinejmenším středoevropskou úroveň. Ani Oldofrediho dílo však není univerzálním klíčem k poznání neboť je v zásadě stejně poznamenané jako to Coufalovo.[11] Jeho důležitost spočívá v zachycení událostí, které Coufal účelově zamlčuje,[12] v přepisu plejády rozhovorů, telefonátů a dálnopisů mezi protagonisty československé i německorakouské revoluce, a v zasazení sporu do širšího kontextu.[13]

Paměti Františka Coufala a Hieronyma Oldofrediho v zásadě nevědomky konstruují základní interpretační proudy v české a německé sekundární literatuře. Světlou výjimkou je doposud nepřekonaná syntéza regionálních dějin *Gedenkbuch der Stadt Znaim* (čes. města z pera pedagoga a kustoda znojemského muzea Antona Vrbky, která však o převratu podává pouze dvoustránkové svědectví.[14] Ostatní meziváleční autoři neříkají nic nad rámec výše zmiňovaných publikací a v zásadě pouze opakují, až legitimizují československé či německorakouské argumenty.[15]

Po druhé světové válce a transferu německého obyvatelstva z jihomoravského pohraničí zájem o téma v domácím prostředí utichá a rezonuje pouze v regionálním tisku v souvislosti s výročím roku 1918 v letech 1958 a 1988.[16] Na opačné straně

---

[10] Transfer sídla německorakouského okresního hejtmanství ze Znojma do Retzu bohužel zapříčinil ztrátu drtivé většiny spisového materiálu německé, resp. německorakouské, provenience.

[11] Československé ozbrojené složky jsou standardně označovány jako „*tschecho-slowakischen Soldateska*“, termín mírová jednání (něm. Friedensverhandlungen) v Saint-Germain-en-Laye je ve většině případů uváděn v uvozovkách a podobně.

[12] Nejkontrastněji působí Oldofrediho percepce čs. ozbrojených složek, které líčí jako násilnickou sebranku nerespektující nedotknutelnost civilního obyvatelstva a nezcizitelnost soukromého majetku.

[13] Situaci po obsazení jihu Moravy československými silami jsou věnovány kapitoly IV., V. a V.: *Auf der Suche nach Recht in der Schweiz, Sudmährens Hoffnung auf die Friedenskonferenz* a *Bei den Friedensverhandlungen in Saint-Germain-en-Laye*.

[14] Anton VRBKA, *Gedenkbuch der Stadt Znaim. Kulturhistorische Bilder aus dieser Zeit*, Nikolsburg 1927; resp. kapitola *Umsturz*, s. 449–451.

[15] V českém prostředí je nejvýraznější práce ředitele znojemského gymnázia Karla Polesného:
Karel POLESNÝ, *Znojmo před převratem*, Od Horácka k Podyjí VII, 1929–1930, s. 33–36.
Karel POLESNÝ, *Znojemský převrat 1918*, Od Horácka k Podyjí VII, 1929–1930, s. 113–116; Od Horácka k Podyjí XI, 1933–1934, s. 4–6, 21–23 a 57–59.
V německém patrně brožura zbývající se německou nacionální politikou let 1918–1919 v českých zemích: Paul MOLISCH, *Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in Jahren 1918–1919*, Wien 1932.

[16] Václav JAŠA, *Osvobození Znojma 16. prosince 1918*, Podyjí 2, 1958, s. 129–131.
Zdeněk BÍNA, *Vznik republiky a Znojemsko.* Znojemsko, roč. 28, č. 42, 19. října 1988, s. 3; č. 43, 26. října 1988, s. 2; č. 44, 2. listopadu 1988, s. 3; č. 45, 9. listopadu 1988, s. 3; č. 46, 16. listopadu 1988, s. 3; č. 47, 23. listopadu 1988, s. 3.

hranic mezitím v mnichovském exilu vznikla perla česko-německé historické literatury meziválečného období, *Tschechen und Deutsche 1918–1938* od Johanna Wolfganga Brügela.[17] K renesanci české produkce dochází až po polistopadovém zmrtvýchvstání kritického přístupu k nejnovějším dějinám. Díky tomu vznikla i doposud nejucelenější sonda do světa jihomoravských Němců s názvem *Svoboda a demokracie v regionu rakouského impéria* od Martina Markela;[18] regionálním dějinám česko-německých vztahů se věnuje také řada vysokoškolských kvalifikačních prací.

V širším měřítku se do české historiografie vrátila tabuizovaná témata a přístupy k historii, které podnítily vznik široké a inspirativní referenční literatury. Pro období první světové války a meziválečné republiky vznikly syntetické příručky národních dějin například z pera Ivana Šedivého[19] a Zdeňka Kárníka.[20] Rakouské dějiny pak zpracoval kolektiv historiků vedený Milanem Hlavačkou a Václavem Veberem v edici NLN *Dějiny států*.[21] Rozpad rakousko-uherského soustátí a vznik ČSR se v souvislosti se stým výročím stal námětem knihy Jana Rychlíka.[22] Transformací středoevropského prostoru po první světové válce si prizmatem diplomatických jednání na pařížských předměstích všímá ve své práci Jindřich Dejmek,[23] domácímu prostředí (z čs. úhlu pohledu) je zase věnována publikace pracovníků Vojenského historického ústavu Radka Břacha a Jaroslava Láníka[24] či kolektivní monografie Masarykova ústavu AV ČR z cyklu *České křižovatky evropských dějin*.[25] Problematiku česko-německých vztahů po legalizaci průkopnické

---

[17] Český překlad: Johan Wolfgang BRÜGEL, *Češi a Němci 1918–1938*, Praha 2006. Pozn.: Je obrovskou škodou, že autor, ač rodák z jihomoravských Hustopečí, sleduje převážně linku Německých Čech a DSM staví na druhou kolej. Přesto mu nelze upřít, že podává široký, podrobný, ucelený, ideologicky nedeformovaný a dosud kvalitativně nejvyšší výklad střetu československé a německorakouské revoluce.

[18] Martin MARKEL, *Svoboda a demokracie v regionu rakouského impéria. Politika jihomoravských Němců v letech 1848–1919*, Brno 2010.

[19] Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2014.

[20] Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938) I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2000.

[21] Milan HLAVAČKA – Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2010.; srov. Pieter M. JUDSON, *The Habsburg Empire: A New History*, Cambridge 2016..

[22] Jan RYCHLÍK, *1918, Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018.

[23] Jindřich DEJMEK, *Zrod nové Evropy, Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011.

[24] Radko BŘACH – Jaroslav LÁNÍK, *Dva roky bojů a organizační práce. Československá armáda v letech 1918–1920*, Praha 2013. Pozn.: V této monografii jsou dokonce umístěny fotografie z obsazování Znojma československými jednotkami.

[25] Lucie KOSTRBOVÁ – Jana MALÍNSKÁ a kol., *1918: Model transformačního procesu?* Praha 2010.

práce Jana Křena[26] aktualizoval mezi jinými Václav Houžvička, který téma komplexně uchopil mezi polovinami devatenáctého a dvacátého století.[27] S nacionalitou v moravském prostoru pak bravurně operuje v již citovaných monografiích o kolektivních identitách Milan Řepa.[28] Vedle nacionalismu současně nelze opomenout fenomén revoluce,[29] jímž se ve formě odporu a protestu v poslední době zabýval kupříkladu Rudolf Kučera píšící o „hněvu na příděl".[30]

Rozpad bipolárního světa umožnil rovněž navázání přeshraniční spolupráce a vznik česko-rakouských uskupení za účelem pořádání společných přednášek, disputací a konferencí. Jako příklady těchto aktivit jmenujme alespoň studii Česko-německé a Slovensko-německé komise historiků o vztahu těchto tří národů v průběhu první světové války,[31] kolektivní monografie vzešlé z rakousko-českých historických dnů[32] či knihu o společných česko-rakouských dějinách s prozaickým názvem *Sousedé*.[33] Problematika sebeidentifikace a politické aktivizace v českých zemích se dostala i do hledáčku zahraničních badatelů z anglosaského prostředí, kteří do diskuse vnesli nový a neotřelý pohled nabourávající tradiční vzorce myšlení o identitách definované vesměs národní historiografií.[34]

Jádro disertace však přirozeně stojí na studiu primárních pramenů. Ty lze rozdělit do tří skupin: lokální, nadregionální a mezinárodní. Do prvního ranku spadají materiály, které vznikly na jižní Moravě, převážně za účelem vnitřní agendy a ovlivňování majoritní populace. Ve Státním okresním archivu (dále jen SOkA) Znojmo jich bohužel není mnoho, neboť písemnosti vzniklé činností německo-jihomoravského hejtmanství ani Okresního národního výboru ve Znojmě se v místě

---

[26] Jan KŘEN, *Konfliktní společenství*, Praha 2013.
[27] Václav HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, Praha 2005.
[28] Milan ŘEPA, *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě 19. století*, Brno 2001; Milan ŘEPA, *Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století*, Praha 2014.
[29] Martin MALIA, *Lokomotivy dějin. Revoluce a utváření moderního světa.* Praha 2009.
[30] Rudolf KUČERA, *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013, s. 124–153.
[31] Hans MOMMSEN – Dušan KOVÁČ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Der Erste Weltkrieg und die Beziehungen zwischen Tschechen, Slowaken und Deutschen (Veröffenglichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa)*, Essen 2000.
[32] David SCHRIFFL – Niklas PERZI (Hgg.), *Schlaglichter auf die Geschichte der böhmischen Länder vom 16. bis 20. Jahrhundert. Ausgewählte Ergebnisse zu den Österreichisch-Tschechischen Historikertagen 2006 und 2008*, Wien – Berlin – Münster 2011.
[33] Niklas PERZI – Ota KONRÁD – Hildegard SCHMOLLER – Václav ŠMIDRKAL, *Nachbarn. Ein österreichisch-tschechisches Geschichtsbuch*, Weitra 2019.
[34] Pieter M. JUDSON, *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*, Cambridge 2007; Tara ZAHRA, *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands 1900–1948*, Ithaca 2008; Jeremy KING, *Budweisers Into Czechs and Germans. A Local History of Bohemian Politics 1848-1948*, Princeton 2005.

nedochovaly.[35] Nejvíce informací obsahuje fond Archiv města Znojma, který zas ze své podstaty nevěnuje příliš pozornosti situaci na venkově.[36] Nejbohatším zdrojem přímo ze Znojemska tak zůstávají se všemi svými klady i zápory dobová periodika, především česká *Ochrana* a německý *Znaimer Wochenblatt*.[37]

Prameny nadregionální povahy, tedy takové, které vznikaly na základě komunikace československých i německorakouských revolučních orgánů s nadřízenými, popř. oponentními mocenskými centry, jsou deponovány v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA)[38] a v Rakouském státním archivu ve Vídni, Archivu republiky (něm. Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik; dále jen dále OeStA – AdR) a Válečném archivu (něm. Kriegsarchiv).[39] Za archiválie nadregionální provenience lze považovat také spisový materiál, který o Znojemsku referuje a přitom ze Znojemska nepochází, ani do něj nesměřuje – tedy písemnosti zemských[40] a centrálních[41] institucí, které se situací na jižní Moravě ve své agendě zabývaly.

Do kategorie mezinárodní lze zařadit všechna akta, která zprostředkovávala vzájemnou komunikaci mezi centry (Prahou a Vídní)[42] nebo byla adresována mezinárodní komunitě, především fóru versailleskému mírovému kongresu.[43]

---

[35] SOkA Znojmo, f. Okresní úřad Znojmo; SOkA Znojmo, f. Okresní národní výbor Znojmo.

[36] SOkA Znojmo, fond Archiv města Znojma, oddíl Spisovna města Znojma; SOkA Znojmo, f. Městský národní výbor Znojmo, odd. Kronika města Znojma 1918-1923, sign. K-I 559 a SOkA Znojmo, Okresní soud Znojmo.

[37] Tisk byl na počátku 20. století stále primárním médiem, které oslovovalo většinu populace. Obzvláště v pluralitním městském prostředí proto docházelo k přizpůsobování obsahu světonázoru cílových čtenářů, většinou ve smyslu politického spektra. Nejdelší tradici měl ve Znojmě německý *Znaimer Wochenblatt* (čes. *Znojemský týdeník*), který se profiloval nadstranicky, byť reálně promlouval převážně k pokrokářskému patriciátu. Jako česká odpověď byl založen *Moravský Jih*, který byl platformou českých pokrokářů (Viléma Veleby). Většina jihomoravských Čechů však žila na venkově, a s jejich vidění světa spíše korespondovala křesťansko-sociální *Ochrana* Josefa Rudoleckého. S etablováním hnutí deutschvölkisch založili svůj tiskový orgán *Deutscher Mahnruf* i němečtí radikálové (Oskar Teufel). Po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku ČSR došlo k posunu uvnitř *Znaimer Tagblattu* (čes. *Znojemský deník*), jehož šéfredaktorem se stal tajemník DNSAP Felix Bornemann, který k titulu přidal *…und Niederösterreichischer Grenzbote* (čes. *…a dolnorakouský hraniční posel*). Na české straně na změnu poměrů zareagovala nejdříve ČSS a jejich *Znojemsko*.

[38] MZA Brno, B40 Zemský úřad Brno a MZA Brno, B33 Národní výbor 1918.

[39] OeStA – AdR, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv (dále jen AA1), Liasse Österreich; OeStA – AdR, Landesverteidigung, Allgemeine (dále jen LV1).
OeStA – Kriegsarchiv (dále jen KA), osobní fond NL 529 Klein a NL 753 Klepsch-Kirchner.

[40] Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále jen VHA), Zemské vojenské velitelství Brno.

[41] OeStA – AdR, Bundeskanzleramt, Präsidium (BKA); OeStA – AdR, Bundeskanzleramt, Bundespressedienst; OeStA – AdR, Landesverteidigung, Volkswehr (dále jen LV2).
VHA, fondy pěších pluků č. 8, 14, 21, 81 a 99.

[42] Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), Politické zprávy, Rakousko – Vídeň; OeStA – AdR, AA1, Liasse Tschechoslowakei; OeStA – AdR, Auswärtige Angelegenheiten, Politisches Archiv – Präsidium (dále jen AA2).

Znojemsko mezi orlicí a lvem prověřuje následující hypotézy:

- Imploze Rakouska-Uherska na podzim 1918 byla následkem celospolečenských strukturálních změn kolektivních identit; v regionu jižní Moravy měla charakter rezignace na loajalitu vůči císařství následovanou střetem německorakouské a československé národní myšlenky.
- Široké etablování nacionalismů úzce souviselo s étosem národního semknutí proti vnějším tlakům; jihomoravští Češi/Čechoslováci se spojili do jednoho šiku na základě ostrakizace v průběhu Velké války, Němci tváří v tvář hrozbě života na periferii cizího státu roku 1919 (zatímco vítězná česká společnost se tou dobou opět začínala vnitřně diferenciovat).
- Fenomén 28. října 1918 byl pouhou epizodou v revoluci. A třebaže klíčovou (bod, odkud není návratu), transformační proces byl mnohem komplexnější; ostatně rakouští Němci jej začali už o týden dříve, podobně jako představitelé Masarykovy zahraniční akce.
- Připojení Znojemska a jižní Moravy k ČSR nebylo ani zdaleka samozřejmou či někým/něčím predestinovanou skutečností, ale předmětem složitého sjednávání, dokonce za užití příležitostného násilí (na obou stranách).
- Zkoumání vzniku národních států nelze oddělit od sociální (socialistické?) roviny, která s postupujícím časem nabírala na síle stejně jako nacionalismy; Německé Rakousko i Československo byly národní státy s rudou vládou.
- V případě zaměření se na jižní Moravu nelze opomenout geografický determinant relativní blízkosti Vídně: metropole podunajského soustátí byla tradičním gravitačním centrem, se Znojmem ji navíc v době války citelně spojovala vojsková tělesa a ekonomika; v éře Německé jižní Moravy lze díky tomu sledovat mnohem větší míru novorakušanství než pangermanismu.
- Spor o průběh dolnorakousko-jihomoravské hranice nebyl pouhou regionální šarvátkou, ale mezistátní, respektive evropskou záležitostí; Češi/Čechoslováci se při svém postupu zaštiťovali Dohodou, představitelé DSM hledali zastání u presidenta Wilsona a vše rozřešila až pařížská mírová konference.
- Navzdory nepřeberné řadě historických syntéz, které Velkou válku interpretují jako vyvrcholení imperiálního soupeření druhé poloviny

[43] AMZV, Pařížský archiv.
OeStA – AdR, Auswärtige Angelegenheiten, Friedensdelegation St. Germain (dále jen AA3).

19. století (končícího 1918), se z hlediska mocenských mechanismů a podoby každodennosti jedná spíše o začátek století 20. (které tak začalo roku 1914); s koncem starého světa totiž ani zdaleka nezanikly všechny jeho problémy a první poválečné měsíce vykazují četné kontinuity.

- Německorakouské aktivity z let 1918–1919 dopředu (a tedy ahistoricky) nezpůsobily mnichovskou krizi a rozbití Československa v září 1938;[44] jihomoravští Češi už v roce 1920 navázali s místními Němci spolupráci (byť na bázi protestu) a oba dějinné milníky od sebe dělí dlouhých 20 let. Je potřeba zdůraznit, že nacisté (přinejmenším politické elity) byli odlišnou entitou než představitelé DSM (roku 1938 neproběhl comeback O. Teufela).

Metodologie práce vychází z výše představených konceptů, přístupů a limitů. Z hlediska historického řemesla sehrává nejdůležitější roli zevrubná pramenná analýza a její kritická interpretace. Největším úskalím je dobový tisk, který podléhal jak stranickému narativu, tak úřednímu dohledu a (auto)cenzuře.[45] Tento typ pramenu je rovněž specifický svou orientací na elity a městské prostředí coby centrum dění. Jelikož disertace líčí primárně politické dějiny, je preferován progresivní, synchronní přístup. Cílem práce však není jen deskripce událostí a kauzalit, ale i poodhalení motivací a mentalit různých společenských entit a náhled do jejich žitého světa (něm. Lebenswelt). V textu jsou proto akcentována i socioekonomická témata, avšak nikoliv jako sonda hospodářských dějin, ale spíše jako jedna z plejády rovin nacionálního soupeření. Hospodářské ukazatele a společenské klima totiž prakticky podmiňovaly existenci jakékoliv ideologie, čímž spoluutvářely kolektivních identity coby hlavní předmět studie. Výzkum se tím pádem neobejde bez širšího interdisciplinárního přesahu od politologie přes sociální psychologii či psychologickou sociologii až po historickou demografii nezbytnou pro

---

[44] Charakteristika Oskara Teufela z pera Václava Jaši: „*Byl to hrubý, despotický a démonický povýšenec, menší předobraz Adolfa Hitlera. Jakýsi předchůdce Scharfführerů německého nacismu.*“
Václav JAŠA, *Kdo to byl Oskar Teufel?*, Znojemsko, roč. XVII (9), zvláštní číslo K 50. výročí vzniku Československa, s. 11.
Srov. Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety. Iredentistický puč německých nacionalistů v ČSR v letech 1918–19*, Liberec 1960.

[45] Mantinely veřejného projevu mezi řádky přiznává i dovětek noticky informující o rekvisici varhanních píšťal: „*Co řekl by mnohý, kdyby všechno, co cítí, též říci směl?*“
Ochrana, roč. 10, č. 4, 17. ledna 1918, s. 3.
Srov. Příloha č. 1: Ukázka limitů bádání v podobě tiskové cenzury.

podchycení podpory a legitimity politických hnutí ve volbách či hledání odrazu etnické identity ve sčítání lidu.[46]

Text je strukturován tak, aby kapitoly odpovídaly dílčím vývojovým etapám. První pojednává o válečném absolutismu let 1914–1916 s tím, že je vnitřně rozdělena na emotivní éru prvních válečných měsíců roku 1914 a přechod do letargie v sevření vojensko-úřednického aparátu let 1915 a 1916. Druhá odpovídá liberalizované vládě císaře Karla I. 1917–1918, která v roce 1917 povolila stavidla sešněrovaného režimu, čímž mimo jiné urychlila vyhranění nacionálních proudů, které v agónii léta 1918 pojila už jen setrvačnost. Třetí kapitola sleduje měsíc po měsíci střet československých a německorakouských snah o začlenění jižní Moravy do právě vznikajících národních států. Poslední část mapuje stabilizaci československé moci v letech 1919–1920 a její jednotlivé oddíly tematicky sledují československou, německorakouskou a regionální linku prvních poválečných měsíců.

Autorským přínosem disertační práce je především uchopení tématu jako souboje více rovnocenných protihabsburských revolucí,[47] pomyslné orlice a lva, jejichž zájmy se střetly na půdě jižní Moravy. Toto paradigma sice navazuje na starší studie,[48] přesto není v české a československé historiografii, natož obecném historickém povědomí, něčím samozřejmým. Kromě národního sporu Čechů a Němců je navíc v textu zahrnut i element loajality/loajalismu a socialismu; a z přísné česko-německé dichotomie vystupují i další společenské specifické skupiny jako židé/Židé či ženy. Za další inovaci lze považovat i provázání regionálních dějin s dějinami obou zúčastněných států, a v důsledku i celé střední Evropy. Pro historii českých, respektive moravských, Němců, je zase důležité poodhalení specifik, spojitostí a odlišností „jihomoravského modelu.“[49]

---

[46] Pro sledované období bohužel musíme vycházet z nestandardizovaných údajů, neboť mezi lety 1910 a 1921 se mechanismy voleb i deklarace nacionality změnily, což výsledná čísla výrazně relativizuje. Původní kritérium „obcovací řeči“ (něm. Umgangssprache) nahradil prováděcí předpis čs. zákona č. 256/1920 Sb. „o sčítání lidu“ deklaračním principem. Srov. Václav BŮŽEK a kol., *Kultury na hranici - Jižní Čechy - Jižní Morava,* Waidhofen an der Thaya 1995.

[47] Tvrzení o „české revoluci“ a „německé kontrarevoluci“ lze už v prvopočátku snadno rozbít připomenutím faktu, že se Znojmo oficiálně vyslovilo pro Německé Rakousko už 27. října 1918.

[48] Zdeněk Kárník jej představil již před více než půl stoletím: Zdeněk KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral?* Praha 1968.

[49] Výklad historie tzv *německých provincií* z roku 1918 bývá většinou bohemocentricky redukován na Deutsch-Bohmen (čes. Německé Čechy) s dodatkem, že k podobným snahám došlo i na Opavsku, na Šumavě a na Znojemsku.

1. Vojensko-úřednický dirigismus (1914–1916)

1.1 Za Boha, císaře a vlast! (1914)

„*Smutná zvěst, jež nikdo se nenadál, jež zatlačuje všechno ostatní do pozadí: následník trůnu arcivévoda František Ferdinand a jeho vznešená choť nežijí více, klesli rukou vrahovou.*“[50] Těmito slovy začínal úvodník, jež udělal definitivní tečku za dlouhým 19. stoletím a nadepsal kapitolu, která přinese konec starého světa. Rakousko-Uhersko na jejím počátku stanulo před osudovou volbou, zda se vzdát velmocenského postavení a poděkovat se z evropské imperiální scény, či obhájit svůj status i za cenu rozpoutání ozbrojeného konfliktu. Diplomatické garance vilémovského Německa, jestřábí lobby generálního štábu a (iluzorní) představy o lokální a svižné kárné výpravě proti Srbsku vychýlily misky vah směrem k silovému řešení.[51]

Na pozadí světodějných událostí léta 1914 se každodenní život na jižní Moravě ubíral i nadále v zaběhnutých kolejích. Červnové volby potvrdily dosavadní trendy[52] a v lecčems předestřely směr budoucího vývoje. V čele radnice sice stanul staronový starosta Heinrich Homma zastávající úřad již od roku 1904, leč složení městské rady jasně odráželo rostoucí vliv hnutí *deutschvölkisch*[53] reprezentovaného Německou radikální stranou, jež obsadila rovnou polovinu křesel.[54] Její vůdčí osobností byl ambiciózní říšský i zemský poslanec a továrník Oskar Teufel,[55]

---

[50] *Následník trůnu a jeho choť zavražděni*, Ochrana, roč. 6, č. 27, 3. července 1914, s. 1–4.

[51] Milan HLAVAČKA – Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2010, s. 462–464.
Pro detailní rozbor sarajevské návštěvy, okolností atentátu a především následných diplomatických jednání vedoucích k rozpoutání konfliktu: Sean McMEEKIN, *July 1914. Countdown to War*, New York 2014; Christopher CLARK, *Náměsíčníci: Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2014.

[52] V průběhu posledních předválečných let docházelo v řadách německých politických elit k šíření a radikalizaci nacionalismu, které se projevilo například přejmenováním Spolkového domu (něm. Vereinhaus) na Německý dům (něm. Deutsches Haus). Národnostní dilemata sužovaly i programově internacionální sociální demokracii, jejíž čeští a němečtí členové se dokázali veřejně porvat i při příležitosti odhalování základního kamene dělnického domu. Navzdory stovkám českých obyvatel lze jen stěží Znojmo počátku 20. století označit za dvojjazyčné město.
Martin MARKEL, *Svoboda a demokracie v regionu rakouského impéria. Politika jihomoravských Němců v letech 1848–1919*, Brno 2010, s. 219–229.

[53] Tento nacionalistický proud v sobě spojoval romantizující prvky s kolektivistickým populismem. Primární důraz na etnicitu ostrakizoval do role oponentů nejen znojemské Čechy a příslušníky jiných národností, nýbrž byl typický i razantním antisemitismem, bez ohledu na jazyk.

[54] Zastupiteli za Deutschradikale Partei byli Anton Ferdinand Buchberger, Lambert Fried, Leo Mauer, Johann Muck, Emil Raimann a Oskar Teufel.
Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 53, 4. července 1914, s. 5.

[55] Oskar Teufel (1880–1946) byl „otcem zakladatelem“ a ústřední postavou hnutí *deutschvölkisch* na Znojemsku. Pocházel z továrnické rodiny, vedle politiky se věnoval výrobě octa a pro region typických konzervovaných okurek, pročež byl svými oponenty na půdě parlamentu posměšně označován jako „první árijský obchodník okurkami“ (něm. „Erste arischen Gurkenversand“).

který svým oslavným výrokem o očištění znojemské radnice od Židů (něm. judenrein) podtrhl šovinistickou vizi nacionální a kulturní homogenizace regionu.[56] Oproti tomu česká politická reprezentace trpěla dlouhodobým partikularismem vyznačujícím se hlubokými vnitřními spory mezi, pokrokáři, křesťanskými sociály, agrárníky a emancipujícími se sociálními demokraty.[57]

Vzácná shoda nejen napříč názorovým spektrem, ale dokonce i mezi etniky, panovala snad jen v otázce reakce na zmiňované sarajevské události. Čerstvě zvolené městské zastupitelstvo ještě před zahájením ustavující schůze emotivně vyjádřilo zármutek ze ztráty následníka trůnu, přičemž v uveřejněném usnesení nezapomnělo poukázat na skutečnost, že vina leží na slovanském fanatismu.[58] Stránky českého křesťansko-sociálního týdeníku *Ochrana* reagovaly zdrženlivěji, byť v podrobnosti popisu průběhu atentátu, policejního vyšetřování a soudního procesu s pachateli, převozu ostatků a pohřbu zavražděného Františka Ferdinanda a jeho ženy Žofie, budoucího osudu pozůstalých dětí či představení nového následníka trůnu, arcivévody Karla, zacházely leckdy hlouběji než německojazyčný tisk. Obdobné projevy soustrasti prodchnuté deklaracemi loajality vůči monarchii a císařskému arcidomu se odlišovaly pouze zúžením zodpovědnosti na pravoslavné Srby. Náboženské aspekty hrály u českých klerikálů přirozeně velmi důležitou roli a byly často instrumentalizovány k integraci, ideálně v kontrastu s nacionalismem: „*…kde odpírá se úcta k Bohu, tam stěží lze nalézti úctu k císaři, komu jest národnost nad*

Už na počátku 20. století se distancoval od majoritních liberálních pokrokářů deklaratorním vystoupením z Německého měšťanského spolku a založením Německého lidového spolku pro Znojmo a okolí (něm. Deutschvölkischer Verein für Znaim und Umgebung). Vstoupil do Německo-radikální strany (něm. Deutschradikale Partei) a své názory prezentoval ve vlastním periodiku s příznačně dramatickým názvem Německý apel (něm. Deutscher Mahruf). Roku 1911 se hned v prvním kole probojoval z komunální úrovně až na půdu Poslanecké sněmovny Říšské rady, o dva roky později rovněž na Moravský zemský sněm. Jeho úspěch zapříčinil růst vlivu německého nacionalismu a pangermanismu v průběhu Velké války v kombinaci s populistickou rétorikou. Díky přímé účasti na centrální, respektive celonárodní (německorakouské), politice vystoupal během října 1918 do nejvyšších pater, a to jak ve Znojmě (krajský hejtman Německé jižní Moravy), tak ve Vídni (funkce státního rady). Neúspěch připojení jižní Moravy k Německému Rakousku zakotvený v saintgermainské smlouvě ze září 1919 však znamenal tvrdý pád – v Rakouské republice ztratil mandát (Znojemsko bylo oficiálně územím cizího státu) a v ČSR byl dokonce souzen pro velezradu.
Pavel CIBULKA, *Německé politické strany na Moravě (1890–1918): Ideje – Programy – Osobnosti*, Praha 2012; Jiří MALÍŘ a kol., *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*, Brno 2012, s. 716–717.
Znaimer Wochenblatt, roč. 62, č. 61, 2. srpna 1911, s. 3.

[56] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 53, 4. července 1914, s. 4–5.

[57] Ochrana, roč. 6, č. 28, 10. července 1914, s. 3–4; č. 29, 17. července 1914, s. 9.

[58] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 53, 4. července 1914, s. 5.

náboženství, ten kvůli ní nevyhne se hříchu.“[59] V kontextu lokální jihomoravské politiky mířil výrok nejadresněji právě k německým radikálům, kteří se, jako v případě Oskara Teufela, nezdráhali vzdát tradičního a široce zakořeněného katolicismu a konvertovat v duchu pangermanismu k „němečtějším“ evangelíkům.[60]

U majoritní populace, která byla od dob pruské okupace z konce 60. let 19. století válkou nedotčená, vyvolávalo vzrůstající mezinárodní napětí schizofrenní reakce: na jedné straně s nadšením sledovala přelet vojenského balonu *Ragusa* či cvičení dělostřeleckých osvětlovačů, na straně druhé vyjadřovala obavy ze světové (!) války.[61] Příslovečné ticho před bouří zosobňovaly červencové zádušní poutě a mše: „*Katolická česká Morava rozloučila se s následníkem trůnu a jeho vznešenou chotí v tklivé srdečnosti, jak jen slovanská srdce dovedou, ale nerozloučila se navždy. Bílá hrobka artstettsenská pod dlažbou chrámovou nebude jistě nikdy zapomenuta v českém národě, vždy věrní katolíci budou tam putovat ve vzpomínkách rok po roce…*“[62] Málokdo by si tehdy nejspíš představil, že za necelých pět let bude vztah k habsburské dynastii a jejich státu diametrálně odlišný.

Po zveřejnění nesplnitelného ultimáta Srbsku byla vidina ozbrojeného střetu stále hmatatelnější. V sobotu 25. července 1914 přerušilo Rakousko-Uhersko diplomatické styky se Srbskem, aktivovalo zákon o válečných úkonech č. 236 ř. z. a vyhlásilo částečnou mobilizaci. Ta se sice jihomoravského c. a k. pěšího pluku č. 99 *Georg I., König der Hellenen* prozatím netýkala, přesto ji Znojemčané hned následující den oslavili spontánním shromážděním u starošaldorfské sochy Josefa II.,[63] jež fyzicky personifikovala mocnářství. Skutečnost, že spolu s císařskou hymnou Zachovej nám, Hospodine jedním dechem zazněla i velkoněmecká Wacht am Rhein, poukazuje na alianční charakter nadcházejícího konfliktu, který poslouží jako mocný nástroj pro stírání rozdílů mezi státním patriotismem a německým

---

[59] Volání po kompromisu se paradoxně obracelo proti židům, byť negativní postoj křesťanských sociálů nelze chápat etnicky, ale primárně nábožensky, čili jako antijudaismus.
Ochrana, roč. 6, č. 28, 10. července 1914, s. 3; č. 29, 17. července 1914, s. 9.

[60] Jiří MALÍŘ a kol., *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*, Brno 2012, s. 716–717.

[61] Ochrana, roč. 6, č. 29, 17. července 1914, s. 3; *Před světovou válkou*, Ochrana, roč. 6, č. 32, 7. srpna 1914, s. 1–3; Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 53, 4. července 1914, s. 5; č. 58, 22. července 1914, s. 5.

[62] Ochrana, roč. 6, č. 28, 10. července 1914, s. 3; *Zástupcové katol. České Moravy u hrobu následníka trůnu a jeho choti*, Ochrana, roč. 6, č. 30, 24. srpna 1914, s. 1.

[63] V místech dnešní křižovatky Vídeňské a Brněnské ulice.

nacionalismem.[64] Místní Češi si přitom hořce, avšak prorocky posteskli: „*Ztratili jsme naději velikého, ke svým národům spravedlivého Rakouska.*“[65]

O dva dny později, přesně měsíc po sarajevském atentátu, vypukla poslední válka Rakouska-Uherska. Podle Znaimer Wochenblattu zavládlo v ulicích nesmírné válečné nadšení doprovázené zpěvem písně Prinz Eugen, der edle Ritter,[66] jehož zásluhy na dobytí Bělehradu připomínala i Ochrana. Částečná a posléze všeobecná mobilizace ruské armády spolu s mezinárodními pakty a garancemi přiměly c. a k. vrchní armádní velitelství povolat do zbraně další muže a rozšířit mobilizační výzvu i na II. armádní sbor. Ještě týž večer se před budovou okresního hejtmanství [tzv. Althánský, resp. Starhemberský palác na Horním náměstí] srotily údajně tisíce občanů, aby veřejně provolali slávu císaři. Po projevu okresního hejtmana Franze Bacha se vydal dav spolu s městskou kapelou průvodem okolo radnice na Kopalovo náměstí [dnešní nám. Komenského],[67] kde promluvil starosta Heinrich Homma a již důvěrně známý poslanec Oskar Teufel.[68] O ryze českých proválečných vystoupeních ve Znojmě či přilehlém okolí se v pramenech žádné informace dohledat nepodařilo.

Počínaje úterkem 4. srpna 1914 nastupovali ke službě i jihomoravští branci příslušní primárně k pěšímu pluku č. 99, 24. pluku zeměbrany (Landwehr) a domobrany (Landsturm), popř. k jiným vojskovým tělesům. Jelikož většina zemědělských prací byla již téměř hotova, hlásili se povolaní dokonce ve větších počtech, než byla vojenská správa schopna odbavit; podobná situace nastala i při odvádění koní. Chybějící kapacity kompenzovali důstojníci provizorním odvelením části aktivního vojska do okolních obcí (zejména do Mansberka, Přímětic,

---

[64] Karel POLESNÝ, *Znojemský převrat 1918*, Od Horácka k Podyjí XI, 1933–1934, s. 4.
Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 62, 26. července 1914, s. 5.

[65] Ochrana, roč. 6, č. 27, 3. července 1914, s. 1–3; č. 28, 10. července 1914, s. 3–4; č. 29, 17. července 1914, s. 9.

[66] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 63, 1. srpna 1914, s. 6.

[67] Manifestace pod obeliskem vyzdobeným militáriemi c. k. polních myslivců, na jehož vrcholu se tyčí socha bohyně Victorie držící vavřínový věnec vítězů a palmovou ratolest, měla prvoplánově připomenout slavnou vojenskou minulost vojáků ze Znojemska reprezentovanou osobou plukovníka Karla Kopala. Rodák ze Ctidružic (do roku 1849 centrum tzv. Horního statku města Znojma) oblékl uniformu habsburské monarchie už v září 1805, aby zakusil křest ohněm na bojištích v Itálii a zanedlouho i u Slavkova. V průběhu napoleonských válek se stal důstojníkem a i v době míru jeho hvězda stoupala, stal se štábním důstojníkem a získal šlechtický titul. V revolučním roce 1848 hájil rakouské zájmy v Lombardii a Benátsku, kde zemřel na následky zranění, jež utržil při hrdinské obraně Vicenzy. Životní příběh self-made mana Karla Kopala personifikoval propagandistický archetyp ideálního důstojníka, který dokázal upozadit svůj etnický původ ve prospěch služby vlasti a vyšší kolektivní identity – rakušanství.
Jiří KACETL, *Plukovník Karel Kopal a jeho pomník ve Znojmě*, In: Sborník Státního okresního archivu ve Znojmě 24, Znojmo 2009 s. 28–52.

[68] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 63, 1. srpna 1914, s. 7.

Kuchařovic a Suchohrdly). I navzdory přímému kontaktu s armádou panovala na venkově spíše zdrženlivější atmosféra: „*Bůh dej, aby aspoň k podzimnímu setí byli naši vojáci zdraví a bez úrazu zase doma.*“[69] Nutno podotknout, že armáda byla klíčovou institucí spojující obyvatelstvo a stát nejen svým občanským charakterem, ale v případě Znojemska, respektive nejjižnější Moravy, i předválečnou dislokací I. praporu pěšího pluku č. 99 k prestižní strážní službě císařských sídel v Hofburgu, Schönbrunnu a Laxenburgu. Díky této vazbě se dokonce kmotrou plukovní zástavy v minulosti stala právě zavražděná Žofie vévodkyně von Hohenberg, a tak i když podle nástupových plánů měli devětadevadesátí zamířit na východní bojiště, byla pro ně válka určitým způsobem osobnější.[70]

Ještě před jejich odchodem opustil Znojmo uherský pěší pluk č. 12 „Parmann“, jehož I. a II. prapor byl před válkou umístěn v louckých kasárnách. Manifestační loučení se odehrálo opět u starošaldorfského pomníku, odkud znojemští v čele se starostou, okresním hejtmanem a velitelem 7. pěší brigády generálmajorem von Pichlerem doprovodili vojáky na nádraží. Za dobu jejich pobytu se mezi nimi a civilním obyvatelstvem vytvořil „*vroucí přátelský vztah*“, který spíše než o konkrétních osobních vazbách referuje o (proklamované) popularitě armády jako celku.[71] Centrální autorita tedy v okamžiku vypuknutí války dokázala do značné míry vytěsnit každodenní nacionální rozepře, bez ohledu na fakt, že třetinu mužstva tvořili Slováci.

Vyprovázení domácích předcházela ještě pompéznější ceremonie prodchnutá místy až patetickým vlastenectvím. V pátek 7. srpna 1914 skládali přísahu odvedení domobranci, a po příjezdu I., II. a IV. praporu 99. pěšího pluku a jeho slavnostním uvítání následovalo hlučné rozlučkové čepobití. Následujícího večera stanuli do pole vystrojení vojáci ve formaci otevřeného karé naposledy na Mariánském náměstí. Vedle tradičního uskupení starosty Hommy, hejtmana Bacha, poslance Teufela či generálmajora Pichlera nesměl chybět ani nikdo z důstojníků, politických

---

[69] Ochrana, roč. 6, č. 32, 7. srpna 1914, s. 5.

[70] Martin MARKEL, *„Žlutí čerti“ – znojemský pěší pluk č. 99. Občanská armáda a 1. světová válka*, In: Vojenský profesionál v měnícím se světě 21. Století, Praha 2007, s. 22.
Srov. Příloha č. 2: Dopisnice Červeného kříže s patriotickým výjevem Znojma.

[71] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 63, 1. srpna 1914, s. 6; č. 65, 8. srpna 1914, s. 5.
Epizodou dokládající občasné problematické soužití může být výtržnost čtveřice podnapilých vojáků, kteří ohrožovali hosty Modrého sklepa v Novém Šaldorfě. Pořádek nesjednal ani přivolaný četník a drama eskalovalo do té míry, že proti přesile tasil služební šavli a v sebeobraně zasadil ránu nejagresivnějšímu z vojáků, který zraněním po převozu do znojemské nemocnice podlehl. K události došlo v neděli 26. července 1914, takže ji jistě většina obyvatel měla v živé paměti.

představitelů a společenských elit. Před odchodem požehnal vojákům dominikánský převor P. Bernard Lužný, aby se poté za zvuku Radeckého marše a písně prince Evžena odebrali na znojemské nádraží a odtud dále vlaky na ruskou frontu.[72] Podobná situace se opakovala při následném odchodu domobrany (11. srpna 1914) i zeměbrany (15. srpna 1914),[73] stejně jako při všech pozdějších doplňovacích transportech. Přestože měla velkolepost a upřímnost těchto obřadů s postupujícím časem klesavou tendenci, stal se rituál vyprovázení pevnou a samozřejmou součástí veřejné demonstrace válečného odhodlání na další čtyři roky.[74] V případě katolického duchovního Lužného i rakouského polního maršálka Radeckého opět spojení s nadnárodní církví, resp. mnohonárodnostní armádou upozaďovalo nacionalitu a příslušnost k českému etniku a oba byli vnímáni především jako Rakušané.

V okolních českých obcích probíhalo loučení skromněji, avšak neméně vážně. Venkovské obyvatelstvo tvořilo mnohem koherentnější komunity a na rozdíl od anonymního města bylo pravděpodobnější, že alespoň jeden z odvedených bude blízký či vzdálený příbuzný, přítel nebo alespoň známý. Rozloučení probíhalo obvykle v kostele a bylo výrazně méně politické. Těžko však hovořit o defétismu, natož o neloajalitě.[75] Týdeník Ochrana ve výzvě *Českému lidu!* apeloval vedle podpory mužů ve zbrani především na sounáležitost v zázemí: „*Pomáhejme, jak jen možno radou i skutkem, prací rukou svých i dary, pomáhejme i modlitbou*.“[76]

V kontrastu s optimistickými proklamacemi brzkého a spravedlivého vítězství vyzníval výrazně méně idylicky nápor na banky a spořitelny, kde mnozí klienti vybírali své úspory.[77] Oficiální propaganda se je pokoušela odradit odvoláváním se na vlastenectví, ale šířící se fámy o brzkém poklesu hodnoty papírových peněz

---

[72] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 67, 14. srpna 1914, s. 6.
Srov. Příloha č. 3: Rozloučení se znojemskými vojáky před odchodem na frontu.
[73] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 68, 19. srpna 1914, s. 5.
[74] Vypravování pochodových praporů je v pramenech prezentováno v zásadě pozitivně a optimisticky. Dobový tisk mlčí o jakékoliv nutnosti omezování veřejných projevů či formě protestu a odporu. V prvních dvou letech konfliktu lze tuto skutečnost zčásti přičítat cenzuře, avšak ani po uvolnění poměrů s nástupem císaře Karla se žádné zmínky o artikulovaném nesouhlasu v souvislosti s odchody na frontu neobjevují (na rozdíl od množících se stížností na stav ekonomiky). Svůj podíl na tom sehrála nejen loajalita vůči státu, ale především struktura obyvatelstva, a to především ve smyslu sociálním (slabé dělnictvo, rozptýlení po venkově), nikoliv národnostním.
Více kapitola Hněv na příděl v Rudolf KUČERA, *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013, s. 124–154.
[75] Ochrana, roč. 6, č. 32, 7. srpna 1914, s. 5.
[76] Ochrana, roč. 6, č. 32, 7. srpna 1914, s. 4.
[77] Ochrana, roč. 6, č. 35, 28. srpna 1914, s. 4; Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 64, 5. srpna 1914, s. 6; č. 65, 8. srpna 1914, s. 6.

nakonec musely vyvracet politické autority s pohrůžkou sankce: garance krytí bankovek státním pokladem přišla dokonce až z brněnského místodržitelství, a to s dovětkem, že se veškeré osoby šířící paniku a dezinformace vystavují riziku trestního stíhání.[78] Současně se lze setkat s ujištěními, že v souvislosti s válečným stavem rozhodně nebyla zrušena povinnost platit daně, hypotéky či nájemné, což nesvědčí o ničem jiném, než že podobné fámy mezi lidmi kolovaly.[79]

Navzdory veškerým opatřením cílícím k udržení finanční stability od počátku srpna skokově vzrostly ceny základních potravin, zejména mouky, což bylo spouštěcím impulzem jevu typického pro celou dobu konfliktu – „křečkování" (něm. hamstern), tedy iracionálního skupování všemožného zboží do zásoby bez ohledu na jeho potenciální upotřebitelnost.[80] Městská rada se pokusila panice čelit ubezpečením, že zboží denní potřeby je všude dostatek, a následnou vyhláškou zavazující obchodníky a trhovce k vystavení kompletních ceníků pod hrozbou pokuty až 1.000K, popř. tří měsíců žaláře.[81] S vidinou enormních zisků si navíc brzy začali podobně počínat i nejrůznější spekulanti a překupníci, pro něž se později vžilo označení „keťas" (z něm. Kettengeschäft).

V prvních týdnech války však ještě nebyla vina za rostoucí drahotu přičítána primárně jim, ale překvapivě eráru, který byl rovněž zcela novým tržním subjektem kombinujícím v sobě prakticky nenasytitelnou poptávku s téměř neomezenou kupní silou. Proto není divu, že zboží obstarával primárně u velkostatkářů, důsledkem čehož prý nutil rolníky prodávat obilí mlynářům a obchodníkům překračujícím maximální výkupní ceny, což mělo za následek skokové zdražení pšeničné mouky na 150 % její původní ceny (66 h oproti původním 43 h za kilogram – v září 1918 to bude nepředstavitelných 26K!).[82] Po počáteční reálné, předstírané či pouze oficiálně proklamované euforii přišlo vystřízlivění, když do běžného života postupně začínaly vstupovat negativní aspekty moderní války, která se navzdory romantickým představám prakticky okamžitě odrazila i v mikroekonomii zázemí.

---

[78] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 63, 1. srpna 1914, s. 5–7; Ochrana, roč. 6, č. 24, 28. srpna 1914, s. 5.
[79] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 67, 14. srpna 1914, s. 14–15.
[80] Anton VRBKA, *Gedenkbuch der Stadt Znaim 1226–1926. Kulturhistorische Bilder aus dieser Zeit*, Nikolsburg 1927, s. 441–443.
[81] Vyhláška rady města Znojma č. 6141 z 24. srpna 1914, zveřejněná v Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 63, 1. srpna 1914, s. 16.
[82] Ochrana, roč. 6, č. 42, 16. října 1914, s. 3.; Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 68, 15. srpna 1914, s. 5–6.

Kromě výkyvů a otřesů souvisejících s adaptací hospodářství se mobilizace a válečný stav promítl i v lidských zdrojích a v souvislosti s odchodem mužů na frontu hrozilo omezení výroby. Morální povzbuzování továrníků a živnostníků, aby udrželi své podniky v chodu, městská rada opět zaštiťovala vlasteneckou povinností. Na venkově byla situace podobná, byť ne tak akutní: mobilizace sice sebrala část mužů a koní, ale obilí už bylo takřka všude skoseno, svázáno i svezeno, a zbývalo jen provést podzimní orbu, popřípadě zasít pohanku, aby nenastal nedostatek píce. I přesto se objevovaly výzvy k dobrovolným polním pracím cílící především na mládež.[83] Po pouhých několika dnech se tak patriotismus a podpora válečného úsilí přelily z idealistické roviny i do sféry ekonomické.

Zatímco každodennost byla skrz naskrz prosycena politikou, demokracie umírala na úbytě. Ruku v ruce s vyhlášením mobilizace byly okamžitě rozpuštěny obě komory parlamentu (paralyzované od března 1914 dlouhodobou vnitřní krizí) i veškeré zemské sněmy, omezena nezávislost soudů, zavedena cenzura tisku a suspendována některá občanská práva. Posílený vojensko-úřednický aparát měl v souladu se zmiňovaným zákonem o válečných úkonech za úkol potírat jakoukoliv, byť i domnělou, protistátní a velezrádnou činnost.[84] Kdokoliv s vazbami na nepřátelské státy byl krajně podezřelý a první dny konfliktu doprovázelo paranoidní pátrání po agentech a vyzvědačích. Jedním z nich byl polský Rus Josef Miezka, jehož při eskortě k soudu do Vídně napadl na nádraží rozvášněný dav, přičemž vážně zranil i pekařského pomocníka Johanna Wettera z Hustopečí, který se údajného špiona patrně zastal.[85]

Válka Rakouska-Uherska proti Srbsku a Rusku totiž bývala často redukována na souboj germánského a slovanského světa, což se na Znojemsku analogicky promítlo do česko-německých vztahů. Po pouhých dvou týdnech byl proto 14. srpna 1914 zatčen za pobuřování redaktor *Moravského Jihu* Ludvík Bartoš,[86] aby byl

---

[83] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 64, 5. srpna 1914, s. 6; č. 65, 7. srpna 1914, s. 6.

[84] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 62, 29. července 1914, s. 1–2.

[85] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 64, 5. srpna 1914, s. 7; Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 180, 6. srpna 1914, s. 3.

[86] Rodák z Drásova na Tišnovsku se roku 1909 přestěhoval na jihozápadní Moravu již jako zkušený publicista. Jeho úvahy, redakční články a komentáře k politickému a kulturnímu dění se pojí s tituly jako *Jihozápadní Morava*, *Hlasy ze západní Moravy* a *Moravský jih*. I když jej soud neuznal vinným, nemohl se po dobu první světové války věnovat novinařině, neboť od roku 1915 oblékal vojenský stejnokroj. Do redakce se vrátil až roku 1919 a zůstal aktivním vydavatelem až do roku 1941. Zemřel roku 1952 ve Znojmě v nedožitých 72 letech.
V literatuře se někdy nesprávně objevuje jako Josef Bartoš (historik) nebo František Bartoš (etnograf).

následně četníky eskortován do Vídně k vojenskému soudu. Při prohlídce redakce bylo zabaveno množství přitěžujícího materiálu a celý zákrok měl nejspíše zastrašit znojemské české nacionalisty, neboť *Moravský Jih* byl platformou jejich protagonisty a předsedy Českého spolku politického ve Znojmě Viléma Veleby.[87] O tři měsíce později obhajoval tentýž pokrokář a sokol Vilém Veleba[88] lechovického faráře Emanuala Koktavého, který byl obžalován za protistátní pobuřování, když veřejně projevil sympatie k Srbům.[89] Výsledkem úředního tlaku tedy bylo naopak postupné sbližování názorově roztříštěných Čechů, kteří dočasně odsouvali dílčí politický program ve prospěch národních zájmů; na loajalitě vůči monarchii to přitom nic neměnilo.

Ideální příležitostí k deklaraci konformity byly například srpnové oslavy narozenin Františka Josefa I. Město zdobily černo-žluté prapory, z výloh hleděly císařovy podobizny a konala se patriotická shromáždění, kterým zástupci veřejných institucí dodávali svou přítomností vážnost a oficialitu. Spolu trojlístkem Homma, Bach, Teufel se jejich okruh rozšířil např. o městské radní a zastupitele, předsedu krajského soudu a dvorského radu rytíře Paumgarttena, staničního velitele majora Broudrého, vládního radu Julia Wisnara, prvního státního zástupce Dr. Köllera, ředitele německé reálky Kornfelda, staničního přednostu inspektora Doubravu a mnohé další – být při podobných událostech znamenalo nový společenský závazek.[90]

Militarizaci společnosti podtrhovala plánovaná polní mše Spolku vojenských vysloužilců (něm. Militär-Veteranenverein), c. k. Sboru priv. městských ostrostřelců (něm. K. k. priv. bürgerliche Scharfschützen-Korps in Znaim) a dobrovolných hasičů

Srov. Radovan ZEJDA, *Spisovatelé, publicisté a překladatelé. Moravskobudějovicko, Jemnicko*, Brno 1997, s. 473–491.

[87] Ochrana, roč. 6, č. 36, 4. září 1914, s. 4; srov. Karel POLESNÝ, *Znojemský převrat 1918*, Od Horácka k Podyjí XI, 1933–1934, s. 5.

[88] Vilém Veleba se narodil roku 1870 v Pánově na Žďársku. Do Znojma přišel v 27 letech jako advokátní koncipient s cílem zapojit se do českých menšinových aktivit. Od počátku století vedl znojemského Sokola a Besedu, roku 1906 stál u zrodu Matice znojemské, který vydávala první české periodikum v regionu – *Moravský jih*. Mezi lety 1905 a 1907 byl poslancem Říšské rady, svůj mandát však neobhájil. I navzdory pokrokářské politické orientaci se podílel na stavbě Dělnického domu [dnešní kino Svět]. Na podzim 1918 byl coby hlavní představitel českého národního hnutí zvolen předsedou Národního výboru znojemského, později ONV. Jako takový přebíral v polovině prosince téhož roku město i přilehlé okolí do správy ČSR. Kvůli vyhrocené národnostní otázce na funkci vládního komisaře záhy rezignoval, z politiky však po celou dobu provizoria mezi válkou a mírem neodešel. Deziluze přišly až po komunálních volbách roku 1920, kdy sice byl zvolen zastupitelem, kvůli stranickému politikaření se ale funkce vzdal a zůstal veřejně činný pouze ve spolkové a profesní rovině. Prakticky stejnou roli jako při bourání Rakouska-Uherska sehrál ještě jednou, v květnu 1945. Krátce poté ale opět, tentokrát už definitivně, odešel do ústraní. Zemřel ve Znojmě roku 1956.
Jan BLAHA, *Znojemská Beseda 1870–2005*, Znojmo 2005.

[89] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 96, 25. listopadu 1914, s. 6.

[90] Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 191, 19. srpna 1914, s. 2.

(něm. Freiwillige Feuerwehr) pod Kopalovým pomníkem, která byla nakonec kvůli dešti přesunuta do nedalekého dominikánského kostela, či mše pro příslušníky doplňovacích oddílů 99. pěšího pluku a 24. pluku zeměbrany a domobrany u sv. Michala.[91]

Podpora válečného úsilí však nebyla ryze maskulinní záležitostí – právě naopak. Už na konci července vyzýval městský úřad ve Znojmě místní i přespolní ženy, aby absolvovaly ošetřovatelský kurs a pomáhaly jako dobrovolnice.[92] Ve čtvrtek 6. srpna 1914 pak samy ženy iniciovaly zvláštní schůzi v Německém domě, která vedla k založení Dobročinného výboru pro naše statečné vojáky a jejich pozůstalé (něm. Wohlfahrtsausschuß für unsere braven Soldaten und ihre Zurückgebliebenen).[93] Organizace měla sdružovat všechny paní a slečny ochotné přiložit ruku k dílu, leč samo místo ustavující schůze a přímé personální propojení s establishmentem[94] napovídá, že se jednalo primárně o ženy (navenek) německé. Důkazem budiž předsedkyně výboru Fanny Mirna, která sice měla české kořeny, ale její pedagogická profese (v roce 1914 působila jako ředitelka II. dívčí měšťanské školy ve Znojmě [dnes ZŠ Václavské náměstí]) ji přivedla už v roce 1884 do Německého měšťanského/občanského spolku (něm. Deutscher Bürgerverein). Genderový aspekt v tradičně patriarchální společnosti totiž nedokázal rozbourat nacionální zábrany a české měšťanky byly nepřímo postaveny před nezáviděníhodnou volbu: zda ukázat, že jsou dobrými Rakušankami a zapojit se, či být dobrými Češkami a držet se stranou. Toto dilema poodhaluje skutečnost, že už od počátku války panovalo na Znojemsku neoficiální rovnítko mezi rakouským, ve smyslu státním, a (jazykově) německým. To na druhou stranu neznamená, že by se ženy hlásící se k české národnosti nepodílely nebo nechtěly podílet (viz výše) na dobročinné činnosti; jen byly nuceny volit jiné prostředky.

Hlavní náplní ženského sdružení (též něm. Frauenvereinigung) pak byla realizace peněžních sbírek pro potřebné spoluobčany, administrativní výpomoc za odvedené muže v podnicích a obchodech (účetnictví, korespondence), zřizování

---

[91] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 68, 19. srpna 1914, s. 4–5.
Srov. Laurence COLE, *Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria*, Oxford 2014.
[92] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 71, 29. srpna 1914, s. 6.
[93] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 66, 12. srpna 1914, s. 6.
[94] Do vedení spolku byly spolu se slečnou odbornou učitelkou Terezií Weißovou zvoleny manželky člena obecního výboru Glasera, předsedy krajského soudu Paumgarttena a rady vrchního zemského soudu Brosche.
Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 69, 22. srpna 1914, s. 6.

pracovišť pro výrobu prádla pro znojemské špitály (např. ve třídách dívčí školy) a péče o děti (od hlídání, přes vaření obědů až po zřízení dobrovolnické mládežnické organizace vedoucí děti ke „službě vlasti“). Odhodlání a úsilí znojemských dam korespondovalo s oficiálním diskursem „Ženy ve válce“ (něm. Die Frau im Kriege) a od počátku sloužilo jako příklad vzorného občanského nasazení.[95] Článek informující o vzniku výboru přitom promlouval dosud nevídaně strnulou rétorikou, přiznával závažnost aktuální situace a dával tušit nelehkou budoucnost: „*Dnes nezveme jako jindy k tanci a oslavám, zveme Vás všechny k dobrovolné práci ve vážných, zlých časech.*“[96]

Dobročinný výbor tak svým způsobem konkretizoval a institucionalizoval vlasteneckou pomoc, čímž spojil peněžní a materiální subvence s prestiží a uznáním okolí. I díky tomu se hned v prvních několika dnech podařilo podomní sbírkou vybrat úctyhodných 22.000K, a na výše zmiňovaném *Kaisertagu* ještě dalších 2.300K.[97] Z hlediska marketingu byly aktivity sdružení velmi dobře připravené: jména štědrých donátorů byla pravidelně uveřejňována v místních periodicích a v den císařských narozenin se po 50h prodávaly černo-žluté stuhy – mecenáši tak byli na první pohled rozlišitelní a přispívat dle svých možností se stalo součástí společenského étosu a do značné míry dalším závazkem. Záhy se proto zapojily také právnické osoby jako banky, podniky či spolky a vybíralo se prakticky při všech veřejných událostech a setkáních, včetně mší svatých nebo pohřbů. Sepjetí se státem umocňovaly propagační výzvy z úst učitelů, vojáků, úředníků a duchovních.[98] Obdobné organizace poté vznikly například i při železničních stanicích Hrušovany nad Jevišovkou-Šanov a Šatov.[99]

Úspěchů občanské iniciativy a vůle spolupodílet se na nemalých výdajích si bystře povšimnul i státní aparát, když v listopadu 1914 vypsal první válečnou půjčku. Spíše než patriotismus lákala věřitele mimořádně atraktivní úroková míra vy výši 5,5% se splatností do dubna 1920. V případě vyšších vrstev a v městském prostředí se opět přidaly společenské tlaky, neboť stejně jako v případě dobročinných sbírek

[95] Srov. katalog z výstavy Muzea vojenské historie ve Vídni (něm. Heersgesichtliches Museum): Brigite HOLL – Liselotte POPELKA, *Die Frau im Krieg. Katalog: Ausstellung vom 6. Mai bis 26. Oktober 1986*, Wien 1986.
[96] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 66, 12. srpna 1914, s. 6.
[97] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 68, 19. srpna 1914, s. 5; Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 191, 19. srpna 1914, s. 2.
[98] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 65, 8. srpna 1914, s. 4; Ochrana, roč. 7, č. 4, 22. ledna 1915, s. 3.
[99] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 81, 3. října 1914, s. 8; č. 97, 28. listopadu 1914, s. 6.

byla jména věřitelů publikována v tisku. Úspory anonymní populace se pomalu, ale jistě, stávaly nezanedbatelnou příjmovou položkou a prakticky ekonomickou nutností.[100]

Venkov se v tomto snažení snažil nezaostávat za městem, i když jeho možnosti narážely na určité limity. Předně hlavním zdrojem obživy v okolí Znojma bylo zemědělství, tudíž na rozdíl od podnikatelů a zaměstnanců v průmyslu, službách a veřejné sféře vesnické obyvatelstvo nedisponovalo tak velkým objemem volného oběživa. Hospodáři nejčastěji přicházeli k penězům na městských trzích, takže je obratem vkládali na pobočku Válečného pomocného úřadu (něm. Kriegsfürsorgeamt) v budově radnice na Obrokové ulici č. 10. Okolní obce tedy nedokázaly v peněžních příspěvcích městu účinně konkurovat, a pokud chtěly, ať už z vnitřních či vnějších důvodů, dát najevo svůj patriotický zápal, musely najít jiný způsob.[101] Velmi žádaným, a tím pádem i velmi vhodným, artiklem se po pár týdnech konfliktu ukázaly potraviny „na přilepšenou“, kterých byl ve venkovských staveních relativní dostatek. Už v průběhu září se proto zavázalo všech 26 českých vsí znojemského okresu střídavě dodávat do vojenských nemocnic a lazaretů každý den čerstvé pečivo.[102] Přímá materiální pomoc armádě měla být nezpochybnitelným důkazem, že se i česká populace s konfliktem ztotožňuje; byť po válce se motivace zpětně korigovala na „pouhou“ křesťanskou péči o raněné a nemocné. Nutno podotknout, že naturální dary v podobě čerstvého pečiva, vína nebo zvěřiny dodávaly neméně hrdě i německé obce.[103]

Péče o vojsko vstoupila do běžného života v regionu už na konci srpna 1914 a svým spojením fronty a zázemí vytvořila ideální prostor k prokazování oddanosti státu. Ještě před příjezdem prvních transportů uspořádali dobrovolní hasiči na přání

---

[100] Na první válečnou půjčku upsalo město Znojmo ze svého rozpočtu 200 000 K, přičemž zdaleka nebylo nejštědřejším subjektem, např. Znojemská městská spořitelna upsala rovnou dvojnásobek, 400 000 K. Maximální částky se ale jinak pohybovaly v desetitisících; namátkou stavitelé Unger, Přenosil a Swoboda 30 000 K, Mauralův pivovar 25 000 K, Spitzerův lihovar, likérka a octárna 15 000 K, židovská obec 10 000 K, c. k. notář Franz Fiala rovněž 10 000 K. Většina věřitelů přispívala v řádu tisíců a stovek korun.
Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 93, 14. listopadu 1914, s. 8; č. 94, 18. listopadu 1914, s. 5; č. 95, 21. listopadu 1914, s. 8; č. 97, 28. listopadu 1914, s. 5.
Též A. VRBKA, *Gedenkbuch der Stadt Znaim,* s. 441–444.

[101] Disproporci mezi výnosy ve městě a na venkově dokládá např. sbírka při příležitosti dne vojáků (něm. Soldatentag) z 21. listopadu 1914: Znojmo 1888,41 K versus Vranovská Ves 21,50 K; Hodonice 28,20 K; Šatov 50,- K; Dyjákovice 25,79 K; Dyjákovičky 31,84 K a Tasovice 14,60 K.
Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 102, 16. prosince 1914, s. 4.

[102] Ochrana, roč. 6, č. 38, 18. září 1914, s. 4.

[103] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 75, 10. září 1914, s. 10; č. 78, 23. září 1914, s. 7.

Červeného kříže cvičení nově zřízené sanitní kolony, která měla zajišťovat šetrný a rychlý převoz nebo přenesení pacientů z vagonů do zdravotnických zařízení ve městě.[104] Jako první byla do Znojma dopravena patnáctka domobranců z 24. pluku, kteří utrpěli zranění při přechodu hřebenů Karpat. Volba domácí jednotky jistě nebyla náhodná a landšturmáci byli na nádraží uvítáni vínem, limonádou, čajem a obloženými chleby. Návrat zbědovaných mužů paradoxně pozdvihl morálku civilního obyvatelstva a posílil kolektivní identifikaci s válkou.[105]

Další konvoje už sice přivážely vojáky z jiných částí monarchie, přesto je občané považovali za vlastní, bez ohledu na národnost, v případě Bosňáků dokonce na náboženství.[106] I v tomto případě je potřeba vzít v potaz sílu propagandistické rétoriky, neboť mezi články lze nalézt i stížnosti na rušení nočního klidu v okolí nádraží.[107] Zájem o kontakt s raněnými a nemocnými přitom pramenil právě z touhy po nezkreslených zprávách a očitých svědectvích ze Srbska a Haliče.[108] Rekonvalescenti se navíc bez vlastního přičinění stali předmětem česko-německé rivality. A tak vedle soupeření v dodávkách nacionálně indiferentního zdravotnického materiálu, lůžkovin, oblečení a jídla vyzývaly obě jazykové skupiny ke sbírkám novin, časopisů a knih, které měly zkrátit dlouhou chvíli na lůžku; tedy pokud se nejednalo o transporty Maďarů nebo Rumunů.[109]

Zájem o pomoc nebojeschopným pak nebyl záležitostí pouze etnickou, ale jako v mnoha výše zmiňovaných případech i společenskou, třídní. Pakliže městská honorace deklarovala svůj patriotismus organizací peněžních i materiálních sbírek a benefičních akcí, a majoritní populace se do nich široce

---

[104] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 70, 26. srpna 1914, s. 6.

[105] Domobranecký pluk č. 24 měl původně bojovat proti Srbsku, ale po vstupu Ruska do války byl převelen na východní frontu. Vzhledem k nedostatku transportních kapacit vystoupili vojáci ve východouherském městě Nagybánya [dnes rumunské Baia Mare], odkud měli pokračovat přes Gutinské hory po svých! Toto rozhodnutí díky úrazům a vyčerpání dočasně snížilo počty bojeschopných mužů o neuvěřitelných 38% (1468 nemocných z celkových 3835)! Landšturmáci během pěti dnů ušli trasu dlouhou 130 km, na níž museli překonat výškový rozdíl v součtu 5 km. Po setkání s brněnským domobraneckým plukem č. 14, který cestoval do zakarpatské Jasině vlakem, pokračovala 40. domobranecká brigáda dalších 100 km do okolí Stanislavova [dnešní ukrajinský Ivano-Frankivsk]. Po dalších pěti dnech přesunu a krátkém odpočinku bylo mužstvo zalarmováno a odesláno k bitevní čáře střežit mosty přes Dněstr. Tato sonda do operačních dějin přibližuje jak absolutní neúctu generality k životu a zdraví jednotlivce, tak především nezpochybnitelnost autority velení a státu.
Ochrana, roč. 6, č. 33, 15. srpna 1914, s. 5; Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 71, 29. srpna 1914, s. 7; č. 72, 2. září 1914, s. 5; Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 198, 27. srpna 1914, s. 3.

[106] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 71, 29. srpna 1914, s. 7; č. 73, 5. září 1914, s. 6; č. 74, 9. září 1914, s. 5; č. 75.

[107] Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 208, 8. září 1914, s. 2.

[108] Ochrana, roč. 6, č. 34, 21. srpna 1914, s. 4; Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 75, 12. září 1914, s. 5.

[109] Ochrana, roč. 6, č. 37, 11. září 1914, s. 4; Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 70, 26. srpna 1914, s. 5.

zapojovala, očekávala se od aristokracie ještě ušlechtilejší gesta. Hraběnka Stefanie Stadnická z Vranova nad Dyjí proto vedle účasti v dobrovolnickém ošetřovatelském kursu a četných velkorysých subvencí přenechala svůj zámek k dispozici Červenému kříži, stejně jako markrabata Irma a Alexander Pallavicini v Jemnici.[110]

Po rychlém zaplnění volných míst ve stávajících nemocnicích a kasárnách bylo totiž potřeba hledat další lůžkové kapacity.[111] Příhodným a současně nevyužívaným prostorem byly v půli srpna školní budovy. Termín zápisu i začátku školního roku byl kvůli válečným událostem posunut a třídy a chodby se změnily v provizorní lazarety. Nejdříve, 16. září 1914, začalo vyučování na keramické škole [v budově dnešního Gymnázia Dr. Karla Polesného na nám. Komenského], o dva týdny později na zemědělské a vinařské škole na Bale.[112] Na přelomu září a října zazněly první protesty rodičů a učitelů, kteří si stěžovali na negativní dopady příliš dlouhých prázdnin.[113] Ani v říjnu se ale situace zčistajasna nezlepšila a další školou, jež začala znovu fungovat, bylo až 3. listopadu 1914 gymnázium [v budově dnešní Obchodní akademie na ulici Přemyslovců], které se muselo dělit o prostory s vyšší reálkou, jejíž budova zůstávala nadále zabrána vojskem. Není bez zajímavosti, že do lavic usedlo i 18 studentů z Rusy okupované Haliče a mezi uprchlíky byl i jeden gymnaziální profesor.[114] V obecných školách a měšťankách zaznělo zvonění až v pondělí 23. listopadu 1914.[115] Branná povinnost tak naprosto očividně válcovala stejně závaznou povinnou školní docházku. V souladu s Cicerovým výrokem „Ve válce mlčí múzy“ dokonce rozhodlo městské zastupitelstvo o neotevření znojemské hudební školy na Michalském náměstí [dnes SOkA Znojmo na Divišově nám.] a jednotliví učitelé proto nabízeli zájemcům individuální soukromé lekce.[116]

Enormní tlak na kulturu jako takovou vedl k její výrazné transformaci. Z hlediska formálního se měla, jako všechno ostatní, podřídit zájmům státu a napomáhat k dosažení vítězství. Divadelní představení a filmové projekce se staly jednou z mnoha příležitostí k vlasteneckým sbírkám, jež s postupujícím časem

[110] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 71, 29. srpna 1914, s. 8.
[111] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 77, 19. září 1914, s. 7.
[112] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 71, 29. srpna 1914, s. 6; č. 77, 19. září 1914, s. 7.
[113] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 83, 10. října 1914, s. 8; Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 237, 13. října 1914, s. 3.
[114] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 86, 21. října 1914, s. 6; Ochrana, roč. 6, č. 47, 20. listopadu 1914, s. 4.
[115] Ochrana, roč. 6, č. 47, 20. listopadu 1914, s. 4.
[116] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 76, 16. září 1914, s. 5.

nahradily němé kasičky.[117] Z hlediska obsahového došlo i vzhledem k pravděpodobné poptávce obecenstva k razantní militarizaci, o čemž svědčí tituly z programů znojemských divadel a kin z podzimu 1914: Viribus unitis, Tyrolsko ve zbrani, Valdštejnův tábor, Vlast, Válka v míru, Německý válečník, Žena záložáka, Třetí švadrona, Sedlák pěšák, Zlato jsem dal za železo nebo Pojď, německý bratře! Na Zámečnické ulici bylo Úřadem válečné pomoci zřízeno a provozováno světelné panorama, kde byly promítány fotografie míst spojených s válkou.[118] Na popularitě získala i vojenská dechová hudba, která pro veřejnost hrávala o nedělích.[119] Naopak muzejní expozice na hradě byly zapečetěny a musely ustoupit jednomu z mnoha vojenských lazaretů.[120] Jejich pacienti měli například do divadla vstup zdarma; na venek ze solidarity, reálně kvůli klesající návštěvnosti. Hercům, podobně jako učitelům hudby, hrozila existenční nouze, a válka se na jejich sociální úrovni znatelně podepsala už po několika týdnech; málokdo si tehdy dokázal představit, že bude trvat další čtyři dlouhé roky.[121]

S postupujícím podzimem ale bylo stále zjevnější, že se situace na všech frontách stabilizovala a konflikt se pravděpodobně překlopí do roku 1915 – muži tedy měli strávit Vánoce v zákopech. Dobročinný výbor spolu s Úřadem válečné pomoci přislíbil zajištění drobných vánočních dárků pro znojemské špitály i pro jihomoravské vojáky v poli a na jejich výrobu a distribuci zmobilizoval na dvě sta dívek a žen.[122] Úřední a občanskou iniciativu však suverénně předčily aktivity katolické církve, která vedle duchovního rozměru svátku účinně zahrála na patriotickou notu spojenou s křesťanskou vzájemností. Dary vybrané

---

[117] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 69, 22. srpna 1914, s. 8.

[118] Úvodní série snímků představovala Belgii, což dokládá alianční povahu války a zájem o situaci na západní frontě. Následující cyklus zachycoval pro Jihomoravany exotické Jaderské moře a c. a k. flotu. Výjevy z Malé Asie a Sýrie zase představovaly krajinu orientálního spojence, Osmanské říše. Předvánoční fotografie z Norska, které měly spíše odlehčit po půlročním vypětí a navodit klidnou zimní atmosféru, nesly název *Cesta do neutrálního království Norského* – vše se tedy podřizovalo aktuálnímu válečnému stavu.
Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 274, 24. listopadu 1914, s. 3; č. 286, 12. prosince 1914, s. 3; č. 292, 16. prosince 1914, s. 3; č. 299, 24. prosince 1914, s. 3.

[119] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 92, 11. listopadu 1914, s. 4–5; č. 93, 14. listopadu 1914, s. 9.

[120] Ochrana, roč. 6, č. 43, 23. října 1914, s. 3.

[121] Předpověď z roku 1914 vyznívala optimisticky: „*Říci, že válka bude trvat 3 leta nebo do nekonečna, toť prostě nesmysl…můžeme s klidným svědomím tvrdit, že válka nebude trvati dlouho. Rozhodnutí může padnouti tento měsíc; ne-li však dříve, tož přinese nám je příští jaro.*“
Ochrana, roč. 6, č. 51, 18. prosince 1914, s. 2.

[122] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 96, 25. listopadu 1914, s. 6.

po venkovských kostelech měly spíše symbolickou hodnotu,[123] přesto na obou stranách posílily vzájemné emoční pouto, které přiživovala i propaganda v tisku: „*Ležíce v hřmotu děl Vám zasílá několik veselých devětadevadesátníků (žlutých ďáblů) srdečné pozdravy a současně vřelý dík za dary z lásky.*“[124]

Ceremonie předávání darů se tradičně neobešla bez přítomnosti starosty Hommy, poslance Teufela, protagonistek ženského sdružení a jejich mužských protějšků reprezentujících státní instituce. Za zmínku stojí nadílka v budově české školy na Otakarově náměstí [dnes ZŠ Václavské nám.], kterou vedla prezidentka znojemské pobočky červeného kříže Anna Kolářová. Její manžel, generál Kolář, personifikoval centrální autoritu, a proto promluvil k mužstvu německy a polsky; český projev doplnil až následně kapitán Hanák.[125] Tentýž Emanuel Hanák/Hannak bude v říjnu 1918 v hodnosti majora prvním důstojníkem bývalého c. a k. pěšího pluku č. 99, který složí přísahu pro rodící se Deutschösterreich!

---

[123] V ryze českých Citonicích se pro voják vybraly dvě dýmky, 12 balení tabáku, 1kg cukru, dvě krabičky sardinek, dva balíčky čaje, sklenice rumu a sklenice koňaku, čokoláda, několik zákusků a jiné menší drobnosti. Ochrana, roč. 7, č. 4, 22. ledna 1915, s. 3.
Znojemští vojáci trávící Vánoce 1914 v zákopech východní fronty dostali každý 10 korun, 60 šprotů, 3 koblihy a čaj s rumem; domobranci zas 10 cigaret a růženec.
Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 300, 25. prosince 1914, s. 2–3, 5.
[124] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 102, 16. prosince 1914, s. 4.
[125] Znaimer Tagblatt, roč. 18, č. 301, 29. prosince 1914, s. 3.

1.2 V sevření válečného absolutismu (1915–1916)

Počátek nového roku bývá tradičně spojen s bilancováním, prognózami a očekáváním. Nejinak tomu bylo i v novoročním přání zemského a říšského poslance za Katolickou stranu národní na Moravě Josefa Kadlčáka.[126] Už nadpis *Výstraha našemu lidu* dává tušit, že pohled majoritní populace na válku nebyl tak nekritický, jak se ho snažila média vykreslit. Mezi řádky patetických výroků demonstrujících loajalitu moravských Čechů k císaři a vlasti byl hlavním poselstvím článku apel proti neopatrnému tlampačství: „*Český voják krví a životem, nesmírnými oběťmi a udatností hrdinnou napravil, což tak mnohý mluvka nerozvážný pokazil.*“[127] Poslanec Kadlčák proto nabádal ke zdrženlivosti, aby nedošlo ke zbytečné devalvaci českých zásluh, které budou po vítězné válce jistě spravedlivě odměněny: „*Jsou velké věci v sázce, jedná se o budoucnost národa, tož pozor na jazyk a řeč.*“ Proklamovaná bezmezná oddanost byla spíše vykonstruovanou iluzí a převlečeným pragmatismem. Otištění stati na titulní straně prvního čísla křesťansko-sociálního týdeníku Ochrana napovídá, že byla aktuální a adresná.

Potvrzoval to i c. k. místodržitel Oktavian svobodný pán Regner von Bleyleben ve výzvě *Českému lidu na Moravě*,[128] která rovněž brojila proti defétistickým a protistátním řečem či náladám. Redakce zareagovala recipročním prohlášením historické věrnosti české Moravy *Jsme a zůstaneme vlasti a císaři věrni!*, v němž se vracela až k revolučnímu roku 1848 a olomoucké korunovaci Františka Josefa I.[129] Na tato slova odpověděla Vídeň ústy ministerského předsedy hraběte Stürghka vyjádřením díků za přizpůsobení se potřebám doby.[130] Propagandou vytvářený obraz neutuchající podpory Rakouska-Uherska kazila například městská vyhláška č. 221 z března 1915 zakazující nošení stužek v barvách ruské a srbské trikolory. Nařízení de facto přiznává výskyt případů veřejného sympatizování s nepřítelem, a to i pod hrozbou přísného trestu.[131]

---

[126] Josef Kadlčák sice ze Znojemska ani nepocházel, ani jím nebyl delegován, avšak fakt, že byl jedním ze sedmi českých poslanců za Moravu a současně reprezentoval politický katolicismus, alespoň přibližuje možnou názorovou orientaci české části znojemského okresu.

[127] Ochrana, roč. 7, č. 1, 1. ledna 1915, s. 1.

[128] Oktavian REGNER VON BLEYLEBEN, *Českému lidu na Moravě*, Ochrana, roč. 7, č. 4, 22. ledna 1915, s. 1. Celý text v příloze č. 4: Projev místodržitele Oktaviana Regnera von Bleyleben *Českému lidu na Moravě!*

[129] *Jsme a zůstaneme vlasti a císaři věrni!*, Ochrana, roč. 7, č. 5, 29. ledna 1915, s. 1–2.

[130] *Císařův dík národům*, Ochrana, roč. 7, č. 7, 12. února 1915, s. 1.

[131] Amtsblatt der k. k. Bezirkshauptmannschaft und des k. k. Bezirkschulrates für den Landbezirk Znaim, roč. 28, č. 11, 23. června 1915, s. 1.

Ojedinělé projevy neposlušnosti se na počátku roku 1915 přesto nadále odehrávaly pouze v individuální rovině a jejich původci byli zatracováni ad hominem. Výše zmiňovaný poslanec Kadlčák je charakterizoval jako duševně omezené, nevyspělé anebo chorobně zrůdné, místodržící Bleyleben je označil za ničemy, redakce Ochrany zase za zbloudilce a lidi svedené politikařením. Všichni se přitom shodli, že je k tomu vede „*mrzký peníz a lživé sliby nepřítele*“.[132] Jednotná společnost byla nezpochybnitelným ideálem a nonkonformita či opozice nepřicházela v úvahu.

Proměna vztahu k centrální autoritě byla pozorovatelná i u německy mluvící části populace, stále více inklinující k pangermanismu. Když bylo při příležitosti 66. výročí zahájení vlády Františka Josefa I. přejmenováno Dolní náměstí na jeho počest, Horní náměstí bratrsky obdržel císař Vilém.[133] Výrok sokola Antonína Fixy, že namísto *Kaiser Wilhelm-Platz* by se pro Horní náměstí lépe hodilo označení *Veleba-Paltz*, jej přivedlo před vojenský soud a následně na 9 měsíců do žaláře.[134] O čtyři měsíce později, 31. března 1915, přijalo zastupitelstvo návrh dedikovat dosud nevystavěnou část města mezi Nádražní třídou [dnes Rudoleckého] a čtvrtí Novosady památce železného kancléře Otto von Bismarcka.[135] Téhož Otto von Bismarcka, jež před necelým půlstoletím vyprovokoval prusko-rakouskou válku, která se na Znojemsku podepsala vojenskou okupací a epidemií cholery. Německý charakter města se měl odrážet v názvech ulic stejně jako v módě, kde se ujalo zdobení klop saka modrými chrpami: *„…již ve znojemských obcích vidíte nyní víc než v žitných lánech mezi obilím“*.[136]

V mezinárodním kontextu pak kopíroval politický vývoj na jižní Moravě Masarykův projev v Ženevě a vydání Naumannovy Mitteleuropy. Ačkoliv obě koncepce podkopávaly mocenskou svrchovanost habsbursko-lotrinské dynastie, byla velkoněmecká myšlenka na rozdíl od česko-rakouského vyrovnání či snad slovanské vzájemnosti nejen akceptovatelná, ale dokonce vítaná.

---

[132] Oktavian REGNER VON BLEYLEBEN, *Českému lidu na Moravě.* Ochrana, roč. 7, č. 4, 22. ledna 1915, s. 1; *Jsme a zůstaneme vlasti a císaři věrni!*, Ochrana, roč. 7, č. 5, 12. února 1914 s. 1–2; *Císařův dík národům*, Ochrana, roč. 7, č. 7, 12. února 1915, s. 1.

[133] Znaimer Wochenblatt, roč. 65, č. 99, 5. prosince 1914, s. 1.

[134] František COUFAL, *Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu na jižní Moravě roku 1918*, Praha 1937, s. 44.

[135] Ochrana, roč. 7, č. 15, 8. dubna 1915, s. 3; Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 27, 3. dubna 1915, s. 7.

[136] Ochrana 1915, roč. 7, č. 23, 4. června 1915, s. 5.

Stále bližší přimykání k Říši lze rovněž vysvětlit i jako přímou reflexi válečného vývoje. Na stránkách znojemských periodik od počátku nechyběl popis západního bojiště a na ostatních frontách byli rakousko-uherští vojáci až topoisticky zobrazováni bok po boku těch německých. Přesto zůstávala armáda hlavním institucí sbližující civilní obyvatelstvo obou národností s rakousko-uherskou státní myšlenkou. Redakce totiž nešetřily epickým líčením bojových úspěchů a znojemský 99. pěší pluk si díky sírově žluté barvě límcových výložek vysloužil přezdívku „žlutí ďáblové“ (něm. die gelben Teufel).[137] Noticky vyzdvihující chrabrost veřejně známých osobností a souhrnné komparační statistiky se staly významným integrujícím nástrojem: *„Čteme-li jména vyznamenaných, seznáváme ke svému potěšení, že čeští vojáci u tohoto pluku nezůstávají nikterak pozadu za svými německými soudruhy.“*[138] Pro slavnostní příležitosti zkomponoval kapelník Richard Hunyaczek v únoru 1915 plukovní pochod, jenž byl spolu s písní Hoch 99 neodmyslitelnou součástí vyprovázení na frontu a všech vlasteneckých manifestací; v roce 1915 mimo jiné při příležitosti obsazení Bělehradu, dobytí Lvova či pádu Varšavy.[139]

Vstup do roku 1916 zajistila vojenská mašinerie neméně velkolepý, když prostřednictvím Balkánského expresu (něm. Balkanzug) demonstrovala dominanci v jihovýchodní Evropě. Vlajkami a girlandami opentlená lokomotiva s šesticí vagonů, lůžkovým a jídelním vozem s sebou přivezla i další příležitost k manifestaci.[140] Obratné propagandistické využívání zimního mezidobí k pozdvihnutí morálky civilního obyvatelstva pokračovalo i necelé dva týdny nato, když ve čtvrtek 27. ledna 1916 poprvé proletěla nad městem německá válečná vzducholoď typu *Zeppelin*; v listopadu vzbudil senzaci projíždějící transport tří ponorek směřující k Jaderskému moři.[141] Opravdu živý a upřímný zájem veřejnosti vyvolalo zpřístupnění autentické části cvičné linie zákopového opevnění,

---

[137] Ještě před zahájením jarních ofenziv bylo medailemi za statečnost dekorováno celkem 220 vojínů a 56 důstojníků a v rámci pěších pluků z českých zemí se znojemský 99. stabilně pohyboval mezi prvními pěti, díky čemuž si koncem roku vysloužil od svých spolubojovníků přezdívku „železný pluk“.
Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 97, 4. prosince 1915, s. 5.
[138] Ochrana, roč. 7, č. 3, 15. ledna 1915, s. 2–3.
[139] Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 11, 6. února 1915, s. 1; č. 50, 23. června 1915, s. 1 a č. 64, 11. srpna 1915, s. 1.
[140] Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 5, 19. ledna 1916, s. 1, 3–4.
[141] Ochrana, roč. 8, č. 6, 3. února 1916, s. 3; Znaimer Wochenblatt 1916, roč. 67, č. 8, 29. ledna 1916, s. 3.

doplněné o výstavu ukořistěných ruských pušek a kulometu a zasvěcený výklad.[142] I tak konzervativní instituce, jakou byla rakousko-uherská branná moc, přistupovala k sociální komunikaci profesionálně a velmi moderně, neboť pozitivní image byla spolu se stupňujícími se požadavky a protahující se válkou nezbytností. Veřejnost ale spíše než patriotický militarismus lákala do expozice zvědavost a touha vidět alespoň kulisy války, která sice zuřila stovky kilometrů daleko, ale přesto ovlivňovala každodenní realitu.

Spolu s pěstováním kladného vztahu k vlastní armádě se propaganda současně snažila diskreditovat a hanobit nepřítele. Skutečnost, že primárním terčem sarkasticky ofenzivních výroků byla nejčastěji Francie, opět dokládá prolínání mocenských zájmů Rakouska-Uherska a Německa. Navíc s Rusy, respektive s Italy, byli obyvatelé Znojemska díky zajatcům a uprchlíkům víceméně v bezprostředním kontaktu, zato francouzského vojáka spatřila jižní Morava naposledy za napoleonských válek. Vedle účelově zkreslených zpráv o budování ženských pluků a vychovávání belgických janičárů měly tyto články potvrzovat tradiční model katolické rodiny zajišťující dostatek bojeschopných mužů.[143] V otázce zodpovědnosti za konflikt převládala i navzdory nadšení z léta 1914 manipulativní interpretace, že c. a k. monarchii válku nechtěla, ale byla do ní proti své vůli zatažena sarajevským atentátem. Hlavní břímě viny přitom podle vyjádření v Ochraně nesli *„…sobectvím nekřesťanským odkojení vychovanci západnického zednářstva v Londýně, a jejich ochotní pomocníci v Paříži, Petrohradě i Římě.“* – ani zmínka o Bělehradu.[144]

Provázanost „světa na frontě“ se „světem v zázemí“ a z ní pramenící pocit blízkosti a sounáležitosti výrazně přispíval k další militarizaci společenského života a kultury. Přední strany novin, bez ohledu na národnostní či politickou příslušnost, zaplňovaly nejnovější zprávy o situaci na bitevní čáře, glosy mezinárodněpolitického dění či autentické i fiktivní dopisy vojáků rodinám. Světelné panorama na Zámečnické ulici přibližovalo návštěvníkům výjevy z bojišť a „osvobozených“

---

[142] Ochrana, roč. 8, č. 7, 10. února 1916, s. 3; Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 10, 5. února 1916, s. 5.
[143] Ochrana, roč. 7, č. 20, 12. května 1915, s. 4 a č. 32, 5. srpna 1915, s. 5.
[144] V osobní rovině padala zodpovědnost za válku v očích Jihomoravanů na hlavu ruského státníka a diplomata Alexandra Petroviče Izvolského a britského ministra zahraničí sira Edwarda Greye. Britskou garanci belgické neutrality upozaďoval argument, že „*…nikdo tolik národů nezotročil, tolik zemí jiným neuloupil, tolik krve neprolil z důvodů čistě kramářských, jak to učinili Angličané, jejichž bezohledná loupeživost nemá v dějinách sobě rovného*“.
Ochrana, roč. 7, č. 30, 22. července 1915, s. 1.

měst. Stolní kalendář na rok 1916 nakladatelství a tiskárny F. M. Lenk obsahoval kromě obvyklých rubrik i shrnutí prvních válečných měsíců a přehledový seznam padlých ze Znojemska.[145] Zásluhou kantorů se posunul obsah vyučování i náplň volnočasových aktivit a školní mládež se ještě větší měrou zapojovala do výroby zimního vybavení a organizování peněžitých i materiálních sbírek.[146] Ty nadále tvořily nedílnou součást prakticky všech společenských akcí, schůzí člensky okleštěných spolků, promenádních koncertů, vernisáží výstav, promítání filmů či vybraných divadelních představení.[147] Patrně největší událostí roku 1915 se stala, podobně jako v předchozím roce, srpnová oslava půlkulatých narozenin císaře Františka Josefa I.[148] Erár navázal i na úspěch první válečné půjčky z listopadu 1914 a na jaře a na podzim vypsal další dvě.[149] Podpora válkou postižených osob se ze spontánního trendu transformovala v obligátní rutinu. Stabilizoval se tím specifický prostor pro sociálně prestižní seberealizaci žen, ve městě organizovanou manželkami patriciátu, na venkově spíše individuální. Jejich laskavost a naivitu se tu a tam pokoušeli zneužít podvodníci v uniformách různých šarží, od falešných důstojníků vázaných primárně na městské prostředí po „kamarády z vojny“, obcházející venkovská stavení.[150] Jejich mystifikační úspěchy se opíraly především

---

[145] Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 91, 13. listopadu 1915, s. 5.

[146] Například v lednu 1915 vyrobily žákyně obecné školy v Příměticích 52 párů vlněných nátepniček, 30 kukel, 44 párů ponožek a 4 balíky cupaniny, natrhaly 5 balíků ostružinových listů a vybraly 30 polštářů, 4 flanelové košile, 4 páry spodních kalhot a 72 K 82 h. Ochrana, roč. 7, č. 3, 15. ledna 1915, s. 3.

[147] Vedle účelově patriotických her různé kvality, jako Zlato jsem dal za železo, uvádělo znojemské divadlo dobročinné koncerty či komponované pořady ryze zábavného charakteru. Stranou však nezůstala ani klasická díla, například Médea v podání Joži Podhajské-Javůrkové (manželky generálmajora Aloise Podhajského, který v prosinci 1918 stane v čele československého Zemského vojenského velitelství na Moravě). Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 89, 6. listopadu 1915, s. 8.

[148] Už v 5 hodin ráno vyrazil do městských ulic z Albrechtových (později Žižkových) kasáren „budíčkový průvod“ vedený vojenskou hudbou. Po ranní mši v kostele sv. Mikuláše, vyhrazené pouze vojsku, následovala přehlídka na Horním náměstí a civilní bohoslužba. Pro městský patriciát byla ve Spolkovém domě prostřena slavnostní tabule a na témže místě hrála večer pro veřejnost vojenská kapela.
Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 75, 18. srpna 1915, s. 4; Ochrana, roč. 7, č. 34, 19. srpna 1915, s. 1, 3.

[149] Oproti první válečné půjčce výše úpisů řádově narostla: město Znojmo poskytlo astronomických 1 411 300 K, továrník Buchberger 120 000 K, baron Wambolt z Fryšavy [dnešních Břežan] 100 000 K, miroslavský obchodník vínem Hause 50 000 K, obecná a měšťanská škola v Tasovicích 33 000 K.
Ochrana, roč. 7, č. 23, 4. června 1915, s. 5, 7 a č. 44, 28. října 1915, s. 2; Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 44, 2. června 1915, s. 5–8 a č. 89, 6. listopadu 1915, s. 4.

[150] V únoru 1915 pronikl mezi vyšší kruhy baron Weichert, kadet c. a k. polního kanónového pluku č. 33. Stýkal se výhradně s důstojníky a herečkami, s nimiž pořádal po hotelích večírky, kde koňak a šampaňské teklo proudem. V jejich průběhu se obvykle vytratil, pochopitelně aniž by zaplatil útratu, a aby předešel dopadení, žil kromě Znojma střídavě ještě v Jihlavě a ve Vídni. Ve skutečnosti šlo o hledaného pěšáka c. a k. pěšího pluku č. 71 Karla Šrehera, stíhaného pro dezerci, padělání listin, podvod, zpronevěru a krádež.

o důvěřivost, úctu k uniformě a nezkušenost s tímto specifickým, v době míru marginálním, druhem kriminality.

Na rozdíl od výše popsaných fenoménů, které de facto pouze rozvíjely trendy započaté v roce 1914, se velmi výrazně se proměňovalo dětství a dospívání. Studentům středních škol předepisoval nový předmět *Junobrana* (něm. *Jungwehr*, též *Jugendwehr*) pravidelná odpolední cvičení doplněná jednou do měsíce delším pochodem moravsko-dolnorakouským pomezím, povětšinou údolím řeky Dyje. Přestože tyto aktivity byly povinné, účastnil se jich zhruba jen každý desátý chlapec mezi 15–18 rokem; na pochodech byla prezence lepší, neboť atraktivitu výletu umocňovala hrazená strava a jízdné.[151] Ve školním, a o to více v mimoškolním, prostředí se totiž stále citelněji projevovala absence mužského výchovného elementu a nedostatek přirozených autorit. V průběhu roku 1916 lze pozorovat jak nárůst počtu úrazů a nehod při hře (nejčastěji s vojenským materiálem), tak i nárůst dětské a mládežnické delikvence. Skutkovou podstatou se vedle „tradičního" narušování veřejného pořádku, vandalismu či drobných krádeží jednalo i o závažnou násilnou trestnou činnost (ublížení na zdraví s následkem smrti či pokus o znásilnění).[152] Mezi přistiženými navíc nezřídka figurovaly ratolesti ze středostavovských a prominentních rodin.[153] Na stížnosti týkající se nevhodného chování dětí a dospívajících o letních prázdninách odpověděla znojemská městská rada poměrně progresivně, a to zřízením volnočasového centra v prostorách lycea na Leiningenově ulici [dnes Alšova], které denně navštěvovalo na 250 dětí.[154] Po vesnicích se

---

Ochrana, roč. 7, č. 7, 12. února 1915, s. 3.
V květnu téhož roku zase do Petrovic zavítal falešný šikovatel, jež prý v Karpatech bojoval s manželem jedné z hospodyň. Sousedky se okamžitě sešly poslouchat jeho vypravování a krom pohoštění chtěly po poddůstojníkovi poslat svým mužům ještě výslužku. Podvodník ji však odmítl s tím, že by mu komplikovala přesun a namísto uzeného si rafinovaně nechal přibalit 13K v hotovosti. Ochrana, roč. 7, č. 21, 20. května 1915, s. 3.

[151] Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 6, 22. ledna 1916, s. 4; č. 41, 24. května 1916, s. 6; č. 48, 17. června 1916, s. 7.

[152] Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA, *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha 2018, s. 173–177.

[153] I když za zvýšené akcentování kriminality nezletilých může do jisté míry bulvarizace periodik, způsobená tlakem politické cenzury, vybočují zprávy oproti předválečným letům četností i obsahem. Ochrana, roč. 8, č. 12, 16. března 1916, s. 4; č. 36, 31. srpna 1916, s. 4; Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 6, 22. ledna 1916, s. 2; č. 50, 24. června 1916, s. 7.

[154] Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 68, 26. srpna 1916, s. 7.
srov. Milena LENDEROVÁ – Martina HALÍŘOVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*, Praha – Litomyšl 2015, s. 141–147.

horovalo alespoň za přísné vymáhání zákazu kouření a pití alkoholu, leckde přistoupili dokonce i k večerním zákazům vycházení.[155]

Kromě sociálně-politických aspektů jihomoravské každodennosti přinesl rok 1915 bezprecedentní zlom i v oblasti hospodářství. Opotřebovávací charakter války přinutil během zimy 1914/1915 státní správu k zavedení centrálně řízené distribuce a spotřeby skrze Válečný obilní ústav (něm. Kriegs-Getreide-Verkehrsanstalt). Od středy 3. února 1915 uveřejňovalo město Znojmo červené vyhlášky o brzkém zavedení přídělového systému, jenž měl být uveden do praxe v neděli 11. dubna. *„Když poukázky přišly, každý hleděl udiveně a zprvu i trochu nedůvěřivě na nikdy nevídanou novinku“*, ale během několika dní si prodávající i nakupující zvykli netušíce, že se lístky stanou běžnou součástí reality na dlouhých šest let.[156]

Ve městě byla jediným excesem spojeným se zavedením vázaného hospodářství policejní prohlídka synagogy, která k údivu i zklamání mnoha občanů žádné tajné zásoby obilí neodhalila. Předpojatost vůči Židům zčásti navazovala na dědictví 19. století, v kontextu eskalujícího nacionalismu se pak promítala na německé i na české straně; nezanedbatelnou roli hrál přitom katolicismus. Venkov spjatý s agrární produkcí reagoval výrazně negativněji. Mezi rolníky panovaly obavy z konfiskací vyvolané soupisy zásob vymláceného i nevymláceného obilí, mouky, kukuřice a brambor.[157] Zazněla i věcná kritika poddimenzování (podle rolníka Františka Martináska z Hostěrádek až dvoutřetinového!) odpočtu obilí či mouky, které si mohli producenti ponechat pro vlastní potřebu.[158]

Pomyslné nůžky mezi městským a venkovským obyvatelstvem se v průběhu roku 1915 nadále rozevíraly. Rekvizice nadprodukce a trvale se snižující reálná hodnota hotových peněz sice omezovala, avšak rozhodně neparalyzovala schopnost

---

[155] Ochrana, roč. 8, č. 34, 17. srpna 1916, s. 4.

[156] Jeden z 28 ústřižků opravňoval k nákupu 50 g mouky nebo 70 g hotového chleba a zákazník si mohl svobodně zvolit, zda nakoupí po částech nebo za celý arch naráz, byť pekaři přílišnou ochotou k prodeji chleba po 70 g porcích neoplývali. Aby se předešlo neúměrnému kumulování nevyužitých lístků, platily různobarevné archy vždy pouze jeden týden. Nové vydávala Chlebová komise přednostům domácnosti denně mezi 9–12 hodinou, ve všední dny včetně sobot i odpoledne mezi 15–18 hodinou. Přestože byly lístky označeny místodržitelským i městským razítkem, nebyly regionálně ani zemsky svázány a platily i v Dolních Rakousech, a naopak.
Ochrana, roč. 7, č. 16, 15. dubna 1915, s. 2 a č. 17, 22. dubna 1915, s. 3.
Oproti tomu výkup byl ve znojemském politickém okrese rajonizován do 11 menších oblastí, v nichž směli pěstitelé prodávat obilí pouze stanovené osobě či firmě.
Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 63, 7. srpna 1915, s. 5; Ochrana, roč. 7, č. 33, 12. srpna 1915, s. 2.

[157] Ochrana, roč. 7, č. 48, 25. listopadu 1915, s. 2

[158] František MARTINÁSEK, *Rekvírované obilí a venkovské obyvatelstvo*, Ochrana, roč. 7, č. 13, 24. března 1915, s. 1.

zemědělců dodávat zboží na městský trh. Pokles nabídky při zvyšující se poptávce vedl v souladu se základními ekonomickými poučkami ke zvyšování cen, jež byly od srpna 1914 úředně ohraničeny, aby městská populace zůstala koupěschopnou.[159] Neregulované obchodní mechanismy si ze své podstaty zachoval pouze černý trh, kde směna probíhala stále častěji formou barteru; na venkov tak putovaly luxusní a umělecké předměty, hudební nástroje, tabák, petrolej, prádlo a pochopitelně zlato a rodinné cennosti. Na zvyšující se životní náklady reagovali podnikatelé a živnostníci navýšením sazeb, ti méně šťastní krachovali. Ekonomická aktivita prosperujících firem mnohdy přímo závisela na veřejných zakázkách.[160] S horšícím se zásobováním se začala společnost postupně diverzifikovat nejen jazykově, ale i z hlediska jednotlivých sociálních skupin a situace na frontách postupně pozbývala monopolu mezi tématy k hovoru.

Zvyšující se zájem o zemědělské produkty spolu s klesající nabídkou zapříčinil pozvolné rozptýlení části trhu z městského centra na jednotlivé usedlosti.[161] Ekonomické změny se navíc prakticky okamžitě promítly i do podoby kriminality a výkup potravin přímo u producentů za účelem následného prodeje s astronomickými maržemi patřil k nejčastějším deliktům bez ohledu na veřejné pranýřování pod nadpisem *Válečné hyeny*. Kuriózní mezeru na trhu našli počátkem léta dolnorakouští drážní zaměstnanci, kteří přijížděli na Znojemsko shánět potraviny pro hladovou metropoli na Dunaji, přičemž díky bezplatné režijní jízdence zůstávaly jejich ceny i po započtení marže konkurenceschopné.[162] Okresní hejtmanství proti odlivu potravin pochopitelně zakročilo sérií vyhlášek, a od listopadu 1916 dokonce instruovalo četnictvo ke kontrole zavazadel osob směřujících na nádraží.[163] Spolu

---

[159] Podle odhadů redakce Znaimer Wochenblattu potraviny od vypuknutí války do poloviny května 1915 podražily o 100–400 %. Proti zločinu vyhánění cen do výše (něm. Preistreiberei) vydalo příslušné nařízení i c. k. okresní hejtmanství, které okresní a krajský soud ve Znojmě vymáhal ve veřejných procesech s lichváři.
Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 39, 15. května 1915, s. 8 a č. 97, 4. prosince 1915, s. 4; Amtsblatt der k. k. Bezirkshauptmannschaft und des k. k. Bezirkschulrates für den Landbezirk Znaim, roč. 28, č. 14, 1. září 1915, s. 1.

[160] Vzhledem k absenci významnějšího zastoupení zbrojního průmyslu nabízel erár se zvyšující se potřebou volných kapacit pro ubytování a rekonvalescenci mužstva nejvíce příležitostí ve stavebnictví. Nové projekty vznikaly i v civilní sféře: v blízkosti nádraží mělo být zbudováno velké obilní silo, v souvislosti s plánovanou stavbou zdymadla a elektrárny na Dyji mělo být podél řeky vybudováno železniční spojení s dolnorakouským Raabs an der Thaya a údolí Gránického potoka mezi hradem a Hradištěm měla překlenout lanová dráha; avšak všechny tři zůstaly pouze na papíře.
Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 72, 7. září 1915, s. 5 a č. 93, 20. listopadu 1915, s. 5.

[161] Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 39, 17. května 1916, s. 3.

[162] Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 43, 31. května 1916, s. 5.

[163] Ochrana, roč. 8, č. 45, 2. listopadu 1916, s. 6.

s koupěchtivými zákazníky navíc putovali na venkov i mnozí spekulanti s ornou půdou, falešní pojišťovací agenti a jiní podvodníci využívající dezinformační a emoční nátlak.[164]

Aby nedošlo ke kolapsu zemědělství, byli na sezonní polní práce kromě vojáků na zvláštní dovolené nasazováni i váleční zajatci. Málokterý však na Znojemsku pobyl déle, většina byla přemístěna do zajateckých táborů v severních Čechách a Dolních Rakousích.[165] Jih Moravy se stal dočasným domovem alespoň uprchlíkům z horké Haliče a Bukoviny, kterých přišlo na počátku roku 1915 asi 200 rodin poté, co je Brno i Vídeň přestaly z kapacitních důvodů přijímat. Jelikož mezi nimi byla dostatečně zastoupena i kvalifikovaná inteligence, vyhradilo jim město prostory pro zřízení vlastní obecné školy a malotřídního gymnázia.[166] V něm pořádali polští učitelé a kněží kurzy polštiny pro veřejnost, které nalezly odezvu hlavně u znojemských obchodníků a živnostníků. Centrem duchovního a společenského života polských uprchlíků se stal kapucínský kostel, v němž směl haličský řádový provinciál otec Florián celebrovat mše i praktikovat svátost smíření. V témže kostele sloužil od října i řeckokatolický kněz Theodor Pich, jenž se stal duchovní oporou Rusínům. Jejich obětavé začlenění prezentované jako vlastenecká solidarita ostře kontrastovalo s protislovanskými výpady proti domácím Čechům. Po otevření italské fronty se na Znojemsku objevili také utečenci z jižního Tyrolska a rakouského Přímoří. Dohromady jich bylo necelých 1500, a jelikož město již naráželo na kapacitní limity, byli rozptýleni po venkově, pročež nevytvořili výraznější komunitu. Ve srovnání s Poláky a Rusíny Italové vyvolávali mnohem větší kontroverze a úřady i tisk musely obyvatelstvo ujišťovat, že se nejedná o zrádné nepřátele, nýbrž o loajální občany Rakouska-Uherska.[167]

---

[164] Nejrozšířenějšími mystifikacemi byl pokles cen zemědělských pozemků (realita byla přesně opačná) či zajištění osvobození od vojenské služby, respektive vyhnutí se nasazení frontě.
Ochrana, roč. 8, č. 45, 2. listopadu 1916, s. 3. Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 78, 30. září 1916, s. 4–5; č. 85, 25. října 1916, s. 4.

[165] Váleční zajatci byli převážně ruského původu (ve smyslu státním, ne nezbytně etnickém) a utíkali nejčastěji ze zaměstnání, respektive z nuceného nasazení při sezonních polních pracích a v průmyslu; menší část dokázala uniknout přímo ze zajateckých táborů. Na útěku logicky směřovali na východ, přičemž mnohdy urazili desítky i stovky kilometrů, jako například pětice Rusů ze znojemské keramičky dopadená až u Valašských Klobouků.
Ochrana, roč. 8, č. 23, 1. června 1916, s. 3; č. 26, 22. června 1916, s. 5; č. 36, 31. srpna 1916, s. 3; č. 43, 19. října 1916, s. 2; Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 32, 22. dubna 1916, s. 5; č. 74, 16. září 1916, s. 5.

[166] Ochrana, roč. 7, č. 4, 22. ledna 1915, s. 3.

[167] Ochrana, roč. 7, č. 23, 4. června 1915, s. 5; Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 66, 18. srpna 1915, s. 5 a č. 80, 6. října 1915, s. 5.

Protiváhou příchozích uprchlíků a zajatců byly další a další odvody. Květen 1916 otevřel již třetí desítku repríz vyprovázení děvětadevadesátníků na frontu, přičemž horní věková hranice branné povinnosti u domobrany (něm. Landsturm) se od ledna posunula na 55 let (z předválečných 42!).[168] Zdaleka ne každý měl to štěstí službu ve zdraví přežít a ztráty na životech záhy dosáhly takové úrovně, že se jejich komemorace stala veřejně diskutovaným tématem. Už v lednu 1915 byla na pobočce Červeného kříže na radnici vystavena dřevěná plastika s motivem rakouského dvouhlavého orla. Do ní směli přispívající dárci zatlouct hřeby symbolizující jejich padlé blízké, po vítězné válce měla být plastika přemístěna na fasádu radniční věže.[169] Společně se zveřejňováním oficiálních seznamů padlých, v nichž figurovala jména příslušníků c. a k. pěšího pluku č. 99, c. k. zeměbraneckého pěšího pluku č. 24 nebo domobrany, celebroval vojenský kaplan Alfons Lukančić za účasti politických špiček zádušní mše, podobně jako lokální duchovní a elity v místech, odkud vojáci pocházeli.

V únoru a v srpnu 1915 proběhly v Louce schůze přípravného výboru pro zřízení pomníku padlým hrdinům, které prozatím řešily zajištění potřebných prostředků. Nejinak tomu bylo i v okolních obcích, kde byly k uctění památky padlých svěceny drobné sakrální objekty jako polní kříže či sochy.[170] V únoru 1916 se diskutovalo, že na památku padlých bude na městském hřbitově vztyčen pomník, o jehož návrh byl požádán znojemský rodák a sochař středoevropského formátu Hugo Lederer. Ten nabídku s ochotou přijal a s městem aktivně komunikoval až do roku 1918, kdy musel ustoupit nové státní myšlence. Alternativním, a rovněž nerealizovaným, návrhem byla úprava interiéru svatováclavské kaple, do níž se měl z Laxenburgu vrátit tzv. znojemský oltář. Na venkově se mezitím prosazovala iniciativa za zřizování smutečních sadů, v nichž měl být za každého padlého vysazen ovocný strom. Nerelativizované spojení piety s ryzím pragmatismem mimoděk dokumentuje vážnost problémů v zásobování a snahu zajistit dostatek potravin

[168] Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 6, 22. ledna 1916, s. 3; č. 36, 6. května 1916, s. 4.
[169] Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 8, 27. ledna 1915, s. 6; Ochrana, roč. 7, č. 6, 5. února 1915, s. 2.
[170] Kromě instalace pamětních desek v hřbitovní kapli měl být vysázen i dubový háj. Spolu s centrální iniciativou vstupovaly pietní projevy i do každodenního fungování veřejných institucí, například gymnázia a spolků.
Znaimer Wochenblatt, roč. 66, č. 67, 21. srpna 1915, s. 4; č. 94, 24. listopadu 1915, s. 3.

do budoucna; v době před rokem 1914 by pravděpodobně bylo politikem pouze, zda symbolem padlých bude slovanská lípa či všeněmecký dub.[171]

Vedle pietních míst měly vzpomínky na Velkou válku předávat budoucím generacím malá obecní muzea, respektive zvláštní místností ve školách, v nichž měly být prezentovány *„…seznamy všech vojínů z obce, jich vyznamenání, dopisy vojínů, seznam v boji padlých neb zemřelých, části šrapnelů, kulky, pušky, bodáky a šavle, též oděvy vojínů…různá úřední nařízení, maximální ceny potravin, dodávání obilí, ceny všech předmětů, výživa místního obyvatelstva, drahota a nedostatek…“*[172] Společnost si tedy velice dobře uvědomovala výjimečnost tehdejších dní a zcela přirozeně hledala příčinu všech útrap a ztrát.

Neglorifikovaným protipólem padlých hrdinů byli sebevrazi. Noticky o sebevraždách rukujících se na stránkách regionálního tisku objevovaly už od počátku konfliktu.[173] S postupujícím časem páchali déle sloužící vojáci sebevraždu nejčastěji doma během dovolené, coby fatální únik před návratem na bojiště. Na „domácí frontě“ ale nebylo kam utéct a neustálá stresující konfrontace s válečnou realitou mohla vést až k absolutní rezignaci. U reprezentantů nižších sociálních vrstev (řemeslníci, nižší úřednictvo, dělníci, domkáři, služebné) bývaly sebevraždy mnohdy spojované s alkoholismem u mužů a nešťastnou láskou u žen; u středostavovské buržoazie (obchodník smíšeným zbožím, továrník či městský architekt) s depresemi.[174] Skutečnou příčinou byly spolu s psychickým náporem primárně ekonomické problémy.[175] Podobná motivace pravděpodobně vedla některé matky k pokusům o interrupci či infanticidě. Na sklonku roku 1916 tak městem hýbala soudní kauza s bývalou ošetřovatelkou loucké nemocnice Johanou

---

[171] Padlé a zemřelé v první světové válce ve Znojmě nakonec připomíná 180 bezejmenných křížů a socha rakousko-uherského vojáka ve vojenské části hřbitova Znojmo-Louka v bývalém Starém Šaldorfě [dnes ulice Družstevní]. Na 18 židů navíc odkazovala ještě pamětní deska umístěná v interiéru dnes již zaniklé synagogy.
Ochrana, roč. 8, č. 8, 17. února 1916, s. 4; č. 13, 23. března 1916, s. 5; Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 12, 12. února 1916, s. 5.
Srov. Milena BARTLOVÁ, *Je Znojemský oltář rakouský, německý, český nebo moravský?* In: Bulletin Moravské galerie v Brně, Brno 2003, s. 140–147.

[172] Ochrana, roč. 7, č. 51, 16. prosince 1915, s. 4. Srov. SOkA Znojmo, f. Archiv okresní úřadu Znojmo, oddíl Okresní hejtmanství, i. č. I/H4 Vojenské museum, karton. 15.

[173] Ochrana, roč. 6, č. 46, 13. listopadu 1914, s. 5.

[174] Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 3, 12. ledna 1916, s. 3; č. 7, 26. ledna 1916, s. 3; č. 35, 3. května 1916, s. 3; č. 49, 21. června 1916, s. 4; č. 55, 12. července 1916, s. 4; č. 75, 20. září 1916, s. 5; č. 92, 18. listopadu 1916, s. 4.

[175] Detailní analýzu problematiky sebevražd v Rakousku v daném období nabízí Hannes LEIDINGER, *Die BeDeutung der SelbstAuslöschung. Aspekte der Suizidproblematik in Österreich. Von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zur Zweiten Republik*, Innsbruck – Wien – Bozen 2012.

Cramerovou, která spolu s jedenácti společnicemi realizovala *„vyhánění a ničení plodu“*; potrestána byla maximální možnou sazbou – šesti měsíci těžkého žaláře.[176]

Aprovizační a sociální problémy se totiž v průběhu roku 1916 stávaly stále palčivějšími. Koncem února postihla Znojmo první moučná krize doprovázená panikou v ulicích a velmi ostrou kritikou radnice. Politické vedení bylo obviňováno z diletantismu a nekompetentnosti při vyjednávání s *Válečným obilním úřadem*; mezi obyvatelstvem totiž panovala (mylná) představa, že pšenice i mouky je v monarchii dostatek. Radní se hájili technickými komplikacemi (obilí se mlelo v Šatově) a nepřízní počasí při následném transportu. Město současně zcela otevřeně přiznalo, že v jiných regionech je situace ještě horší a že zásoby chybí i v centrálních skladech.[177] Do přídělového systému pak postupně spadaly další a další základní potraviny jako cukr, vejce či rostlinné a živočišné tuky; lístky však nikterak negarantovaly jejich dostupnost. Po žních byla z důvodu úspory cukru a ječmene výrazně omezena spotřeba piva stanovením pevných výčepních hodin a limitovaného objemu.[178] Od 1. července 1916 vešla v účinnost novela nařízení o bezmasých dnech rozšiřující zákaz konzumace masa a masných výrobků ze dvou na tři dny v týdnu včetně výslovné specifikace povolených a zapovězených surovin a pokrmů. Nad dodržováním zmiňovaných předpisů v hostincích i v domácnostech bděli zvláštní kontroloři, jejichž práci nezřídka usnadňovala sousedská udání.[179]

Vedení radnice se pokoušelo překlenout výpadky v zásobování nákupem potravin v zahraničí (nejčastěji v neutrálním Dánsku a Švýcarsku) a vytvářením vlastních rezerv trvanlivých komodit (krupice, tuk, vejce, brambory). Projekt zřízení

---

[176] Ochrana, roč. 8, č. 35, 24. srpna 1916, s. 5; č. 52, 21. prosince 1916, s. 3; Ochrana, roč. 9, č. 1, 28. prosince 1916, s. 4; Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 102, 23. prosince 1916, s. 9.
Srov. Gabriel PECHÁČEK, *Porodní báby a vyhánění plodu*, Praha 1899, s. 20–23.

[177] Vzápětí byly zavedeny nové moučné a chlebové lístky. V říjnu pak byla výše týdenního přídělu čisté pšeničné mouky snížena z 250 g na 150 g na osobu.
Ochrana, roč. 8, č. 9, 24. února 1916, s. 3. Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 14, 19. února 1916, s. 2–3; č. 15, 23. února 1916, s. 3; č. 21, 15. března 1916, s. 4; č. 28, 8. dubna 1916, s. 3; č. 81, 11. října 1916, s. 4.

[178] Točené pivo se smělo v hostincích podávat pouze mezi 19–22 hodinou ve všední dny, v neděli v 16–22 hodin. Maximální stanovenou dávkou bylo příslovečné „jedno“ na místě, v případě odběru pro pozdější konzumaci potom piva dvě.
Ochrana, roč. 8, č. 9, 24. února 1916, s. 3; č. 12, 12. března 1916, s. 5; č. 34, 17. srpna 1916, s. 4; č. 39, 21. září 1916, s. 4; č. 41, 5. října 1916, s. 3; č. 52, 21. prosince 1916, s. 3. Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 14, 19. února 1916, s. 2–3.

[179] O *bezmasých dnech*, tedy v pondělí, středu a pátek, bylo povoleno konzumovat pouze tuk (pokud se datum právě nekrylo s *netučným dnem*), špek, krev, kostní morek, vývar a rovněž ryby, které vlivem katolické věrouky nebyly považovány za maso.
Ochrana, roč. 8, č. 27, 29. června 1916, s. 4; č. 36, 31. srpna 1916, s. 2; č. 43, 19. října 1916, s. 2; č. 44, 26. října 1916, s. 3.

vývařovny pro sociálně slabší vrstvy nakonec zrealizován nebyl, avšak pro klesající kvalitu a stoupající cenu masa v kombinaci s nedostatkem sádla uvažovala městská rada o zřízení vlastního chovu dobytka a vybudování nových městských jatek. Na konci října pak bylo při c. k. okresním hejtmanství zřízeno zvláštní aprovizační oddělení (při radnici fungovalo již delší dobu).[180] Nůžky mezi městem a venkovem se dál neúprosně rozevíraly a tam, kde dříve panovala oboustranně prospěšná symbióza, probublávala na povrch sílící potlačovaná nevraživost. Venkované se obhajovali namáhavou prací s nejistým výdělkem, přesto byly jejich argumenty v kontrastu s odkázáním na překupníky, horšící se kvalitou potravin a klesající hodnotou peněz městskou populací odmítnuty.[181] Tisková propaganda přesto hlásala, že „[…] *válka potrvá, dokud nás hospodářsky nezničí, že nás vojensky nezmohou, to už uznali.* […] *V starém Karthagu, když nebylo jiných zbraní proti útočícím Římanům, i domy strhali, aby dřeva a kovů užilo se k výrobě nové zbroje, ženy i vlasy svoje stříhaly a pletly z nich tětivy k lukům.*“[182]

Přestože těžiště každodenní agendy zastupitelů a úřednictva zůstávalo v řešení výše popisovaných sociálně-ekonomických problémů, nástrah a komplikací, ubíhající čas poodhaloval nacionální a politický rozkol. Preludiem dokumentujícím prohlubující se česko-německý antagonismus bylo jarní slučování českojazyčných politických subjektů, odůvodněné efektivnějším bojem za české národní zájmy v reakci na tzv. *Velikonoční program* (něm. *Osterbegehrschrift*), podle něhož měly být po vyhrané válce české země rozděleny podle národnostního klíče na oblasti německé a smíšené. Vyostřování německého nacionalismu i české integrační

---

[180] Ochrana, roč. 8, č. 22, 25. května 1916, s. 3; č. 28, 6. srpna 1916, s. 3; č. 45, 2. listopadu 1916, s. 3. Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 36, 6. května 1916, s. 3–4; č. 39, 17. května 1916, s. 2; č. 42, 27. května 1916, s. 3–4; č. 52, 1. srpna 1916, s. 3; č. 61, 2. srpna 1916, s. 3–4, 7; č. 73, 13. září 1916, s. 3; č. 87, 31. října 1916, s. 2–3; č. 100, 16. prosince 1916, s. 3.

[181] Vzájemné odcizení dvou světů dokládají razantní výroky: „*Na sedláky se nadává, přestože živí města. Jiní kradou s polí obilí, jetel, řepu, brambory, zelí a kde se co dá. Pak ale přece hubují až zle!… Měšťáci na nás také čepejří až hrůza! Myslí, že sedlák má snad denně pečená kuřata, maso, víno, divadla, kina atd.!*“ versus „*Utkvělou myšlenkou všech venkovanů je, že měšťáci nic nedělají a dobře se mají!… Nic neděláte, jen se strojíte a chodíte po procházkách!*“ a „*Sedlák jí to, co mu Pán Bůh dá, ale měšťák musí jísti to, co mu handlíř namíchá. A že je vše teď falšováno, to snad ani nemusíme povídat… Co se týče práce od rána do večera – venkovan pracuje od slunce východu do západu, ale městský živnostník, řemeslník a dělník často ještě celé noci.*“
Sedláci, Ochrana, roč. 8, č. 45, 2. listopadu 1916, s. 1–2; *Měšťáci*, Ochrana, roč. 8, č. 46, 9. listopadu 1916, s. 3; Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 49, 21. června 1916, s. 4–5.

[182] Ochrana, roč. 8, č. 19, 4. května 1916, s. 1.

tendence prosakovaly taktéž na Znojemsko a obě národnosti upozaďovaly část lokálních identit na úkor vyšších společenských celků.[183]

Český nacionální program na Moravě nebyl ani v průběhu roku 1916 nijak ostře vyprofilovaný a do značné míry pouze opožděně kopíroval dění v Praze, respektive ve Vídni. V březnu proběhlo sloučení staročeské a mladočeské strany, od listopadu určoval politický kurz Český svaz. I proto přibyla na stránkách týdeníku Ochrana nová ob týdenní rubrika *Praha* či *Z Prahy*, informující o aktuálním vývoji české národní politiky v Rakousku slovy Karla rytíře z Mornsteinu. Křesťansko-sociální list odmítal koncept národních (sub)států stojících na etnickém pojetí, neboť v něm spatřoval příčinu vzájemné nenávisti. Přimlouval se naopak za hledání místních, sociálních a kulturních spojitostí pro vytvoření politického (státního) národa, který propůjčí všem národnostem rovná práva, čímž jim umožní individuální rozvoj.[184] V komparaci se sousedními Čechami tedy byla část jihomoravských Čechů mnohem smířlivější a otevřená ke kompromisu.[185] Za jejich budoucí vyhranění zodpovídali z velké části v duchu akce a reakce Němci, když je ostrakizovali ze zemského společenství horováním za používání slova *Čech* (*Tscheche*) ve smyslu celonárodním: *„…es gibt keine böhmische Sprache und kein böhmisches Volk. …Tscheche bleibt Tscheche und Deutscher bleibt Deutscher.“*[186] Marginální německojazyčná opozice se skrývala v dělnickém spolku Eiche, kde krajní vlastenčení kolidovalo s třídním vnímáním společnosti; byť bylo členstvu mnohem blíže než ideál internacionalismu.[187]

Ozbrojenou neutralitu přerůstající v etnickou dichotomii dokládá například zřízení pobočky Červeného kříže v Únanově, defenzivně motivované potřebou prezentovat český podíl na podpoře válečného úsilí, který se doposud rozpouštěl

---

[183] Ochrana, roč. 8, č. 7, 10. února 1916, s. 2; č. 42, 12. října 1916, s. 2; č. 51, 14. prosince 1916, s. 2. Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 33, 26. dubna 1916, s. 4.

[184] Karel MORNSTEIN, *Národnostní princip a rakousko-uherská monarchie*. Ochrana 1916, roč. 8, č. 41, 5. října 1916, s. 2.

[185] Klíčovou roli v tomto rozdílu sehrávalo oboustranně akceptované *moravské vyrovnání* (*Mährischer Ausgleich*) z listopadu 1905; obdobný postup proto Jihomoravané radili i Praze: „*Pro Čechy by bylo však nejrozumnější, kdyby uznali změněnou situaci a zřeknout se bez toho tak nevděčné role korunních pretoriánův, dohodli se s Němci o střední program, tj. o jazykové rozdělení Čech a o uznání německé zprostředkovací řeči*.“
Karel MORNSTEIN, *Praha*, Ochrana, roč. 8, č. 48, 23. listopadu 1916, s. 2.
Srov. Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2014, s. 171–175, 187–190.

[186] Ochrana, roč. 8, č. 31, 27. července 1916, s. 2.

[187] Pavel CIBULKA, *Německé politické strany na Moravě (1890–1918). Ideje – Programy – Osobnosti*, Praha 2012, s. 371–374; M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 239–240.

ve statistikách za město.[188] Germanizační kroky jako úřední vynucování německých názvů obcí v česky psaných podáních či výměna čítanek pro příliš slovanský obsah se zase schovávaly za uniformitu a zefektivnění státní správy.[189] Zástupci obou národností se vzácně shodli snad pouze na odmítavém stanovisku vůči existenci Regentského království polského, čímž pouze potvrdili, že oficiální rétorikou oslavované sepětí všech národů monarchie v boji proti vnějšímu nepříteli se postupně stávalo jen prázdnou frázi.[190]

Velké změny však byly za dveřmi. Necelý měsíc po atentátu na předlitavského ministerského předsedu Karla von Stürgkha zemřel 21. listopadu 1916 po krátké nemoci i *„kníže míru, otec národů, císař trpitel, zbožný křesťan, vzor plnění povinností a přítel maličkých a chudých“* František Josef I. Zesnulého mocnáře uctily tryznou prakticky veškeré instituce od úřadů, škol či soudů přes občanské spolky a kluby až po židovskou obec. Ve smuteční řeči na mimořádné schůzi městské rady vyzdvihnul starosta Homma především zavedení ústavnosti, [diskutabilní] územní růst a hospodářský rozkvět monarchie.[191] Vše uzavřely víkendové zádušní mše a smuteční průvod znojemské posádky; autentické záběry z císařova pohřbu ve Vídni pak bylo možné v průběhu prosince zhlédnout v kině v Höckově ulici [dnes Havlíčkova].[192] V duchu hesla *„Král je mrtev, ať žije král!“* byl současně představen císařův nástupce, ani ne třicetiletý Karel I. Ten v proklamaci započaté tradičním oslovením *Mým národům!* přislíbil brzké vítězství a následné omlazení Rakouska-Uherska. Dvouletá hráz vojensko-úřednického dirigismu byla prolomena a rýsovala se cesta k obnovení veřejné diskuse. Loajalita vůči soustátí přitom přirozeně nebyla, ani nemohla být zpochybňována; dialog, respektive dvojice souběžných monologů, tak probíhal primárně v rovině vnitřního národnostního

---

[188] Téměř tisícihlavá a prakticky ryze česká (98 %) obec Únanov ležící 7 km severně od Znojma byla spolu s nedalekými Příměticemi centrem českých národoveckých aktivit. Po svém nedobrovolném odchodu ze Znojma (1910) se zde občansky realizoval (vedení spolků *Omladina* a *Orel*) římskokatolický farář Josef Rudolecký, redaktor týdeníku *Ochrana* a pozdější protagonista československého převratu v roce 1918. Za zřízením pobočky Červeného kříže stál právě on.
Ochrana 1916, roč. 8, č. 35, 24. srpna 1916, s. 5; statistika převzata z Josef BARTOŠ – Miloš TRAPL – Jindřich SCHULZ, *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960, IX., Okresy Znojmo, Moravský Krumlov, Hustopeče, Mikulov*, Ostrava 1984, s. 94.

[189] Ochrana, roč. 8, č. 36, 31. srpna 1916, s. 3. Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 4, 15. ledna 1916, s. 4.

[190] Ochrana, roč. 8, č. 48, 23. listopadu 1916, s. 2; č. 51, 14. prosince 1916, s. 2. Znaimer Wochenblatt 1916, roč. 67, č. 99, 13. prosince 1916, s. 1; č. 103, 30. prosince 1916, s. 5.

[191] Ochrana, roč. 8, č. 48, 23. listopadu 1916, s. 1–3; č. 49, 30. listopadu 1916, s. 4. Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 94, 25. listopadu 1916, s. 1, 5–6.

[192] Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 97, 6. prosince 1916, s. 5; č. 100, 16. prosince 1916, s. 6.

uspořádání.[193] Optimistickou vizi budoucnosti však záhy roztříštilo odmítnutí mírové nóty Čtyřspolku – válka se dávno proměnila ze chtěné na (stále ještě) akceptovanou.

[193] V roce 1916 se Znojmo zapojilo například do sbírky na zhotovení vavřínového věnce (vítězů) do vlysu Vnější hradní brány (*Äußeres Burgtor*) vídeňského Hofburgu či na pořízení stříbrného signálního rohu pro c. a k. pěší pluk č. 99.
Ochrana, roč. 8, č. 14, 30. března 1916, s. 3; č. 34, 17. srpna 1916, s. 1; č. 36, 31. srpna 1916, s. 2–3; č. 42, 12. října 1916, s. 3. Znaimer Wochenblatt, roč. 67, č. 9, 1. února 1916, s. 3–4; č. 13, 16. února 1916, s. 3–4; č. 45, 7. června 1916, s. 3; č. 72, 9. září 1916, s. 3.

2. Obnovení ústavnosti (1917–1918)

2.1 Resuscitace veřejné diskuse (1917)

Dlouhých dvacet devět válečných měsíců neustále rozšiřovalo a zároveň prohlubovalo sociálně-ekonomický tlak. Zhoršení kvality života přispívalo k rozdělování společnosti a vytvářelo podhoubí pro vnitřní konflikty. Zima 1916/1917 byla mimořádné mrazivá a mimořádně dlouhá a uhelná krize, jež paralyzovala život ve městě, podnítila další úřední regulace.[194] Po krátkém a slunném jaru naopak udeřila vlna tropických veder doprovázená dlouhotrvajícím suchem (až do poloviny října). V sadech popadala většina ovoce, u obilnin, s výjimkou pšenice, dokonce panovaly obavy, zda vrátí zrno, brambory byly drobné a houby nerostly vůbec.[195] Přilehlá pole zaplavili drobní sběrači klásků z řad městské populace, kteří si chtěli přilepšit. Spolu s nimi byla na venkov preventivně převelena část vojenské posádky, která měla posílit četnické hlídky.[196] Podobná praxe nebyla novinkou - v březnu 1917 bylo do Znojma za účelem dohledu nad rekvizicemi dočasně převeleno na pět stovek vídeňských *Deutschmeisterů*. Zajištěných 650 vagonů zemědělských plodin činilo zhruba 18% z celkové moravské kontribuce.[197]

Počáteční étos hrdosti na *válečnou daň rolnictva* postupně vystřídala ostrá kritika pramenící z pocitu devalvace vlastního celoročního úsilí. Obvyklým terčem byla nekompetentnost úředníků stanovujících objem a termíny dodávek od stolu, bez ohledu na faktické výnosy či znalosti konkrétní situace v terénu. Problémovou se jevila i neadekvátně stanovená hladina výkupních a prodejních cen, jež se mezi sebou lišily v průměru o čtvrtinu (pochopitelně v neprospěch výkupu) a nekorespondovaly s okolní drahotou. Šířil se odpor k vývozu agrárních komodit za zemské hranice podnícený nejen regionální sounáležitostí a solidaritou,

[194] Nákup uhlí byl podmíněn úředním dobrozdáním, ve školách byly vyhlášeny uhelné prázdniny a úředníci byli soustřeďováni do jedné společné místnosti. Obchody, kulturní instituce (navíc postižené zákazem pořádání koncertů) či restaurace nuceně zkracovaly provozní dobu. Kolísala produkce elektřiny a výrazně se komplikovala železniční doprava. Nouzové dodávky uhlí poskytl až nedaleký želetický cukrovar, odstavený pro nedostatek řepy.
Ochrana, roč. 9, č. 8, 15. února 1917, s. 5; č. 9, 22. února 1917, s. 4, 6; č. 16, 12. dubna 1917, s. 3; Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 12, 10. února 1917, s. 5–7; č. 14, 17. února 1917, s. 7.

[195] Ochrana, roč. 9, č. 19, 3. května 1917, s. 4; č. 28, 5. července 1917, s. 4; č. 32, 2. srpna 1917, s. 4; č. 35, 23. srpna 1917, s. 6; Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 47, 13. června 1917, s. 7; č. 52, 30. června 1917, s. 2; č. 54, 7. července 1917, s. 5.

[196] Sesbírané zrno bylo využíváno buď k přikrmování drůbeže, nebo po upražení jako náhražka kávy.
Ochrana, roč. 9, č. 27, 28. června 1917, s. 2; č. 31, 26. července 1917, s. 3.
Srov. SOkA Znojmo, f. Archiv okresní úřad Znojmo, odd. Okresní hejtmanství, i. č. I/F6 Ochrana polního majetku, hlídači, škody, kart. 6, 8.

[197] Ochrana, roč. 9, č. 11, 8. března 1917, s. 4; č. 12, 15. března 1917, s. 2; č. 16, 12. dubna 1917, s. 6.

ale především snahou minimalizovat zbytečné ztráty, k nimž docházelo vlivem nevhodného skladování během transportu. Pozorovat lze i ojedinělé projevy občanské neposlušnosti a vzdoru. Četné pozitivní ohlasy proto sbíraly návrhy katolicko-národních poslanců Josefa Šamalíka a Františka Navrátila na zavedení fixního kontingentu, demonopolizaci trhu s obilím či dokonce zrušení *Válečného obilního ústavu*.[198]

Podobné úvahy by byly ještě v roce 1916 nepublikovatelné jako státoborné, avšak liberalizační „císařská perestrojka“ Karla I. znovuotevřela veřejnou diskusi. Prosincový příslib amnestie politických vězňů a jmenování Heinricha Clam-Martinice předsedou vlády mělo vést k usmíření rozjitřených národů. Když v lednu 1917 obdržel starosta Heinrich Homma Řád železné koruny 3. třídy, snažil se jej přetavit na společenský svorník a prezentoval ho jako vyznamenání pro všechny občany.[199] Výsledný efekt na komunální i centrální úrovni byl však naprosto opačný – Češi vnímali proklamovanou vstřícnost jako nedostatečnou, Němci zas jako příliš servilní a podbízivou. Týdeník Ochrana zachycoval nastalou situaci slovy: „*Češi chtí spravedlivé vyrovnání. Němci však nechtí uznati zásadu rovnoprávnosti, nýbrž znají pouze svou nadvládu. K nečestnému smíru žádný přirozený Čech nepřistoupí, jsa téže víry co Palacký, když pronesl historická slova: Byli jsme a budeme!*“[200]

Na počátku roku 1917 tedy umožnila slábnoucí cenzura Čechům jasné nacionální vymezení, jež nejčastěji artikuloval korespondent Karel Jan Křtitel rytíř z Mornsteinu. Jeho reprodukce aktuálních stanovisek v celonárodním měřítku zpřetrhávala zemská pouta a obracela pozornost směrem k Praze, což dokládá nový integrační trend a potřebu širšího ukotvení. Pro povzbuzení vlastního sebevědomí a sebeuvědomění také začal vycházet seriál *Naše kultura* vyzdvihující slovanskou historii a folklór.[201]

Německý tisk emancipační ambice reflektoval rozlišováním adjektiva český na teritoriální *böhmisch* a etnické *tschechisch*. Jihomoravští Češi se ohradili jak vůči grafické podobě (horovali za *čechisch*, popř. *czechisch*), tak především vůči skutečnosti, že země byla nazvaná podle obyvatel a ne naopak.[202] Historie tak opět

---

[198] Ochrana, roč. 9, č. 21, 17. května 1917, s. 4; č. 22, 24. května 1917, s. 3; č. 43, 18. října 1917, s. 6; František NAVRÁTIL – Josef ŠAMALÍK, *Za zrušení rekvisicí obilí a zavedení váleč. obilního kontingentu*, Ochrana, roč. 9, č. 25, 14. června 1917, s. 2.
[199] Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 1, 3. ledna 1917 [uvedené datum 3. 1. 1916], s. 2–4.
[200] Karel MORNSTEIN, *Znojmo*, Ochrana, roč. 9, č. 1, 28. prosince 1916, s. 1–2.
[201] Karel MORNSTEIN, *Naše kultura*, Ochrana, roč. 9, č. 16–19, 12. dubna 1917–3. května 1917.
[202] Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 5, 17. ledna 1917, s. 3.

sehrála roli argumentační berličky v politických sporech. V šestidílném cyklu *K české otázce* byla vyzdvihována svébytnost Zemí koruny české a čeští Němci byli interpretováni coby hosté či dokonce cizinci.[203] Předmětem sváru se stal i Lucemburk Karel IV., jehož si obě etnika přivlastňovala; jedni coby říšskoněmeckého císaře, druzí coby potomka Přemyslovců.[204] Na sklonku léta 1917 vygradoval prohlubující se antagonismus tiskovým sporem o národnostní charakter města, v němž oba tábory slepě hájily extrémní stanoviska bez ochoty ke kompromisu. Nutno dodat, že ještě na sklonku 19. století bylo Znojmo dvojjazyčné a národnostně nevyhraněné (byť s politickou, ekonomickou, společenskou i kulturní převahou Němců).[205]

Charakter habsburské monarchie byl českou stranou kategoricky prezentován jako soustátí, do něhož se Čechy začlenily vlastní volbou.[206] Veškeré centralizační kroky byly interpretovány jako cesta ke germanizaci a reakcí bylo oprášení programu boje za české státní právo.[207] Zemský křesťanskosociální poslanec Vincenc Ševčík proto například požadoval ústavní změny upravující vztahy s Německem, vyřešení národnostních sporů a česko-německé vyrovnání v českých zemích v souladu s heslem: „*Z moře krve a slz povstane nové Rakousko, zocelí na síle, omládne v jarosti života, stmeleno v pevném míru národů.*“[208]

Naopak znojemští Němci okouzlení ideálem pangermanismu považovali Předlitavsko, nezřídka označované *Německé Rakousko* (něm. Deutschösterreich, resp. Deutsch-Österreich), za výlučně svoji doménu. Na březnovém sjezdu německých nacionálů v Těšíně byla odmítnuta jak myšlenka na zvláštní postavení českých zemí, tak princip jejich nedělitelnosti. Autonomii měla získat pouze Halič,

---

Karel MORNSTEIN, *Znojmo*, Ochrana, roč. 9, č. 2, 4. ledna 1917, s. 1–2.
Spor o termíny byl doveden ad absurdum polemikou nad neplatností závěti biskupa Theodora Kohna, který odkázal 341.000,- K na výstavbu české univerzity v Olomouci slovy: *„zur Errichtung der böhmischen Universität in Olmütz.“* Poslední vůle měla být tím pádem nenaplnitelnou, jelikož Olomouc neleží v Čechách. Ochrana, roč. 9, č. 6, 1. února 1917, s. 2.
Češi uštěpačně reagovali, i čeština používá termín pro Němce odvozený z mateřštiny – „*Dajčák*“, ale v oficiálním projevu jej nepoužívá, neboť s sebou nese hanlivý a pohrdlivý nádech.
Ochrana, roč. 9, č. 9, 22. února 1917, s. 4.

[203] Karel MORNSTEIN, *K české otázce*, Ochrana, roč. 9, č. 43–č.49, data.

[204] Ochrana, roč. 9, č. 5, 25. ledna 1917, s. 4.

[205] *Odpověď „Znaimer Tagblattu“*, Ochrana, roč. 9, č. 40, 27. září 1917, s. 1–2; Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 56, 14. července 1917, s. 4; č. 57, 18. července 1917, s. 3–4.
Srov. Lubomír Emil HAVLÍK, *Znojmo: Z minulosti města a jeho památek*, Brno 1956, s. 133; M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 143–153.

[206] *Kdo založil Rakousko*, Ochrana 1917, č. 11, s. 2.

[207] Karel MORNSTEIN, *Znojmo*, Ochrana, roč. 9, č. 3, 11. ledna 1917, s. 1–2.

[208] Vincenc ŠEVČÍK, *Obnovené Rakousko a český národ*, Ochrana, roč. 9, č. 5, 25. ledna 1917, s. 1–2.

avšak ryze utilitárně s cílem zajistit Němcům většinu v parlamentu. Pak už by jen zbývalo odstranit sociální demokraty a po volbách je nahradit „národnostně spolehlivějšími“ poslanci. Uhři a říšští Němci do vnitrorakouských záležitostí zasahovat přímo nechtěli, ale jejich zástupci přizvaní na sjezd tyto výroky vítali, neboť posílení role němectví byla i v jejich zájmu.[209]

Politické elity obou národností se se svými programy ocitly na názorově protichůdných březích a kompromis byl v nedohlednu. Po neúspěšném vyjednávání o zastavení bojů byly otištěny mírové požadavky Dohody – osvobození „*Italů, Slovanů, Rumunů, Čechoslováků od cizí nadvlády*“[210] a okrájení Rakouska o neněmecké oblasti.[211] Zůstává spekulací, zda motivací ke zveřejnění těchto požadavků v českém lokálním periodiku bylo jejich deklaratorní odmítnutí nebo naopak propagace zabalená do balastu oficiální rétoriky.

Květnový manifest českých spisovatelů byl každopádně přijat kladně, neboť „*dokonale vystihuje, jak smýšlejí a po čem práhnou všichni Čechové*.“[212] Jaroslav Kvapil kladl členům Českého svazu na srdce, aby na schůzi obnovené Říšské rady prezentovali nahlas to, co se doma smělo pouze šeptat: požadavek znovuotevření Českého zemského sněmu, svobodu shromažďování, zrušení cenzury a nedotknutelnost jazyka.[213] Touhu po národním sebeurčení umocňovalo odmítnutí spokojení se s hmotnými výhodami, a to i v době vážného materiálního nedostatku – národnost a státní myšlenka se staly přednějšími. Ideálním receptem měla být restrukturalizace Rakouska, či dokonce Rakouska-Uherska, na spolkový stát, jež by respektoval historické hranice zemí Koruny české. Jihomoravští Němci návrhy ze zřejmých důvodů zavrhli a protichůdnost českých postulátů trefně ironizovali slovy: „*Chtíti současně české státní právo a rozdělení říše na rovnoprávné národnostní spolkové státy je veselá nestvůra s dvěma hlavami.*“[214] Za pravdu jim dal i ministerský předseda Clam-Martinic, který úvahy o federalizaci Předlitavska, natož celého soustátí, ostře zamítl; na druhou stranu ani jeho projekt subdualismu nenašel potřebnou podporu.

---

[209] *Znojmo*, Ochrana, roč. 9, č. 14, 29. března 1917, s. 1.
[210] Edvard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce III.*, Praha 1927, dok. 88, s 283.
[211] *Jak má vypadati příští mapa Rakouska?* Ochrana, roč. 9, č. 6, 1. února 1917, s. 5; *Anglický plán na roztrhání Rakousko-Uherska*, Ochrana, roč. 9, č. 17, 19. dubna 1917, s. 1.
[212] *Národ český promluvil ústy čes. spisovatelů*, Ochrana, roč. 9, č. 22, 24. května 1917, s. 1–2.
[213] Robert KVAČEK a kol., *Dvacáté století o sobě. Dějiny v dokumentech*, Liberec 2005, s. 27–28
[214] *Státoprávní projev Českého Svazu*, Ochrana, roč. 9, č. 24, 7. června 1917, s. 1

V červnu 1917 jej proto vystřídal v postu premiéra Ernst rytíř Seidler von Feuchtenegg. Červencová amnestie více než 700 českých politických vězňů, v čele s Aloisem Rašínem a Karlem Kramářem, měla usnadnit budoucí vyjednávání.[215] Češi se však stále více odkláněli od dosavadního aktivismu a vymezovali se vůči ostatním národům. Prakticky jediným bezpodmínečně pozitivně akceptovaným etnikem byli Slováci. Druhá větev československého národa měla obývat severozápadní cíp Uher vymezený řekami Dunajem a Tiszou, což Maďaři banalizovali slovy o překonanosti národnostního principu. Je pravdou, že kdyby tyto národně-obrozenecké snahy nepřišly, tak by pravděpodobně v řádu několika desetiletí prostor podlehnul dlouhodobé a systematické maďarizaci (v roce 1917 byla například v celých Uhrách zavedena povinnost celebrovat mše v národním jazyce, maďarštině).[216] Prolomení dualistické koncepce za účelem zvětšení politického kapitálu bylo velmi odvážným krokem.

Ruku v ruce s postupným prosakováním čechoslovakismu se do hledáčku tribunů české politiky na Znojemsku dostali také Maďaři, jejichž státoprávní ukotvení prohlubovalo pocit nespravedlnosti a křivdy. Privilegované postavení Svatoštěpánské koruny prý neodpovídalo věrnosti, kterou Češi v minulosti i současnosti monarchii prokazovali.[217] Uhry se kromě terče kritiky současně staly i kýženou metou českých nacionálních požadavků. Tajemství maďarského úspěchu spočívalo podle listu Ochrana ve vnější jednotě, jež dokázala v klíčových okamžicích upozadit vnitřní spory – a ve stejném duchu vyzývala ke spolupráci mezi křesťanskými sociály a pokrokáři.[218] Naději na revizi dualismu přitom císař Karel rozptýlil už při prosincové korunovaci, během níž explicitně přísahal na nedotknutelnost územní integrity království. [219] Česko(-)slovenská vzájemnost tedy spíše než reálně dosažitelným cílem zůstávala pouze morální oporou: „*Dvoumilionový slovenský lid, jenž jest s námi právě tak příbuzný, jak Bavorák*

---

[215] Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 606, 613.

[216] *Slovenská otázka*, Ochrana, roč. 9, č. 9, 22. února 1917, s. 1–2; *Česká odpověď na maďarskou agitaci*, Ochrana, roč. 9, č. 44, 25. října 1917, s. 1; *Maďaři proti českému právu*, Ochrana, roč. 9, č. 45, 31. října 1917, s. 1.

[217] Těžištěm argumentace se stala prusko-rakouská válka, jež postihla především české země; obzvlášť v kontrastu s revolučním rokem 1849, kdy Maďaři dočasně detronizovali Habsburky.
Karel z MORNSTEINU, *Znojmo*, Ochrana, roč. 9, č. 2, 4. ledna 1917, s. 1–2; Karel MORNSTEIN, *„Das neue Oesterreich“*, Ochrana, roč. 9, č. 33, 9. srpna 1917, s. 6.

[218] *Uhři a my*, Ochrana, roč. 9, č. 49, 29. listopadu 1917, s. 1.

[219] Karel MORNSTEIN, *Znojmo*, Ochrana, roč. 9, č. 14, 29. března 1917, s. 1; *Česká odpověď na maďarskou agitaci*, Ochrana, roč. 9, č. 44, 25. října 1917, s. 1; *Maďaři proti českému právu*, Ochrana, roč. 9, č. 45, 31. října 1917, s. 1.

s Tyrolákem, nelze snadno pomaďarštiti, rovněž jak nelze poněmčiti náš český národ.“[220]

Podobně ambivalentní pozici jako Maďaři získali v průběhu roku 1917 také Poláci. Na jedné straně Češi proklamovali autonomii a samosprávu pro všechny národy mocnářství, na straně druhé se rozhořčovali nad polskými úspěchy. Stále užší propojení nacionálních požadavků s lidskou a materiální podporou válečného úsilí dokumentovala lamentace: „*…druhých neněmeckých národů jakoby nebylo; vlastně jsou tu a dobře se o nich ví, když jest potřebí vojska a potravin*“, zakončený výzvou k české korunovaci, která byla z pohledu Čechů „*naším přáním a nejen přáním, nýbrž požadavkem, naším právem*.“[221] Konstituční dotvoření regentského Polska na podzim 1917 respektující koncept dualismu však nadobro odsunulo Spojené státy Velkého Rakouska do světa utopie – potenciální reorganizace Rakouska měla proběhnout pod ryze německou taktovkou.[222]

Už od počátku roku o tom dával tušit záměr oktrojovat němčinu coby státní řeč. Oficiálním důvodem měla být centralizace, unifikace a zefektivnění chodu státní správy a veřejných institucí, avšak v důsledku by se jednalo o zásah do ústavního pořádku, neboť základní zákon o všeobecných občanských právech č. 142/1867 ř. z. garantoval rovnost všech národních kmenů. Německá argumentace stavěla na skutečnosti, že jsou nejpočetnějším etnikem v Rakousku a na tvrzení, že na oltář vítězství skládají nejvíce obětí.[223] Češi toto stanovisko ostře odmítali s tím, že zatímco pro 9 milionů je němčina mateřštinou, pro zbývajících 22 milionů převážně slovanských obyvatel je jazykem cizím, pročež opakovali nezbytnost co nejširší míry samosprávy a autonomie. Jako kompromisní řešení, které snad ani jeden z táborů nemohl brát vážně, byla navrhována latina, popř. podobně absurdní

---

[220] *Slovenská otázka*, Ochrana, roč. 9, č. 9, 22. února 1917, s. 1–2.

[221] *Co Polákům, to i nám!* Ochrana, roč. 9, č. 47, 15. listopadu 1917, s. 1.

[222] Právník, politik a jeden z protagonistů rumunského národního hnutí v rámci Rakouska-Uherska Aurel Popovici navrhnul na popud Franze Ferdinanda projekt federalizace dvoustátí, které se mělo transformovat ve *Spojené státy Velkého Rakouska*. Historické hranice, včetně zemí Koruny české, měly v ustoupit rozdělení podle jazykového klíče. Vedle Německého Rakouska (něm. Deutsch-Österreich), k němuž přináležely jižní části Čech a Moravy, pracoval Popovici s regiony Německé Čechy (něm. Deutsch-Böhmen) a Německá Morava (něm. Deutsch-Mähren, na území Sudetska); regiony obývané etnickými Čechy měly vytvořit jednotný celek Čechy (něm. Böhmen).
Ahmet ERSOY – Maciej GÓRNY – Vangelis KECHRIOTIS (edd.), *Modernism: The Creation of Nation-States. Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945). Texts and Commentaries Vol. 3/1*, Budapest 2010, s. 312–313.

[223] *Státní řeč*, Ochrana, roč. 9, č. 23, 31. května 1917, s. 1–2; *K české otázce I. –VI.*, Ochrana, roč. 9, č. 43–49, 18. října 1917–29. listopadu 1917; *Wo bleibt die deutsche Staatssprache?* Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 56, 14. července 1917, s. 1–2.
Též M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 241–242.

dodatek, že pokud by se přece jenom přistoupilo k němčině, tak jedině za cenu, že se ve Vídni budou učit česky.[224] Náležitá znalost a především veřejné užívání češtiny coby nezbytné atributy češství získávaly na významu. Požadavek na hojnější zásobování městských trhů ovocem z českého venkova vyvolal pozdvižení nikoliv pro svůj obsah, ale protože byl rozeslán v němčině. Absence původní české literatury v obchodě Rudolfa Loose vedla k iniciativě za zřízení českého knihkupectví a nesprávně napsaná informační cedule pro vojáky na znojemském nádraží vyvolala dokonce kritiku c. k. vojenských úřadů![225]

Znojemští Němci nazírali na české aktivity s notnou dávkou přezíravosti a despektu, přesto v dichotomické konfrontaci namísto věcné argumentace vytahovali kartu loajality vůči Rakousku-Uhersku.[226] Češi tak čelili například obviněním, že při zpěvu hymny nahrazují císaře carem (bez ohledu na volání po pražské korunovaci) a kolektivní cejch apostatiků zatížený presumpcí viny se jim nepodařilo smýt ani po opakovaném holdu císaři a vlasti. Společenský tlak se ještě zvýšil po úspěchu československých legionářů v bitvě u Zborova.[227] Oskar Teufel kvůli ní opakovaně interpeloval předlitavského ministra zeměbrany Karla von Czappa ve věci bojeschopnosti českých pluků a jeho kolega Gustav Hummer prohlásil, že: „*Češi jsou jedinými nebezpečnými nepřáteli parlamentu*.“[228] Němcům bylo na oplátku vytýkáno vyvěšování říšskoněmecké vlajky na čestné středové pozici na úkor vlajky domácí, ale vzhledem k válečnému stavu byl obdiv k vilémovskému Německu pardonován a (des)interpretován jako projev bratrského spojenectví.[229]

Pro elity rakouských Němce měl totiž konflikt od svého počátku charakteru souboje dvou světů – germánského a slovanského (s postupem času si tuto optiku osvojili i čeští nacionálové). Rakousko-uherští Slované se tak octli mezi mlýnskými

---

[224] *Státní řeč*, Ochrana, č. 23, 31. května 1917, s. 1.

[225] Ochrana, roč. 9, č. 4, 18. ledna 1917, s. 4; č. 35, 23. srpna 1917, s. 2; č. 40, 27. září 1917, s. 4. *Čechové jsou z nejvzdělanějších národů v Rakousku*, Ochrana, roč. 9, č. 42, 11. října 1917, s. 3.

[226] Znojemský Deník se s pohoršením řečnicky ptal, jak je možné, že české ženy po večerech na ulici veřejně řeší politiku, místo toho, aby doma hlídaly spící děti?! Znaimer Tagblatt, roč. 21, č. 139, 21. června 1917, s. 2.

[227] *Die Tschecho-slowakische Brigade*, Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 56, 14. července 1917, s. 2.

[228] *Z říšské rady*, Ochrana, roč. 9, č. 29, 12. července 1917, s. 1; *Kdyby byl vybudován český stát, Němci by musili hledati jinou říši*. Ochrana, roč. 9, č. 41, 4. října 1917, s. 5–6; Ochrana, roč. 9, č. 43, 18. října 1917, s. 6; Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 54, 7. července 1917, s. 1–2; č. 55, 11. července 1917, s. 1; č. 56, 14. července 1917, s. 2.
Srov. Richard LEIN, *Plnění povinností, nebo velezrada? Čeští vojáci Rakousko-Uherska v první světové válce*, Praha 2016.

[229] Ochrana, roč. 9, č. 31, 26. července 1917, s. 3; Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 31, 18. dubna 1917, s. 5.

kameny: pokud prokazovali věrnost a oddanost, byli dobrými Rakušany (ergo Němci), ale pokud selhali (bez ohledu na nekompetentnost velení), bylo to pro jejich sympatii s nepřítelem. Z fronty se poté předsudky a stereotypy šířily i do zázemí, kde je ještě umocňovala materiální frustrace. Češi obhajobu svých zásluh standardně stavěli na výše zmiňovaném lidském a materiálním nasazení (stejně jako Němci!).[230] Na povrch proto vyvěraly pocity křivdy a zneužití silné hospodářské základny formulované velikánem české i rakousko-uherské historiografie, profesorem Josefem Pekařem: „*vedl-li římský císař války v Italii či s Francií, bojoval-li uherský král s Turky, platil všechny tyto podniky Habsburků – český král.*“[231] Na německé výpady v tisku tedy Češi pravidelně kontrovali, nejčastěji v ekonomickém duchu, a snažili se je uvádět na pravou míru, respektive jejich obsah účelově ohýbat ve svůj prospěch. Ukázkovým příkladem byl součet občanských vkladů 5. válečné půjčky, kde proti městu Znojmu stála suma za všechny české obce na Znojemsku i Vranovsku, jež byla téměř 16x vyšší, protože nebrala v potaz nejen vklady právnických osob, ale ani dva miliony, které uvolnila radnice přímo z rozpočtu – o německém venkovu ani nemluvě.[232]

I když se česká a německá vize rakouské budoucnosti rozcházela, zůstával stát jedním z mála společných jmenovatelů, přičemž klíčovou roli sehrávaly tradiční opory moci – církev a armáda. Zatímco Němci od katolicismu z nacionálních důvodů odpadávali už před válkou, pro české křesťanské sociály představovalo náboženství stěžejní dostředivý element: „*V posledních letech před válkou i v národě českém „Masarykové“ všech pokrokových a socialistických směrů připravovali k r. 1915 všeobecný odpad od víry i církve katolické…katolicismus je přece jedna z hlavních známek idey rakouské, jeden z hlavních pilířů Rakouska.*“[233] V případě armády zas ovlivňovala veřejné mínění oficiální rétorika, která obzvlášť v kontextu Ochrany, jindy ostře brojící proti germanizaci, působila přinejmenším nesourodě.[234] Například propagandistický PR článek, schovávající se za rady zkušeného vojáka čerstvému

---

[230] *Významná slova našemu lidu*, Ochrana, roč. 9, č. 1, 28. prosince 1916, s. 2; -fs-, *Rakousko pro všecky!* Ochrana, roč. 9, č. 3, 11. ledna 1917, s. 1; Ochrana, roč. 9, č. 46, 8. listopadu 1917, s. 6.
[231] *Kdo založil Rakousko*, Ochrana, roč. 9, č. 11, 8. března 1917, s. 2.
[232] Ochrana, roč. 9, č. 1, 28. prosince 1916, s. 4; č. 6, 1. února 1917, s. 2.
Srov. Příloha č. 5: Výzva k upisování 5. válečné půjčky z pera místodržitele Heinolda.
[233] Vincenc ŠEVČÍK, *Obnovené Rakousko a český národ*, Ochrana, roč. 9, č. 5, 25. ledna 1917, s. 1–2.
[234] Laurence COLE, *Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria*, Oxford 2014.

branci z řad intelektuálů, nabádal k pilnému studiu němčiny, které dotyčnému usnadní nejen službu, ale bude se mu hodit i do budoucna.[235]

Ideální příležitost k manifestaci vlastenectví se skrývala v srpnových oslavách 30. narozenin císaře Karla, které v mnoha obcích nabraly podobu stromkových slavností s patriotickými dekoracemi, masovou angažovaností a rituálním řečněním.[236] Ani ty už bohužel nedokázaly zasypat hluboké příkopy mezi odcizenými etniky. V nezáviděníhodném postavení se tím pádem octl i sám habsburský arcidům, jenž nemohl zaujmout kompromisní stanovisko, neboť vyhovění požadavkům jednoho národa by automaticky poškozovalo zájmy těch druhých. Na přelomu let 1917 a 1918 tedy proti sobě stála představa exkluzivního podílu na očekávaném vítězství a sjednocení rakouských Němců do jednoho celku proti právu na sebeurčení a provázání českých zemí v historických hranicích se slovenskými oblastmi za říčkou Litavou. I přes svízelné zásobovací obtíže však nepřerostla míra nespokojenosti do té míry, aby se některá ze skupin zradikalizovala a odhodlala k veřejným protestům.

Výjimkou potvrzující pravidlo byla prvomájová manifestace za mír, kterou však neorganizovali ani čeští ani němečtí nacionálové, nýbrž němečtí sociální demokraté. Dělnické hnutí na Znojemsku bylo poměrně mladé, konstituovalo se až v 90. letech 19. století a první masovější stávky a demonstrace organizovalo až v první dekádě 20. věku. Trpělo navíc značnou roztříštěností, neboť část zaměstnanců odsávali křesťanští sociálové, část se ztotožňovala s populistickým hnutím *deutschvölkisch*. První máj si proto nekladl za cíl vyvíjet vnější nátlak na establishment, i když na shromáždění zazněla poměrně odvážná výzva za uzavření míru bez ohledu na anexe. Na politické hřiště přesto vstoupil další klíčový hráč, který rozšířil doposud téměř výlučně nacionální diskusi o třídní rovinu.[237] Svědčí o tom i nárůst reálné moci Obecní hospodářské rady

---

[235] *Rada starého vojáka nováčkovi-intelligentu,* Ochrana, roč. 9, č. 11, 8. března 1917, s. 6.
Srov. Příloha č. 6: Údajný dopis *Rada starého vojáka nováčkovi-intelligentu*.

[236] Ochrana, roč. 9, č. 21, 17. května 1917, s. 5; č. 35, 23. srpna 1917, s. 4; Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 67, 22. srpna 1917, s. 4.

[237] K nejbližším demonstracím a stávkám došlo na přelomu července a srpna 1917 v brněnských továrnách; znojemský tisk o nich pouze poměrně všedně informoval. Podobně odtažitě vyznívaly i články o situaci v Rusku, které revoluci coby prostředek k dosažení politických cílů přirozeně démonizovaly.
Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 35, 2. května 1917, s. 5; Karel MORNSTEIN, *Znojmo,* Ochrana, roč. 9, č. 13, 22. března 1917, s. 1; Ochrana, roč. 9, č. 19, 3. května 1917, s. 6; *Uhři a my,* Ochrana, roč. 9, č. 49, 29. listopadu 1917, s. 1.

(něm.Gemeindewitrschaftsrat), která vytvořila protiváhu městskému zastupitelstvu. Markel v tomto aktu spatřuje na jedné straně erozi liberální demokracie pramenící ze zablokování institutu voleb, na straně druhé završení vzniku občanské společnosti zapojením nejširších sociálních vrstev do správy věcí veřejných.[238]

Rudolf KUČERA, *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013.

[238] M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 241–243.

2.2 Definitivní rozchod české a německé politiky (jaro 1918)

Vstup do roku 1918 nadobro rozptýlil iluzi dialogu a nekompromisně oddělil české a německé vize o budoucnosti Znojemska, respektive Rakouska či Rakouska-Uherska. Obě etnika se v průběhu roku 1917 výrazně integrovala, když upozadila stranické spory ve prospěch prosazení společného nacionálního programu. Zatímco na české straně lze díky minoritní pozici pozorovat postupné sbližování už od roku 1915, v případě Němců došlo ke spojení liberálních pokrokářů, německých radikálů a etablujících se socialistů až v závěru roku 1917. Jejich kooperaci mělo před veřejností stvrdit zřízení Znojemské městské banky (něm. Znaimer Stadtbank), za níž společně stáli starosta Homma s radním Teufelem, a která měla sloužit městu a jeho občanům, nikoliv velkokapitálu.[239]

Novoroční úvodník říšského poslance Hanse Schürffa z tábora německých pokrokářů volal po posílení a unifikaci státu na německém základě. Směrem k Rakousku-Uhersku autor nešetřil kritikou a požadoval odměnu za oběti na majetku a krvi. Nadcházející rok 1918 se měl stát „*rokem boje Němců o stát a jejich budoucnost.*“[240] Česká křesťansko-sociální Ochrana zase nadepsala svou první titulní stránku slovy „*Sebeurčením kulturním ku sebeurčení národnímu*“.[241] Nacionální rovina v obou případech suverénně přebila všechna ostatní témata, včetně drhnoucího zásobování a dokonce upozadila i válku jako takovou. Němečtí pokrokáři zahazovali svůj liberalismus stejně jako čeští křesťanští sociálové dosavadně dostředivý přístup, ve jménu hesla „vše pro národ“.

A tak když v lednu 1918 chtěli pozůstalí po manželce pokladníka znojemské pobočky Moravsko-slezské banky Míle Nesvedové uložit zesnulou do pronajaté hrobky, a tu následně opatřit českým nápisem, byli městskými úředníky odmítnuti a odkázáni na řadový hrob s odůvodněním, že nápisy na veřejných prostranstvích smí být dle vyhlášky pouze v němčině. Nepomohla ani intervence okresního hejtmana Bacha, který poukázal na ústavou danou jazykovou rovnost a fakt, že české nápisy jsou již řadu let na hrobkách rodiny Velebovy, Fialovy a Vlkovy. Spor se přesto nepodařilo urovnat a o věci muselo rozhodovat moravské zemské místodržitelství,

[239] Znaimer Wochenblatt, roč. 68, č. 95, 28. listopadu 1917, s. 3.
[240] Hans SCHÜRFF, *1918 – Ein Friedens- und Kampfjahr*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 1, 2. ledna 1918, s. 1–2.
[241] *Sebeurčením kulturním ku sebeurčení národnímu*, Ochrana, roč. 10, č. 2, 3. ledna 1918, s. 1.

které dalo hejtmanovi za pravdu a přikázalo odvolat rozhodnutí radnice jako nezákonné.[242]

Obdobné poměry panovaly i na znojemských poštách. Zaměstnanci prý až na výjimky neuměli anebo odmítali mluvit česky s odůvodněním, že úřední řečí je němčina. Na přepážkách soustavně chyběly dvojjazyčné tiskopisy a na česká podání se vydávala německá potvrzení. Autor článečku, který na tyto nešvary v půli května 1918 upozorňoval, viděl příčinu tohoto postupu v manipulaci s etnickou skladbou Znojma a okolí. Na konci roku se totiž na základě spotřeby tiskopisů vypracovávala statistika, v níž absence dvojjazyčné agendy zkreslovala výsledky směrem k německému charakteru úřadu i klientů.

Veřejná ostrakizace Čechů pak prostupovala od oficiálních míst napříč německou částí obyvatelstva a k nacionálně motivovaným výpadům docházelo například i na prknech městského divadla, kde vyvolala pozdvižení (dobovou optikou) sprostá urážka z úst jednoho z herců: „*Dobrou noc – Čechy blechy.*“[243] Podmorálním tlakem se následně ocitly české ženy z vyšších společenských vrstev, jež divadlo navštěvovaly za účelem sociální reprezentace „*i za cenu národního potupení*“.[244] Jako alternativa byly propagovány vlastní venkovská představení realizovaná především mládeží. Výtěžek ze vstupného už přitom nesměřoval na podporu centrálních institucí a válečného úsilí, ale směrem k místním školským, kulturním a sociálním organizacím, jakými byla dívčí škola Vlasta, Národní divadlo v Brně nebo dobročinné České srdce.[245]

Obrat prodělalo i školství. Zatímco ještě na počátku konfliktu bylo umísťování českých dětí do německých škol vnímáno jako pozitivní, v roce 1918 byli čeští rodiče posílající děti do německé školy označováni jako „*odpadlíci od národa*“.[246] Hlavní příčinou stigmatizace bylo zanedbávání výuky spisovného českého jazyka coby konstitutivního prvku národní identity.[247] Vládnoucí autority

---

[242] Ochrana, roč. 10, č. 4, 17. ledna 1918, s. 3; Karel POLESNÝ, *Znojemský převrat 1918*, Od Horácka k Podyjí XI, 1933–1934, s. 21.
[243] Ochrana, roč. 10, č. 9, 21. února 1918, s. 3.
[244] Ochrana, roč. 10, č. 10, 28. února 1918, s. 3.
[245] Ochrana, roč. 10, č. 11, 7. března 1918, s. 4; č. 18, 25. dubna 1918, s. 3; č. 23, 30. května 1918, s. 3.
[246] Ochrana, roč. 10, č. 9, 21. února 1918, s. 3.
[247] Ochrana, roč. 10, č. 22, 23. května 1918, s. 3.
Jako odstrašující příklad byl českým rodičům představen František Kochánek, který byl pro zločin loupežné vraždy odsouzen k smrti provazem. Cesta k jeho kriminální činnosti vedla podle týdeníku Ochrana už ze školních lavic, neboť jako chlapec navštěvoval německou školu. Protože prý vůbec nerozuměl německy a školu si pouze odseděl, tak nejen, že se ničemu nenaučil, ale neosvojil si ani

přitom na co nejvyšší návštěvnosti německých škol měly podobný zájem jako u výše popsaných pošt.[248] Až se zahrnutím mléka do skupiny komodit s regulovanou distribucí získaly úřady účinnou páku v podobě kontroly vydávání přídělových lístků. Dotazy zástupců mléčné komise na to, jakou školu děti navštěvují, byly opět za hranou zákona.[249]

Právě dlouhodobý nedostatek mléka a zákaz přímého prodeje a nákupu na venkově dohnal v květnu 1918 znojemské ženy k otevřenému protestu před budovou okresního hejtmanství a radnice. I když byla příslušná vyhláška vydána na základě výnosu moravského místodržitelství, byla její účinnost pod tlakem veřejnosti odložena na 14. květen.[250] Hladové demonstrace se přesto v následujících dnech opakovaly a účastnili se jich občané z různých sociálních vrstev. Na řadu muselo přijít silové řešení a jedenáctka protestujících, která neuposlechla výzvy strážníků, byla zadržena a předvedena k výslechu.[251] Na incident bylo uvaleno přísné informační embargo a městská rada se snažila tristní příděly chleba (250g týdně!) kompenzovat prodejem těstovin (po 70g!), dotovaným kysaným zelím a mimořádným zvýšením přídělu brambor.[252] Míra nespokojenosti s aktuální situací tedy překročila hladinu, kterou byla společnost ochotná tolerovat a protest se stal i za cenu perzekucí prostředkem veřejného projevu a rovněž politického boje.

Zásobovací krize a stupňující se rekviziční požadavky dokumentovaly nezadržitelné zhroucení rakousko-uherské ekonomiky: z kůrů kostelů snímány varhanní píšťaly, experimentovalo se s pečivem s příměsí jemně rozemletých bukových pilin a v tisku se objevovaly úvahy nad potenciálním zužitkováním vran.[253] Jedním z přímých dopadů tohoto procesu bylo další rozdělování společnosti. Český venkov se obracel převážně proti vyšším společenským vrstvám: aristokracii vyčítal dostatek a osočoval ji z rozmařilosti a plýtvání, městský patriciát zase obviňoval ze zadržování a zatajování potravin a nedostatkového zboží. Znojemští nato kontrovali návrhem, aby veškeré budoucí rekvizice provádělo výhradně městské

---

potřebné hodnoty a postoje. Spoluvinu na jeho osudu tak podle autora článku nesou i jeho rodiče, kteří jej navzdory jeho národnosti zapsali do německé školy.
Českým rodičům na uváženou! Ochrana, roč. 10, č. 36, 29. srpna 1918, s. 1.

[248] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 15, 20. února, s. 4

[249] Ochrana, roč. 10, č. 20, 8. května 1918, s. 3; č. 35, 22. srpna 1918, s. 1.

[250] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 37, 8. května 1918, s. 5.

[251] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 38, 11. května 1918, s. 2; Ochrana, roč. 10, č. 21, 16. května 1918, s. 4

[252] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 39, 15. května 1918, s. 5.

[253] Ochrana, roč. 10, č. 4, 17. ledna 1918, s. 3,6.

obyvatelstvo, které by jistě dokázalo najít i utajované zásoby.[254] Týdeník Ochrana vyjádřil zjevnou frustraci venkova slovy: „*Vlastenče tvou povinností: mlč, a služ a plať, se posti.*“[255] Zatímco ještě roku 1917 vyvažovaly materiální kontribuce politické změny a ústupky, v roce 1918 se představa o vzájemně výhodném obchodu vytratila. Jihomoravští Češi i Němci obětovali ve svých očích vítězství příliš mnoho, navíc se jej zatím stále nepodařilo dosáhnout.

Ve vztahu ke státu se proto z české strany ozvala jasná kritika: „*Národové právě nedají se komandovat jak rekruti a na vrchnostenské rozkazy nebo dokonce na povely členů panské sněmovny národové ze své cesty neodbočí; patriotismus nelze vynutiti, nutno ho získati.*“[256] Zmiňovanou cestou byla myšlena státoprávní integrita Čech, Moravy a Slezska formulovaná českými říšskými a zemskými poslanci na generálním sněmu v tzv. tříkrálové deklaraci z 6. ledna 1918. Znaimer Wochenblatt na její zveřejnění reagoval úvodníkem Česká zrada na státě (něm. Der tschechische Verrat am Staat) z pera poslance za Německý národní svaz Hanse Hartla, který zasadil text do mezinárodního kontextu, když představil aktivity Tomáše Masaryka a Edvarda Beneše a poukázal na snahu o zformování československých legií v Itálii.[257]

Československá otázka se dostala i do hledáčku amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, který 8. ledna 1918 zveřejnil na půdě Kongresu svých slavných 14 bodů. Vedle globálních strategicko-bezpečnostních, mocenských a obchodních témat figuroval v článku č. 10 požadavek na autonomní vývoj všech národů žijících na území Rakousko-Uherska. Rakousko-uherský ministr zahraničí Otakar hrabě Černín z a na Chudenicích sice s povděkem uvítal snahu o hledání východiska z války, v případě vnitřního uspořádání habsburského soustátí však odmítl jakékoliv vnější zásahy.[258] Příslovečný olej do ohně pak přilil po neúspěšných mírových jednáních s Francií, když ve svém projevu z 2. dubna 1918 označil za viníky války nejen státy Dohody, ale i „*Masaryky v mezích hranic naší říše*“.[259]

---

[254] Ochrana, roč. 10, č. 18, 25. dubna 1918, s. 3, 6.
[255] Ochrana, roč. 10, č. 19, 3. května 1918, s. 2, 5.
[256] *Patriotismus nelze vynutiti!* Ochrana, roč. 10, č. 12, 14. března 1918, s. 2.
[257] Hans HARTL, *Der tschechische Verrat am Staat*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 9, 30. ledna 1918, s. 1. Srov. *Was der Verräter Benesch für Verdienste der Tschechen hält*, Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 11, 13. ledna 1918, s. 3.
[258] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 9, 30. ledna 1918, s. 2.
[259] *Hrabě Czernin českému národu,* Ochrana, roč. 10, č. 16, 11. dubna 1918, s. 1.
Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 23, 20. března 1918, s. 1.

Kainovo znamení si nesli čeští vojáci prakticky už od počátku války, obviněním z velezrady čelili i čeští poslanci na Říšské radě, ale doposud jej nikdy neartikuloval člen vlády.[260] I když ministr Černín jedním dechem dodal, že český národ jako celek smýšlí loajálně a rakousky, oba tábory si z řeči odnášely pocit, že válečné zásluhy leží toliko na bedrech Němců a Maďarů. Jihomoravští Češi ironicky přijali odpovědnost za prodlužování konfliktu tím, že poslušně dodávají potraviny, maso, uhlí, cukr, mouku, brambory atd.[261] Když byl pak hrabě Černín o několik dní později usvědčen ze lži a zdiskreditován natolik, že byl nucen opustit svůj úřad, mělo jeho vystoupení nezvratný dopad na národnostní klima uvnitř Rakouska-Uherska.[262] Tzv. Sixtova aféra totiž definitivně podřídila c. a k. mocnářství vilémovskému Německu, což, kromě všech mezinárodně-politických následků zformování tzv. branného společenství (něm. Waffenbund), s konečnou platností legitimizovalo a vyzdvihlo na piedestal pangermanismus.

Valašskomeziříčský farář, náměstek starosty a zemský poslanec Eduard Kavan (mimo jiné odpůrce volby Tomáše Masaryka poslancem za Valašsko v roce 1907) se v tento moment na stránkách týdeníku Ochrana tázal, zda má ještě aktivní politika smysl?[263] Na počátku května se mu dostalo na téže platformě odpovědi, že ano. Seidlerova vláda ztrácela podporu na půdě Říšské rady a aktivní a konstruktivní provládní politika by mohla Čechům přinést stejné ústupky jako například Polákům nebo sociálním demokratům. Část motivace k podpoře vlády pramenila i z obav, že případné ústupky ostatním podporovatelům by mohly být na úkor českého národa a/nebo českých zemí.[264]

Právě tímto směrem se totiž ubíraly kroky českých Němců, kteří viděli v turbulentní době vhodnou příležitost k prosazení vlastních nacionálních požadavků. Obranné spolky (tzv. Schutzvereiny), které měly podporovat místní hospodářský a

---

[260] V polovině března 1918 ovlivňovala pohled na českou loajalitu bitva u Bachmače, jejíž ohlas umocňoval nedávno uzavřený brestlitevský mír.
Rudolf KUČERA, *Entbehrung und Nationalismus. Die Erfahrung tschechischer Soldaten der österreichisch-ungarischen Armee 1914–1918.* In: B. Bachinger – W. Dornik, Jenseits des Schützengrabens. Der Erste Weltkrieg im Osten: Erfahrung – Wahrnehmung – Kontext, Innsbruck 2013, s. 121–137.

[261] Ochrana, roč. 10, č. 17, 18. dubna 1918, s. 3; *Kde je velezrada?* Ochrana, roč. 10, č. 19, 2. května 1918, s. 1.

[262] Václav HORČIČKA, *Vztahy Rakousko-Uherska a Spojených států amerických v období první světové války*, Praha 2008.; August DEMBLIN, *Minister gegen Kaiser. Aufzeichnungen eines österreichisch-ungarischen Diplomaten über Außenminister Czernin und Kaiser Karl*, Wien 1997.

[263] Eduard KAVAN, *Aktivně či pasivně?* Ochrana, roč. 10, č. 18, 25. dubna 1918, s. 6.

[264] *Pro aktivitu české politiky*, Ochrana, roč. 10, č. 20, 8. května 1918, s. 1.

kulturní život v národním duchu, byly záležitostí už konce 19. století. Ve Znojmě tak v lednu 1899 vzniknul Svaz Němců jižní Moravy (něm. Bund der Deutschen Südmährens), jehož prvním předsedou nebyl nikdo jiný než Heinrich Homma.[265] Roku 1912 se sloučil s olomouckým Svazem Němců severní Moravy (něm. Bund der Deutschen Nordmährens) a brněnským Německomoravským Domovem (něm. Deutschmährische Heimat) do Svazu Němců na Moravě (něm. Bund der Deutschen in Mähren).[266] V sousedních Čechách dokonce němečtí poslanci přijali společné prohlášení za oddělení německých oblastí a zřízení vlastní provincie se všemi atributy korunní země.[267] Dalším krokem tedy měla být administrativní nezávislost většinově německých oblastí, včetně Znojemska.

Původní agrárnický návrh jednatele Organizace německomoravských rolníků Franze Hilmera na zavedení krajské správy[268] zastínila německo-radikální iniciativa důvěrně známého Oskara Teufela. Ten vycházel z březnové rezoluce o rozdělení českých zemí do pěti celků s tím, že jižní Morava měla být spolu s jihlavským jazykovým ostrůvkem přičleněna k Dolním Rakousům.[269] Teufel byl ve věci velmi aktivní a pohyboval se v nejvyšších patrech rakouské politiky, dne 9. května 1918 jej přijal v Badenu sám císař Karel. O týden později, 17. května 1918, proto zorganizoval ve znojemském Domečku setkání s voliči, kde se ostře vymezoval proti rakouským Slovanům a volal po přerýsování Čech a Moravy podle národnostního klíče; aktuálních problémy v zásobování (mléčná krize) či dojmy z císařské audience byly až na druhé koleji.[270] Tento program se mu díky podpoře

---

[265] M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 151–153.

[266] Srov. Jitka BALCAROVÁ, *Jeden za všechny, všichni za jednoho! Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity“*, Praha 2013.

[267] *Das Autonomie-Gespenst*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 15, 20. února 1918, s. 4.
Německoradikální poslanec Raphael Pacher promluvil za německé poslance českých zemí takto: „*Češi chtějí v této velké době, kdy se rozhoduje o osudu národů, využíti ničivé síly války, aby zničili Rakousko-Uhersko a tři a půl milionu Němců vtlačili pod jho jakéhosi československého státu. Vzhledem k tomu žádáme zřízení samostatné provincie Deutschböhmen se všemi právy a zřízení korunní země v rámci rakouského císařství a bez vší závislosti na české části Čech. Německý národ zabrání jakémukoli svému podrobení v tomto směru, bude-li třeba i násilím.*“
Jan GALANDAUER, *Karel I.: Poslední český král*, Praha 2004.

[268] *Nationale Autonomie und Kreiseinleitung in Mähren*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 28, 6. dubna 1918, s. 2.

[269] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 21, 13. března 1918, s. 5.

[270] Na radikalitu některých Teufelových výroků upozorňovala česká Ochrana:
O vztahu k národu a státu se poslanec údajně vyjádřil slovy: „*Naší úlohou jest podporovati světový význam německého národa; stát jest až na druhém místě*,“ což Čechy nálepkované jako velezrádce zákonitě pobuřovalo. Odtržení Polska bylo interpretováno nikoliv jako slovanský, ale jako německý projekt, neboť díky němu Němci získají spolehlivou většinu na Říšské radě. Tato skutečnost pro změnu podkopávala doktrínu, podle které se měli rakouští Slované domáhat svých požadavků výlučně parlamentní cestou. Rakousko totiž podle Teufela tvořili výhradně Němci a Slované v něm byli hosty.

ostatních nacionalisticky smýšlejících kolegů podařilo prosadit i na půdě Říšské rady a Seidlerova vláda na něj z obavy ze ztráty podpory českých Němců kývla.[271]

Toto fatální rozhodnutí definitivně roztříštilo poslední zbytky české důvěry v centrální instituce: „*…tolik slibů a závazků bylo již zrušeno, že nevěříme už nikomu na světě, jenom sami sobě!*“[272] V ohlédnutí se za posledním rokem viděla redakce křesťansko-sociální Ochrany zmařenou příležitost: ve vnitřních záležitostech se Češi mohli stát jedním z pilířů znovuotevření Říšské rady, na mezinárodním poli pak se hrát klíčovou roli v jednáních s ruskou vládou v období mezi únorovou a říjnovou revolucí. Rozhodli se hrát vabank a nevyplatilo se to.[273] Jihomoravští Němci odporu Čechů nerozuměli, neboť v jejich očích požadovali to samé co oni: správní reformu na základě etnicity. Češi spatřovali klíčový rozdíl v rozbití státoprávní jednoty zemí Koruny české a ve skutečnosti, že Němci už svůj vlastní stát mají, a tudíž nemohou své právo na sebeurčení uplatňovat na území Čech.[274]

Ve víru rozjitřených nacionálních debat se ze scény vytratil zájem o centrální instituce. Posledními reprezentanty ancien régime zůstávala armáda a dynastie. Narození dalšího císařského a královského prince, arcivévody Karla Ludvíka, se však ve veřejném prostoru připomínalo prakticky stejně jako narozeniny císaře Viléma a u příležitosti jmenin císařovny Zity budovy státních úřadů, kasáren, nemocnic a škol z popudu radnice vlajkami ani ozdobeny nebyly![275] Osudy žlutých ďáblů pak už v průběhu konfliktu zprostředkovával poručík v záloze W. Krones z c. a k. Válečného tiskového oddělení (k. u. k. Kriegspressequartier), v lednu 1918 pak oznámilo vojenské velitelství záměr vydat výpravné a ucelené dějiny pěšího pluku č. 99 před válkou a během ní. Projekt poměrně rychle získal podporu, avšak spíše než neutuchající patriotismus vedla Jihomoravany k příspěvkům skutečnost, že ve válce měli nějakého rodinného příslušníka, přítele či známého, tedy silná regionální identita a osobní vazby.[276] Materiální podporu měla zajistit

---

Teuflovo vyznání, Ochrana, roč. 10, č. 22, 23. května 1918, s. 1–2.

[271] Krajské zřízení v Čechách bylo oficiálně schváleno nařízením ministerstva vnitra č. 175 dne 19. května 1918 s tím, že mělo nabýt účinnosti až k 1. lednu 1919.
Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 33, 24. dubna 1918, s. 7; Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 116, 22. května 1918, s. 3.
Srov. M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 244

[272] *Odměna německé „Věrnosti“*, Ochrana, roč. 10, č. 20, 8. května 1918, s. 1–2.

[273] *Rukavice vržena*, Ochrana, roč. 10, č. 22, 23. května 1918, s. 1.

[274] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 33, 24. dubna 1918, s. 1–2.

[275] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 11, 11. dubna 1918, s. 1.

[276] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 8, 26. ledna 1918, s. 7.

výstava fotografického a kresebného materiál z východní fronty v hotelu U Tří korun a četné sbírky.[277] Ani události z října 1918 záměr nezmařily, byť kniha připomínající osudy žlutých ďáblů spatřila světlo světa až deset let po válce.[278] Obdobnou iniciativu projevil poručík Rudolf Sobotka z 24. odvodového okrsku domobrany s cílem sebrat osudy 24. domobraneckého pluku a nástupnických domobraneckých praporů č. 36–39; ten svou práci stihnul vydat ještě v září 1918.[279]

[277] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 22, 16. března 1918, s. 3; Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 104, 5. května 1918, s. 2.
[278] Konrad STRAUB a kol., *Das Infanterie-Regiment Nr. 99 im Weltkrieg 1914–1918,* Wien 1929.
[279] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 15, 20. února 1918, s. 3;
Rudolf SOBOTKA, *Geschichte des k. k. Lst.-Inft.Rgt. 24,* Znaim 1918.
S odstupem deseti let vydali svaz přátel (něm. Kameradschaftsbund) bývalého střeleckého pluku č. 24 publikaci: Anton SICHELSTIEL, *Geschichte des k.k. Schützenregimentes Wien Nr.24,* Wien 1928.

2.3 Poslední dny starého světa (léto 1918)

Ani po morganatické stabilizaci poměrů uvnitř českých zemí, která uspokojila české Němce za cenu odchodu Čechů z aktivní politiky, neměl Seidlerův kabinet pevnou půdu pod nohama. Když v červnu 1918 stáhli Poláci svou podporu vládě, ztratil Seidler možnost projednat a schválit rozpočet a vše nasvědčovalo nutnosti brzké rezignace.[280] Paralelně s vládní krizí podnikalo rakousko-uherské velení svou poslední ofenzivu v dějinách, tzv. druhou bitvu na Piavě, a i ta skončila pro Rakousko-Uhersko nezdarem. Naděje na brzký mír a následné rychlé řešení všech nakumulovaných problémů se ocitlo v nedohlednu.

Novým premiérem se stal v červenci 1918 Max Hussarek svobodný pán von Heinlein, kterému se podařilo získat Polský klub zpět pro vládní politiku a získat tím opět podporu většiny Říšské rady.[281] Jakékoliv ústupky vůči Čechům v ten moment pozbývaly opodstatnění (byť realizace krajského zřízení měla být odložena), a ti se proto rozhodli i nadále setrvat v pasivní rezistenci. I přestože s tímto postupem jihomoravští čeští křesťanští sociálové nesouhlasili, dokázali ustoupit vůli většiny a dokonce přenechat listy svého stranického periodika k tlumočení celonárodních stanovisek. Tento krok dokumentuje integrační tendence českých politických subjektů pod vlajkou národního hnutí.[282] Stěžejním bodem českého programu v létě 1918 nebylo nic menšího, než požadavek na vytvoření samostatného českého státu. Zda setrvá pod habsburským žezlem či nikoliv se uvidí: „*Co přijde, nevíme, jen tušíme velké převraty a pak bude doba pro politiku aktivní – do té doby však buďme – passivní*.“[283]

V okamžiku rezignace na prosazování vlastních národnostních cílů ústavní cestou došlo v českém táboře k redukci politiky na pouhou servisní organizaci společnosti. Nejzávažnějším problémem byl i na dříve úrodné jižní Moravě nedostatek a hlad. Z tohoto důvodu vznikla v červnu 1918 nevýdělečná organizace Zádruha, jejímž primárním účelem byla konsolidace českého rolnictva.[284] Jednalo se ve své podstatě o výkupní a prodejní družstvo, které mělo posilovat pozice drobných

---

[280] Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 612–628.
[281] Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 628–638.
[282] Po dlouhých jednáních došlo v únoru 1918 ke sloučení mladočechů, realistů, státoprávně-pokrokové strany a moravské lidově-pokrokové strany do České státoprávní demokracie, která se stala téměř nadstranickým reprezentantem českého emancipačního úsilí.
Karel KRAMÁŘ a kol., *Českému lidu!* Národní listy, roč. 58, č. 34, 10. února 1918, s. 1.
[283] *Proč passivně?* Ochrana, roč. 10, č. 24, 6. června 1918, s. 1.
[284] Ochrana, roč. 10, č. 26, 20. června 1918, s. 3.

zemědělců a na úkor zisků zprostředkovatelů.[285] O striktní apolitičnosti nemůže být tak docela řeč, neboť ve vedení podniku stanul hornodunajovický mlynář a katolicko-národní zemský poslanec Antonín Kuchyňka a jeden z protagonistů českého národního hnutí a představitel Katolické politické jednoty, únanovský farář Josef Rudolecký.

Sociální otázka se každopádně stávala stále naléhavější. Městská rada vybízela movitější občany k solidárnímu přenechání moučných a chlebových lístků ve prospěch chudších rodin.[286] Před žněmi byl příděl nedostávajícího se obilí snížen na pouhých 30 dkg pro osobu na týden![287] Aby se zmírnily dopady zásobovací krize, bylo dočasně povoleno tzv. batohové zásobování (něm. kleiner Rucksackverkehr), tedy možnost nakupovat na venkově přímo u producentů, která však platila pouze pro spotřebitele, nikoliv pro překupníky.[288] Katastrofický stav jihomoravské ekonomiky podtrhlo znojemské zastupitelstvo jednomyslným schválením půjčky ve výši nepředstavitelných 10.000.000,- K u Zemské kulturní banky v Brně. Astronomický úvěr měl pokrýt náklady spojené s upisováním dosavadních sedmi válečných půjček (7.175.000,- K) s tím, že na plánovanou osmou válečnou půjčku plánovalo město upsat další 1.900.000,- K.[289] Do toho všeho se veřejnosti neustále připomínalo, že má šetřit. Nižší a střední vrstvy přitom kromě spousty lístků a bezpočtu ceníků neměly prakticky nic.[290] Přesto dokázal tisk bídu zrelativizovat v porovnání s nacionální problematikou: „*Běž do každého domu, taž se, kdo zavinil nynější bídu a nouzi, a všudy uslyš slova: „Naše vlády“. Je to pravda! Ale někdo si myslí: Co z toho, jen když v Čechách jsou uskutečněna krajská rozdělení.*“[291]

Česko-německá dichotomie totiž prostupovala všemi, do té doby zdánlivě apolitickými, aspekty každodenního života. Nošení českého kroje při procházkách v parku zčistajasna vyvolávalo pozdvižení, přestože na něj Znojemčané byli z trhů zvyklí; navíc obzvlášť v případě mladých dívek na německém lyceu vítězila dekorativnost folklorních motivů nad deklarováním národní myšlenky (čehož si škodolibě všímal český tisk).[292]

---

[285] *Centrály zvítězily*, Ochrana, roč. 10, č. 27, 27. června 1918, s. 2.
[286] Ochrana, roč. 10, č. 24, 6. června 1918, s. 1–2.
[287] Ochrana, roč. 10, č. 27, 27. června 1918, s. 4.
[288] Ochrana, roč. 10, č. 29, 11. července 1918, s. 5.
[289] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 23, 20. března 1918, s. 2.
[290] A. VRBKA, *Gedenkbuch der Stadt Znaim…*, s. 445
[291] Ochrana, roč. 10, č. 28, 5. července 1918, s. 3.
[292] Ochrana, roč. 10, č. 25, 13. června 1918, s. 3; č. 35, 22. srpna 1918, s. 1.

A tak i na iniciativu *Dítky na venkov* reagovaly obce na Znojemsku podle národnostního klíče. Už samotná výzva ředitele loucké školy Antona Vrbky a zemského soudního rady Hugo Russe nadepsaná slovy „Němcům jižní Moravy“ (něm. An die Deutschen Südmährens) napovídala, že pro dosažení maximálních výsledků v původně sociálně motivované akci mělo smysl hrát na nacionální strunu.[293] Když do německého Nového Šaldorfa dorazilo na zotavenou začátkem června prvních 31 dětí ze severních Čech, český tisk se okamžitě ptal, která česká ves přijme národní hosty jako první.[294] Už v průběhu července byly do programu zapojeny Hluboké Mašůvky, Mramotice, Rudlice a další obce, které přijaly na prázdniny české děti z Ostravska. Ve chvíli, kdy se charitativní projekt rozšířil o možnost veřejné deklarace etnicity, se do něj sponzorsky zapojili i živnostníci z města.[295]

Přesto, anebo právě proto, že české politické špičky na aktivní politiku rezignovaly, přesunulo se těžiště národního boje blíže k majoritní populaci. Už v půli července tak začala česká část znojemského okresu organizovat manifestační schůzi, která byla svolná na neděli 1. září 1918 do nedalekého Únanova (ve Znojmě o podobné akci nemohla být řeč). Od prvopočátku bylo hlavním cílem veřejně artikulovat vůli po samostatném českém státu.[296] Pro povzbuzení emocí a zájmu byly v rámci propagace otištěny vzpomínky na Jevišovický tábor lidu z roku 1871, kde za státoprávní emancipaci řečnil ředitel mikulovického statku Jan Čáp, otec spisovatelky a humanitární aktivistky Růženy Svobodové.[297]

Německý tábor, v němž už nadobro dominoval poslanec Teufel, řešil v průběhu léta otázku podpory Hussarekovy vlády. Energie vložená do prosazování krajského zřízení vynesla Teufelovi post místopředsedy Německé radikální strany a jako takový nehodlal ze svých dřívějších stanovisek slevovat.[298] Na důkaz podpory politiky integrace německých oblastí českých zemí a následného vytvoření německého substátu uvnitř Rakouska byl Ernst Seidler jmenován čestným občanem města Znojma a mnoha dalších německých obcí v regionu, čímž se

[293] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 46, 8. června 1918, s. 2–4.
[294] *Českému rolnictvu na Moravě*, Ochrana, roč. 10, č. 28, 5. července 1918, s. 2–3.
[295] Ochrana, roč. 10, č. 31, 25. července 1918, s. 3.
[296] *Národní projev Znojemska*, Ochrana, roč. 10, č. 30, 18. července 1918, s. 1.
[297] *Za práva národní*, Ochrana, roč. 10, č. 32, 1. srpna 1918, s. 1–2.
[298] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 60, 27. července 1918, s. 3; *Abgeordneter Teufel vor seinen Wählern*; Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 64, 10. srpna 1918, s. 4; *Proč Ukrajinci a Němci drží Seidlera*, Ochrana, roč. 10, č. 29, 11. července 1918, s. 1–2.

jihomoravští Němci vymezovali proti prezentaci (jižní) Moravy coby české domény.[299] Své odhodlání, ale i neústupnost a odpor ke kompromisům, dal Oskar Teufel jasně najevo na přelomu července a srpna, když dobrovolně vystoupil z Německoradikální strany, jejíž vedení odmítlo vyžadovat po Hussarekovi výslovné potvrzení následování Seidlerovy linie.[300]

Rozdělenou společnost nedokázaly stmelit ani stavovské zájmy. Červencové protesty učitelů proti jejich tíživé sociální situaci se odehrávaly paralelně v Besedě a v Německém domě. I v případě povolání tak bytostně spojeného se státem nepřevýšila profesní kolektivní identita nad etnicitou. Čeští učitelé tedy kanalizovali svoji nespokojenost k českým zástupcům školských orgánů a k českému politickému vedení, Němci k německému.[301]

Spolu s gradující eskalací nacionální politiky lze spatřovat paralely mezi oběma tábory i v nárůstu třídního vnímání a levicové rétoriky. Znaimer Wochenblatt reflektoval rozevírání společenských nůžek posteskem, jež rozděloval lidi na ty, jež kladou oběti a na válečné zbohatlíky. Socialistické ostří se přitom obracelo proti dosavadnímu establishmentu, včetně nacionalistického lídra Teufela. Tomu byla ponejvíce vyčítána Jihomoravská banka ve Znojmě a.s. (něm. Südmährische Bank in Znaim A.G.), která měla paradoxně třídní hrany původně otupit.[302] Volání proti

---

[299] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 67, 21. srpna 1918, s. 2.
Znaimer Wochenblatt v průběhu srpna a září informoval o jmenování bývalého ministerského předsedy Seidlera čestným občanem Jaroslavic, Ječmeniště, Kyjovic, Mansberku, Vrbovce, Frejštejna, Německých Konic, Horního Břečkova, Chvalovic, Hrádku, Nesachleb, Lechovic, Načeratic, Podmyčí a Čule (Slupi).
V kontextu vypjatého nacionálního boje v létě 1918 se přitom nejednalo o nic mimořádného, zastupitelé nedalekých Dačic například udělili během jednoho zasedání čestné občanství spisovateli Aloisi Jiráskovi, předsedovi Národního výboru Karlu Kramářovi a předsedovi Českého svazu Františku Staňkovi; posledně jmenovaný se stal čestným předsedou všech českých obcí na Telčsku.
Ochrana, roč. 10, č. 29, 11. července 1918, s. 5.

[300] Oskar TEUFEL, *Mein Austritt aus der Deutsch-radikalen Partei*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 65, 14. srpna 1918, s. 2.

[301] *Protest učitelstva okresu znojemského*, Ochrana, roč. 10, č. 29, 11. července 1918, s. 1; *Kundgebungsversammlungen der Lehrerschaft*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 55, 10. července 1918, s. 1–2.
I přestože oba protesty probíhaly odděleně, nacionální otázka byla zcela upozaděna materiální problematikou: „*Protiví se nám již stálé dožebrávání se zadržované mzdy, kteráž tak již k životu není a k smrti nedostačuje, kteráž ničí síly naše a zubožených hladovících našich rodin, kteráž práci naši úplně znehodnocuje a snižuje pod úroveň toho nejposlednějšího dělníka a služky. Protestujeme tuto veřejně, hladem jsouce k tomu donuceni proti dosavadní praxi, kteráž zřejmě směřuje k vyhladovění našeho zuboženého stavu. Neprosíme, ale chceme chléb*!“

[302] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 59, 24. července 1918, s. 2–3; *Der Anruf nach Ordnung*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 69, 28. srpna 1918, s. 2.
Sváru uvnitř německého tábora se chytili v totožné dikci i Češi, když otiskli, že: „*ředitelství anebo správní radovství připraví Teuflovi rajské slasti už na zemi*.“

neustále stoupající drahotě a neschopnosti vlády tento problém účinně řešit však zaznívalo prakticky ze všech stran, a tak lze spíše konstatovat, že docházelo k prolínání nacionalistických a socialistických témat: „*Kdysi jsme byli všichni dobrými vlastenci, křesťany a Němci, kteří nikdy neměli své politické přesvědčení, ale teď jsme o všechno přišli, jen Němci jsme zůstali, hladovými Němci, kteří německým bratrům za hranicemi závidí pořádek a vzorné hospodářství, které u nás není.*“[303]

Němci přesto i nadále třímali trumf v podobě ztotožnění se s rakouskou státní myšlenkou, neboť „*rakousky vládnout znamená německy vládnout*.“ Oba výše uvedené citáty přitom dokládají posun ve vnímání a chápání rakušanství a jeho výrazné prolínání s ideálem všeněmectví.[304] Na to reagovali Češi ostrou kritikou nadvlády jednoho národa nad jiným, lépe řečeno odporem vůči německé hegemonii realizované prostřednictvím oktroje. Spravedlivým a demokratickým řešením byla v jejich očích pouze příprava federalizace, protože: „*Znojmo neleží u Berlína, nýbrž na Moravě a v Rakousku, kdež „bohužel“ jest Neněmcův většina.*“[305]

To měla stvrdit dlouho očekávaná zářijová demonstrace v Únanově. Ještě před konáním akce bylo zdůrazněno, že se nejedná o prezentaci stanovisek konkrétního politického subjektu, ale o manifestaci všech, kdo se cítí být Čechy a požadují samostatný stát.[306] Hlavním organizátorem byl místní farář Josef Rudolecký, pomocnou ruku nabídl poslanec Kuchyňka, jevišovický starosta Špalek a samozřejmě Dr. Veleba. Těžištěm programu měly být projevy všech čtyř českých říšských a zemských poslanců za Znojemsko: Jaroslava Stejskala (Říšská rada), Josefa Havlíka (za městskou kurii), Antonína Kuchyňky (za venkovské obce) a

---

Dalším vděčným cílem byl Teufelův německo-radikální kolega, lékárník Gustav Hummer: „*Při tom ovšem erem nezištně zachraňují němectvo a na výpověď i Rakousko.*“
Ochrana, roč. 10, č. 31, 25. července 1918, s. 3.

[303] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 53, 3. července 1918, s. 5.

[304] *Abgeordneter Teufel vor seinen Wählern*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 64, 10. srpna 1918, s. 4. Demisionující premiér Seidler poukazoval na tuto doktrínu i ve svém posledním projevu: „*…má-li být v Rakousku nějaký politický kurs, pak to může být jedině takový, který poskytuje plné ochrany oprávněným zájmům národa německého. Jest stará pravda, že se v Rakousku proti Němcům a tím méně bez Němců vládnout nedá. Páteří tohoto státu jest již a vždy zůstane národ německý. V tomto a v žádném jiném duchu jest vláda rozhodnuta udržeti započatý kurs a nedat se v ničem mýliti v jeho provádění.*“
Srov. František SOUKUP, *28. říjen 1918 II.*, Praha 1928, s. 733.

[305] *Demise Seidlerova kabinetu*, Ochrana, roč. 10, č. 27, 27. června 1918, s. 1; *Ostrý německý hlas o Seidlerově politice a za federalisaci Rakouska*, Ochrana, roč. 10, č. 32, 1. srpna 1918, s. 1; *Kdo v Rakousku poroučí?* Ochrana, roč. 10, č. 33, 8. srpna 1918, s. 1; Ochrana, roč. 10, č. 34, 15. srpna 1918, s. 2–3.

[306] *Pozor!* Ochrana, roč. 10, č. 35, 22. srpna 1918, s. 1.

Františka Svobody (za všeobecnou kurii). Pozvání proto dolehlo i do sousedních okresů (Moravský Krumlov, Moravské Budějovice, Hrotovice) a do Únanova se sjelo odhadem 130-150 vozů, které pořadatelé obratně využili k zatarasení příjezdových komunikací. Tábor lidu oslovil prý až 5.000 účastníků s tím, že desetinu tvořili podle odhadů Znojemčané. Řečnění předcházel průvod alegorických vozů, v jehož čele jeli tři jezdci; jeden v lidovém kroji, jeden v sokolském a třetí v orelském tak, že barvou svých košil tvořili slovanskou trikoloru a současně demonstrovali národní jednotu. Oficiální část začala okolo 15h na statku pana Dvořáka a svou zdravicí ji zahájil únanovský starosta Valášek. Poté Vilém Veleba představil hosty a ještě než jim předal slovo, vrátil se k roku 1871, aby připomenul, že česká samostatnost není nikterak novým programem. První promluvil poslanec Stejskal a už v úvodu odsoudil válku jako takovou. Posléze se jeho kritika přesunula na tradiční sociálnědemokratická témata: hospodářskou situaci, nedostatek, inflaci, drahotu, překupnictví a lichvu. Hlavním poselstvím jeho řeči ale byly pochopitelně státoprávní otázky. Rakousko bylo označeno za utlačovatele národů a následoval požadavek národního sebeurčení, autonomie a demokratizace. Poslanec Havlík přidal k českým nárokům spojení se Slovenskem. Antonín Kuchyňka se věnoval také regionálnímu dění a aktivitám německých nacionálů. V posledním proslovu poslance Svobody bylo vše opět zrekapitulováno a shrnuto do dvojice slov: mír a vyrovnání. Úvahy nad obnovením aktivismu a dialogem s Hussarekovou vládou přitom byly rezolutně odmítnuty. Ve vztahu ke státu balancovaly projevy mezi loajalitou a autocenzurou. Poslanec Stejskal vybízel stát, „*v němž žijeme a budeme nuceni žít*“ k práci pro všechny svoje národy, k nimž má přistupovat jako rovný k rovným. Kolega Havlík svým důrazem na čechoslovakismus pro změnu atakoval dualismus. Antonín Kuchyňka vyzdvihoval důležitost českých zemí, stavěl je nad Uhry,[307] a v duchu argumentace z roku 1917 požadoval samostatnost stvrzenou vlastní korunovací a ústavou. Závěrečná Svobodova řeč na jedné straně kritizovala aktuální situaci alegorií: „*Hussarek je špatným řemeslníkem a to, co má spravovat, jest už příliš roztřepané*“, na straně druhé vyvolala bouřlivé a spontánní provolávání slávy císaři a císařovně,

[307] Ani po sedmdesáti letech se nevyčerpal narativ uherské zrady z let 1848–1849, sesazení Habsburků Lajosem Kossuthem a nespravedlivé odměně Maďarů v kontrastu s českou loajalitou a oběťmi.

když podtrhla, že český stát je potřeba prosadit nekrvavou cestou na mírové konferenci. Na závěr zazněla píseň Kde domov můj?[308]

Znojemská městská rada se sice dva dny před konáním akce, usnesla vznést úřední protesty nejen na hejtmanství a místodržitelství, ale i centrální vládě, ale jelikož byla demonstrace předem nahlášena a schválena, nezbylo Němcům než se se shromážděním smířit.[309] Podařilo se jim alespoň vynutit dílčí omezení v podobě zákazu slavnostního průvodu, nepřipuštění zástupce Českého svazu a povinnosti předběžného seznámení s textem navrhované rezoluce.[310] Organizátoři si přesto nebyli vůbec jisti a po ranní schůzce u Velebů vyslali řečníky na místo pěšky, odděleně a pouze po polních cestách.[311] Sílu vzájemné nevraživosti ilustroval Antonín Kuchyňka větou: „*Teufel nazval nás tu z milosti trpěnými hosty a neháže-li dnes na nás pumy, je to asi proto jen, že aeroplanů nedostal*.“[312] Obavy a zakonspirování se nakonec ukázaly jako liché, když dohlížející zástupce c. k. okresního hejtmanství komisař Menzel rezignoval na oficiální dohled a „*ze zlosti odešel raději do hostince, aby nic neviděl*.“[313] Původně chaoticky odstavené vozy se totiž pořadatelé rozhodli přestavět tak, že měly uvolnit původní shromaždiště, projet vsí, a pak se zase vrátit. Jelikož na místě už čekala dechová kapela, hasiči byli připraveni korigovat přihlížející dav a žebřiňáky zdobily květiny a různá hesla, lze předpokládat, že se s realizací manifestačního průvodu i navzdory zákazu počítalo. O tom, zda komisař Menzel odvracel zrak z důvodu osobních sympatií, kvůli vnitřní či společenské erozi formálních autorit nebo jen z

---

[308] *Manifestace českého Znojemska 1. září 1918 v Únanově*, Ochrana, roč. 10, č. 37, 5. září 1918, s. 1–2; *Manifestace českého Znojemska 1. září t. r. v Únanově* Ochrana, roč. 10, č. 38, 12. září 1918, s. 1–2; *Manifestace v Únanově 1. září 1918. Řeč posl. Svobody*, Ochrana, roč. 10, č. 39, 19. září 1918, s. 1–2.
Karel POLESNÝ, *Znojemský převrat 1918*, Od Horácka k Podyjí XI, 1933–1934, s. 21–22.
V Únanově je manifestace stále součástí lokálního historického povědomí, a i proto vydala obec v rámci 100. výročí upomínkovou brožuru: Kolektiv, *Tábor lidu 1918–2018*, Únanov 2018; obdobné existují i z let 1938 a 1968.

[309] *Tschechische Kundgebung in Winau für Erreichnung des grostschechischen Staates*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 79, 2. října 1918, s. 4.
Srov. Příloha č. 7: Znaimer Wochenblatt: *Protest znojemského zastupitelstva proti státobornému shromáždění Čechů a Jihoslovanů*.

[310] *Manifestace českého Znojemska 1. září 1918 v Únanově*, Ochrana, roč. 10, č. 37, 5. září 1918, s. 1–2.
Srov. Příloha č. 8: Rezoluce přijatá na únanovském táboru lidu 1. září 1918.

[311] *Stalo se tenkrát v Únanově*, Znojemsko, roč. XVII (9), zvláštní číslo K 50. výročí vzniku Československa, s. 3.

[312] *Manifestace českého Znojemska 1. září t. r. v Únanově* Ochrana, roč. 10, č. 38, 12. září 1918, s. 1–2.

[313] *Manifestace českého Znojemska 1. září 1918 v Únanově*, Ochrana, roč. 10, č. 37, 5. září 1918, s. 1–2.

přesvědčení, že by sám proti davu nic nesvedl, můžeme jenom spekulovat. Spolu s ním byly ten den do Únanova mimořádně dislokovány zesílené četnické hlídky a dokonce i oddíl vojska, a to za účelem chytání dezertérů, tzv. zelených kádrů. O úspěšnosti zátahu prameny mlčí.[314]

Únanovský tábor lidu každopádně otevřel Pandořinu skříňku. S přispěním očitého svědectví radního Johanna Mucka interpretovali znojemští Němci českou demonstraci jako otevřený útok proti nim a německému charakteru Znojma a okolí, které mělo být naprosto falešně začleněno do rodící se „Velkočeské říše". Politická reprezentace, jež ještě stále preferovala evoluci před revolucí, ventilovala svůj odpor proti českým aktivitám úřední cestou v podobě stížností u císařovy kabinetní kanceláře, kterou po vzoru znojemské radnice do Vídně zaslalo přes sto německých obcí.[315] Reakce v úvodníku Ochrany byla sebevědomá, a co víc, bez zásahu cenzury: „*Ano, musíte si zvyknout na to, že Čech bude ve své zemi pánem a ne němým Vaším otrokem; Vaši tyranskou vládu svrhnout není ani revolucí, ani vlastizradou; kabinetní kancelář císařova musí konečně i náš hlas slyšet a nejen Vaše protesty.*"[316]

Dosavadní mantinely debaty nad budoucím uspořádáním Rakouska poté nadobro padly a česko-německý spor se měl nadále odvíjet pouze v rovině, zda bude Znojemsko po válce v tom či onom státě – bez ohledu na habsburskou monarchii.[317] Češi prý totiž svým vlastizrádným radikalismem nastavili nový kurs nacionální politiky, a část jihomoravských Němců se tak rozhodla otevřeně hledat vnější řešení: „*V Rakousku už se nemůžeme na nikoho spolehnout; otázka němectva v Rakousku může být vyřešena pouze s německou otázkou jako takovou. U našich bratrů najdeme porozumění; tady nikoliv.*"[318] Znojemské zastupitelstvo se přitom pořád pevně drželo obsahově vyprázdněné mantry „Vydržet a zvítězit!"[319]

---

[314] *Ze Znojma do Znojma*, Ochrana, roč. 10, č. 39, 19. září 1918, s. 1–2.
Srov. Rudolf JELÍNEK, *Zelené kádry na Znojemsku*, In: Znojemsko, roč. XVII (9), zvláštní číslo K 50. výročí vzniku Československa, s. 4–5.

[315] Heinrich HOMMA – Oskar TEUFEL, *Protest der Znaimer Gemeindevertretung gegen die staatsfeindlichen Vetrebungen der Tschechen und Südslawen*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 75, 18. září 1918, s. 1; *Ueber hundert deutsche Gemeinden an unseren Kaiser*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 76, 21. září 1918, s. 3.

[316] *Manifestace českého Znojemska 1. září t. r. v Únanově* Ochrana, roč. 10, č. 38, 12. září 1918, s. 1 2.

[317] *Vor den Toren Znaims*, Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 200, 1. září 1918, s. 1; Ochrana, roč. 10, č. 37, 5. září 1918, s. 3.

[318] politicus, *Was wird mit uns?* Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 205, 7. září 1918, s. 1–2.

[319] Heinrich HOMMA – Oskar TEUFEL, *Kundgebung des Znaimer Gemeinderates*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 77, 25. září 1918, s. 1.

3. Ve víru převratů a revolucí (podzim 1918)

3.1 Pád rakouského orla (říjen 1918)

Vládní špičky Rakousko-Uherska si velice dobře uvědomovaly, že tváří v tvář vnitřní nestabilitě by se příští zima mohla stát monarchii osudnou. Ministr zahraničních věcí István Burián se, bez ohledu na Německo, pokusil zachránit mezinárodně-politickou situaci mírovou nótou nadepsanou lakonicky „Všem!“. Dohodové státy však výzvu k zahájení jednání odmítly a zprávu si vyložily jako zoufalé volání o pomoc. Rozpoutaly proto sdruženou ofenzívu proti nejslabšímu článku Ústředních mocností, Bulharsku, které už nezvládlo další nápor ustát a na konci září se zhroutilo. Na západní frontě přitom už od srpna zuřila tzv. stodenní ofenziva s cílem prolomit německé pozice na Hindenburgově linii, ke krvavým střetům docházelo i v benátském masívu Monte Grappa a na Planině sedmi obcí.

Pod tlakem okolností přiznal ministerský předseda Hussarek vůli k vnitřnímu přebudování monarchie, když na posledním zasedání Říšské rady přednesl vizi začlenění Bosny a Hercegoviny k nově zřízenému autonomnímu jihoslovanskému státu. Jeho konečná podoba však měla záviset na stanovisku Maďarů, z čehož lze předpokládat, že koncept dualismu měl zůstat zachován (s narušením územní integrity Uher by souhlasili snad jen sociální demokraté).[320] Předseda Českého svazu František Staněk všem přítomným připomenul, že československý stát zahrnující i uherské Slovensko je momentálně minimálním programem. Projev vyprovokoval rozmíšku s poslancem Teufelem, která začala slovní výměnou a údajně vygradovala vržením aktovky. Po uklidnění sálu kontroval baron Hussarek vyjádřením, že národnostní boj nemůže stát na šovinismu a oslavování velezrady. Za zmínku stojí i příspěvek německého křesťansko-sociálního poslance Heinricha Mataji, který se jako první z rakouských Němců zastal slovanského programu a vyzval k reorganizaci říše na základě práva národů na sebeurčení.[321]

Stejného zaklínadla se záhy chopili i němečtí nacionálové. Na rozdělení Zemské správní komise Království českého na českou a německou část navázal Oskar Teufel výzvou ke všeobecnému oddělení německé politiky v Rakousku, neboť model jednotného státu měl ustupovat koncepci spolkového státu, popřípadě

[320] Ladislav HLADKÝ, *Slovinci a habsburská monarchie*, In: Slovanské historické studie 30, Praha – Brno 2005, s. 153.
[321] *Das österreichische Volksvertretung*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 80, 5. října 1918, s. 2; Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 228, 4. října 1918, s. 1; č. 229, 5. října 1918, s. 1, 3.

spolku států.[322] Říšská rada už tak v jeho očích nebyla vhodnou platformou k prosazování německých zájmů, a proto navrhoval, aby se Němci, podobně jako Češi, integrovali na základě etnicity bez ohledu na politickou příslušnost. Za tím účelem se měli sejít všichni němečtí říšští a zemští poslanci Předlitavska na vlastním německém národním shromáždění. Realizaci deklarovaného programu měla zajistit nová Strana německorakouské nezávislosti (něm. Deutschösterreichische Unabhängigkeitspartei) připravovaná Teufelem a jeho převážně křesťansko-nacionálními souputníky, Ferdinandem Pantzem, Augustem Mariou Kemetterem, Michaelem Brandlem a Gustavem Hummerem.[323] Německý (resp. německorakouský) tábor se tím vydal na stejnou cestu, kterou ještě před několika týdny vyčítal tomu českému (resp. československému). Přímo v regionu vyjádřila podporu Teufelovy iniciativy Okresní rada pro podporu zájmů středního stavu ve Znojmě (něm. Bezirksbeirat für Förderung der Interessen des Mittelstandes in Znaim) v provolání Německému lidu!, jež končí slovy: „*Staré Rakousko je mrtvé, ať žije nezávislý a samostatný německorakouský stát!*“[324]

Oba zemské národy se tak v otázce budoucího uspořádání střední Evropy odvolávaly na zásady formulované americkým prezidentem Woodrowem Wilsonem. Ústřední mocnosti jej proto ve snaze o záchranu vlastní existence oslovily prostřednictvím neutrálních států s další žádostí o zahájení mírových jednání.[325] Od ledna 1918 se však poměr americké diplomacie k Rakousku-Uhersku výrazně proměnil, jelikož USA, stejně jako jeho dohodoví spojenci, uznaly československou exilovou reprezentaci, jež se 14. října 1918 transformovala na prozatímní československou vládu v Paříži.[326]

Beznadějnou situaci se na poslední chvíli pokusil zachránit ještě sám císař a král Karel, když k sobě sezval nejvýraznější představitele jednotlivých národních poslaneckých klubů. Češi jak v zázemí, tak na jednání rakousko-uherských delegací vyjednávání odmítli s tím, že podíl na vládě či pražskou korunovaci už je příliš

---

[322] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 80, 5. října 1918, s. 4.
Srov. Wilhelm BRAUNEDER, *Deutsch-Österreich 1918. Die Republik Entsteht*, Wien 2000, s. 30.
[323] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 81, 9. října 1918, s. 3.
Více *Deutschösterreich, erstehe!* Deutsche Zeitung, roč. 5, č. 41, 13. října 1918, s. 1–2.
[324] Ignaz FELS, *An das deutsche Volk!* Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 83, 16. října 1918, s. 2.
[325] *Waffenstillstandangebot der Mittelmächte an Amerika*, Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 230, 6. října 1918, s. 1.
[326] Václav HORČIČKA, *Vztahy Rakousko-Uherska a Spojených států amerických v období první světové války*, Praha 2008.

pozdě. Panovník a ústřední vláda navíc stále odmítali zachování územní celistvosti českých zemí a naopak ctili slib nedělitelnosti Uherského království.[327]

Následný Národní manifest (něm. Völkermanifest), známý též jako manifest císaře Karla nebo manifest o federalizaci Předlitavska, z 16. října 1918 přesunul jednání do mezí legislativního rámce.[328] Po jeho oficiálním zveřejnění jej ale zavrhli i znojemští Němci, kteří volili naprosto stejná slova jako před nedávnem Češi – „*pozdě*“. V témže textu se objevila úvaha, že kdyby vláda přišla s podobným návrhem už před rokem, předešla by současné situaci a zachránila se. Toto tvrzení v sobě neobsahuje ani špetku sebereflexe, protože v roce 1917 si výhradní podíl na moci usurpovali právě Němci. Zato v polovině října 1918 svůj poměr k c. a k. monarchii vyjadřovali slovy: „*Státy jednotlivých rakouských národů budou založeny tak jistě, jako že válka jednou skončí*.“[329] S brzy očekávaným mírem spojovali svoji budoucnost i Češi: „*Česká otázka přestala býti otázkou vnitřní úpravy Rakousko-Uherska. Stala se mezinárodní otázkou a bude řešena společně se všemi světovými otázkami.*“[330] Císařský manifest tedy proces vnitřního rozkladu říše nejen nezastavil, ale paradoxně jej ještě uspíšil, neboť přímo vyzíval k zakládání národních rad, jež měly hájit a prosazovat zájmy jednotlivých národů – což se v případě Čechů i Němců rovnalo přípravám k převzetí moci.

Češi se v tomto ohledu mohli spolehnout na Masarykovu zahraniční akci, která na manifest obratem zareagovala tzv. Washingtonskou deklarací.[331]

---

[327] „*Československý stát bude, ale budou k němu patřiti celé Čechy, Morava, Slezsko, tj. Opavsko i Těšínsko, vždyť jsou to léna Koruny české, a již z tohoto důvodu Těšínsko Polákům nedáme, a Slovensko, ať se to Maďarům líbí či nelíbí. Český stát budou tvořiti země česká v tom rozsahu, jaký má, nebude žádného „Deutchböhmen“, nebude z Moravy odtržen ani čtvereční metr půdy a ze Slezska také ne*.“
Pozdě! Ochrana, roč. 10, č. 43, 17. října 1918, s. 1.

[328] *Österreichs Neuaufbau zu einem Bundesstaat*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 84, 19. října 1918, s. 1. Srov. Bernard MICHEL, *Smrt dvouhlavého orla*, Praha 1994, s. 194; popř. Helmut RUMPLER: *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung des Habsburgerreiches*, Wien 1966.

[329] Úvodník Znaimer Tagblattu z 19. října 1918 se nesl v ironizujícím duchu, když podotýkal, že by všechny země měly oslavovat nové uspořádání Podunajské říše a rekonstrukci habsburského státu podle zásady práva národů na sebeurčení. Jedná se přece o historicky památný den, který v uplynulých tisíci letech nemá obdoby. Místo toho žádné oslavy, žádný jásot, dokonce ani trocha zájmu. Lidé jen přečtou noviny a odloží je, stejně otráveně jako každý den; zpráva přišla příliš pozdě na to, aby byla zajímavá. Vláda prý totiž ztratila veškerou důvěru obyvatelstva, které spatřuje svou budoucnost pouze ve svých samostatných státech.
Zu spät! Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 241, 19. října 1918, s. 1–2.

[330] *Projev Národního výboru v Praze*, Ochrana, roč. 10, č. 31, 24. října 1918, s. 2.

[331] Srov. Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce: Za války a ve válce, 1914–1918*, Praha 2005; popř. Jan Blahoslav KOZÁK, *T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*, Praha 1968.

Dne 18. října 1918 se de iure zrodil samostatný československý stát. Část motivace k tomuto kroku pramenila ze strachu, že by někteří domácí političtí reprezentanti mohli na federalizaci přistoupit. Tyto obavy se ukázaly jako liché, protože ani členové Národního výboru, ani zástupci Českého svazu nehodlali na svých předchozích stanoviscích nic měnit a vůči Vídni setrvávali i nadále v pasivitě.[332]

Rakouští Němci však žádný svůj národní ani exilový orgán nezávislý na Habsburcích neměli. V pondělí 21. října 1918 se proto sešlo 208 německých poslanců Říšské rady v zasedací místnosti dolnorakouského Zemského domu [dnešní Palais Niederösterreich], aby dali vzniknout Provizornímu národnímu shromáždění Německého Rakouska (něm. Provisorische Nationalversammlung für Deutschösterreich).[333] Ze svého středu pak Provizorní národní shromáždění zvolilo třiadvacetičlennou Státní radu (něm. Staatsrat) coby exekutivní orgán.[334] Místo nebylo zvoleno náhodně, v březnu 1848 byly na nádvoří zažehnuty plameny revoluce, která vedla k pádu feudalismu a tzv. metternichovského absolutismu. Přestože oficiálním důvodem ke konstituování nových kolektivních orgánů bylo řešení kritické situace v zásobování potravinami, jejich primárním účelem nebylo nic jiného než vytvoření nezávislého německorakouského státu stojícího na právu národů na sebeurčení. Ustavující schůze se proto aktivně účastnili i zastupitelé z českých zemí, včetně delegátů z jižní Moravy. Paralelní mocenské centrum na Herrengasse kromě nacionální linie akcentovalo také sociální a demokratizační trendy a otevíralo například otázky zrušení šlechtických výsad, pozemkové reformy či změny volebních řádů do samospráv, kde ještě přetrvával kuriální systém.[335]

Obecní výbor města Znojma se k projektu Německého Rakouska hrdě přihlásil na mimořádné schůzi, během níž přijal rezoluci vyzdvihující zásluhy poslance Teufela. Ten nadále personálně propojoval dění v regionu s centrální politikou, obzvlášť poté, co získal post státního rady. Znojemští socialisté vedení vrchním kontrolorem c. k. Státní dráhy Sacherem se drželi majoritního proudu a

---

[332] Po císařském manifestě, Ochrana, roč. 10, č. 44, 24. října 1918, s. 1–2.

[333] Též Prozatímní národní shromáždění

[334] Jan RYCHLÍK, *1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018, s. 233–234. Srov. Milan HLAVAČKA – Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2010, s. 471.

[335] Zasedání předsedal triumvirát ve složení Franz Dinghofer za Německou nacionální stranu, Karl Seitz za sociální demokracii a Jodok Fink za křesťanské sociály. Provizorní národní shromáždění i Státní rada měly skrze politický konsensus demonstrovat názorovu jednotu rakouských Němců. Klaus BERCHTOLD, *Verfassungsgeschichte der Republik Österreich. Band I: 1918–1933. Fünfzehn Jahre Verfassungskampf*, Wien 1998, s. 13.

zahájili dialog s radnicí o uspořádání velké německé lidové manifestace (něm. Volkstag).[336]

Znojemští Češi se proti záměru inkorporovat části jižní Moravy do rodícího se Německého Rakouska přirozeně ohradili. Jejich výklad práva na sebeurčení vycházel ze státoprávního programu a pracoval s historickými územními celky, v tomto případě s Markrabstvím moravským. V něm tvořili Němci zhruba čtvrtinu populace a jako takovým jim prý náleželo pouze právo na ochranu menšin, nikoliv sebeurčení.[337]

Rakouští Němci ale žádný historický státní útvar neměli a klíčovým tmelícím prvkem alpských zemí byla od počátku habsburská dynastie. Po rakousko-uherském vyrovnání nesla předlitavská část až do roku 1915 oficiální název Království a země na Říšské radě zastoupené, což jen dokládá dostředivou sílu panovnické, respektive delegované, autority. V okamžiku, kdy bylo c. a k. mocnářství odsunuto do starého železa, nahradil císaře v roli základního prvku kolektivní identity národ. Znaimer Tagblatt proto varoval před metaforickým znásilňováním Němců v blízkosti českého území a odsuzoval koncepci historických hranic.[338] Podstatou střetu mezi Čechy a Němci byl tedy v podstatě spor o to, zda bude smět českému, popř. československému, státu vládnout český (československý?) národ nebo zda si německo-rakouský národ vybuduje svůj německo-rakouský stát.

Na pozadí těchto událostí nahradil Maxe Hussareka ve funkci ministerského předsedy uznávaný vysokoškolský odborník na mezinárodní státní právo, dvorní rada Heinrich Lammasch. Jeho volání po účasti na nové vládě a přestavbě státu už všichni ignorovali.[339] Dohodová vojska navíc útokem na městečko Vittorio (Veneto) rozehrála osudovou partii na jihozápadním bojišti. Přesně rok po průlomu u Kobaridu začala tzv. třetí bitva na Piavě, která zasadila rakousko-uherské armádě definitivní úder. Ta totiž byla ve stejně katastrofickém stavu jako monarchie: podvyživení vojáci byli zmítáni nacionálními vášněmi nebo ruským bolševismem a jejich odhodlání bojovat za společnou věc se postupně vytrácelo.[340] Představa živelné demobilizace a hrozící občanská válka přiměla náčelníka generálního štábu

---

[336] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 85, 23. října 1918, s. 2–3.
[337] Ochrana, roč. 10, č. 44, 24. října 1918, s. 5.
René PETRÁŠ, *Mezinárodněprávní ochrana menšin po první světové válce*, Historický obzor, roč. 11 (2000), č. 1/2, s. 31–40.
[338] *Die Losung des Tages*, Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 242, 20. října 1918, s. 1–2.
[339] Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda, 1982. s. 638–639.
[340] Srov. Josef FUČÍK, *Piava 1918*, Praha 2013, 304 s.

generálmajora Arthura svobodného pána Arze von Straußenburg zažádat o okamžité uzavření příměří za jakýchkoliv podmínek. Paralelně s prolomením rakousko-uherských linií se ocitla na kolenou i Osmanská říše, která rovněž kapitulovala.[341]

Epilog dějin Rakouska-Uherska nadepsal císař Karel telegramem do Berlína, v němž oznamoval, že již nemůže dostát svým spojeneckým závazkům a hodlá zahájit separátní mírová jednání. V neděli 27. října 1918 přijal čerstvě jmenovaný ministr zahraničí hrabě Gyula Andrássy mladší aktualizované podmínky příměří postulované Spojenými státy americkými.[342]

Uveřejnění Andrássyho nóty v Národní politice odstartovalo řetězec událostí, který vedl ke vzniku Československa i de facto.[343] Přistoupení na požadavky prezidenta Wilsona bylo (des)interpretováno jako konec války a celková rezignace Rakouska-Uherska. Živelné demonstrace doprovázené snímáním a likvidací symbolů starého státu ohlašovaly vstup do nové éry. Příjemně překvapení členové Národního výboru přebrali do své správy nejen zásobování, ale prostřednictvím tzv. recepčního zákona i moc. V průběhu 28. a 29. října 1918 pak Národní výbor získal kontrolu nad většinou etnicky českých regionů v českých zemích. Ironie dějin postavila daleko mimo centrum dění ústřední osobnost české národní politiky a předsedu Národního výboru Karla Kramáře, který tou dobou odjel do Ženevy vyjednávat s představiteli zahraničního odboje. Zatímco Vídeň pražský převrat bez výhrad uznala, německé oblasti Čech se rozhodly vydat vlastní cestou, když ohlásily zrod provincie Německé Čechy (něm. Deutschböhmen) usilující o začlenění do Německého Rakouska. Vše se přitom podařilo úspěšně maskovat za realizaci federalizačního manifestu.[344]

Zpráva o pražských událostech dorazila do Brna ještě 28. října 1918 večer, ale k převzetí zemského místodržitelství a dalších klíčových institucí do rukou Národního výboru mělo dojít až na druhý den. Poslední moravský místodržící a bývalý Stürgkhův ministr vnitra Karl svobodný pán von Heinold-Udynski podmínil postoupení svého úřadu zastoupením moravských Němců ve správní komisi v poměru 4:2; oni sami však odmítli. Podobně jako v Praze doprovázely převrat

---

[341] Jan RYCHLÍK, *1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018, s. 235.
[342] Jan GALANDAUER, *Karel I.: Poslední český král*, Praha 2004, s. 268–269.
[343] *Rakousko-Uhersko nabízí separátní mírové jednání*, Národní politika, roč. 36, č. 249, 28. října 1918, s. 1.
[344] Jan RYCHLÍK, *1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018, s. 236–241. Detailní výklad převratu očima jednoho z protagonistů nabízí František SOUKUP, *28. říjen 1918*, Praha 1928, s. 986–1053.

spontánní oslavy, v nichž se mísila euforie z dosažení národních cílů s nepopiratelným uvolněním z konce války. Stinnou stránkou revolučních dní byl úpadek respektu k formálním autoritám, v nichž občané mnohdy viděli reprezentanty starého režimu.[345]

V úterý 29. října 1918 začalo přebírání otěží národními orgány i ve Vídni. Během podvečerní demonstrace na Herrengasse po sobě zazněla Marseillaisa, internacionála i Wacht am Rhein, v čemž lze spatřovat vzácnou revoluční synergii občanských, socialistických i nacionalistických proudů. Den nato ohlásil první německorakouský kancléř Karl Renner (shodou náhod rodák z Mikulovska) existenci nezávislého Německého Rakouska. O jeho státní formě nebylo zprvu rozhodnuto: sociální demokraté, opírající se o hlas ulice, prosazovali republiku (něm. Volksstaat), křesťanští sociálové byli spíše pro zachování monarchie a nacionálové usilovali o sjednocení s Německem.[346] Za zmínku stojí i vysoká angažovanost vojáků, přes které do metropole na Dunaji pronikaly z Ruska ideály bolševismu.[347]

Československá a německorakouská revoluce se v návaznosti na dřívější nacionální programy a rozdílné uchopení konceptu práva národů na sebeurčení střetávaly v teritoriální otázce. Stále tu navíc byli Habsburkové, bezradná Lammaschova vláda a c. a k. a c. k. úřady a instituce, vůči nimž se obě revoluce vymezovaly, ale s nimiž zároveň musely komunikovat.

Stávající politická reprezentace města Znojma byla díky osobě poslance Teufela od počátku spojena s převratem německorakouským. Zastupitelstvo se tak, coby jediná řádně zvolená a tudíž oprávněná instituce, vyslovilo pro připojení k „*samostatnému a nezávislému*“ Německému Rakousku už 27. října 1918 a

---

[345] Národní výbor na Moravě převzal zemskou správu do svých rukou. *Nová vláda na Moravě*, Ochrana, roč. 10, č. 45, 31. října 1918, s. 1, 4.
Též Hynek BULÍN, *Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství*, Praha 1930, s. 111–117; Jaroslav BUDÍNSKÝ, *Morava za války*, Brno 1936, s. 353–360.
Srov. Jiří PERNES, *Pod Moravskou orlicí aneb dějiny moravanství*, Brno 1996, s. 136–137.
Národní výbor na Moravě převzal zemskou správu do svých rukou; Nová vláda na Moravě, O45/s1, 4

[346] Wilhelm BRAUNEDER, *Deutsch-Österreich 1918. Die Republik Entsteht*, Wien 2000, s. 16–64.
Pro budoucí spojení Německého Rakouska s Německem (nejpravděpodobněji ve formě nové spolkové země) hovořila v případě začlenění německojazyčných oblastí českých zemí i geografická podoba. Ferdinand SEIBT, *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996, s. 238.

[347] Wolfgang MADERTHANER, *Utopian Perspectives and Political Restraint: The Austrian Revolution in the Context of Central European Conflicts*, In: Günter BISCHOF – Fritz PLASSER (edd.): *From empire to republic: Post-World War I Austria (=Contemporary Austrian Studies, Volume 19)*, New Orleans 2010, s. 53–54, 63.

přísahalo novému státu věrnost.[348] Na rozdíl do poslancovy rtuťovité povahy přistupovali znojemští Němci k aktuálním událostem s odstupem a rozvahou. V reakci na turbulentní vývoj dokonce odložili plánovanou lidovou manifestaci, byť s odvoláním na technické komplikace a kolaps železniční dopravy, který by znemožnil účast očekávaným zástupům hostů ze všech koutů německé jižní Moravy. Organizační výbor přesto přiznal, že Češi chystají na týž den vzdoroakci, která by mohla vyústit v narušení veřejného pořádku, a zájmem obou skupin by měla být snaha nepřenášet politiku na ulici.[349] Znaimer Wochenblatt zase ventiloval obavy o budoucnost Němců v Čechách, jako by se Znojemska naprosto identická problematika vůbec nedotýkala.[350] Redakce Znaimer Tagblattu komentovala eventualitu začlenění německojazyčných oblastí českých zemí do Československa mnohem naléhavěji: „*Žádný Němec nesmí českému panství věřit, aniž by si vykopal vlastní hrob.*“[351]

Podobnou strnulost na druhé straně barikády dokumentuje retrospektivní zápis v městské kronice: „*Památný den dvacátého osmého října roku tisícího devítistého osmnáctého nezněl ve Znojmě radostným jásotem osvobozených. Do jeho starobylých náměstí a ulic nedolehla ozvěna omamných okamžiků, jež prožívalo naše stověžaté město nad Vltavou a které nepoznaným a dlouho očekávaným štěstím plnily nitro všech přítomných Čechů, když toho dne Československý národní výbor v Praze vydal slavné provolání k čsl. národu.*“[352] Zprávu o pražském, respektive brněnském převratu přivezl do Znojma 29. října 1918 farář Rudolecký, aby ji s připnutou slovanskou trikolorou vzápětí rozhlašoval po všech kavárnách. Ještě týž večer se sešli protagonisté českého národního hnutí v restauraci znojemské Besedy, aby se dohodli na založení místní pobočky Národního výboru a hrubě načrtli jeho organizační a personální podobu.[353]

Ustavující schůze byla svolána na 30. října 1918 a zúčastnilo se jí 33 mužů. Předsedou byl jednomyslně zvolen Vilém Veleba, poté byly rozděleny ostatní funkce. Návrh velitele náhradní roty npor. Švingra na vojenské obsazení města byl

---

[348] *Gemeindeausschußsitzung*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 87, 30. října 1918, s. 2; *Das Treugelöbnis der Stadt Znaim zur Ostmark*, Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 249, 29. října 1918, s. 1.
[349] Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 249, 29. října 1918, s. 2.
[350] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 87, 30. října 1918, s. 3.
[351] Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 251, 31. října 1918, s. 2
[352] SOkA Znojmo, Městský národní výbor Znojmo, odd. Kronika města Znojma 1918-1923, sign. K-I 559.
[353] *Čechové Znojemští z města i kraje utvořili národní výbor*, Ochrana, roč. 10, č. 46, 7. listopadu 1918, s. 1.

hned v počátku zamítnut; civilními členy kvůli obavám z krveprolití, vojáky kvůli nedostatečné síle a hluboké demoralizaci vojska.[354] Jako účinnější páka se jevilo zadržení dodávek brambor a mléka: „*Prosadí-li Teufel ve Znojmě vůli svou a prohlásí-li přičlenění jižní Moravy k Dolním Rakousům – vystřízliví, až vyhladoví. Ani jeden povoz s potravinami nedojede více do Znojma.*“[355] Záměr se podařilo obratem prosadit, protože ve vedení znojemského Národního výboru zasedali členové Okresní hospodářské rady (něm. Bezirkswirtschaftsrat).[356] Schopnost zásobovat civilní obyvatelstvo dostatečným množstvím potravin a ostatního spotřebního zboží se s blížící se zimou ukáže pro jako naprosto klíčová. Ochrana proto obratem apelovala na každého rolníka, aby odevzdával brambory Zemskému obilnímu ústavu v Brně: „*Zachrání tím ostatní Čechy od smrti hladem, ale zabrání i bezvládí, jehož obětí by se stal jeho vlastní blahobyt.*“[357]

Na druhý den se vydala tříčlenná delegace znojemského Národního výboru do Zemského domu v Brně [dnes sídlo Ústavního soudu České republiky] pro další instrukce, ale vzhledem k pracovnímu vytížení a problémům s informovaností a komunikací se vrátila s nepořízenou. Národní výbor v Brně pouze rekapituloval stanovisko, že v otázce teritoriálního vymezení zůstávají historické hranice Moravy beze změn, a pověřila por. Szafrana právem organizovat vojsko.[358]

Ve Znojmě se mezitím členové Národního výboru pokusili převzít do správy československého státu krajský a okresní soud, až na výjimku jednoho úředníka marně.[359] Zato na okresním hejtmanství se setkali s pozitivní reakcí hejtmana Franze Bacha, který prohlásil, že se cítí být zavázán pouze moravskému místodržitelství; zatím prý ale žádnou výzvu neobdržel.[360] Proti tomuto tvrzení stojí paměti protagonisty brněnského převratu a člena politického referátu zemské správní komise

---

[354] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 68–71.

[355] Ochrana, roč. 10, č. 45, 31. října 1918, s. 3–4.

[356] Vedle již známého poslance Antonína Kuchyňky a starostů Nováka, Prince a Komárka z české části znojemského okresu za rolnictvo byli členy rady předseda NV Vilém Veleba a hospodář NV Rudolf Stloukal za spotřebitele ze Znojma, za venkovské pak místopředseda NV Josef Rudolecký a člen NV Jaroslav Rauš.
Ochrana, roč. 10, č. 43, 17. října 1918, s. 3.

[357] Ochrana, roč. 10, č. 45, 31. října 1918, s. 3–4.

[358] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 73.

[359] Obdobná situace panovala i mimo město Znojmo: když čs. okresní hejtmanství v Dačicích vyslalo koncipistu Bruno Harzera, aby zabránil vývozu potravin ze Slavonicka, obdrželo po jeho příjezdu na místo telegram, že se cítí být solidární s hnutím pro připojení k Německému Rakousku, pokyny neuposlechne a do Dačic se už nevrátí. Dr. Harzer poté působil jako koncipista na krajském hejtmanství ve Znojmě.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 131.

[360] *Tamtéž*.

Hynka Bulína, který uvádí, že ihned po převzetí místodržitelství byl převrat telefonicky komunikován na všechna okresní hejtmanství. I přestože bezprostředně po konfrontaci odešel Bach takticky na zdravotní dovolenou, vyjadřuje se o něm Bulín s úctou a chválou: „*I rozumní Němci se našli, kteří uznali, třeba váhavě, změnu poměrů a dali se do služeb Národního výboru; vzpomínám z nich zejména zvěčnělého okresního hejtmana Františka Bacha, jenž vám na svém místě ve Znojmě za nejtěžších poměrů prokázal služby neocenitelné.*“ Franz Bach byl spolu s litovelským Rudolfem Baillou jediným německým hejtmanem na Moravě, který obhájil své křeslo i po změně poměrů.[361]

Na rozdíl od hejtmanství se znojemská radnice i nadále držela německorakouského scénáře. Poslední říjnový den proto tlumočila výzvu Provizorního národního shromáždění k přebírání kontroly nad dosavadními c. k. úřady v duchu právě schváleného základního zákona. Jedním dechem bylo důrazně odrazováno od jakékoliv násilí proti příslušníkům jiných národností – německorakouská vláda garantovala národnostním menšinám plnou ochranu; recipročně však očekávala stejné záruky od slovanských vlád. Starosta Homma explicitně zopakoval závazek ochrany osobní, právní a materiální integrity jednoho každého obyvatele. Provolání obřadně zakončil slovy: „*Sláva německému městu Znojmu! Sláva německé jižní Moravě! Sláva Německému Rakousku!*“[362]

Zatímco o předlitavské, zemské, regionální a komunální instituce proti sobě československý a německorakouský převrat nesmiřitelně soupeřily, v otázce likvidace c. a k. armády dokázaly nebývale spolupracovat. Vojáci vracející se z fronty zahazovali z čapek tzv. karlíčky a nahrazovali je českými či panslovanskými kokardami, popřípadě novou německorakouskou trikolorou v babenberských červeno-bílo-červených barvách. Velitelství náhradního praporu svolalo na 11 hodinu 31. října 1918 do Albrechtových kasáren všechny důstojníky na zvláštní schůzi, kde byl přednesen manifest o odstoupení rakousko-uherského válečného námořnictva a rozpuštění společné branné moci. Vojáci dostali na výběr, zda vstoupí do svazku německorakouské armády *Volkswehr* nebo se zavážou ke službě Československu. Předpoklad, že se vojáci rozhodovali čistě na základě své etnicity, naboural hned první příslušník Volkswehru, kterým se stal major

[361] H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 117–121.
[362] *An die Bewohner der Stadt Znaim!* Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 88, 2. listopadu 1918, s. 1.

99. pěšího pluku Emanuel Hanák.[363] Společnou demontáží silových složek Rakouska-Uherska byla zažehnána hrozba kontrarevoluce v podobě etablování posledních věrných císařských loajalistů. Od tohoto okamžiku se spor o jižní Moravu odehrával pouze v rovině Československo versus Německé Rakousko.[364]

Zjevnou enormní důležitost disponování vlastním loajálním a schopným vojskem demonstrovala již večerní německorakouská pohotovost. Městem se v průběhu dne rozšířila fáma, že deputace znojemského Národního výboru přijede z Brna s pěším plukem č. 8 a sokoly. Paranoidní železničáři proto žádali zbraně a střelivo a znepokojené důstojnictvo jim je vydalo. Samo se ozbrojilo dlouhými palnými zbraněmi a přikázalo rozestavět kulometná postavení před nádražím. O půlnoci se ukázalo, že se nakonec jednalo o planý poplach.[365] Boj o jižní Moravu měl být sveden jinými prostředky.

[363] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 71–72.
[364] Pro odlehčení Příloha č. 9: Ukázka dobové satiry: Prozatímní hymny národních států.
[365] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 73–74.

3.2 Na jihomoravské frontě (listopad 1918)

Na deklaratorní připojení Znojma k Německému Rakousku musel Národní výbor ve Znojmě coby vrcholný, a současně jediný, lokální exponent československé státní moci jasně reagovat. Bezprostřednímu převzetí státní moci bránil jak zoufalý nedostatek vlastních sil, tak požadavek Národního výboru v Brně o zabránění krveprolití; upuštěno proto bylo i od návrhu využít bouřící se italské zajatce v nedalekém dolnorakouském Sigmundsherbergu.[366] Obyvatelé města se měli provizorně podvolit autoritě Státní rady s odvoláním na prioritu zachování veřejného pořádku, avšak zároveň byli nabádáni ke komunikování veškeré agendy s NV. Rozpolcenost tohoto opatření podtrhuje zákaz vyvěšování českých praporů kompenzovaný povolením nosit bi- či trikoloru. Iluzi kompromisního řešení podporovalo ustavení šestice důvěrníků, kteří měli reprezentovat NV u všech dosavadních zeměpanských úřadů.[367]

Vymezení pozic uvnitř městských hradeb s sebou přirozeně neslo obrovskou symbolickou hodnotu. Obě strany si přesto uvědomovaly, že stejně, ne-li více, důležité je na sklonku války, jež vyprázdnila spíže, ovládat venkov. V sobotu 2. listopadu 1918 byl proto při příležitosti schůze okresní hospodářské rady rozšířen NV ve Znojmě o zástupce venkova a tím přeměněn na Okresní národní výbor ve Znojmě. Závažnost aprovizační otázky dokládá usnesení o zřízení místních hospodářských rad, které měly zajišťovat soupisy zásob v každé obci loajální k ONV coby střechovému orgánu. Hned následující den byl proto výbor rozšířen o zástupce

---

[366] Zajatecký tábor v Sigmundsherbergu patřil k největším zařízením svého druhu na území Rakousko-Uherska. Z původních 20.000 mužů a 200 důstojníků v době svého založení v červnu 1915 byla kapacita rozšířena na dvojnásobek, tedy neuvěřitelných 40.000 vojáků a 1.200 důstojníků. Vzhledem k brestlitevskému míru s Ruskem byli na podzim roku 1918 zajatci prakticky výhradně Italové. Dnes existenci tábora nejvíce připomíná hřbitov, na němž odpočívá 2.363 italských, 75 ruských, 9 srbských, 9 černohorských a 8 rumunských zajatců spolu s 29 občany Rakousko-Uherska. Dlužno podotknout, že v samotné obci žilo před první světovou válkou 2.489 obyvatel; v roce 2016 jich bylo už jen 1.661.
Srov. Rudolf KOCH, *Im Hinterhof des Krieges. Das Kriegsgefangenenlager Sigmundsherberg*, Sigmundsherberg 2002.

[367] Pro soudy to byli Josef Mareš a soudní rada Vilímek, pro okresní hejtmanství Josef Koliáš a farář Rudolecký, pro vojsko a četnictvo Josef Koliáš a por. Szafrán, pro poštu obchodník Rudolf Stloukal a řídící učitel Jaroslav Rauš, pro berní úřad účetní Ladislav Šána a vrchní správce Nevrla, pro berní referát pak finanční rada Slavata.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 76
Srov. Příloha č. 10: Vyhláška Národního výboru o dočasném uznání svrchovanosti Státní rady Německého Rakouska.

venkova a následně vnitřně rozčleněn do jednotlivých odborů podle pole působnosti.[368]

Pozadu nezůstávali ani znojemští Němci, kteří v neděli 3. listopadu 1918 rovněž završili svoji konstitutivní fázi. Už v dopoledních hodinách se na znojemské radnici za tímto účelem sešla šestice německých říšských a zemských poslanců zvolených za jihomoravské obvody, jež sama sebe prohlásila Národním shromážděním Německé jižní Moravy (něm. Nationalversammlung Deutsch-Südmährens), respektive krajským shromážděním (něm. Kreisversammlung). Ze svého středu pak jednomyslně vybrali tříčlenný krajský výbor (něm. Kreisausschuss) ve složení Oskar Teufel, Josef Luksch a Josef Brunner, jež dle očekávání zvolil prvně jmenovaného krajským hejtmanem (něm. Kreishauptmann).[369]

Mocenská struktura DSM tím víceméně kopírovala politický systém německorakouského státu opírající se o širší usnášející a kontrolní orgán, který deleguje exekutivu na užší kolektiv vybraný ze svých řad. Vzhledem k absenci posvěcení nějakou vnější či nadřízenou autoritou lze tento proces vnímat jako endogenní vertikální revoluci zdola.[370] Toto tvrzení dokládá i skutečnost, že z hlediska subsidiarity vytvořil kraj atypický mezistupeň mezi dolnorakouskou zemskou vládou a okresními hejtmanstvími.

Spíše než spontánní a nekodifikovaný řád však hrála klíčovou roli osobnost státního rady, poslance a novopečeného krajského hejtmana Oskara Teufela. Ten se v inauguračním projevu krátce poohlédnul za hroutícím se Rakousko-Uherskem, aby následně artikuloval odhodlání jihomoravských Němců hájit své právo na sebeurčení připojením nově vzniknuvšího Německo-jihomoravského kraje (něm. Deutschsüdmährischer Kreis) k Dolním Rakousům: „*Celá Německá jižní Morava složila jako jeden muž dobrovolně přísahu nezlomné věrnosti německému*

---

[368] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 76–78
Srov. Příloha č. 11: Personální složení Okresního národního výboru ve Znojmě.

[369] Jednalo se o šest poslanců: Oskara Teufela ze Znojma, Josefa Luksche z Loděnic, Josefa Brunnera z Hevlína, Eduarda Kafku z Břeclavi, Franze Wagnera z Lechovic a Aloise Wintera z Mikulova, poslanec Cyrill Zeissel z Damnic kvůli zdravotní indispozici nemohl dostavit.
Hieronymus OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden. Erinnerungen*, Wien 1925, s. 10 – 11.
Konstituierung der Kreisversammlung, Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 254, 5. listopadu 1918, s. 1–2.

[370] V případě centrálních úřadů je problematika mocenské exkluzivity Provizorního národního shromáždění a následně odvozených orgánů výrazně komplikovanější: na jedné straně lze smést otázku ze stolu poukázáním na revoluční kvas, na straně druhé je třeba mít na paměti, že impulsem pro svolání schůze v Landhausu byl federalizační manifest císaře Karla, a že Státní rada fungovala v prvních dnech v součinnosti s ancien régime.

lidu, samostatné a nezávislé, nově založené Východní marce."[371] Jeho slova vzápětí stvrdilo krajské shromáždění v provolání *Německému lidu na jižní Moravě!* (něm. *An das deutsche Volk in Südmährens!*).[372]

Tam, kde československá rétorika obvykle vyzdvihovala výjimečnost doby a mimořádné okolnosti, udržovali jihomoravští Němci až překvapivou míru kontinuity. Svůj mandát totiž opírali o všeobecné, rovné a přímé hlasovací právo, podle něhož byli shromáždění poslanci i v revolučních časech jedinými oprávněnými zástupci lidu/národa. S trochou nadsázky a černého humoru tak lze tvrdit, že si v očích současníků Rakousko-Uhersko samo demokraticky zvolilo vlastní hrobaře. [373]

Vedle principu legitimity se text zaklínal právem na sebeurčení a „*všeobecnou tísní*" vyvolanou přerušením politického a hospodářského soužití ze strany českých Moravanů (či moravských Čechů, resp. Čechoslováků). Toto tvrzení bylo vysloveně účelové a manipulativní. Národnímu výboru v Brně i ve Znojmě nešlo o nic jiného, než o zachování teritoriální celistvosti historické korunní země – avšak pod výhradně československou správou.[374] Jihomoravským Němcům by tím podle nich hrozila „*cizí nadvláda, hospodářské zničení a sociální rozklad*."[375]

Kraj Německá jižní Morava (dále DSM) proto vytrhnul 186 obcí a 9 měst se zhruba 173.000 obyvateli. Pás území o celkové rozloze 1.840 km^2 se táhnul podél moravsko-dolnorakouské hranice: na východě začínal u Břeclavi, odkud se zakusoval severozápadním směrem až na Pohořelicko, kde zasahoval nejhlouběji do vnitrozemí; poté naopak ustupoval k jihozápadu zhruba na půl cesty mezi Moravským Krumlovem a Miroslaví až těsně před Znojmo (obec Přímětice, která je dnes městskou částí, byla už československá); odtud se pak dál na západ vinul zhruba 10 km široký pruh, který končil na Slavonicku na zemské hranici s Čechami (za kterou přímo navazovala provincie Böhmerwaldgau). Rozhodujícím

---

[371] *Deutschsüdmähr. Vertretertag in Znaim*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 89, 6. listopadu 1918, s. 1–2.
[372] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 11–12.
Česky též F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 81–84.
Srov. Příloha č. 12, Výzva Německému lidu na jižní Moravě! oznamující vznik DSM.
[373] O to ironičtěji vyznívá pokyn pléna krajskému výboru, který měl výše zmiňované usnesení odeslat jak Provizornímu národnímu shromáždění Německého Rakouska, tak, prakticky již jen formálně existující, předlitavské c. k. vládě.
[374] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 84–85.
H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 140.
[375] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 11–12.

kritériem pro vytyčení DSM byla národnostní skladba v roce 1910, a tak dělicí čára naprosto ignorovala charakter reliéfu nebo napojení na stávající infrastrukturu (železniční spojnice mezi Brnem a Břeclaví byla protnuta hned sedmkrát!).[376]

Ještě týž den odpoledne se všichni zúčastnění přesunuli do Německého domu, kde se od 14 hodin konala manifestační schůze. Na ní krajské iniciativě vyjádřila podporu valná většina německojazyčných částí jižní Moravy, když její zástupci slavnostně odpřisáhli věrnost Německému Rakousku.[377] Krajské shromáždění se tím rozšířilo o pět členů za Mikulov, tři za Jaroslavice, dva za Znojmo a po jednom za Vranov nad Dyjí, Hustopeče, Slavonice, Moravský Krumlov a Moravské Budějovice.[378] Německé Rakousko jejich hold oficiálně přijalo o dva dny později, tedy 5. listopadu 1918.[379] Seznam řečníků, na němž figuroval i poručík v záloze a učitel Rudolf Sobotka a šikovatel 99. pěšího pluku Horký dokládá, že v případě státních zaměstnanců nebyla jazyková příslušnost rozhodujícím kritériem a z některých českých „Starorakušanů“ se stali „Novorakušané.“ Spolu s nacionální rovinou byla výrazně akcentována i rovina sociální. Zmiňovaný šikovatel Horký totiž nehovořil z pozice reprezentanta armády, ale jako předseda vojenské rady (něm. Soldatenrat); prostor dostal také předák německých sociálních demokratů Andreas Höchtl.[380]

Znojemsko přitom nebylo v kontextu střední Evropy přelomu listopadu a října 1918 nikterak výjimečným regionem. Německý přístav Kiel zachvátila vzpoura námořníků, nová uherská vláda s konečnou platností vypověděla dualismus a Ludvík III. Bavorský raději dobrovolně přeměnil své království na parlamentní

---

[376] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 41.
Srov. Příloha č. 13: Mapa kraje Deutsch-Südmähren.
[377] *Deutschsüdmähr. Vertretertag in Znaim*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 89, 6. listopadu 1918, s. 1–2.
[378] M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 248.
[379] DSM byla nejprve recipována pouze Zemským sněmem Dolních Rakous (něm. Landtag von Niederösterreich); ty byly následně 7. listopadu 1918 převzaty ze správy c. k. místodržitele Bleylebena (dříve působícího na Moravě) do rukou německorakouského zemského hejtmana Steinera. Centrální instituce vznesly definitivní územní nároky na DSM až po odchodu císaře Karla, dne 12. listopadu 1918. Formálně byla DSM přičleněna k DÖ až 22. listopadu 1918.
OeStA – KA, f. NL 753 Klepsch-Kirchner, kart. 5, *Wie Südmähren zur Tschechoslowakei kam* (nepublikovaný rukopis).
Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 90, 9. listopadu 1918, s. 4.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 87;
H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 140
H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 54.
[380] *Deutschsüdmähr. Vertretertag in Znaim*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 89, 6. listopadu 1918, s. 1–2.

monarchii.[381] Neméně dynamickými změnami procházely i celé české země, kde bylo totožným leitmotivem vypořádání se s habsburským mocnářstvím a budování nových národních států.

K tomu německorakouskému se přihlásila i provincie Sudetsko (něm. Sudetenland), jež bortila historické hranice rakouského Slezska, severní Moravy a severovýchodních Čech a usilovala o zemský status podobně jako zmiňované Německé Čechy; paralelu k DSM v jižních a západních Čechách zase představovala Šumavská Župa (něm. Böhmerwaldgau) usilující o inkorporování do Horních Rakous (v případě okresu Nová Bystřice stejně jako DSM do Rakous Dolních).[382] Českoslovenští socialisté pro změnu uspořádali demonstraci na Bílé hoře, jež měla být manifestací národní jednoty a symbolickým pohřbem Habsburské monarchie; její závěr pak přinesl z dnešního pohledu nešťastné, avšak ryze revoluční, stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí.[383]

V globálním měřítku ohlašovala zánik starého světa bezpodmínečná kapitulace Rakouska-Uherska. Vojáci 99. pěšího pluku a 24. střeleckého pluku přitom do posledních okamžiků hájili vrcholky Monte Asolone a Monte Prassolan v masivu Monte Grappa. Ochrana na to hrdě poukazovala i po říjnovém převratu: „*Na italském bojišti vyznamenal se poslední dobou také náš pluk č. 99. Tak praví úřední zpráva, jež tímto potvrzuje, že Čechové ani v předvečer své samostatnosti nejsou velezrádci vůči bývalému Rakousku.*“[384] Zachování mravní integrity a vypořádání se s nálepkou velezrádců bylo otázkou cti, i když už žádná širší vlast, které by bylo potřeba prokazovat loajalitu, neexistovala. Příměří podepsané ve vile Giusti del Giardino u Padovy diktovalo podunajské monarchii odstoupení území nárokovaných Itálií a demobilizaci armády – k vnitřnímu rozkladu se přidal i vnější pád.[385]

Přetavení Velké války v sérii revolucí a lokálních střetů naprosto vytěsnilo oslavy jejího konce.[386] Ne snad, že by navrátilci z fronty nebyli vítáni s otevřenou

---

[381] Helmut MÜLLER – Hanna VOLLRATH – Karl Friedrich KRIEGER, *Dějiny Německa*, Praha 2004, s. 227.

[382] Marie GAWRECKÁ, *Provincie Sudetenland*, In: Jan GRISA a kol., *Rok 1918 nejen na Ústecku. Kapitoly z počátků republiky*, Ústí nad Labem 2018, s. 262–275.
Jiří DVOŘÁK, *Provincie Böhmerwaldgau*, In: Tamtéž, s. 284–292.

[383] Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu. Díl I.*, Praha 1991, s. 116.

[384] Ochrana, roč. 10, č. 45, 31. října 1918, s. 4.

[385] Srov. Bernard MICHEL, *Smrt dvouhlavého orla*, Praha 1994.

[386] Kariérní důstojník major Karl Broudré von Goruszów, který u znojemského 99. pěšího pluku sloužil od přelomu století, vzpomínal po 52 letech (1970) na konec války slovy: „*Když padla*

náručí, ale veřejný prostor byl bezezbytku prosycen vítáním nových pořádků.[387] Toto tvrzení poměrně kuriózně dokládá příklad Mašovic, kde ještě 4. listopadu 1918 sloužili bohoslužbu na počest nejjasnějšího panovníka císaře Karla I., a o pouhých pět dní později, v sobotu 9. listopadu 1918, ožila obec oslavou vzniku samostatného čs. státu, na které promluvil i páter Zika; rakouské prapory, které před nedávnem vlály na školní budově, byly nahrazeny červenobílými a demonstrativně spáleny spolu s dvouhlavými orly.[388]

Zhroucení imperiálních autorit uvolnilo prostor nástupnickým státům, a tak se spolu s delegací Lammaschovy vlády účastnili jednání o příměří i zástupci německorakouské Státní rady (zatímco Uhersko navázalo kontakt s Dohodou v srbském Bělehradu). Císaři Karlovi budiž ku cti, že návrhy loajálních důstojníků na vojenskou intervenci rezolutně odmítnul, a své poslední dny ve vrcholné politice zasvětil úspěšné snaze zabránit občanské válce a/nebo bolševické revoluci.[389]

Nacionální a sociální problémy nakumulované v průběhu konfliktu totiž po procitnutí z revoluční euforie udeřily plnou měrou. Oba tábory od počátku organizovaly ozbrojené složky pro silové podepření ideových argumentů. Vysoká míra politizace se odrážela v samotných názvech uniformovaných sborů: na československé straně se mimo jiné jednalo o *Stráž svobody*, na německorakouské o *Volkswehr*, tedy *lidobranu*, a vzhledem k dobovému vnímání obsahu slova *Volk* současně i *národobranu*.[390] Naprosto specifickou jednotkou pak byla *Slovácká*

---

listopadová mlha roku 1918, nastoupila ona armáda, která po staletí bojovala za mocnářství, v tichosti, bez povšimnutí a bez poděkování na cestu do vlasti anebo taky, jak tomu bylo v případě zbytků 99. pěšího pluku, do nezaslouženého zajetí zpupného protivníka. Tato armáda už nemohla nikdy více pozvednout své prapory k závěrečnému zvolání ´Viktoria´, stala se však nezapomenutelným a trvalým příkladem vojenské poslušnosti, neochvějné věrnosti a bezpodmínečného plnění povinností, a její muži se rozloučili v poslední hodině jako těžce ranění, leč neporažení hrdinové před svým posledním zápasištěm."
Karl BROUDRÉ, *Berg ohne Gnade*, 1970, s. 116 v Südmährisches Museum in Geislingen a.d.Steige; překlad Jiří Kacetl 2018.

[387] Znaimer Wochenblatt bilancoval nad výsledkem Velké války v článku příznačně nazvaném Konec: „*Ani Německý Rakušan nedovede obrátit proud dějin nazpět. V těchto temných hodinách mu zůstává jen jeden světlý bod, jeho bytí již nadále není spojeno s těmi, kteří tento stát rozbili. Je svobodný a nyní již bude moci následovat hlas svého srdce – věrně stát a setrvat se svými bratry v Říši.*"
Das Ende, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 89, 6. listopadu 1918, s. 2.
Znaimer Tagblatt zas líčil zpřetrhání staletých vazeb s Moravou vysloveně optimisticky: „*Stejně jako dal rozpad starého Rakouska Němcům v tomto státě nové možnosti, možnosti ke skutečnému životu, zrodila se pro nás s odštěpením od Moravy nová, lepší budoucnost v pospolitosti se zemí Dolní Rakousy*." *Gründung des Kreises Deutsch-Südmähren*, Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 254, 5. listopadu 1918, s. 1.

[388] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 105.

[389] Jan RYCHLÍK, *1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018, s. 245–246.

[390] Karl GLAUBAUF, *Die Volkswehr 1918–1920 und die Gründung der Republik*, Wien 1993, s. 62.

brigáda,[391] která svou etnografickou příslušnost dávala zřetelně najevo užíváním zdobených krojových kalhot ve slavnostním stejnokroji. Jasné distancování od c. a k. vojska a všech dosavadních struktur hlásal i Znaimer Wochenblatt: „*Až dosud museli naši stateční vojáci krvácet pro Habsburky a keťasy, teď bojují za svou vlastní věc*.“[392]

Všichni muži vázáni brannou povinností narození mezi lety 1881 a 1900 byli na území DSM i navzdory demobilizaci a faktickému rozpadu armády povoláni do znojemských kasáren ke strážní službě. Přechod pod novou státní ideu totiž zapříčinil spontánní erozi autorit, která se projevovala neplněním a zanedbáváním rozkazů. Bývalý rakousko-uherský erár se mnohým zdál vhodnou příležitostí, jak si vypomoci z materiální nouze, a tak došlo k rabování Albrechtových kasáren a rozkradení barákových ležení na Pražské (včetně těžkých a objemných litinových kamen).[393] Německý tisk proto alarmoval: „*Nyní potřebujeme pořádek a vojenskou disciplínu, abychom zabránili potokům nesmyslně prolité krve.*“[394] K řádnému inkorporování německorakouského vojska na území DSM do struktur Státního úřadu pro vojenství (něm. Staatsamt für Heerwesen) se protahovalo až do konce listopadu, kdy byly konečně potvrzeny kompetence krajského hejtmanství a do Znojma odvelen plukovník Konrad rytíř von Straub.[395] Důležitost branného potenciálu podtrhovalo vyzbrojování civilistů v podobě čs. *Občanské stráže,* případně německorakouského *Bürgerwehru* či studentského *Jugendwehru*.

Na sklonku nejstrašnější války, kterou lidstvo do té doby spatřilo, však sehrávaly bodáky a kulomety spíše psychologickou úlohu. Prostředkem vzájemné konfrontace Československa a Německého Rakouska se na jihu Moravy

---

[391] Slovácká brigáda byl dobrovolnický vojenský útvar, který oficiálně vznikl 8. listopadu 1918 v Hodoníně na základě pověření Národního výboru v Brně. Její počátky však lze sledovat už k říjnovému převratu, kdy začal setník Cyril Hluchý organizovat důstojníky a tzv. zelené kádry z oblasti Slovácka. Jednotka se ideově vztahovala k legiím, přebírala jejich organizační strukturu a kladla si za cíl vytvořit jakousi domácí paralelu. Hlavními úkoly Slovácké brigády bylo zajištění německojazyčných regionů jižní a jihozápadní Moravy (Kraj Deutsch-Südmähren) a strážní služba na vznikající hranici; část oddílů operovala i na Těšínsku. V létě 1919 byla jednotka reorganizována na pěší pluk a nasazena do bojů na Slovensku.
Dějinám Slovácké brigády se dlouhodobě věnuje Mgr. Lukáš Lexa, např.: Lukáš LEXA, *Slovácká brigáda 1918–1919 – inventář fondu,* FF MU 2015; Lukáš LEXA, *Slovácká brigáda a její důstojnický sbor v letech 1918 až 1919*, In: Jižní Morava 52/55, Brno 2016, s. 159-194; Lukáš LEXA, *Vznik Československa a Slovácká brigáda ve Strážnici*, In: Okolo Strážnice 16, Strážnice 2019, s. 120-165.
[392] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 88, 2. listopadu 1918, s. 3.
[393] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 102.
[394] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 88, 2. listopadu 1918, s. 3; *Deutsche Soldaten!* Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 89, 6. listopadu 1918, s. 3.
[395] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 22, č. j. 1452.

měla stát ekonomika: „*Tak jsme městu Teuflovu přímo vyhlásili válku vyhladověním*.“[396] Znaimer Wochenblatt psal v souladu s militarizovanou rétorikou o *potravinové frontě* (něm. Nahrungsfront): „*Už je sice po válce, ale mír tu ještě dlouho nebude*.“[397]

NV v Brně totiž reagoval na odtržení německojazyčných obcí okamžitým vyhlášením potravinové a surovinové blokády Německé jižní Moravy. Argumentace ospravedlňující tento krok se odvolávala na deklarovaný svazek DSM s Německým Rakouskem, které tím pádem mělo převzít i zásobovací povinnost. Primárním cílem bylo pochopitelně Znojmo, kde se ve srovnání s venkovem nedostatek projevoval mnohem markantněji. ONV obsadil veškeré přístupové komunikace a odřízl město od českých vsí; výjimka se vztahovala pouze na drobné samozásobitele, kterým bylo tolerováno tzv. batohové zásobování. Čechoslovákům navíc hrálo do karet místní specifikum tzv. Horního a Dolního statku, tedy městských pozemků, majetků a zemědělského zázemí v okolí obcí Ctidružice a Olbramkostel, z nichž se rozdělením okresu staly obklíčené exklávy. ONV se při prosazování tohoto opatření musel plně spolehnout na starosty hraničních obcí a jim podřízené hlídky místních vojáků, sokolů a dobrovolníků.[398] Delegace DSM byla v průběhu dialogu s místopředsedou NV v Brně a členem Zemské hospodářské rady pro Moravu Hynkem Bulínem postavena před hotovou věc: „*České obyvatelstvo dostane v okolí všechno, čeho bude potřebovati; o odbojníky se starati nebudeme.*“[399]

Znojemské hejtmanství se rozhodlo oplatit stejnou mincí a bezprostředně po vyhlášení blokády zadrželo veškeré zásoby obilí a mouky pocházející z českého území. Opatření mělo zajistit zásoby potravin na nejbližší dva měsíce a současně odklonilo dopad blokády i v neprospěch českého obyvatelstva. Nekompromisní odveta přivedla zaskočené zástupce ONV k jednacímu stolu. Výsledkem byla dohoda propuštění části zabaveného obilí a mouky výměnou za dodávky brambor v poměru 1:5, zpřístupnění Horního a Dolního statku a zásobování městských trhů.[400]

---

[396] H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 140

[397] *Die deutschösterreichische Nahrungsfront*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 90, 9. listopadu 1918, s. 1.

[398] František Coufal vyzdvihuje morálku a nasazení občanských stráží a staví ji do kontrastu s provizorními podmínkami a nedostatečnou vybaveností. Například v Příměticích údajně jako strážnice sloužila nevyužívaná místnost v soukromém domě u hlavní silnice a hlídka byla vyzbrojena loveckou puškou ředitele velkostatku se dvěma náboji.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 89–91.

[399] H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 140

[400] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 90, 9. listopadu 1918, s. 2–3.

Pro české obyvatelstvo žijící na německorakouském území se stala klíčovou aprovizační institucí Zádruha, která disponovala potřebnými kapacitami a zároveň ji s ONV propojovaly přímé personální vazby. DSM však ani zdaleka neměla vyhráno, o čemž svědčí cyklicky uveřejňované výzvy *Německým sedlákům Jihomoravského kraje* (něm. *Deutsche Bauern des südmährisches Kreises!*), v nichž krajský výbor oznamoval povinné dodávky obilí a brambor a nabádal k dobrovolným dodávkám ostatních komodit: „*Jeden za všechny a všichni za jednoho musí být víc než jen heslem!*“[401]

Bezprostředně po odvrácení okamžitého hospodářského kolapsu začala DSM upevňovat svoje mocenské pozice vynucováním přísah věrnosti Německému Rakousku. Na základě aktuálního usnesení Státní rady měli být úředníci, kteří by odmítli složit slib z národnostních důvodů, okamžitě propuštěni a odkázáni na službu svému národnímu státu.[402] ONV pružně zareagoval zřízením úřednického odboru, který odvolané úředníky evidoval a zprostředkovával jim nové umístění nebo alespoň finanční podporu od NV v Brně. Tento prozíravý tah zmírnil efektivitu německorakouského nátlaku, neboť dokázal alespoň částečně oddělit rovinu etnickou a ideologickou od roviny profesní a existenční. Od 5. listopadu 1918, kdy proběhla v Besedě slavnostní přísaha československému státu, existovaly na jižní Moravě dvě paralelní správy. [403]

Dvojvládí dokázalo přichystat četné absurdní situace, kdy byl suspendovaný úředník vzápětí jmenován zpět do funkce, avšak z pozice autority soupeřícího státu. Kuriózní historkou je příběh konceptního praktikanta Dr. Jaroslava Odstrčila, který po Bachově odchodu na zdravotní dovolenou převzal znojemské okresní hejtmanství, protože ostatní (němečtí) služebně výše postavení kolegové odmítli skládat jakoukoliv přísahu. Právě na jeho popud byl 9. listopadu 1918 sňat z fasády budovy rakouský orel.[404] Je otázkou, zda byl tento akt ve víru revolucí jen formálním gestem odstranění symbolu, který už dávno pozbyl obsahu, či jej naopak na zdi držela úcta dílem setrvačného a dílem pragmatického úřednictva. Buď jak buď, v čele úřadu setrval jen do následujícího dne, kdy vstoupil na scénu další

F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 90.

[401] *Deutsche Bauern des südmährisches Kreises!*, Znaimer Tagblatt, roč. 22, č. 254, 5. listopadu 1918, s. 3.

[402] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 89, 6. listopadu 1918, s. 3.

[403] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 96–97.

[404] V Coufalově monografii je jeho jméno zkomoleno na Jaroslav Ostrčil.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 97.

z protagonistů – hrabě Hieronymus Oldofredi,[405] který jej spolu se všemi českými úředníky z hejtmanství zdvořile vykázal.[406]

Ztráta okresní správy přiměla ONV k vytvoření vlastní instituce okresního hejtmanství, které od 14. listopadu 1918 obstarávalo českou část okresu z jedné ze tříd příměstické obecné školy, na stolech vypůjčených z místního hostince. Podobný osud čekal i berní či cejchovní úřad a okresní soud.[407] Administrativní rozdělení jižní Moravy bylo završeno rozdělením fiskálním. Konflikt etnického a historického vymezení v důsledku výrazně ohrožoval financování českých obcí. Celé dva týdny nebylo jasné, kdo zajistí prostředky pro veřejné zaměstnance, penzisty, vdovy a sirotky atd. poté, co se DSM zřekla jejich správy. Zemské finanční ředitelství v Brně zasáhlo až 12. listopadu 1918 pokynem vymoci pro berní úřad zálohu ve výši 250.000K u některého z peněžních ústavů. Z národnostních důvodu nabídla pomocnou ruku znojemská filiálka Moravsko-slezské banky. Pomoc přišla právě včas, neboť doposud byl československý převrat svépomocně financován ze soukromých prostředků členů ONV, dobrovolnými příspěvky nebo naturáliemi. Novým zdrojem trvalejších příjmů se v půlce listopadu stala zvláštní revoluční daň, která navyšovala obecní přirážky o 10%. Patetickou představu o nadšené sbírce na nový stát nahlodává i Coufalova poznámka, že z 27 obcí znojemského okresu dvě tuto daň odmítly odvádět. Obce, respektive starostové, měli současně inkasovat veškeré daně a pokuty, aby se zamezilo vývozu peněz do Německého Rakouska.[408]

Mezitím se Vilém II. vzdal císařské i pruské koruny a říšský kancléř Maxmilián Bádenský předal otěže vlády do rukou sociálního demokrata Friedricha Eberta. Německo se stalo republikou a 11. listopadu 1918 složilo zbraně – Velká válka byla konečně dobojována, rozvrácené Ústřední mocnosti se ocitly na straně

---

[405] Hieronymus hrabě Oldofredi (1873–1935) byl rodilý Vídeňan, který zasvětil svůj život službě státu. Nejprve tomu rakousko-uherskému, který jej delegoval na jižní Moravu, kde po dobu šesti let působil na okresním hejtmanství ve Znojmě. V průběhu první světové války vystoupal do nejvyšších pater veřejné správy, když zastával funkci sekčního rady na nově zřízeném c. k. Úřadu pro výživu lidu (něm. k. k. Ernährungsamt). Rozpad podunajské monarchie na mozaiku národních států jej zavál zpět na jižní Moravu, kde měl nejprve v roli znojemského okresního hejtmana, poté dokonce zástupce krajského hejtmana Německé jižní Moravy, hájit zájmy Německého Rakouska. Po obsazení regionu čs. vojskem pokračoval ve svých aktivitách částečně v dolnorakouském exilu, mnohem hlasitěji pak na mezinárodním poli. Rozhodnutí pařížské mírové konference však přiřklo celý kraj ČSR, a proto DÖ orgány DSM rozpustil. Hrabě Oldofredi se vrátil zpět do Vídně, kde v nedožitých 62 letech zemřel.
Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 94, 23. listopadu 1918, s. 4.

[406] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 17.
Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 91, 13. listopadu 1918, s. 4.

[407] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 97–98.

[408] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 99–100.

poražených.[409] Týž den se císař Karel „vzdal jakékoliv účasti na státních záležitostech“ a odešel do ústraní na lovecký zámeček Eckartsau; později byl podobně jako Vilém donucen odejít a dožít v exilu. Následujícího dne, 12. listopadu 1918, se dobrovolně rozpustilo i torzo Říšské rady, čímž učinilo definitivní tečku za érou středoevropského habsburského soustátí. Provizorní národní shromáždění pak prohlásilo Německé Rakousko republikou,[410] Československo jej následovalo o dva dny později na první schůzi Revolučního národního shromáždění 14. listopadu 1918.[411] Martin Markel tento dominový přechod od monarchií k republikám komentuje slovy: „*Nově ustavené národní státy v Podunají již neusilovaly o integrující instituci, kterou byla dynastie*.“[412] Kolektivní identity vystavěné na ideji národa (potažmo společenské třídy) nadobro převálcovaly staré říše a rody a revoluce se tím dostaly za bod bezpečného návratu.

Polovina listopadu se tak stala jistým mezníkem i na jižní Moravě. Po dvou týdnech již došlo k vzájemnému vymezení německorakouského a československého převratu a vnitřní konsolidaci jeho mocenských orgánů. Dalším kroky obou stran měly směřovat k eliminaci konkurence a ovládnutí sporného prostoru. Zatímco ČSR se na území ovládaném DSM mohla opřít pouze o občanskou stráž,[413] DÖ se začalo na jihu Moravy šikovat. Krajské hejtmanství tehdy disponovalo jedním praporem Volkswehru a dvěma setninami Marinewehru o síle asi 800 mužů, kteří byli dislokovaní ve Znojmě, Mikulově a Slavonicích; na venkově je měly podporovat menší oddíly formované z místního obyvatelstva a asi 350 četníků, ve Znojmě 200 ozbrojených civilistů.[414]

---

[409] Helmut MÜLLER – Hanna VOLLRATH – Karl Friedrich KRIEGER, *Dějiny Německa*, Praha 2004, s. 231.

[410] Milan HLAVAČKA – Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2010, s. 472–475.

[411] Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938) I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2000, s. 63–68.

[412] M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 246.

[413] Zřízení české, resp. československé občanské stráže proběhlo s posvěcením okresního hejtmanství v prvním listopadovém týdnu. Jednotku tvořila necelá šedesátka mužů vyzbrojená 30 puškami. Smyslem jednotky byla asistence při udržení veřejného pořádku a strážní služba na nádraží, kudy se vracely z bojišť první světové války transporty s čs. vojáky. V souvislosti s eskalujícím konfliktem však byla 22. listopadu opět na příkaz okresního hejtmanství rozpuštěna.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 114–115; H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 20–22.

[414] VHA, f. Pěší pluk č. 99, Deník velitelství pluku; Deník náhradního praporu.
OeStA – KA, f. NL 529 Klein, kart. 1, *Volkswehr im Grenzschutzdienst in den Sudeten-Ländern* (nevydaný strojopis), s. 2.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 108–109; H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 56–57.

Největší slabinou německorakouských ozbrojených složek na jižní Moravě byla morálka, na čemž se shoduje nejen dobový český tisk a Coufalova monografie, ale i paměti hraběte Oldofrediho: „*Nescházelo mnoho, aby se Znojmo dostalo pod nadvládu surové soldatesky a násilnické chátry*.“[415] Pro uvedené počty se totiž Znojmu nedostávalo odpovídajícího týlového zabezpečení: chyběla kvalitní strava, v dřevěných barácích panovaly příšerné hygienické podmínky a vlivem československé blokády nebylo čím topit. Valná část vojáků, obzvláště Marinewehr,[416] byla navíc indoktrinována bolševismem a jejich pobyt ve městě byl vzhledem k četnosti vyprovokovaných incidentů spíše kontraproduktivní. Na venkově zase vojáci ignorovali denní rozkazy a namísto jejich plnění se pokoušeli sehnat potraviny nebo něco na přilepšenou.[417] Spolu s nimi byly na jihomoravský venkov cíleně vysílány nákladní automobily, které měly za úkol obstarat zásoby pro německorakouské vnitrozemí, primárně pro Vídeň a Linec.[418]

Nastřádání dostatečného vojenského potenciálu a trvající aprovizační krize dovedla 13. listopadu 1918 DSM k vyhlášení odvetné protiblokády. Okamžitě byl zastaven vývoz mouky z šaldorfského mlýna a byl vydán zákaz zpětného propouštění zboží, které bylo přivezeno na městský trh.[419] Volkswehr zpočátku obratně využíval početní převahu a výhodu „domácího hřiště“, avšak jeho dlouhodobou dominanci v regionu výrazně determinovaly vnější mantinely – DÖ totiž bylo coby nástupnický stát poraženého R-U limitováno podmínkami příměří, které zakazovaly klást násilný odpor Dohodě a jejím spojencům. A tak i když ČSR nedisponovalo dostatečným potenciálem k rozhodující konfrontaci, dokázalo už v průběhu listopadu postupně okrajovat sféru vlivu DSM.

---

[415] Výrazivo standardně používané k popisu čs. armády nyní skutečně popisuje chování vlastních námořníků. F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 109; H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 48.
O českých vojácích píše Oldofredi rovněž s despektem, když je označuje za „*dezorganizované vojsko sestávající se z mnoha pochybných existencí*.“ H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 55

[416] Námořníci Marinewehru byli podobně jako v Rusku a Německu zastánci radikální revoluce, mnohdy hraničící s anarchií. Politické schůze se často zvrhávaly v taneční večírky, prosazování německorakouské státní myšlenky obvykle nabíralo podobu násilného vyhrožování Čechoslovákům a zajišťování hranic DSM nejednou sklouzlo v loupeživé vpády na československé území. Když naznali, že znojemská radnice a krajské hejtmanství jednají málo revolučně, rozhodli se převzít město do svých rukou, čemuž musel zabraňovat Volkswehr s kulomety v oknech. Později si námořníci na kolektivním shromáždění odhlasovali odvolání všech důstojníků a uklidnit je dokázal až lídr dělnického hnutí Andreas Höchtl.

[417] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 110; H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 46.

[418] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 92–93.
H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 146.

[419] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 91, 13. listopadu 1918, s. 2.

Jako první byla kvůli důležitému nádraží ještě na konci října zajištěna českými železničáři, vojáky na dovolené a ukrývajícími se zběhy Břeclav. Poté následovaly až 9. listopadu 1918 Hustopeče, které obsadili vojáci z Hodonína za asistence dobrovolníků z okolí. V obou případech nedošlo k ozbrojenému střetnutí, protože územní nároky DSM jednoduše nikdo nehájil. Volkswehr se totiž tou dobou primárně soustředil na zajišťování a odvoz potravin. Když naprosto stejná motivace (50 vagonů cukru) přivedla půlsetninu Čechoslováků do Hrušovan nad Jevišovkou, také se rozhodli před údajnou německorakouskou přesilou raději ustoupit.[420] První polovina listopadu se na východ od Znojma nesla spíše v duchu manévrovacího přetlačování a spíše než vojensko-strategické cíle hrály klíčovou roli lukrativnější potraviny.

Na západě DSM se situace vyvíjela diametrálně odlišně: První postup proti DSM iniciovalo okresní hejtmanství v Dačicích, které si vyžádalo odvelení čety jihlavských vojáků do Českého Rudolce. Příčinou byly opět potraviny, neboť Český Rudolec byl sídlem jednoho z největších a nejrozvinutějších velkostatků na okrese. Navzdory skutečnosti, že podle sčítání lidu z roku 1910 žilo v obci 97% Němců,[421] přijalo údajně obyvatelstvo obsazení s povděkem: „*obyvatelstvo se chovalo k čs. státu přátelsky a bylo ochotno odvádět potraviny.*“[422] Kombinace značné vzdálenosti od centra (po komunikacích v rámci DSM 75km) a zakořeněných hospodářských vazeb vychylovala přirozené gravitování Českého Rudolce mimo představy krajského hejtmanství. Zatímco hrabě Oldofredi spílal rudoleckým do velezrádců, aktivizovaly se na Slavonicku jednotky Volkswehru. Vedle ideologických důvodů a zachování územní integrity bylo ve hře také 80 vagonů rekvírovaných brambor a 12 vagonů obilí. O západní periferii DSM se tak strhly boje, které si sice nevyžádaly oběti na životech, ale ranění byli na obou stranách. Nad ránem 18. listopadu 1918 padly po dvou dnech obkličování a přestřelek Slavonice, které byly ještě týž den oficiálně připojeny k Československu.[423]

---

[420] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 128–129.
H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 19.

[421] V roce 1921 žilo v Českém Rudolci 149 Čechů, 301 Němců, 3 židé a dalších 35 osob jiné národnosti. Poměrné zastoupení Němců tedy kleslo o více než třetinu.
Zdeněk HANUŠ, *Historie Českého Rudolce*, Brno 1994, s. 39.

[422] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 129.

[423] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 34–35; F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 130–133.

První horké boje s sebou přinesly doposud neotevřenou otázku válečných zajatců. Velitel slavonické posádky npor. Strommer byl během dopadení zbit, což poukazuje na nastřádanou nevraživost a emoční vypětí. Poté byl spolu se starostou a třináctičlennou skupinou místních občanů eskortován na posádkové velitelství v Jihlavě a odtud do Prahy. Městská rada byla za jeho vydání ochotna složit kauci ve výši 50.000K a dalších 5.000K za každého občana. Nakonec byli všichni propuštěni na čestné slovo pod podmínkou, že nebudou podnikat žádné aktivity proti ČSR. Npor. Strommer obratem zamířil do Vídně a během několika dnů opět stanul v čele vojenských oddílů v Dobersbergu.[424] Jihomoravská fronta měla díky nacionální nesmiřitelnosti umocněné vysokou mírou politizace daleko do gentlemanské války v rukavičkách. Militarizace společnosti v průběhu let 1914–1918 také přispěla k širšímu zapojení civilního obyvatelstva.[425]

Neméně dramaticky vypadal v polovině listopadu i sever DSM. Po obsazení pohořelického cukrovaru a miroslavského nádraží vytáhla úderná jednotka 30 německorakouských vojáků do protiútoku a získala nádraží zpět. Primární příčinou bylo opět zásobování, neboť Miroslavsko bylo významným zdrojem mléka pro Vídeň. ZVV v Brně si ale políček nenechalo líbit a tři dny nato vypravilo do Miroslavi obrněný vlak a pochodovou setninu o 260 mužích; a do Pohořelic 155 příslušníků Stráže svobody – vzájemné provokace drobných vojskových těles přerostly v regulérní tažení.[426]

Jedním z prostředků vedení boje se stalo i šíření dezinformací, a tak například Hustopeče ovládla panika, že vstříc městu táhne Oskar Teufel s 5.000 muži (přičemž na celém území DSM jich měl reálně k dispozici 1.200–1.500).[427] Mystifikace splnila svůj účel, když na sebe narazily dvě čs. jednotky v prostoru hustopečského nádraží a některý z důstojníků ze setrvačnosti použil povel „Halt!“ Obě strany si tak myslely, že proti nim stojí nepřítel a zaujaly bojové formace; naštěstí beze ztrát.[428]

---

[424] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 132.

[425] Ze záznamu npor. Josefa Novotného, který velel obsazování Slavonicka: „*Že agitace tato se nemíjí s účinkem, vidno z toho, že nám Němci přestříhali na několika místech telegrafní a telefonní vedení. Němci vidí, že je nás zde…jenom hrstka; proto se odbojníci stávají stále drzejší.*“
H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 141.

[426] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 135–136.

[427] Značné početní disproporce se objevují i při srovnání líčení F. Coufala a H. Oldofrediho. Např. podpůrný oddíl prap. Votavy, který měl obsadit Bohutice, měl podle Coufala sílu cca 50 mužů, zatímco Oldofredi píše o vyvagonování na 300 vojáků.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 137; H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 56.

[428] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 136–137.

I navzdory popřevratovému odmítání všeho rakouského a německého se v čs. vojsku, tedy v jednom z nejdůležitějších nositelů nové státní myšlenky, udržovala němčina s funkcí odborné terminologie. Kromě jazykových aspektů se do psychologie konfliktu promítlo i akcentování nacionality, když jeden z prvních vážnějších plánů na obsazení Znojma vycházel z termínu oslav svátku dolnorakouského patrona, sv. Leopolda (nerealizovaný kvůli odvelení části Slovácké brigády na Slovensko).[429]

Nezanedbatelný podíl na intenzitě kolektivní identifikace přitom sehrávaly emoce spojené s rekvizicemi: katastrofický stav zásobování Německého Rakouska ponechával DSM bez výraznější materiální podpory, zatímco se stupňovaly požadavky na dodávky potravin pro hladovou Vídeň. Místní německé obyvatelstvo navíc čelilo hněvu postupujících Čechoslováků, kteří jej obviňovali z ekonomických ztrát.[430] ONV si tuto skutečnost velice dobře uvědomoval a rozhodl se využít aprovizační kartu ve svůj prospěch. Radikální návrh na přerušení citonického vodovodu (odříznutí Znojma od pitné vody) byl proto důrazně zamítnut a potraviny a základní komodity se měly stát prostředkem, který přitáhne jihomoravské Němce k Československu. K prosazení tohoto kroku bylo potřeba nejprve obnovit komunikaci s krajským hejtmanstvím a zrušit oboustrannou blokádu.[431]

Ke společnému stolu zasedli zástupci DSM, městská rada a ONV na znojemské radnici v pondělí 18. listopadu 1918. Dosavadní zastrašování vystřídalo pragmatické hledání kompromisu. Výměnou za znovuobnovení zásobování krajské hejtmanství neváhalo stáhnout své muže z kuchařovické střelnice a vyklidit železniční stanici v Olbramkostele (obě vesnice byly většinově české). I když měla kontrola zmíněných objektů nemalý strategický význam, musela ustoupit zažehnání zásobovací krize a hrozícím hladovým nepokojům. Výsledky jednání prezentovala o dva dny později první dvojjazyčná vyhláška, jejíž poloviny se od sebe odlišovaly pouze garantující autoritou – pod německou částí bylo podepsáno krajské hejtmanství a rada města Znojma, pod českou ONV. Z jejího textu vyplývá upozadění nacionálních sporů na úkor sociální stability: „…*vycházeje vstříc obyvatelstvu města Znojma bez rozdílu národnosti, zejména nemajetným jeho*

[429] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 33; F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 118–119.
[430] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 154–155.
[431] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 90–91, 104.

vrstvám…“[432] Jedinou komoditou, na kterou se i nadále vztahovalo embargo, zůstávalo uhlí.[433]

Dohoda byla vesměs prezentována jako vítězství DSM, avšak z československého úhlu pohledu byla jen taktickým manévrem, nikoliv rezignací. Bezprostředně po jednání vedení ONV vypracovalo memorandum o nezbytnosti obsazení Znojma a okolí dohodovým vojskem,[434] se kterým se osobně vypravilo do Prahy. První kroky jihomoravské delegace směřovaly k ministru veřejných prací Františku Staňkovi, který měl silné vazby na jihozápadní Moravu.[435] Ten se podle Coufalových vzpomínek skupiny ochotně ujal a zajistil přijetí u ministra národní obrany Václava Klofáče a organizátora československého vojska Josefa Scheinera, ministerského předsedy Karla Kramáře a ministra školství Gustava Habrmana. Komunikace s více resorty měla zvýšit šance na úspěch, proto byl text memoranda od počátku koncipován nejen politicky, ale argumentoval i zásobovacími, ekonomickými, komunikačními, školskými, finančními a vojenskými aspekty.[436] Reakce ministrů sice byla kladná, ale Coufal i s odstupem uvádí, že „*příslibu brzkého obsazení Znojma jsme věřili jen z poloviny*.“[437] Přestože Velká válka byla formálně dobojována, obě regionální reprezentace se dovolávaly silové podpory centrálních úřadů a zpočátku regionální konflikt začal přerůstat v mezinárodní (resp. mezistátní) spor.

I Německo-jihomoravské krajské hejtmanství vnímalo dialog s ONV jako bod zlomu. Dlouhodobě nezadržitelný postup československých oddílů náhle

---

[432] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 144.

[433] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 142–144.

[434] Text memoranda v příloze č. 14: Memorandum ONV ve Znojmě vládě československé lidové republiky.

[435] František Staněk pocházel ze zemědělské rodiny ze Strmilova na Jindřichohradecku. Po studiích v Telči převzal správu rodinného statku, později zdědil lihovar v Želetavě. Vedle podnikatelských aktivit se věnoval i politice, od komunální přes zemskou až po centrální. Od roku 1904 byl poslancem říšské rady za Českou agrární stranu a byl i členem rakousko-uherských delegací. V době Velké války byl předsedou Českého svazu bojujícího za české národní zájmy.
Milan CHURAŇ a kol., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Praha 1994, s. 490–491.

[436] Z politických důvodů bylo v prvé řadě Znojmo představeno jako centrum regionu a sídlo mnoha veřejných institucí a současně jako bašta jihomoravského němectví, které je potřeba utlumit. Podobně tomu bylo i z ekonomického hlediska, s důrazem na mlýny, lehký průmysl (potravinářství, koželužny, keramika), infrastrukturu (především železniční) a peněžní ústavy. V německojazyčných školách prý byly děti „*duševně zmrzačovány a odnárodňovány*“ a vzhledem ke změně poměrů se očekával masový přestup do českých škol (k němuž v průběhu listopadu skutečně docházelo). A konečně z vojenských důvodů představovalo Znojmo důležitý strategický bod na vznikající státní hranici, disponovalo potřebnými ubytovacími kapacitami, zbrojními, muničními a výstrojními sklady a lidským potenciálem o síle zhruba 2.000 mužů.
Z hlediska jazykového stojí za zmínku, že stát je označován jako „*československá lidová republika*.“

[437] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 154.

pozastavila ochota ke smíru, což se jevilo jako nová naděje. Bezprostředně po navázání komunikace ustoupil Oskar Teufel do pozadí, aby jej ve vedení DSM vystřídal hrabě Oldofredi (funkce hejtmana Teufelovi formálně zůstala). Důvodem pro personální rošádu bylo přitom vedle Oldofrediho diplomatičtější povahy také Teufelovo pracovní vytížení ve Státní radě – nejednalo se tedy o účelové odklizení nekompromisního cholerika, ale i důkaz důležitosti DSM pro DÖ. Funkce krajského hejtmana neměla být pouze formální, reprezentativní, či za zásluhy, ale měl ji vykonávat někdo, kdo se naplno soustředí na prosazování DÖ zájmů na jihu Moravy. Na rozdíl od konstitutivní fáze však nebyl Hieronymus Oldofredi do úřadu zvolen, ale jmenován – a to nikoliv svým předchůdcem, ale Státním úřadem vnitra Německého Rakouska.[438] Tato skutečnost poukazuje na jistý vnitřní posun: odeznění revolučního demokratismu na straně jedné, a začlenění DSM do státních struktur DÖ na straně druhé.

Utužení DÖ státní moci a zavržení bezbřehého liberalismu bylo patrné i mimo zdi úřadu. Československé úspěchy na periferiích kraje otřásly celkovou důvěryhodností DSM a přesvědčily některé váhavé Jihomoravany. Jedním z nich byl např. znojemský posádkový velitel pplk. Otomar Bräunlich, který se po třítýdenním lavírování vyslovil pro ČSR. Reakcí bylo okamžité vystěhování ze služebního bytu a čtyřiadvacetihodinová lhůta na opuštění města.[439] Fenomén přeběhlíků, popř. dvojitých agentů, ve své knize líčí i Coufal, když dodatečně děkuje anonymizovanému poddůstojníkovi, který dodával ONV denní rozkazy znojemského Volkswehru; kolísavou loajalitu potrhuje hořkosladkým dovětkem: „*Německé rozkazy, které nám donesl, se později u posádkového velitelství ve Znojmě ztratily. Pravděpodobně vadil jejich obsah lidem, kteří se k nám přihlásili teprve po obsazení Znojma*.“[440]

Obavy z „páté kolony“ vedly k odzbrojení české občanské stráže a zákazu veřejné prezentace československých symbolů.[441] Ve veřejném prostoru tato opatření podporovala média v čele se Znaimer Tagblattem, který dokonce vyzýval k domovním prohlídkám.[442] Stahující se smyčka přesto okrájela DSM o více než 40 obcí a čtyři ze šestice měst. Na východě, na severu i na západě docházelo

[438] Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 94, 23. listopadu 1918, s. 4.
[439] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 145.
[440] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 159.
[441] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 146.
[442] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 147.

v posledním listopadovém týdnu ke konsolidaci československého vojska. Dosavadní nezpochybnitelná převaha nasměrovala Slováckou brigádu k bezprecedentní, a tím pádem velice riskantnímu, kroku – obsazení části Dolních Rakous (navzdory odmítavému stanovisku ZVV v Brně).[443] Obce Hlohovec, Charvatská Nová Ves a Poštorná na Valticku se totiž rovněž hlásily k čs. státu, jejich okolím navíc vedla transversální dráha spojující Znojmo, Mikulov a Břeclav. Argumentace historickými hranicemi odmítající revizi hranic na základě práva na sebeurčení získala zřetelnou trhlinu. Počáteční ideály vystřídaly mocenské zájmy.

[443] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 139.

3.3 Fait accompli (prosinec 1918)

Bilance početních stavů vojska na jižní Moravě na přelomu listopadu a prosince 1918 nikterak nenaznačovala, že by bylo po válce: Německou jižní Moravu bylo odhodláno hájit zhruba 2.500 mužů,[444] které posílilo dalších 350 vojínů a 9 důstojníků; proti nim stanulo až na 5.000 (!) Čechoslováků soustředěných na východě, severu a západě.[445] Obě strany soustřeďovaly vojenský materiál od pušek, přes kulomety až po artilerii; ZVV v Brně dokonce disponovalo improvizovaným obrněným vlakem.[446] V prvních prosincových dnech napětí i nadále eskalovalo: Slovácká brigáda vyzývala k obsazení Mikulova, do Znojma dorazily další posily čítající stovky vojáků a dvě baterie dělostřelectva, ONV vyslalo k centrálním orgánům ČSR do Prahy delegaci s urgencí, a proslýchalo se, že v případě ozbrojeného střetnutí jsou připraveny intervenovat zbytky říšskoněmecké Mackensenovy armády vracející se z Balkánu.[447]

Ve Znojmě, které bylo stále pod kontrolou DÖ, přerůstala rozumem tlumená rivalita v otevřené konfrontace, zejména v případě čs. vojáků a politických exponentů. Mimoto zazněly požadavky na prohlídku dívčí školy Vlasta v Haukově ulici [dnes SZŠ a VOŠ Znojmo na ulici Jana Palacha], kde měly být ukryty pušky pro ozbrojený puč. Rozlícený Marinewehr už nedokázal uklidnit ani sociální

---

[444] Už v polovině listopadu bylo jen ve Znojmě dislokováno na 350 vojáků Volkswehru, 300 námořníků Marinewehru, 260 občanů Bürgerwehru, 250 četníků a několik desítek studentů Jugendwehru.
VHA, f. ZVV Brno – Prezidium, kart. 1, č. j. 18.

[445] Přímo ve Znojmě konala službu dvacítka čs. důstojníků a šedesátičlenná občanská stráž; v okolních vesnicích pak bylo k dispozici na 300 vojáků.
Zbytek tvořili jednotky podléhající ZVV v Brně: příslušníci 81. pěšího pluku v Jihlavě (podpoření četou srbských dobrovolníků), 75. pěší pluk v Jindřichově Hradci, 8. pěší a 14. střelecký pluk, 25. prapor polních myslivců (torzo jednotky z francouzského bojiště), 6. dragounský pluk a 4. dělostřelecký pluku v Brně, dobrovolníci praporu Národní stráže ze Židlochovic a Slovácká brigáda na Hodonínsku.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 109, 124–127.
OeStA – KA, f. NL 529 Klein, kart. 1, *Volkswehr im Grenzschutzdienst in den Sudeten-Ländern* (nevydaný strojopis).

[446] Brněnský dělostřelecký pluk č. 4 musel ve svých počátcích bojovat s materiální nouzí. Zpočátku se jeho výzbroj sestávala ze dvou tzv. čínských děl, tedy 7,5cm polních kanónů vzor 1911, a signálního děla na Špilberku sestaveného ze staré rakouské lafety a srbské hlavně. Později byla ve Zbrojovce sestaveny další kusy z vyřazených lafet a opotřebovaných hlavní. Dalším problémem byla chybějící munice. Hlavní přínos nasazení dělostřelectva tak tkvěl v psychologickém efektu: „*Vzhled její byl dobrý, ale bojová a palebná schopnost byla téměř nedostatečná.*“ I proto po dobytí Znojma zamířily baterie na Těšínsko.
Obdobně komplikované bylo shánění koní pro dragouny; velká část pušek pro pěchotu byla konstrukčně řešena zastaralým jednoranným systémem werndl.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 122–123.
Srov. Příloha č. 15: Z postupu čs. vojska na jižní Moravě.

[447] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 160–167.

demokrat Höchtl, ani hejtman Oldofredi – a oběma bylo vyhrožováno provazem![448] Všudypřítomně deklarované hájení zájmů německorakouského státu zerodovalo tváří v tvář jeho vrcholnému regionálnímu reprezentantovi v nekontrolovanou anarchii. Hrabě i navzdory tomu zkušeně převzal iniciativu a rozhodl se prozíravě námořníky v prohlídce předběhnout a zorganizovat ji jménem krajského hejtmanství a s podmínkou přímé účasti zástupce ONV.[449]

Podobná duchapřítomnost byla potřeba i na druhé straně barikády, kde svou autoritou dokázal tlumit vášně Vilém Veleba. Jedním z nestandardních prostředků boje o jižní Moravu byly i únosy rukojmí. Když se dva příslušníci Volkswehru, důstojnický zástupce Schachter a četař Matuschek, vydali na dovolenou domů do Medlova na Pohořelicku, byli Čechoslováky zadrženi a převezeni na Špilberk. Znojemská vojenská rada okamžitě požadovala odvetné uvěznění čs. důstojníka a vojína, které mělo pomoci při vyjednávání propuštění. Namísto výměny rukojmích ale zajistil německorakouským vojákům svobodu jediný Velebův telefonát.[450]

Zdaleka ne vždy se však podařilo vyřešit dramatickou situaci smírem a DSM měla i svého plukovníka Švece. Byl jím korvetní kapitán Ernst von Förster, jež velel 350 námořníkům, kteří přijeli v noci ze 4. na 5. prosince do Mikulova. Namísto zaujetí obranných pozic u Mušova vypovědělo mužstvo poslušnost a vrátilo se zpět do Mikulova, kde páchalo výtržnosti a došlo i na rabování obchodů a zboží určeného pro místní občany.[451] Velitel mikulovského Volkswehru mjr. Viktor Radda proto po třech dnech delegoval námořníky zpět do Vídně, což jejich kapitán neunesl a raději se zastřelil.[452] Tato epizoda dokresluje pestrost palety charakterů, i když bohužel nevíme, zda von Foerstera vedla k jeho zoufalému činu deziluze z průběhu revoluce či „pouhé“ zklamání z profesního selhání.

Princip kolektivní odpovědnosti byl v prosincových dnech často akcentován a leckdy byl dokonce zneužíván jako nátlakový prostředek: nejprve, když starosta Homma žádal od ONV dodávky uhlí pod pohrůžkou propuštění všech pacientů pocházejících z čs. obcí ze znojemské nemocnice; poté naopak smečem ministra Staňka: „*Činím Vás, jako starostu města Znojma, jakož i všechny členy městské rady,*

---

[448] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 168, H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 77–79.
[449] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 168–169.
[450] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 166–167.
[451] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 10, č. j. 1949.
[452] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 169–172; H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 80–81.

osobně odpovědné za všechna příkoří, kterých se obyvatelstvo města Znojma již dopustilo, po případě dopustí, proti občanům československého státu české národnosti."[453] Akcentování státní příslušnosti spolu s národností vypovídá o důležitosti těchto aspektů – jakoby bezpráví na občanech jiných států či jiné národnosti nebylo bezprávím.

Po prvním prosincovém týdnu se daly čs. jednotky opět do pochodu a vše nasvědčovalo, že se blíží vyvrcholení střetu. O výsledku bitvy o jižní Moravu však ještě před jejím rozpoutáním rozhodl vrchní velitel Volkswehru polní podmaršálek Adolf von Boog rozkazem neklást Čechoslovákům žádný odpor. Krajský velitel plk. von Straub instrukce respektoval a na naléhání politických orgánů odpověděl, že v otázce obrany má ruce svázané. Směsice nakumulovaného vzteku a beznaděje se odrazila v množících se případech individuálních slovních i fyzických inzultací čs. důstojníků ve Znojmě.[454]

Morálka německorakouských ozbrojených složek přitom byla značně diskutabilní. Posily, které dorazily do Znojma 7. prosince 1918, se ve městě zdržely pouhé dvě hodiny, než se na základě vlastního rozhodnutí vypravily zpět. Přestože instrukce nadřízených mužstvo ostentativně ignorovalo, vyžádali si zástupci vojenské rady přijetí u hraběte Oldofrediho. Svůj odchod vysvětlovali slovy: „*Vězte, pane, že nemáme strach – a z Čechů už vůbec ne, byli jsme v poli…ale nebudeme přebývat v zavšivených barácích, kde je zima jak v psinci…a na snídani jen vodová polévka! To prostě nejde! Nic naplat, milý pane, ale zůstat v tomto městě je pro nás nepřijatelné, a proto pojedeme rovnou zpět do Vídně. Má úcta.*"[455] Osobní pohodlí a hmotné zabezpečení v tomto případě naprosto převálcovalo stát i národ.

U zbolševizovaných a lokálně nezainteresovaných vojáků lze toto jednání vzhledem k dobovým okolnostem pochopit; podobná neochota se však projevovala i u místních jednotek: „*A tyto lidi, kteří se nebili, kteří utekli ještě dříve, než věděli, že to Vídeň od nich tak chce, postavila – jižní Morava! Kdo by potom měl pro tuto*

---

[453] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 173.
[454] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 175–176.
[455] V pamětech hraběte Oldofrediho je uvedena přímá citace a pro označení Čechů je užívám termín *Bohm*, tedy tradiční označení s vazbou na zemi. Spíše než cílené opomíjení označení *Tscheche* vztahujícího se k etnickému pojetí, hraje roli setrvačnost a individuální projev mluvčího, který je příznačný silným dialektem.
H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 81–83.

zem bojovat, když ne její vlastní synové?“[456] Konec Velké války srazil patriotismus hluboko pod úroveň, kdy by kvůli němu chtěli Jihomoravané riskovat své životy.

Příčinou může být také skutečnost, že noví branci byli ke službě ve Volkswehru lákáni převážně přes materiální linku – denním žoldem ve výši 6K a dalšími 5K příspěvku na stravu. Spolu s pozitivní motivací byl navíc na mladé muže vyvíjen nátlak výše popisovanou kolektivní odpovědností.[457] Ve chvíli, kdy armáda nebyla schopná dostát svým závazkům, odcházely ideály stranou a služba vlasti s sebou nesla tóny prospěchářství nebo nedobrovolného sebeobětování ve prospěch komunity, zpravidla obce – nikoliv národa či státu. Loajalita takovýchto vojáků byla kulantně řečeno kolísavá a jejich služba se často zvrhávala v pytlačení, svévolné rekvírování či regulérní krádeže. Podle Coufala dokonce mikulovský okresní hejtman Winter žádal Slováckou brigádu o znovuobsazení Pulgar [od roku 1949 Bulhary, něm. Pulgram], které o pár dní dříve pravidelným útokem získal zhruba stočlenný oddíl Marinewehru.[458] Armáda se tak coby jeden z tradičně nejúčinnějších instrumentů k prosazování státní myšlenky stávala v DSM spíše kontraproduktivní.

To ale zdaleka neznamená, že by byli Čechoslováci vítáni jako osvoboditelé. Veřejní zaměstnanci často pouze předstírali konformitu a ve své funkci zůstávali jenom proto, aby mohli druhé straně škodit zevnitř, jako v případě správce slavonické pošty, který veškerá hlášení velitele čs. oddílů zasílal do DÖ.[459] Podobné sabotáže provádělo i civilní obyvatelstvo, které například přerušovalo telegrafní a telefonní vedení.[460]

V dramatických dnech konce roku 1918 totiž měly informace cenu zlata. Výzvědná činnost a podsouvání falešných zpráv patří ke konfliktům od nepaměti: „*Znojmo vysílá letáky a německé důvěrníky do všech obcí a stále štve proti nám, přislibujíc velké odměny…*“[461] Ve zjitřené atmosféře bourající po staletí zavedené

---

[456] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 86.

[457] Hynek Bulín cituje agitační výzvu lodního poručíka Langa: „*Je nezbytně třeba, aby se zde utvořil Volkswehr. Nenalezne-li se dosti mužů pro tuto německou službu, budu musit míti za to, že obyvatelstvo smášlí česky, a učiním pak podle toho svá opatření. Tato opatření nedopadnou jistě pro blaho obyvatelstva!*“
H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 146.

[458] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 175.

[459] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 168.

[460] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 133.

[461] H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 146.
; F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 133.

pořádky byla mediálního prostoru a veřejného mínění stejně důležitá jako za války. A tak se vedle ryze vojensko-strategických aktivit zaměřovala DSM i ONV také na integrační sociální komunikaci, respektive propagandu a cenzuru. Oba orgány deklarovaly své územní nároky jako jediný možný scénář: „*...v Mušově až dosud nebylo oznámeno, že patří k Čs. republice* [pozn.: jako by šlo v prosinci 1918 o hotovou věc] *a že veškeré úřední přípisy a letáky dostávali od okresního hejtmanství v Mikulově. Z těch jen věděli, že patří k Německému Rakousku.*“[462]

Druhý prosincový týden znamenal pro německorakouskou interpretaci zásadní trhlinu. Území DSM bylo ze všech tří směrů koordinovaně obsazováno Čechoslováky, zatímco zástupci vojenského odboru ONV v Praze intenzivně dojednávali odklonění části vracejících se legionářů.[463] V zápolí se z místních Čechoslováků organizovala jemnická a jevišovická setnina – vedle dvou paralelních politických správ tu existovaly i dva pěší pluky č. 99! V případě německorakouského šlo o nástupnické těleso žlutých ďáblů, které převzalo veškeré dosavadní struktury, podobně jako Státní rada převzala stát. Ten československý byl druhotně vzkříšen, aby demonstroval příslušnost jižní Moravy k ČSR: jeho příslušníci se složili na bílo-červený prapor a jeho konstituování bylo obřadně zakončeno zpěvem hymny.[464]

Německorakouská vláda nad jižní Moravou se otřásla v základech, což se zákonitě promítlo v politickém vedení. Krajští radní Josef Brunner a Josef Lusch na dálku složili funkce, čímž prakticky zanikl krajský výbor.[465] Hlavní příčinou byl nejspíše ryzí pragmatismus ve snaze očistit své jméno od nálepky velezrádců; oba totiž zůstali politicky aktivní i v éře první republiky.[466] Hrabě Oldofredi přesto na hejtmanství neosiřel, neboť měl stále podporu státního rady Oskara Teufela, který po celou dobu zůstával patronem DSM. Když se dozvěděl o aktuálním vývoji, reagoval rozezleně slovy: „*No tak se musíte, jak jsem Vám stokrát říkal, postarat, aby naše jednotky vzdorovaly a ty jejich zahnaly. A basta.*“[467] Teufelovo zanícení však nebylo v kontaktu s realitou.

---

[462] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 180.
[463] Detailní popis vojenských operací podává F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 174–193.
[464] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 191–192.
[465] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 89.
[466] Josef Brunner se realizoval na komunální úrovni a jako funkcionář německých agrárníků; Josef Luksch dokonce získal senátorské křeslo (mezi lety 1920–1935!).
Jiří MALÍŘ a kol., *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*, Brno 2012; Pavel CIBULKA, *Německé politické strany na Moravě (1890–1918)*, Praha 2012.
[467] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 89.

S nezadržitelným postupem Čechoslováků se potřebovala vyrovnat i znojemská posádka. Vojenská rada svolala všechny vojáky, poddůstojníky i důstojníky, aby se k otázce vyjádřili; pozváni byli i zástupci městské rady a krajského hejtmanství.[468] Na žádost shromážděných se ujal slova plukovník von Straub, jež se opět vyslovil pro uposlechnutí von Boogova rozkazu. Přísahal prý totiž na Německé Rakousko, nikoliv DSM, a tudíž nemohl nadřadit vůli krajského hejtmanství nad přímé pokyny vrchního velení, ministerstva obrany a ministerstva zahraničí. Většina přítomných přijala von Straubův postoj za svůj a Volkswehr se rozhodl nebojovat.[469] Tato epizoda příznačně dokumentuje revoluční vrtkavost neustále balancující mezi demokratismem a subordinací. Lví podíl přitom sehrála plukovníkova přirozená autorita a výše popisovaná neochota, respektive chybějící motivace k boji. Oldofredi interpretuje klid zbraní tím, že se jihomoravští Němci rozhodli uposlechnout „vídeňský rozkaz“ protože byli vyčerpáni válkou, v níž prý odváděli tu nejtěžší práci.[470]

DSM tak paradoxně přišel vhod alespoň neukázněný prapor Marinewehru, který se odmítal vzdát a navzdory přímým pokynům nadřízených zaujal obranné postavení. Nejednalo se o pouhé gesto vzdoru či nezdařené blafování, námořníci pod velením korvetního kapitána Oskara Dolezela[471] houževnatě vzdorovali československému tlaku za cenu několika lehce i těžce raněných a jednoho padlého.[472] František Coufal jejich nasazení komentuje slovy: „*...když ztratili své modré moře, bylo vše ostatní již jedno. Ti leželi již 48 hodin před Vítonicemi v nepřetržité palbě a nechtěli ustoupit ani o píď.*“[473] Ostatní ozbrojené složky donkichotskému krvácení námořníků jen nečinně přihlížely. Ani regionální patriotismus, ani loajalita vůči státu nepřiměly jihomoravské Němce prosazovat právo na sebeurčení s nasazením vlastního života. Spolu se dvěma civilisty[474] a

---

[468] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 3, č. j. 2234.
[469] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 91.
[470] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 92.
[471] V literatuře se někdy nesprávně objevuje údaj, že v čele námořníků stál Teufelův bratr. Nejpravděpodobněji jde o záměnu s poručíkem řadové lodi (něm. Linienschiffsleutnant) Robertem Teufelem, který byl ve skutečnosti hejtmanovým bratrancem; místo vojenského angažmá však přispěl k boji o jižní Moravu svojí účastí na švýcarské propagační a diplomatické misi na jaře 1919.
H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 147.
[472] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 92–93.
[473] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 185.
[474] Jeden občan byl zastřelen na znojemském nádraží při krádeži uhlí, druhý podlehl zraněním způsobeným necílenou střelbou proti české obci Kasárna ležící za tehdejší hranicí kraje DSM.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 103, 146.

několika čs. vojíny nešťastně zabitými svými spolubojovníky[475] je tak námořník, který padl u Vítonic, jedinou přímou obětí bojů o jižní Moravu.

Obsazení Znojma, a s ním pád DSM, se stalo pouze otázkou času. Klasický střet vášně a rozumu personifikovaly rozdílné přístupy Teufela a Oldofrediho: zatímco státní rada neoblomně vyzýval k rozpoutání bojů a uhájení města za každou cenu,[476] krajský hejtman promýšlel další kroky a připravoval se na odchod do exilu. Zodpovědnost za krach DSM svalovali oba dva souhlasně na Vídeň. V průběhu uspěchané evakuace pak došlo k roztržce mezi úředníky a Volkswehrem, který rezolutně odmítal odvoz eráru za jihomoravskou hranici – situace ne nepodobná říjnu 1918 v Praze. Protože vojáci přitom stejnou měrou nechtěli, aby materiál padl do čs. rukou, tak jej jednoduše rozkradli.[477]

Většina dostředivých tendencí vzala na německorakouské straně za své: „*Ve městě Němci toho dne pomalu sundávají své trikolóry*.“[478] Proměny veřejného prostoru líčí hrabě Oldofredi v popisu ranní procházky 11. prosince 1918: kromě vojáků nosily československé kokardy i dívky a ženy, ve výloze obchodu Rudolfa Stloukala (hospodář ONV) byly vystavené obrazy Wilsona, Masaryka a Beneše a z kapucínského kostela se Dolním náměstí neslo Kde domov můj?.[479] Tento pohled snášel hejtman velmi těžko, a i s několikaletým odstupem si ve svých pamětech neodpustil expresivní poznámku: „…*cizinci* [myšleno Čechoslováci (něm. Fremdlinge)] *se již cítili být pány města. A cítili se jimi být i přesto, že jsme ve městě měli přes 2000 pušek, 20 kulometů a 12 děl – kterými bychom z nich mohli udělat krvavou kaši.*“[480]

ONV tou dobou skutečně připravovalo triumfální převzetí radnice i celého zbytku okresu, a za tímto účelem dokonce písemně žádalo Velké Meziříčí a Vyškov o zapůjčení praporů v čs. barvách. Znojmo měla po obsazení řídit čtyřiadvacetičlenná správní komise působící z jazykového hlediska paritním dojmem 12 Čechů

---

[475] Během obsazování Vratěnína došlo k podobnému nedorozumění jako v Hustopečích. Když na sebe narazily dvě čs. hlídky, zvolala jedna z nich německy „Halt! Wer da?“, což vyprovokovalo okamžitou přestřelku. Než se velitelé zorientovali, byl na zemi jeden padlý a jeden raněný. Naprosto totožný scénář měla i další přestřelka v Nových Mlýnech, kde byl jeden padlý a dva těžce ranění.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 172, 190.
[476] Oskar Teufel ve věci obrany Německé jižní Moravy interpeloval i na půdě Prozatímního národního shromáždění.
OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 1, č. j. 225.
[477] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 100–101.
[478] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 190.
[479] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 99–101.
[480] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 100.

ku 12 Němcům. V porovnání s Brnem, Jihlavou nebo Olomoucí, kde si Češi rezervovali dvě třetiny křesel s odvoláním na etnické složení obyvatelstva Moravy, vypadala znojemská komise na první pohled vstřícněji. Háček byl v tom, že dvě německá křesla měli obsadit Židé. S ohledem na antisemitismus německých nacionálů a utlumení českého klerikalismu (do komise byli nominováni spíše pokrokáři a národní a sociální demokraté) se kalkulovalo s podporou židovských hlasů ve prospěch ČSR. To, že se nejednalo o podporu pramenící z vnitřního přesvědčení a nezištnou, mezi řádky naznačuje i Coufal: „*Kromě Čechů se shánějí po českých praporech především židovští obchodníci…*“[481] Kromě národnostních aspektů je potřeba vzít v úvahu i politickou orientaci, především u socialistů. V čele města měl pak stanout vládní komisař jmenovaný místodržitelstvím v Brně. Personálními obměnami měly vedle radnice projít i ostatní veřejné instituce, jako úřady, soud nebo pošta.[482]

Vedle ONV zasedli k poradám také čs. velitelé z Jihlavy, Brna a Hodonína. Plány na konečný postup proti Znojmu od počátku počítaly s alespoň 2.000 mužů, využitím železnice od Jihlavy a od Brna (od Břeclavi ne, protože trať procházela stále ještě německorakouskými Valticemi), nasazením dělostřelectva a momentem překvapení (uskutečnění operace v brzkých ranních hodinách).[483] Rozhodujícím elementem měli být italští legionáři se statutem vojsk Dohody. Termín byl stanoven na noc z neděle 15. na pondělí 16. prosince 1918 a spolu se Znojmem měly být současně obsazen i Mikulov.[484] Místo požadovaných dvou legionářských praporů však měly dorazit pouze posily o síle dvou setnin čáslavského pěšího pluku č. 21 z Kutné Hory a dvou dohodových důstojníků – poručíka italských legií Rudolfa Gabriše a seržanta francouzských legií Josefa Frymla.[485]

Labutí písní DSM byla schůze zástupců krajského hejtmanství, městské rady, ONV a německorakouských ozbrojených složek. Členové ONV důrazně odmítli jakoukoliv diskusi o alternativních scénářích a s hrabětem Oldofredim se shodli pouze na tom, že město bude obsazeno pod vedením dohodových důstojníků a

---

[481] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 190.

[482] Post okresního hejtmana měl znovu obsadit Franz Bach, Jaroslav Odstrčil se měl vrátit zpět na post koncipisty. Konkrétní jmenné seznamy byly vypracovány rovněž pro okresní soud, státní návladnictví, berní úřad, berní referát, poštu, četnictvo a robotárnu.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 192–193.

[483] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 134.

[484] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 193–195.

[485] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 195.
VHA, f. ZVV Brno – Prezidium, kart. 2, č. j. 644.

po předchozím oznámení. Výstupem z jednání byl protestní telegram ohrazující se proti přepadení DSM, porušování státní svrchovanosti DÖ a upírání práva na sebeurčení, který varoval před hrozícím krveprolitím a vybízel k zastavení postupu a vytvoření neutrálního pásma.[486] ZVV v Brně ostře kontrovalo, že obsazuje československé území a veškerou zodpovědnost za případné krveprolití ponesou představitelé DSM.[487] Podobně se ke Znojmu zachovala i Vídeň, když kvůli „změněné politické situaci" aktualizovala předchozí rozkazy: nově měly německorakouské oddíly menší čs. jednotky odrážet, s většími vyjednávat, a ustupovat pouze v případě, že by hrozily větší ztráty na životech.[488] Coufal spekuluje, že za obratem stojí Teufelův soustavný nátlak, avšak v polovině prosince byly podobné instrukce v zásadě kontraproduktivní. Nejednoznačnost pokynů spolu s faktem, že již prakticky nebylo co hájit, ještě více prohloubila antipatie Volkswehru vůči centrálnímu velení.[489]

Doposud úzce propojené hejtmanství a radnice se tváří v tvář neodvratné kapitulaci rozešly. Zatímco starosta Homma komunikoval výsledky jednání (tedy obsazení Znojma čs. vojskem) a vyzýval k zachování klidu, DSM volala do zbraně. V neděli 15. prosince 1918 přijel z Vídně sám „otec zakladatel" Teufel, aby v Německém domě plamenně hřímal: „*Jen přes moji mrtvolu, přes mrtvolu mé ženy a mých dětí mohou obsaditi Čechoslováci Znojmo a německou část jižní Moravy*."[490]

Realita však byla naprosto odlišná: když na znojemské nádraží dorazila zpráva o blížícím se vlaku s dohodovými důstojníky, uprchl ještě týž den státní rada spolu s krajským hejtmanem Oldofredim a okresním hejtmanem Mayerem do nedalekého dolnorakouského Retzu. Jejich odjezd proběhl ve spěchu a bez obřadného loučení, zato pod ochranou civilní osobní stráže vyzbrojené kulomety a ručními granáty. Spolu s vedením DSM opouštělo Znojmo i několik úředníků a

---

[486] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 3, č. j. 2296.
H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 108–109, v českém přepisu F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 198–199.
[487] VHA, f. ZVV Brno – Prezidium, kart. 2, č. j. 703;
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 204.
[488] OeStA – KA, f. NL 529 Klein, kart. 1, *Volkswehr im Grenzschutzdienst in den Sudeten-Ländern* (nevydaný strojopis), s. 10; OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 3, č. j. 2033.
[489] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 207, H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 111.
[490] *Ještě v neděli odpoledne Teufel proti Čechům přímo běsnil*, Ochrana, 10, 1918, 52, s. 3.
H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 144–145; H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 114.

nejdůležitější spisový materiál, fakticky se jednalo o odchod do exilu. Úspěšné evakuaci napomohla i epizoda na nádraží v Hrušovanech nad Jevišovkou-Šanově, kde byla čs. delegace pozdržena pozváním na kávu a občerstvení – zda se jednalo o projev sympatií, gentlemanskou zdvořilost, osobní kalkul anebo zinscenovaný komplot zůstane nezodpovězenou otázkou; legionáři však přijeli do Znojma pouhých pár minut po vypravení vlaku do Retzu.[491]

Po příjezdu do Znojma se dohodoví důstojníci spojili s vedením ONV a z Velebova bytu zamířili na krajské hejtmanství a na radnici. Střet německorakouských autorit se promítl i do rozdílné interakce: na hejtmanství byl Čechoslovákům pouze tlumočen protest hraběte Oldofrediho, kdežto na radnici se mělo vyjednávat. Spolu se starostou Hommou a městskými radními byl přítomen i velitel znojemského Volkswehru plukovník von Straub. Jejich projevy však hned v počátku přerušil por. Gabriš, který prohlásil, že nepřijel diskutovat, ale tlumočit vůli vítězů; zbývalo pouze dohodnout podrobnosti převzetí města.[492]

Večer byl ve znamení příprav, na kterých se podílel ONV v roli reprezentanta čs. státní moci, Sokol coby pořádková a strážní služba a čs. důstojníci a poddůstojníci zajišťující strategické body (nádraží, pošta, elektrárna, vodárna atd.). Všeobecně očekávaný sled událostí předběhlo i uvedení legionářů v Besedě, ze kterého se vyvinula spontánní oslava s patetickými projevy za doprovodu vojenského orchestru – Čechoslováky dlouho očekávaný okamžik vítězství byl na dosah.[493]

Poslední noc Německé jižní Moravy poznamenal incident na znojemském nádraží, kde byl neznámým útočníkem postřelen dozorující por. Chvátal. Skupina Čechů posilněná vítěznou euforií chtěla znát okolnosti a příčiny události a vše bylo potřeba okamžitě vyšetřit. Znojemští strážníci se proto ještě před obsazením města podřídili ONV a s cílem zachovat veřejný pořádek a předejít hrozícím konfliktům přispěchali na inkriminované nástupiště. Ohledání místa činu odhalilo, že se jednalo o nešťastnou náhodu zaviněnou neodbornou manipulací se zbraní, což výrazně přispělo k utišení zjitřených emocí. Aby se předešlo podobně dramatickým událostem, byli příslušníci Volkswehru okamžitě odveleni z určených

---

[491] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 214–217.
[492] Ochrana, roč. 10, č. 52, 19. prosince 1918, s. 2.
Srov. F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 218–219.
[493] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 219–220, 225–226; H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 118–119.

stanovišť do svých domovů. Ticho noci narušovaly občasné výstřely vypálené někým z žalu, někým z radosti – ale k žádným potyčkám či výtržnostem nedošlo.[494]

Volkswehr dle dohod nekladl žádný odpor, ostatně většina těžkých zbraní byla již dávno za dolnorakouskou hranicí. Odchod námořníků byl o něco komplikovanější, neboť odmítali dobrovolně složit zbraně; odjeli tedy s nimi. Stahování německorakouských jednotek do Německého Rakouska doprovázely četné majetkové delikty způsobené dílem rabováním, dílem svévolnou distribucí eráru „vlastním“ lidem před příchodem Čechoslováků: „*Někteří měli na sobě dva vojenské pláště a ještě nesli několik houní. Jeden si nesl do Vídně na zádech i uloveného srnce.*“[495]

Československé jednotky se daly do pohybu brzy nad ránem 16. prosince 1918. V souladu s původními plány postupovaly ze tří směrů – od západu (Jihlavy), od severu (Brna) a od východu (Břeclavi). Celkem proti Znojmu vyrazilo 12 setnin pěchoty, 1 pěší eskadrona, 1 četa těžkých kulometů, 1 baterie lehkých děl, 1 jezdecká četa dragounů a improvizovaný obrněný vlak s dělovým a kulometným vozem – spolu s občanskou stráží Čechoslováci vrhli do akce asi 2.500 mužů.[496]

Ruku v ruce s vojenským obsazením probíhalo i politické převzetí jižní Moravy Okresním národním výborem ve Znojmě. Všichni členové ONV chodili ten den označeni páskou v barvě slovanské trikolory a do úřadů a veřejných institucí dosazovali osoby loajální k ČSR podle předem připravených seznamů. Zaměstnanci věrní DSM a DÖ byli propuštěni a odkázáni k odchodu za hranice, kam skutečně obzvláště kvalifikovanější personál zamířil. Svůj „štáb“ přitom ONV neměl v Besedě, Sokolovně (Matiční škole), Zádruze nebo Vlastě, ale v bytě Dr. Veleby.[497]

Spolu s kontrolou nad úřady, soudy, poštou, nádražím, vojenským velitelstvím, nemocnicí, sklady atd. ovládli Čechoslováci i veřejný prostor. Na rozdíl od tichého pohřbu Rakousko-Uherska a „soukromé“ oslavy vzniku DSM v Německém domě mělo jít o masovou demonstraci. Už od rána do Znojma proudily davy obyvatel českých obcí ve svátečních krojích na vyzdobených vozech. Jejich počet opticky navyšoval fakt, že Němci zůstali dle pokynů Teufela, hejtmanství i tisku doma za zavřenými okenicemi.[498] Jednatel ONV a budoucí první

[494] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 225–226.
[495] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 224.
[496] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 232.
[497] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 234–236.
[498] Ochrana, roč. 10, č. 52, 19. prosince 1918, s. 3.

český starosta města Znojma Josef Mareš[499] dokázal ulici obratně využít. Pro umocnění kolektivního prožitku pověřil npor. Coufala organizací slavnostního průvodu, který měl končit pod okny radnice, kde se měl z davu stát mocný nátlakový prostředek.[500]

Vedení ONV totiž požadovalo i okamžitou rezignaci starosty a městské rady z důvodu velezrady spáchané připojením k DSM k DÖ. Starosta Homma obvinění odmítal a ohledně personálních změn připouštěl pouze přijetí několika Čechoslováků do řad městského zastupitelstva. ONV dle něj navíc neměl sebemenší pravomoc k suspendování komunálních politiků; tou disponovalo pouze Krajské hejtmanství. Střet o nadřazenou autoritu zavedl zúčastněné do slepé uličky. Právě v tom okamžiku sehrálo svou úlohu shromáždění vykřikující „*Pryč s německou radnicí!*“ či „*Shoďte nám je dolů!*“ Psychologický nátlak v bezvýchodné situaci přiměl starostu Hommu přehodnotit svá stanoviska a uznat podřízení moravskému místodržitelství. Navzdory odhodlání nechat se formálně odvolat byl kvůli nefunkčnímu telefonnímu spojení přinucen vzdát se své funkce a rozpustit radu i zastupitelstvo. Vyhrocenou atmosféru

---

[499] Josef Mareš se narodil roku 1885 ve Vídni. Dětství prožil na Třebíčsku, studoval znojemské německé gymnázium a později práva ve Vídni a v Praze. Těsně před vypuknutím Velké války získal titul doktora, aktivně působil v Matici znojemské a byl členem Sokola. Roku 1914 narukoval na balkánskou frontu, kde byl v kulometné palbě raněn a posléze vyreklamován k soudcovské službě. Na podzim 1918 stál u zrodu Národního výboru, kde z pozice místopředsedy reprezentoval sociálně-demokratický proud. Významně zasáhnul do přebírání Znojemska do čs. rukou a od roku 1919 působil na znojemské radnici. V červnu 1920 byl jmenován prvním českým starostou města Znojma, i když jeho vítězství kalily machinace, kvůli kterým se musel zpovídat přímo prezidentu Masarykovi. V národnostní problematice totiž Mareš tvrdě prosazoval čs. státní moc (sčítání lidu, školství); na straně druhé nechal vystavět dělnickou kolonii rodinných domů a kolonii nájemních domů se sociálními byty, čímž napomohl řešit nezaměstnanost a tíživou bytovou situaci. Není proto divu, že ve stranickém žebříčku stoupal stále výše a roku 1929 získal za sociální demokraty poslanecké křeslo, které si udržel až do nacistické okupace. V souvislosti s následky mnichovské dohody odešel do Brna a do Jihlavy, kde působil opět jako advokát. Během druhé světové války byl třikrát zatčen gestapem a vězněn v terezínské Malé pevnosti, kde v dubnu 1945 zemřel. Rok na to mu bylo uděleno čestné občanství a na jeho osobu dodnes upomíná čtvrť Marešov, ulice Dr. Mareše a funkcionalisticky-historizující Marešova vila.
Lukáš DAVID, *Jóó, tehdá za první republiky… k osobnosti a životu prvního českého starosty města Znojma, JUDr. Josefa Mareše* [diplomová práce], České Budějovice 2002; Lubomír HAVLÍK, *Znojmo. Z minulosti města a jeho památek*, Brno 1956, s. 141.

[500] Podle F. Coufala měl průvod přes 2.000 účastníků; v jeho čele jeli dragouni na opentlených koních, spolu s oddíly pěchoty pochodovali městem sokolové a dobrovolní hasiči, nechyběli ani starostové z českého venkova a samozřejmě občané ze Znojma i okolí.
Průvod začínal na Divišově náměstí [dnes nám. Svobody], odkud přes Velkou Michalskou a Michalské náměstí [dnes Divišovo nám.] směřoval na náměstí císaře Viléma [dnes Horní nám.], poté pokračoval Kovářskou a Göthovou [dnes Kovářská] na Kopalovo náměstí [dnes Komenského nám.]. Dále Haukovou [dnes Jana Palacha] a Höckovou [dnes Havlíčkova] ulicí na Mariánské náměstí, Buchbergrovou třídou [dnes Čermákova] na Salisovo náměstí [dnes nám. Republiky], Kalcherovou [dnes Kolárovou] na Dolní náměstí [dnes Masarykovo nám.] a do Obrokové ulice. – Míra přejmenování ulic a náměstí v centru města podtrhuje razantní obrat politické a státní identity.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 236–238.

i přetrvávající animosity dokumentuje výrok magistrátního tajemníka Dr. Jescheka, který prohlásil, že se raději nechá zastřelit, než aby měl před domem českou stráž.[501]

Až na několik včas podchycených provokací a lehčích prohřešků proti majetku (obligátní strhávání tabulí s německými nápisy)[502] se 16. prosinec 1918 ve Znojmě obešel bez vážnějšího incidentu. Dlužno dodat, že Čechoslováci neponechali nic náhodě, když sokolské hlídky posílili uniformovaným vojskem a preventivně zadrželi Teufelovy největší politické sympatizanty a vybrané německorakouské důstojníky.[503]

Spolu se Znojmem padlo i Mikulovsko a nejjižnější obce DSM byly obsazeny následujícího dne.[504] Znojemští Češi slavnostně nadepsali novou kapitolu, v níž bude město i celý region pod jejich vládou. František Coufal bagatelizuje německou reakci na historický obrat slovy: „*Jihomoravští Němci žili se smíšenými pocity. Jedni, byli to hlavně političtí a vojenští vůdcové, nechtěli se tak snadno vzdát své moci v tomto kraji a doufali skoro do posledního dne, že se vídeňská vláda jižní Moravy přece jen nevzdá a že ji svým vojskem proti nám přece ubrání. Druzí, mezi nimi většina venkovských Němců, byli již syti hrůzovlády vídeňských námořníků a nového strádání ve všem, když přečkali beztoho již dlouho trvající bídy světové války. Ti si přáli brzkého urovnání neutěšených poměrů, třeba i za cenu obsazení jižní Moravy československým vojskem.*“[505]

Správou Znojma byl následně místodržitelským radou[506] Janem Černým pověřen Vilém Veleba coby vládní komisař. Patetickou gloriolu zachycuje lidovecká Ochrana (přestože Veleba byl celý život pokrokář a sokol): „*Znojemským Čechům se nemohlo dostat lepšího zadostiučinění: Dr. Veleba od dávných let vůdce znojemských Čechů, spolubojovník v zápasech a příkořích, Němci a Teufelem odsouzený – dnes v čele českého Znojma a tyranská vláda radnice jemu podřízena.*“[507] Heinrich Homma protestoval, že po nejradikálnějším Němci (Teufelovi) nemůže region vést

---

[501] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 239–240.
[502] F. Coufal toto jednání zlehčuje a relativizuje slovy: „*Najisto jich při tomto takřka válečném tažení nepadlo za oběť tolik, kolik jich českým lidem zničili obyčejně Němci při svých předválečných demonstracích.*“
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 241.
[503] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 236.
[504] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 242–246.
[505] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 160.
[506] …a pozdějším zemským prezidentem (1920–1939), čtyřnásobným ministrem vnitra (1920–1922, 1926–1929, 1932–1934 a 1938) a premiérem dvou úřednických vlád (1920–1921 a 1926).
[507] Ochrana, roč. 10, č. 52, 19. prosince 1918, s. 3.

nejradikálnější Čech, který je německou většinou nenáviděn. Podobný úhel pohledu sdílel i čs. ministr vnitra Antonín Švehla, který by ve funkci viděl raději úředníka než politika. Veleba tak na druhý den skutečně odstoupil, avšak oficiálně protože by prý nedokázal skloubit povinnosti komisaře s advokátní praxí. Velebovo jednodenní vládnutí přesto mělo obrovskou symbolickou hodnotu, pro české nacionalisty bylo po téměř půl století sporů aktem vítězství a zadostiučinění, a řadoví členové ONV požadovali i navzdory dobrovolné rezignaci explicitní potvrzení Velebova jmenování.[508] Na post vládního komisaře pro Znojmo byl hned 18. prosince 1918 dosazen místodržitelský tajemník Karel Michalica, který ve funkci setrval až do prvních řádných voleb v roce 1920. Michalicův výběr nebyl náhodný, před válkou několik let působil na znojemském okresním hejtmanství a znal místní poměry, navíc byl členem Besedy.[509] Personální rošáda však byla pouhým gestem a Vilém Veleba si udržel svůj vliv coby Michalicův náměstek.

Naprosto hladce neprobíhalo ani sestavení správní komise, orgánu suplujícího městské zastupitelstvo. Znojemští Židé se příliš nechtěli angažovat v česko-německých sporech, nota bene v pozici jazýčku na vahách. Rozhodli se proto zůstat neutrální a nenominovat žádného zástupce, čímž nabourali koncept prosazovaný ONV. Řešením prekérní situace byl kompromis, kdy jednoho člena navrhli Češi (obchodník obilím Löwy), druhého Němci (továrník Alfred Weinberger). Zachování odstupu i po změně poměrů podtrhuje míru židovské svébytnosti a napovídá, že případná spolupráce bude spíše adaptací na nové vnější okolnosti; ostatně i ČSR šlo Židům naproti ne zcela nezištně a vymezení křesel ve znojemské správní komisi lze vnímat jako ryze pragmatickou instrumentalizaci.

Konečná podoba správní komise v sobě rovněž odrážela uplynulá desetiletí občanské komunální politiky. Zatímco z nacionálního hlediska došlo k obratu o 180°, z hlediska sociálního nenastal žádný průlom – místa v komisi zůstala rezervována měšťanským elitám: advokátům, továrníkům, řediteli záložny, velkoobchodníkům či učitelům. Naléhavost sociální témat se promítla pouze do vzrůstu preferencí sociálních demokratů, českých i německých. Personální složení nové radnice tedy bylo na jedné straně revoluční, na straně druhé nepředstavilo dosud neznámé tváře.

---

[508] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 241, 247.
[509] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 251.

První zasedání proběhlo těsně před Vánoci, 22. prosince 1918. Úvodní projev pronesl díky nezpochybnitelné autoritě Vilém Veleba. Jeho řeč byla prosycena idealismem v masarykovském duchu – nadcházející doba měla být na rozdíl od té předešlé nacionálně i sociálně spravedlivá, a to pro všechny (ne jen pro Čechy): „*Jsme částí Československé republiky, žijeme ve státě demokratickém, který nemá znát nadvlády národa nad národem ani nerovností náboženských a panovačnosti jedné vrstvy společenské nad druhou*.“[510] Veleba si velmi dobře uvědomoval přetrvávající německou touhu po připojení k DÖ a proto deklaroval státní svrchovanost ČSR nad jižní Moravou jako mezinárodně garantovanou a definitivní: „*Snad vstupují pánové z německé strany do této síně s jakousi nedůvěrou v trvalost nynějších poměrů a s nadějí na brzký převrat a připojení našeho města k jinému státnímu území. Jakkoli by to bylo s jejich stanoviska a tužeb národních pochopitelné, nejsou nynější mocenské poměry podle toho uzpůsobeny*.“[511] Německé zástupce proto přizval ke vzájemné spolupráci a hledání oboustranně akceptovatelných východisek „*na kterých se všichni k blahu obce i veškerého občanstva při dobré vůli můžeme, ba musíme sejít*.“[512] Až jako druhý následoval nejvyšší představitel nového magistrátu, vládní komisař Michalica, který dodal i praktická témata – poválečnou obnovu a zajištění zásobování.[513]

Nové poměry tlumočila veřejnosti česko-německá vyhláška s rozdílným obsahem. Česká část začínala obligátní mantrou o svržení třísetletého útisku a vyzývala k umírněnosti a kontrole emocí. Německojazyčná namísto nacionální noty hrála na stabilizaci poměrů: „…[ČSR] *přináší vám po čtyřleté hrůzyplné válce a několikatýdenní anarchii konečně dlouho kýžený mír a pořádek*.“ Čs. úřady vsadily na metodu cukru a biče a na jedné straně nabízely všem občanům bez ohledu na národnost ochranu zákona a zajištění lepšího zásobování, na straně druhé důrazně varovaly před pokusy vzdor, který bude hned v zárodku potlačen za použití nejostřejších prostředků.[514]

---

[510] Veleba projev F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 256.
Příloha č. 16: Český a německý projev Viléma Veleby na první schůzi správní komise.
[511] Veleba projev F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 256.
[512] Ibid.
[513] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 257–258.
[514] *Z československého státu na Znojemsku*, Ochrana 1919, roč. 11, č. 1, 27. prosince 1918, s. 1–2.
Srov. Příloha č. 17: Česká a německá vyhláška obsazenému Znojmu z prosince 1918.

Obřadné završení připojení jižní Moravy k ČSR však představovaly oslavy návratu Tomáše Garrigua Masaryka o dva dny dříve.[515] Zpočátku nebylo jasné, kudy bude prezidentský vlak projíždět, a tak ONV stanovil sedmičlenný slavnostní výbor, který měl delegaci vítat na nádraží v Hrušovanech nad Jevišovkou-Šanově.[516] Jakmile se ukázalo, že skutečná trasa povede přes Horní Dvořiště, bylo těžiště oslav přesunuto na náměstí stále ještě zasvěcené císaři Vilémovi [dnes Horní nám.]. Město bylo svátečně vyzdobeno prapory, obchody měly zkrácenou otevírací dobu a ulice opět spolu s davy lidí zaplnili i krojovaní sokolové a uniformovaní vojáci. Na balkoně okresního hejtmanství (úřad byl přestěhován zpět do Znojma 18. prosince 1918) vedle sebe stanuli pokrokář a sokol Vilém Veleba, staronový okresní hejtman Franz Bach, jevišovický starosta Karel Špalek a sociální demokrat Josef Mareš.[517] Jednalo se tak o symbolický akt potvrzení československé státní moci, kterou personifikovali vrcholní představitelé nacionálního a socialistického proudu české politiky, legitimní úřední autorita potvrzená místodržitelstvím a zástupce českého venkova. Absence reprezentanta jihomoravských Němců (hejtmana Bacha za něj lze počítat jen s notnou dávkou fantazie) dávala tušit, že proklamovaná kooperace nebude ideální. Projev z pera učitele a spisovatele Fráni Kopečka[518] lyricky představoval a bezmezně glorifikoval osobnost Tomáše Garriguea Masaryka. Po oficiální části následoval průvod s hudbou a večerní kulturně-osvětový program v Besedě (koncert a přednáška o TGM) zakončený zpěvem hymny.[519] První osobností z nejvyšších pater mladého čs. státu, která navštívila Znojmo, byl už 26. prosince 1918 ne náhodou ministr veřejných prací František Staněk.[520]

---

[515] Dobová fotografie z manifestace v Příloze č. 18: Československá manifestace na náměstí Svobody v prosinci 1918.

[516] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 248.

[517] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 253

[518] Vlastním jménem František Kopeček (1871–1946). Rodák z Přerovska, který ze studií teologie sběhnul k pedagogice. Svou učitelskou kariéru začal v Bučovicích, odkud se brzy přestěhoval na Znojemsko, kde působil na venkovských školách v Tvořihrázi, Horních Dunajovicích, Mikulovicích a Kuchařovicích. V červenci 1918 ztratil svého jediného syna Františka (nar. 1899), který jako jednoroční dobrovolník padl na italské frontě. Ztráta jej velice zasáhla a únik hledal v literární tvorbě. Od roku 1918 působil ve znojemské Vlastě, kde vyučoval občanskou nauku a živnostenské počty. Po ročním intermezzu v Bučovicích se vrátil zpět do Vlasty a stal se jejím ředitelem. V roce 1938 jej ze Znojma vyhnala nacistická okupace, druhou světovou válku strávil ve Veverské Bítýšce. V květnu 1945 ztratil manželku Marii a poslední měsíce dožil u své dcery v Ostravě, kde v srpnu 1946 zemřel. Po roce 1948 po něm byla ve Znojmě pojmenována bývalá ulice Výstavní (něm. Ausstellungsgasse). Bohuslav PERNICA, *Vzpomínka na Fráňu Kopečka*, In: Podyjí 2, 1958, s. 92–93; Pavel ŠEREĎKO, *Měl rád Znojmo*, Znojemsko, roč. 7, č. 1, 7. ledna 1997, s. 3; Týž, *Vzpomínka na Fráňu Kopečka*, Znojemsko, roč. 22, č. 37, 9. září 1981, s. 3.

[519] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 254–255.

[520] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 260.

4. Od klidu zbraní k nové Evropě (1919–1920)

4.1 Osvobození nebo okupace?

Z vojenského hlediska proběhlo obsazení jižní Moravy bez sebemenších komplikací. Po slavnostním defilé byla část vojáků ubytována ve znojemských kasárnách, část v okolních vesnicích a jihlavské a kutnohorské oddíly dokonce ještě týž večer zamířily na neméně horké Slovensko.[521] Bezprostředně po zajištění oblasti byl vybudován obranný perimetr přibližně kopírující jihomoravsko-dolnorakouskou hranici od soutoku řek Moravy a Dyje až po Jindřichohradecko, kde na něj navazovala dislokace pěšího pluku č. 75.[522] Historickou hranici překročili Čechoslováci na Valticku, kde obsadili obce s českým osídlením a zároveň zabezpečili přímé železniční spojení mezi Znojmem a Břeclaví, a v tzv. Moravsko-dyjském trojúhelníku, díky kterému československo-německorakouská hranice v úseku mezi Břeclaví a Bratislavou respektovala přírodní podmínky, tedy tok Dyje, Moravy a Dunaje.

Regulérní německorakouský (proti)útok byl vzhledem k respektování podmínek příměří vládou i armádou méně pravděpodobný, přesto měla čs. vojenská přítomnost na jižní Moravě své opodstatnění. Ani převzetí veřejné správy do čs. rukou totiž pro mnohé sympatizanty DSM a DÖ neznamenalo definitivní tečku za bouráním Rakouska-Uherska. Německo-jihomoravské krajské hejtmanství se nevzdalo nároků na obce s německou většinou a v retzkém vyhnanství plynule navázalo na předešlou činnost. Navzdory oficiální německorakouské politice tak docházelo v bezprostřední blízkosti nové, resp. prozatímní, státní hranice k ozbrojeným incidentům, které si vyžádaly oběti na životech.[523] Prvotním úkolem proto byla pacifikace a odzbrojení civilistů, mezi nimiž po živelném odchodu Volkswehru kolovaly stovky palných zbraní.[524] V průběhu předjaří roku 1919 tak, podobně jako předtím na podzim, burcoval Znojmem nejeden planý poplach.[525]

---

[521] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 240.
[522] Příloha č. 19: Situační plánek Volkswehru o dislokaci čs. vojsk na jižní Moravě.
[523] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 255.
[524] Německorakouský Státní úřad pro vojenství považoval jihomoravské příslušníky za propuštěné ke dni obsazení jejich posádky čs. jednotkami.
OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 31, č. j. 2915.
Glaubauf, K.: *Die Volkswehr*, s. 64.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 250.
[525] Ochrana, roč. 11, č. 1, 27. prosince 1918, s. 3; *Z československého státu na Znojemsku*, Ochrana, roč. 11, č. 3, 9. ledna 1919, s. 1.

Spíše než přípravou ozbrojeného povstání se však loajalita a sounáležitost části Jihomoravanů vůči DÖ projevovala organizováním ilegálního vývozu potravin a jiného zboží.[526] Podloudnictví a pašeráctví navazovalo na limity zásobování, které se vlekly od válečných dob, a které ještě umocnilo odštěpení bohatých agrárních regionů. Nemálo jihomoravských zemědělců mělo navíc dlouholeté dodavatelsko-odběratelské vazby na Vídeň, tudíž je potřeba vzít v potaz i motivace ryze tržní. Čs. orgány si hospodářské škody, které se znatelně promítaly do sociálního klimatu, velice dobře uvědomovaly a brojily proti nim postihováním prodejců i nakupujících.[527] Současně jimi ospravedlňovaly pokračující pobyt vojska, které mělo podporovat četnictvo a finanční stráž a přispívat k prevenci proti budování korupčních vazeb.[528] Nezastupitelnou roli sehrála armáda během realizace Rašínovy měnové reformy na přelomu března a dubna 1919.[529] V souvislosti se zajišťováním hranic nezřídka docházelo i k narušení německorakouského území; Hrabě Oldofredi obviňuje čs. příslušníky z přepadávání četnických hlídek palbou ze zálohy a plundrování dolnorakouského venkova a olupování německorakouských sedláků.[530]

K vykonávání bezpečnostně-branných úkolů potřebovala ČSR stovky mužů, které, podobně jako předtím Volkswehr, naverbovala z řad místního obyvatelstva. Vojenský odbor ONV a čs. posádkové velitelství ve Znojmě pracovalo na přípravách už od přelomu října a listopadu 1918, a tak byl reorganizovaný čs. pěší pluk č. 99 připraven plnit své úkoly už před Vánoci![531] Rukování v prosinci 1918 nápadně připomínalo srpen 1914 a pouhý den po obsazení Znojma, tedy 17. prosince 1918, se podle Coufalových vzpomínek hlásilo do služby čs. státu na 800 mužů. I když část rekrutů lákala vidina lepšího materiálního zabezpečení (stejně jako v případě

---

[526] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 21, č. j. 590.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 249.
[527] *Drahota*, Ochrana, roč. 11, č. 23, 29. května 1919, s. 1.
[528] *Našim Němcům*, Ochrana, roč. 11, č. 1, 23. ledna 1919, s. 1; *Podloudnictví na něm.-rak. hranicích*, Ochrana, roč. 11, č. 22, 22. května 1919, s. 2.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 271–272.
[529] V návaznosti na okolkování čs. bankovek docházelo v pohraničí k falšování peněz zaměňováním čs. kolků za desetikopějkové poštovní známky distribuované ruskými zajatci.
Ochrana, roč. 11, č. 25, 12. června 1919, s. 3.
[530] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 126, 141.
[531] Vybudování čs. pěšího pluku č. 99 proběhlo konsolidací jemnické a jevišovické setniny, tedy útvarů verbovaných z českých obcí, do I. praporu; povoláním branců z bývalého území DSM do II. praporu a inkorporací židlochovického praporu coby III. praporu. Výzbroj a výstroj převzali Čechoslováci z bývalých rakousko-uherských skladů od stahujícího se Volkswehru.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 249–250, 259–260.

Volkswehru nebo čs. legií), dokázala nová státní myšlenka vytěsnit roky frustrace a válečné únavy a znovu přivolat patriotický elán. Během slavnostní přísahy tak musela zaznít slova o konci boje za cizí zájmy, 300 letech poroby, lásce k presidentu Masarykovi a legiím či násilném německém a maďarském útlaku.[532]

V lednu 1919 díky tomu odjelo z jižní Moravy čs. dělostřelectvo a podstatná část brněnských jednotek, aby se následně zapojili do bojů na Těšínsku. Koncem února 1919 je následoval i I. prapor 99. pluku, jehož velení v součinnosti se štábem deklarovalo odhodlání bránit územní integritu ČSR i mimo region.[533] Zvláštním reziduem po neoplakávané monarchii bylo zanechání původního číselného označení (v kontrastu se *Slováckou brigádou* nebo *Stráží svobody*), které si předtím přisvojoval německorakouský Volkswehr. Princip Occamovy břitvy napovídá, že hlavní příčinou byla setrvačnost organizačních struktur c. a k. armády, které čs. velení převzalo jako celek.[534] Ponechání čísla 99 však bylo také jasným vzkazem, že ČSR spravuje veškeré bývalé rakousko-uherské instituce v rámci historických hranic Moravy.[535] Mezi domácím obyvatelstvem se mohla pozitivně promítnout po desetiletí budovaná plukovní identita umocněná válečnou propagandou posledních let. Jádro motivace přesevše spočívalo v kombinaci síly státní, respektive národní, myšlenky a étosu vydobytí dlouho upírané svobody, který lze vnímat jako jednu z charakteristik období formování ČSR.

Od jara 1919 se řady čs. armády rozrostly o tzv. druhé zahraniční vojsko, Československou domobranu z Itálie. Jednalo se o rakousko-uherské válečné zajatce, kteří byli díky vyvázání z přísahy Karlu I. po skončení války inkorporováni do svazků Dohody.[536] Do Znojma byl odvelen 46. prapor, jež měl primárně dohlížet na dodržování veřejného pořádku. Podle vzpomínek Jana Kočvary byli domobranci na jižní Moravě vnímáni černobíle: českým obyvatelstvem zpravidla se sympatiemi a

---

[532] *Slavnostní přísaha znojemské posádky*, Ochrana, roč. 11, č. 3, 9. ledna 1919, s. 2.

[533] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 249, 255, 259.

[534] Jaroslav LÁNÍK – Radko BŘACH, *Dva roky bojů a organizační práce. Československá armáda v letech 1918–1920*, Praha 2013; Rudolf KALHOUS, *Budování armády*, Praha 1936.

[535] Plukovní označení navazující na rakousko-uherská vojenská tělesa se ve Znojmě udrželo až do poloviny 50. let 20. století! V roce 1919 byl do města převelen 24. čs. střelecký pluk francouzských legií (symbolicky zformovaný 18. ledna 1919). V rámci reorganizace čs. armády v říjnu 1920 byl pěší pluk č. 99 přečíslen na č. 24, který přežil celou prvorepublikovou éru. Bezprostředně po nacistické okupaci, 1. června 1945, byla jednotka obnovena a navzdory několika restrukturalizacím si udržela své číslo až do 9. května 1955.

[536] Tématu se podrobně věnuje Jan SOLPERA, *Československá Druhá armáda I. Příběh 56 praporů Československé domobrany z Itálie*, České Budějovice 2014.
Jan SOLPERA, *Československá Druhá armáda II. Historie jednotlivých praporů Československé domobrany z Itálie*, České Budějovice 2014.

úctou (zčásti i proto, že byli zaměňováni s čs. legionáři), německým naopak s neskrývaným opovržením. Kromě oboustranné redukce domobranců na obdivované či zatracované reprezentanty ČSR mohla přístup k nim ovlivňovat i skutečnost, že bývalí rakousko-uherští vojáci německé národnosti zůstávali až do uzavření mírové smlouvy internovaní v zajateckých táborech.[537]

Z důvodu demobilizace nejstarších a nejmladších ročníků byl 46. prapor sloučený s praporem č. 27, který operoval na Jemnicku a Slavonicku. Odjezdu domobranců předcházelo veřejné loučení na náměstí před Žižkovými (dříve Albrechtovými) kasárnami, odkud vojáky na nádraží doprovodila kapela a česká část veřejnosti podle osvědčeného scénáře vyprovázení pochodových kompanií na frontu.[538] Návrat do mírových podmínek neprobíhal vždy tak hladce a idylicky. Ani privilegovaný status legionáře nedokázal garantovat jistou budoucnost a v ostrém kontrastu s prominentními funkcemi lze najít i případy vysloužilců, kteří se stali obětí násilného útoku (veřejného kamenování) čí žhářství nebo dokonce spáchali sebevraždu z materiálních důvodů.[539] Na vině může být i ostrakizace komunitou, která po celou dobu války metaforicky i skutečně krvácela za ancien régime. Na dušičky 1919, přesně rok po ukončení konfliktu, se v katolickém tisku objevily slova Josefa Rudoleckého volající po úctě ke všem obětem konfliktu, nejen legionářům, ale i bezejmenným vojákům, jejichž hroby zarůstají travou v daleké cizině, invalidům v c. a k. blůzách, vdovám a sirotkům, neboť: „*Rovy padlých učí rovnosti a spravedlnosti vůči všem.*“[540]

V konstitutivní fázi ČSR měl i v regionu jižní Moravy nezastupitelnou úlohu Sokol, který byl spolu s Besedou Znojemskou hlavním zdrojem tolik potřebných homines novi. Už od přelomu října a listopadu 1918 stáli sokolové v popředí prosazování čs. státní myšlenky – z celkových 22 členů ONV jich bylo 17, přičemž předseda ONV Veleba současně vedl oba zmíněné spolky.[541] Z řad Sokola byla rovněž sestavována česká občanská stráž, která v éře DSM asistovala německorakouským hlídkám v ulicích a na nádraží a 16. prosince 1918 zajišťovala

---

[537] *Kriegsgefangene oder Sklaven?* Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 15, 22. února 1919, s. 1–2.
[538] Jan KOČVARA, *Československé domobranecké prapory v Itálii,* Brno 1929, s. 93–101.
[539] Ochrana, roč. 11, č. 23, 29. května 1919, s. 4; č. 35, 21. srpna 1919, s. 4.
[540] Josef RUDOLECKÝ, *Spravedlnost hřbitova*, Ochrana, roč. 11, č. 45, 30. října 1919, s. 1.
[541] Starostou znojemského Sokola byl Vilém Veleba už od roku 1901, v čele Besedy Znojemské stál s přestávkami od roku 1906.
Jaroslav SVOBODA, *Podíl Sokola na osvobození Znojma 16. prosince 1918*, Znojemské listy, roč. 4, č. 1, s. 5.

veřejný pořádek během obsazování Znojma. Úzké propojení s čs. armádou dokládá završení slavnostního průvodu, při kterém za zvuku sokolských pochodů vzdávali čs. vojáci čest „…*před praporem znojemského Sokola, kolem něhož se naše mládež již 35 let shromažďovala a připravovala k boji o naše osvobození*…“[542] Vzájemná spolupráce pokračovala i v následujících letech. Společenská prestiž a propojení s novým establishmentem se promítlo i do členské základny, která se během roku 1919 rozrostla ze 129 (před válkou 113) na 435 mužů a žen (a dalších 340 dorostenců a žáků), tedy více než trojnásobně.[543]

Když se v létě 1919 opět rozhořely boje o Slovensko, byli znojemští sokoli odhodláni rukovat proti maďarské Rudé armádě. Vzhledem k nestabilitě na domácím poli však byli předsednictvem ČOS delegováni ke strážní službě na hranicích.[544] Svou národoveckou a státotvornou orientaci demonstrovali členové Sokola 24. srpna 1919 na župním sletě. Jednalo se o velkolepou manifestaci jihomoravského češství, na kterou se sjelo téměř 2.000 krojovaných účinkujících. Pozvánka otištěná v Lidových novinách akcentovala i sociální rozměr: „…*slet náš naprosto nebude podnikem výdělečným, ale lidovým a národním*…“[545] Symbolický význam události dalece přesahoval regionální spolkové setkání, což dokládá několik jmen ze seznamu hostů: ministr národní obrany Václav Klofáč, náčelník Hlavního štábu branné moci generál Maurice Pellé,[546] zemský vojenský velitel pro Moravu a Slezsko generál Alois Podhajský nebo starosta ČOS Josef Scheiner; chybět nemohl ani František Staněk, nově coby ministr pošt a telegrafů první Tusarovy vlády.[547]

Geografická poloha a přímé spojení s Vídní navíc do Znojma lákalo dolnorakouské Sokoly, jejichž činnost byla v německorakouském národním státě

---

[542] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 140.

[543] SOkA Znojmo, fond Sokol tělocvičná jednota Znojmo, kart. 6. Memorandum TJ Sokol Znojmo.

[544] SOkA Znojmo, fond Sokol tělocvičná jednota Znojmo, kart. 2, inv. č. 78. Mobilizace členů TJ Sokol 1918–1919.

[545] Pozvánka na slet v Lidových novinách byla uvozena slovy: „*24. srpna bude celý kraj prázdný, celý venkov shrne se do Znojma, aby spatřil řídké to divadlo, slet na „německé“ půdě a veliký průvod manifestační, který dokáže Němcům, že menšina znojemská není osamocena.*“
Lidové noviny, roč. 27, č. 232, 22. srpna 1919, s. 3–4.

[546] Generál Maurice César Joseph Pellé (1863–1924) byl francouzský generál, který byl díky svým organizačním schopnostem a dobré znalosti němčiny v lednu 1919 jmenován velitelem francouzské vojenské mise v Československu. Po příjezdu do Prahy byl postaven do čela rodícího se Hlavního štábu branné moci a v období mezi červnem a říjnem 1919, kdy ČSR bojovalo proti Maďarské republice rad, byl vrchním velitelem čs. armády. Reorganizace armády byla úspěšně dokončena v průběhu roku 1920.
Jiří FIDLER, *Na čele armády. Náčelníci Hlavního štábu branné moci 1919–1939*, Praha 2005, s. 25–33.

[547] Příloha č. 20: Fotografie ze župního sletu Sokola ve Znojmě ze srpna 1919.

značně limitovaná. Už samotný přesun se kvůli nacionalisticky smýšlejícím železničářům leckdy stával dobrodružstvím, o veřejném nošení kroje nemluvě, přičemž německorakouské bezpečnostní složky inzultace úmyslně přehlížely. Výprava na výše zmiňovaný srpnový slet skončila naprostým fiaskem a měla diplomatickou dohru, při níž německorakouská vláda všechna pochybení důrazně odsoudila a oficiálně se omluvila (dílem i kvůli hrozícímu bojkotu dodávek čs. uhlí). Přímo ve Znojmě navázala na víkendové výtržnosti na trase Vídeň–Retz pondělní demonstrace za vystěhování německorakouských železničních zřízenců a úředníků z bývalých služebních bytů.[548]

K excesům mezi uniformovanými sbory a civilním obyvatelstvem docházelo i z čs. strany. Každodenní soužití s armádou, kterou většina populace vnímala jako cizí, nebylo ani zdaleka idylické. Neúcta, respektive odpor, k uniformám s červeno-bílými výložkami se u části německého obyvatelstva projevoval slovními urážkami či gesty pohrdání (zpravidla odplivnutím). Čs. vojáci si podobné provokace nenechávali líbit a s dotyčným si to obvykle vyřídili na místě, což jejich velitelé obvykle tiše tolerovali.[549] Namísto hledání kompromisu a otevření strážních složek i občanům německé národnosti byla do Znojma povolána setnina vojenské policie sestavená z bývalých srbských zajatců vedených podporučíkem Miloševičem. O křehký klid se tedy měli starat příslušníci, kteří spolu s jihoslovanským temperamentem přivezli i další nacionalismus charakteristický vzájemnou animozitou vůči Němcům.[550]

---

[548] Vídeňští železničáři vyzbrojení holemi a tyčemi neumožnili nastoupit krojovaným cestujícím i navzdory policejnímu dohledu, situaci nevyřešil ani příchod čs. vyslance Roberta Fliedera a po vypravení vlaku bez sokolů byli fyzicky napadáni ostatní čeští cestující. Plán jet dalším vlakem do Retzu a do Znojma dojít pěšky ztroskotal ve Stockerau, kde sokoly vyvedli příslušníci Volkswehru. Do Znojma se tak dostaly pouze necelé dvě stovky cestující oklikou přes Hrušovany nad Jevišovkou-Šanov.
Ochrana, roč. 11, č. 36, 28. srpna 1919, s. 1, 3; č. 37, 4. září 1919, s. 1–2.
Srov. Jaromír DOLEŽAL, *Němci zmařený zájezd sokolské župy dolnorakouské do Znojma 23. srpna 1919*. Vídeň 1919.

[549] Fyzické inzultace civilního obyvatelstva (včetně žen) byly bez špetky sebereflexe relativizovány v tisku: „*Ani těch 25, který v několika případech byly hotově vyplaceny, nemusí se obávati ten nebo ta, kteří si jich svou drzostí nevynutí.*“ Ve svých vzpomínkách je zmiňuje i Coufal: „*Že tu a tam náš voják na místě ztrestal některého německého výrostka za to, že si před ním v domnění, že naši vojáci nerozumějí německy, se šťavnatou protičeskou poznámkou odplivl, nebude nikoho udivovat. Bohužel, někdy tak dostaly i příslušnice něžného pohlaví, které se podobným chováním často vyznamenávaly.*“
Ochrana, roč. 11, č. 1, 27. prosince 1918, s. 3.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 274.

[550] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 260.
Věhlas si Miloševičova jednotka vydobyla už během působení v Jihlavě, když si s kulomety vynutila vyvěšení srbské vlajky na radnici.
H. BULÍN, *Jiskry a plameny*…, s. 148–149.

A tak stejně, jako měla DSM svého plukovníka Švece, měla i Horsta Wessela. Byl jím šestadvacetiletý obchodní příručí a bývalý příslušník německorakouského Bürgerwehru Iwan Schmidt, který podlehl bodnému zranění v oblasti břicha. V den oslav příjezdu TGM do ČSR uspořádali podporovatelé DSM protestní schůzi v Hanzálkově hostinci na Divišově náměstí [dnes náměstí Svobody]. Poté, co část shromážděných pochodovala po náměstí za zpěvu Wacht am Rhein, bylo přivoláno vojsko, které mělo situaci uklidnit. Právě Schmidt si před jedním ze zasahujících vojáků odplivl, za což obratem utržil facku, která iniciovala rvačku, v níž utrpěl smrtelné zranění. V očích Němců se okamžitě stal národním mučedníkem a jeho pohřeb 23. prosince 1918 přerostl v pietní protičeskou demonstraci. Smuteční setkání trvalo dvě hodiny a vedle zástupu smutečních hostů z města i venkova se jej zúčastnil i bývalý starosta Homma spolu se členy rozpuštěného zastupitelstva, kolegové z Bürgerwehru, ale i železničáři nebo zástupci občanských spolků. Smuteční vůz byl vyzdoben věnci se stuhami v národních barvách a jednou rudou věnovanou sociálními demokraty. Následné vyšetřování nicméně odhalilo, že osudnou ránu nezasadil čs. bajonet, ale jeden z Němců, který zneužil zmatku, aby si se Schmidtem vyřídil osobní spory. Nová čs. garnitura odmítala jakoukoliv vinu a zpětně oprášila bezpráví páchané Volkswehrem; pro zklidnění emocí však vzápětí prohlásila Schmidta poslední obětí války a dokonce poskytla pozůstalým finanční podporu.[551] Podobných neštěstí bylo v následujících měsících bohužel více, například v Oblekovicích, Slupi nebo Pohořelicích (2 mrtví, 18 raněných!).[552]

Čs. vojáci figurovali rovněž v majetkových kauzách, které byly motivované váznoucím zásobováním: *„Ze začátku přijímali nás s vnitřní radostí, ale dnes proklíná každý Čechy z té duše. Zde jest nutná náprava. Není to v zájmu cti českého jména, aby čeští vojáci cechovali v hostincích a neplatili, aby „rekvirovali“ s bajonetem v rukou v domech, kde jsou ženy samotné, aby vloupali se do sklepů apod.“*[553] Setník Švenda ve svých vzpomínkách líčí případ, kdy poté, co dodal erár vagon ztuchlé krupice a nahnilých brambor, vnikli jeho vojáci na nespecifikovanou venkovskou faru, kde zapíchli jednoho z vykrmených vepřů. Přestože jej vyplatili

---

[551] *Iwan Schmidt*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 103, 24. prosince 1918, s. 1.
Ochrana, roč. 11, č. 1, 27. prosince 1918, s. 2.
[552] Ochrana, roč. 11, č. 11, 6. března 1919, s. 3, 4; č. 12, 13. března 1919, s. 3.
Srov. M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 254.
Ochrana, roč. 12, č. 9, 25. února 1920, s. 2.
[553] Ochrana, roč. 11, č. 5, 23. ledna 1919, s. 2.

částkou 3.000K, byli stíháni pro delikt proti církvi a osobně se zodpovídali na audienci u presidenta. Za vojáky se ale jako obhájce postavil Dr. Veleba a záležitost byla uložena ad acta.[554] Vymahatelnost práva tedy i nadále silně ovlivňovala národnost, jen v opačném gardu.

Vzájemné provázání silových složek a veřejné správy, kde účel světil prostředky, se nepromítalo pouze do upozaďování čs. prohřešků, ale i do obcházení standardních postupů a jednání za rámec daných pravomocí. Když bezprostředně po obsazení Znojma chyběli loajální soudci, vstoupila do jednání s místodržitelstvím armáda a požadovaní úředníci byli do dvou dnů ve Znojmě.[555] První měsíce čs. vlády na jižní Moravě tedy lze z hlediska mechanismů a síly vojensko-úřednického aparátu přirovnat k suspendování občanské politiky v prvních měsících světové války.

Je příznačné, že zatímco německé výstřelky byly v českých zdrojích líčeny jako germanizační útisk, ty české bývaly relativizovány a ospravedlňovány. Coufal zásahy čs. mužstva zaobaluje do eufemismu zjednávání pořádku na místech, kde chyběl čs. důstojník, který by věc nejprve řádně vyšetřil; překračování právních norem a ohýbání vnitřních předpisů zase omlouvá dobrým úmyslem.[556] Není nikterak překvapivé, že německá rétorika zastávala zcela protichůdný výklad a Čechoslováky líčila jako „*nelidské hordy…zaslepeně rozzuřených fanatiků*“ dopouštějící se „*hrubého násilí, které kráčí přes mrtvoly*“.[557] Znaimer Taglbatt zašel dokonce tak daleko, že obvinil čs. důstojníky, že Schmidtovu smrt nařídili, a burcoval k povstání.[558] Reakce na sebe nenechala dlouho čekat a čs. vojáci vtrhli do tiskárny a rozházeli celou sazbu příštího čísla. Znojemské posádkové velitelství pak na noviny uvalilo sedmidenní cenzuru za „*rozšiřování klamných zpráv, spílání čs. vojsku a agitaci proti RČS*“ a na rozkaz ZVV v Brně podmínilo další tisk Bornemannovým osobním závazkem nezveřejňovat žádné další útoky proti ČSR (který nesplnil).[559]

Vedle médií byly pod přímým vojensko-policejním (policejním velitelem byl jmenován npor. Coufal) dohledem i vybraní sympatizanti DSM, kteří se museli denně hlásit na strážnici a nesměli bez povolení opustit město. Zvláštním případem byla Teufelova manželka Marie, která preventivně obdržela sokolskou stráž,

---

[554] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 252.
[555] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 252.
[556] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 252, 273.
[557] *Iwan Schmidt*, Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 103, 24. prosince 1918, s. 1.
[558] Znaimer Tagblatt 1918, roč. 22, č. 294, 22. prosince 1918, s. 2.
[559] *V českém Znojmě*, Ochrana, roč. 11, č. 1, 27. prosince 1918, s. 2.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 273.

a na základě speciální legitimace jí bylo umožněno v horizontu 48 hodin odcestovat vlakem i s (předem prohlédnutými) osobními zavazadly do Vídně.[560] Ojedinělé nebyly ani razie v německých obranných spolcích či zákazy řádně oznámených shromáždění.[561]

Po prosazení čs. státní myšlenky ve městě následovalo její rozšíření na venkov. ONV zastoupený nejčastěji tajemníkem Antonínem Tomáškem počátkem roku 1919 rozpouštěl neloajální německá obecní zastupitelstva a ustanovoval české vládní komisaře a smíšené správní komise. Okresní hejtmanství nejprve vyzvalo danou obec ke svolání mimořádné schůze zastupitelstva, které se zúčastní členové ONV s vojenským doprovodem. Hned v úvodu si přítomní vyslechli pokárání za křivdy páchané na české menšině a obvinění z velezrady, kterého se dopustili připojením k DSM. Poté byla pardonem nastavena vlídná tvář, dosazen předem vyhlédnutý vládní komisař a nakonec místními navržena správní komise; vojáci mezitím na budově vyvěsili čs. vlajku.[562] Proces přebírání moci v německých vsích byl mediálně prezentován jako jejich navrácení zpět lidu: „*Převzetím města Znojma do české správy, padá jedna osada za druhou a lid ujímá se správy nad svým majetkem, který byl spravován po mnoho desetiletí Němci anebo odrodilci.*“[563]

Nový establishment přirozeně okamžitě po své instalaci zahájil čechizaci (resp. čechoslovakizaci) veřejného prostoru. Určitá část populace se novým podmínkám přizpůsobila, Coufal píše o „*návratu lidí nám odcizených*.“[564] Lze předpokládat, že se jednalo o osoby z českých či smíšených rodin, které se ze sociálních, ekonomických či profesních důvodů ke své národnosti dříve a priori nehlásili nebo ji upozaďovali například na úkor loajality vůči státu. Zbytek nových úředníků, pedagogů, vojáků z povolání atd. přicházel na Znojemsko z vnitrozemí, bez znalosti místních poměrů. Znaimer Wochenblatt proto tvrdil, že za počešťováním Znojma stojí přivandrovalci, tovaryši a služky, avšak tento trend nebyl ničím novým, o čemž za všechny svědčí osoba Viléma Veleby. Andreas Höchtl se na to konto

---

[560] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 253.
[561] MZA Brno, f. B40 Zemský úřad Brno, kart. 2, č. j. 4255/19 a 3852/19;
Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 21, 15. března 1919, s. 6.
[562] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 266.
[563] Zdaleka ne vždy se přitom rozlišovalo mezi „staro-“ (Rakousko-Uhersko) a „novorakušanstvím“ (Německé Rakousko): „*Jihomoravské osady, které byly největší oporou německého Znojma, přichází jedna po druhé k sebevědomí a stírají se sebe starý rakušácký prach a nátěr německý.*“
Ochrana, roč. 11, č. 9, 20. února 1919, s. 3.
[564] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 261.

vyjádřil, jak může být Znojmo ze tří čtvrtin české, když se v něm nenajde ani dost občanů, kteří by byli ochotni zasvětit svůj osud službě státu.[565]

Průvodním jevem procesu odněmčování bylo mimo jiné strhávání německy psaných vývěsních štítů a reklamních tabulí, do kterého se velmi aktivně zapojovali příslušníci čs. armády. Podobně jako v případě veřejných zaměstnanců byli mnohem vyhraněnější vojáci, kteří nepocházeli přímo z regionu.[566] V řadách německého obyvatelstva toto chování pochopitelně vyvolávalo vlnu nevole: „*Děje se tak mnohdy s povykem a lomozem, mnozí protestují, zvláště co měli tabuli skleněnou a dnes z ní mají střepy…*“[567] Zjitřenou situací řešilo jak plukovní velitelství, tak vládní komisař; oficiální stížnost putovala i do kanceláře prezidenta Masaryka. Doporučené řešení v podobě preventivního zakrytí či demontáže dává tušit jistou dávku přezíravosti.[568] Na venkově bylo české povědomí prosazováno především osvětovou činností prostřednictvím nově zakládaných poboček Národní jednoty pro Jihozápadní Moravu a veřejných knihoven: „*aby uvědomili si tamní občané své češství a je v sobě upevnili*.“[569]

Na jaře 1920 napětí ještě vyostřil tzv. jazykový zákon č 122/1920 Sb. z. a n. Bezprostředně po obsazení jihu Moravy dostali německy hovořící úředníci šibeniční roční lhůtu na doučení češtiny. Na jedné straně byly ve Znojmě otevřeny speciální jazykové kurzy, na straně druhé visel nad úředníky Damoklův meč: „*Kdo česky neumí, musí tam, kde se česky nemluví…*“[570] Po uplynutí této lhůty měla projednat znojemská správní komise další postup, což se na naléhání německých členů nestalo.[571] To však zapříčinilo rozkol mezi čs. sociální demokracií a zástupci ostatních čs. stran, kteří ústupek vnímali jako příliš vstřícný.[572] Městská rada chtěla spor urovnat podmíněním znalosti českého jazyka pouze pro vedoucí funkce a případ

---

565 Ochrana, roč. 11, č. 13, 20. března 1919, s. 4.
566 V případě Miloševičovy setniny museli Češi dokonce Němce bránit: „*Srbové, kteří ovšem nemají příčiny k nějaké shovívavosti vůči Němcům, hned v prvý čas po svém příchodu chtěli se dáti do očišťování ulic od nápisů a tabulek německých, ale Čechové je přiměli ke shovívavosti*.“
Z československého státu na Znojemsku, Ochrana, roč. 11, č. 3, 9. ledna 1919, s. 1.
567 *Z českosloven. Znojma*, Ochrana, roč. 11, č. 7, 6. února 1919, s. 2.
568 MZA Brno, f. B40 Zemský úřad Brno, kart. 2, č. j. 2560/19.
569 Ochrana, roč. 11, č. 6, 30. ledna 1919, s. 3.
570 Ochrana, roč. 11, č. 31, 24. července 1919, s. 2; č. 39, 18. září 1919, s. 2.
571 Znojemsko, roč. 1, č. 24, 31. prosince 1919, s. 3.
572 Ochrana, roč. 12, č. 5, 21. ledna 1920, s. 3.

povýšení.[573] Navrhovaný kompromis se pro změnu nezamlouval Němcům, protože by znamenal ztrátu vydobytých pozic.[574]

Specifickou kategorií adaptace na nové státní zřízení bylo školství. Zvýšený zájem o české školy lze pozorovat už od prvních popřevratových dnů. Protože byl začátek školního roku 1918–1919 odložen kvůli epidemii španělské chřipky až na listopad, stihlo se ještě do začátku vyučování přehlásit 46 žáků. Tento úspěch motivoval školský odbor ONV k organizaci dodatečných zápisů, na které zareagovaly další desítky rodičů – do začátku prosince (tedy stále za vlády DSM) přestoupilo na 180 dětí: „*Školský odbor oznamuje, že se podle ministerského nařízení zřizují pomocné třídy pro děti zaostalé, přešlé z německých škol. U nás jich je tolik, že nemají kde sedět*.“[575] Vedle národnostního rozměru měla náborová akce i sociální linku, neboť ONV lákal i na zvýšené příděly mléka a žactvo se tak stalo jednou z figurek na šachovnici mocenského souboje o region.

Ten pokračoval v nezmenšené míře i po prosincovém obsazení, kdy se vedoucímu školského odboru Karlu Farskému[576] povedl husarský kousek: v mezidobí mezi Velebovou rezignací a Michalicovým příjezdem (do úřadu nastoupil až 23. prosince 1918) nechal vytisknout a uveřejnit vyhlášku, která jménem vládního komisaře nařizuje českým rodičům přehlásit děti do českých škol.[577] Pobouřená německá veřejnost konfrontovala nejprve Velebu, posléze Michalicu, a obvinila je z překračování pravomocí. Když se ukázalo, že za výzvou nestojí ani

---

[573] Znojemsko, roč. 2, č. 3, 23. ledna 1920, s. 2.

[574] Znojemsko, roč. 2, č. 5, 6. února 1920, s. 2.

[575] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 100–101, 172, 176.

[576] Karel Farský se narodil roku 1885 v Bozkově na Semilsku a bez nadsázky o něm lze říci, že zasvětil svůj celý život českému menšinovému školství. Ve službách Ústřední matice školské stihnul ještě před rokem 1918 působit v Boskovicích na Liberecku, Dolním Radíkově na Slavonicku, slezském Rychvaldě, Jablonci nad Nisou, Žatci, Hněvotíně na Olomoucku, Moravském Krumlově, Hustopečích a Velkém Meziříčí. Po návratu z fronty krátce působil v Kröglicích u Podmokel na Děčínsku, než spojil svou dráhu s Maticí Znojemskou. Na jižní Moravu jej přivedly ambice vybudovat jazykovou, hudební, obchodní a odbornou školu pro ženská povolání, které začal naplňovat už ve školním roce 1917–1918 zřízením dívčí školy Vlasta. Ve Znojmě působil i celou éru první republiky, kdy působil jako ředitel. Po obsazení pohraničí nacistickým Německem odešel do Prahy, kde prožil druhou světovou válku. Roku 1946 se vrátil zpět na znojemskou měšťanku na Václavském náměstí, kde strávil zbytek své kariéry. Zemřel v Českém Krumlově roku 1976.
Jana KLEMPOVÁ, *Výběr z nově uspořádaných osobních fondů ve Státním okresním archivu ve Znojmě v roce 2005*, Sborník Státního okresního archivu ve Znojmě 20, Znojmo 2005, s. 129-140; DRS, *Zasloužil se o české školy*, Moravské noviny Rovnost, roč. 6, č. 103, 2. května 1996, s. 7.

[577] „*Rozkaz. Těm českým rodičům a pěstounům, kteří nedali dětí svých dosud z německých škol mateřských, obecných a měšťanských do českých škol přepsati, bezpodmínečně se to nařizuje. Nešetření tohoto rozkazu se kontroluje a trestá. Ve Znojmě dne 20. prosince 1918. Vládní komisař města Znojma*.“
Karel POLESNÝ, *České školství ve Znojmě 1881–1918*, Od Horácka k Podyjí IX, 1931–1932, s. 103.

jeden z nich, ale Farský, označil Znaimer Tagblatt jeho čin za nezákonný podvod.[578] Farský se následně pokusil zmírnit vystupňované emoce plakátem, ve kterém se odvolával na princip dvojkolejnosti daný už tzv. moravským vyrovnáním z roku 1905 a odmítal přestup německých dětí do českých škol.[579] Přiblížil se tak Velebově vizi dvou paralelních, vedle sebe žijících entit, kterou přednesl na prvním zasedání správní komise: „*Naším heslem budiž: Rovné právo všem! Český člověk zůstane v táboře českém a české dítě půjde do školy české právě tak, jak si to přirozeně představujeme i u národnosti německé*.“[580] Navzdory tomu proudily do českých obecných škol a měšťanek stovky žáků![581] Takto masový přestup byl náležitě využit pro podepření narativu o mnohaleté germanizaci a vykořenění původních českých obyvatel Znojemska. Na iniciativu podpory českého menšinového školství aktivně navázal školní inspektor a pozdější ředitel měšťanské školy Stanislav Marák, který na venkově zřídil další desítky českých škol.[582]

Demografický transformační proces byl završen těsně před dubnovými volbami v roce 1920, kdy byl k městu připojen městys Hradiště sv. Hypolita (něm. Pöltenberg), obec Mansberk (něm. Mannsberg) a osada Louka (něm. Klosterbruck).[583] Na rozdíl od vzniku Velkého Brna a Velkého Olomouce,[584]

---

[578] Znaimer Tagblatt 1919, roč. 22, č. 299 (31. prosince 1918), s. 2; Znaimer Tagblatt 1919, roč. 23, č. 9, 12. ledna 1919, s. 2.

[579] *Znojmo*, Ochrana, roč. 11, č. 5, 23. ledna 1919, s. 1.

[580] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 256.

[581] Namísto předválečných 500 žáků navštěvovalo znojemské české školy v lednu 1919 na 1200 žáků! V lavicích byla obrovská tlačenice a podle svědectví Ochrany se v jedné místnosti tísnilo i 70 žáků (zatímco v německých „jen“ 30). Bezprostředně po boji o žáky proto následoval boj o budovy, neboť na 400 dětí muselo zůstávat doma. Další komplikace přinesla transformace matičních škol na školy veřejné. V průběhu roku 1919 byly jen ve Znojmě otevřeny 4 obecné a 4 měšťanské školy s 1.483 žáky a 4 mateřské školy, které navštěvovalo dalších 241 dětí; na venkově pak 16 obecných škol, 2 měšťanky a 11 školek.
Znojemští Němci odevzdati musí kořist nejdražší: školy i s dětmi, Ochrana, roč. 11, č. 2, 2. února 1919, s. 3.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 259.

[582] Stanislav Marák se narodil roku 1873 v Příboře, odkud se po studiích přestěhoval na jihozápadní Moravu. Kariéru pedagoga zahájil v Jemnici, pokračoval v Moravských Budějovicích a po 14 letech praxe se stal ředitelem měšťanské školy v Jevišovicích. S prvními výstřely Velké války začal zastávat úřad okresního školního inspektora. Po roce 1918 organizoval menšinové školství ve smíšených vsích znojemského politického okresu. Kromě školství se věnoval i literární, publicistické a redakční činnosti a inicioval vlastivědný sborník Od Horácka k Podyjí. Roku 1921 se po smrti Josefa Hybeše nakrátko stal i senátorem Národního shromáždění, mandát však po několika měsících složil. Politicky pak působil už jen ve znojemském městském zastupitelstvu, kde zastával pozici předsedy školního výboru. V souvisosti s těmito povinnosti se nejprve vzdal postu školního inspektora, o dva roky později odešel do penze. Zemřel roku 1937 ve Znojmě. Při příležitosti připomínky 60 let od úmrtí byl jmenován čestným občanem a jedna ze znojemských čtvrtí nese jeho jméno – Marákov.
Od Horácka k Podyjí, ročník 14, 1937–1938, číslo 3, s. 41–48.

[583] Josef BARTOŠ – Miloš TRAPL – Jindřich SCHULZ, *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960, IX., Okresy Znojmo, Moravský Krumlov, Hustopeče, Mikulov*, Ostrava 1984, s. 39–40.

kde byly okolní obce připojovány z důvodu navýšení zastoupení české populace, vedl k vytvoření „Velkého Znojma“[585] naprosto opačný záměr, tedy rozpustit obyvatelstvo přilehlých německých obcí v novém centru čs. státní moci.[586] Počet Čechů se totiž ve srovnání s předválečným sčítáním do roku 1921 téměř zpětinásobil[587], zatímco k německé národnosti se hlásila pouhá polovina (!) obyvatel.

Jak vyplývá z níže uvedených dat, z města se stal stěžejní pilíř jihomoravského češství, neboť po roce 1918 v něm žilo rovných 40% občanů hlásících se k české národnosti v rámci soudního okresu Znojmo a takřka každý třetí Čech na politickém okrese. Spojení etnicity a čs. státní myšlenky dokládá, i s přihlédnutím ke změně sčítacích mechanismů, fakt, že před válkou žilo ve městě pouhých 13%, respektive 8% obyvatelstva s českou obcovací řečí. Stejná teze mimo jiné platí i o spojení Němců a Rakouska-Uherska, resp. Předlitavska, v roce 1910, kde lze rovněž pozorovat disproporci mezi městem a venkovem. Pakliže tedy ze statistik odečteme město Znojmo, nůžky mezi lety 1910 a 1921 se výrazně zúží. Zatímco ve městě lze pozorovat dramatický obrat, na venkově došlo k posunu pouze v řádu jednotek procent.[588]

---

[584] Zákon č. 213/1919 Sb. z. a n. „o sloučení sousedních obcí s Brnem“, zákon č. 214/1919 Sb. z. a n. „o sloučení sousedních obcí s Olomoucem“.

[585] V létě 1919 uvažovala správní komise o ještě širší variantě, ve které by Znojmo pohltilo obce na levém břehu řeky Dyje: Suchohrdly, Kuchařovice, Přímětice, Starý Šaldorf, Dobšice a Oblekovice.
Sezení správní komise města Znojma, Ochrana, roč. 11, č. 24, 5. června 1919, s. 2.

[586] V případě Louky bylo klíčové zahrnout do obvodu města kasárna.

[587] Enormní disproporce byla zapříčiněna kombinací změny sčítacích mechanismů, míry pravomocí čs. sčítacích komisařů (obzvlášť ve smíšených rodinách), konverze deklarované identity (národnostně indiferentní část populace, popř. osoby identifikující se se starým státem – starorakušané), odchodu německy mluvících veřejných zaměstnanců a nového českého establishmentu.
Bylo to migrací nebo spíš „změnou strany“?

[588] O sčítání lidu více Martin KUDLÁČEK, *Sčítání obyvatelstva ve Znojmě v roce 1921*. In: Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 17, Znojmo 2002, s. 29–46.
Srov. Příloha č. 21: Komparace výsledků sčítání lidu 1910 a 1921.

4.2 Exilové aktivity Deutsch-Südmähren

Představa, že by ztráta jižní Moravy znamenala konečnou rezignaci politických špiček DSM, je vzhledem k nejisté a dynamické době přelomu let 1918 a 1919 naprosto lichá. Volkswehr pouze stáhl svoje síly za dolnorakouskou hranici, krajské hejtmanství přesídlilo do Retzu (mikulovské okresní hejtmanství do Laa an der Thaya) a boj o jižní Moravu měl nadále pokračovat. Tuto zprávu bezprostředně komunikoval leták *Němci jižní Moravy!*, který se opět odvolával na „*mocného muže za oceánem*“ a právo na sebeurčení národů.[589] Čechoslováci jsou v něm vykreslováni jako vetřelci, kteří přepadli od pradávna německé obce a snažili se je pod hrozbou ozbrojeného násilí připojit ke svému státu. Je potřeba zůstat věrný národu, vytrvat, důvěřovat exilovým orgánům, doba osvobození jistě brzy přijde – slova jako vystřižená z výzev ONV k českému obyvatelstvu v éře DSM.[590]

Pokud se chtěl Oldofredi zaštiťovat hájením práv jihomoravských Němců a prosazováním jejich zájmů, bylo pro něj udržení přeshraničního kontaktu otázkou života a smrti. Sepisování, tisk a šíření podobných letáků bylo vzhledem k absenci každodenní správní agendy hlavní pracovní náplní úřednického aparátu.[591] Německorakouská rétorika přitom kopírovala výrazové prostředky Znaimer Tagblattu, jen s tím rozdílem, že nebyla postižitelná čs. cenzurou. Podklady získávalo hejtmanství díky rozvětvené síti agentů a kurýrů. Naněmeckorakouské straně informace shromažďovali a procesovali desítky bývalých veřejných zaměstnanců, kteří museli z jižní Moravy před Čechoslováky rovněž odejít.[592] Hlásnou troubou DSM byl také Teufelův týdeník Deutscher Mahnruf vydávaný nově v Hollabrunnu; na něj však ČSR uvalila zákaz poštovního dovozu.[593] Přímo na jižní Moravě měla německorakouská státní myšlenku reprezentovat a šířit Německá lidová/národní rada pro Znojmo a okolí (něm. Deutsche Volksrat für Znaim und Umgebung), která vedle funkce stolní společnosti sdružující loajalisty disponovala i pravomocí vydávat víza.[594]

---

[589] Příloha č. 22: Leták Němci jižní Moravy! z dílny krajského hejtmanství DSM.
[590] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 125.
[591] Příloha č. 23: Krajské hejtmanství Německé jižní Moravy v exilu v Retzu.
[592] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 125–145.
[593] *Čs. ministerstvu národní obrany v Praze*, Ochrana, roč. 11, č. 15, 3. dubna 1919, s. 2; Ochrana, roč. 11, č. 23, 29. května 1919, s. 4.
[594] MZA Brno, f. B40 Zemský úřad Brno, kart. 2, č. j. 4255/19.
Ochrana, roč. 11, č. 22, 22. května 1919, s. 3–4.

Přetrvávající věrnost k DÖ projevovali i němečtí sociální demokraté, kteří ještě před koncem roku zorganizovali shromáždění v Dělnickém domě na Höckově třídě [dnes kino Svět na Havlíčkově]. Čs. vojsko proti schůzi razantně a tvrdě zasáhlo, když před vchod výhružně situovalo kulometné postavení a všechny přítomné, bez rozdílu národnosti (!), vyhnalo ze sálu skrze uličku.[595] Nacionálové dokázali represi využít ve svůj prospěch a pokoušeli se přes ní vybudovat most k socialistům: „*Dokonce ani dělníci, sloužící internacionále, nezůstali ušetřeni… Žoldnéři* [pozn.: míněno čs. vojsko] *je v jejich znojemském domově bezdůvodně přepadli a rozehnali údery pěstí a pažeb, a jejich předák – Dr. Oskar Scheuer – byl násilně odvlečen do vězení*."[596] K podobnému sbližování docházelo na české straně v reakci na utužení poměrů po vypuknutí války, ale také například v Maďarsku, kde po Károlyiho abdikaci prosazovali komunisté pod maskou šíření bolševismu nacionalistické představy o znovuzískání Uher.[597]

Společnou manifestaci, která měla hlasitě artikulovat vůli německé jižní Moravy setrvat ve svazku s německorakouským státem, svolalo krajské hejtmanství na neděli 12. ledna 1919 do Retzu. Navzdory tomu, že už týden před akcí putovaly na čs. území tisíce letáků a na příchozí čekaly na hranicích nákladní automobily, dopadl *Kreistag* ambivalentně. Heinrich Homma účast odřekl s tím, že německo-jihomoravský exil podle něj nemá naději na úspěch, bývalý radní Luksch se vyjádřil v podobném duchu, Brunner na pozvání vůbec nezareagoval. Čs. pozice na Znojemsku byly po měsíci příliš silné na to, aby se dotyční odvážili riskovat nařčení z velezrady. Setkání přesto podpořila nadpoloviční většina bývalých německých starostů a nemalá část anonymní populace.[598]

Výstupem z krajského sněmu byl list americkému prezidentu Wilsonovi a vládám Velké Británie, Francie a Itálie tlumočící německo-jihomoravský úhel pohledu: po porážce Rakouska-Uherska využili jihomoravští Němci právo národů na sebeurčení, které jim následně násilím a protiprávně upřela ČSR, před níž Volkswehr v souladu s podmínkami příměří ustoupil. Svědectví mělo svým tónem vyvolat dojem chaosu, bezpráví a národnostního útlaku.[599] Nabízeným receptem

---

[595] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 273.
[596] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 141–142.
Sozialdemokratische Volks-Versammlung, Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 8, 30. ledna 1919, s. 4.
[597] László KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2008.
[598] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 128–136.
[599] „*…utiskují nás Čechoslováci bez ustání a nejtěžším způsobem. Československí vojáci, které lze sotva považovat za pravidelné vojsko, plení usedlosti pokojných sedláků, olupují je o jejich obilí a*

mělo být vytvoření zvláštní mezinárodní komise pro jižní Moravu, popřípadě plebiscit pod dohledem neutrálních států.[600]

Německorakouský Státní úřad pro zahraničí (něm. Staatsamt des Äußern) si navíc Znojemsko i nadále nárokoval, o čemž informoval dohodové státy prostřednictvím osvědčeného švédského vyslance v USA Augusta Ekengrena. Na rozdíl od ostatních oblastí nacházejících se v českých zemích však nebyla DSM inkorporována do vnitřního administrativního uspořádání, což výrazně nabourávalo její legitimitu. Nesoulad se podařilo napravit až v únoru 1919, kdy přišel do Retzu telegram Státního tajemníka pro vnitro (něm. Staatssekretär des Innern), který potvrzoval krajské hejtmanství jako instanci stojící mezi okresními úřady na jižní Moravě a dolnorakouskou zemskou vládou.[601]

Zahrnutí do správních struktur alespoň formálně vzkřísilo hodnověrnost úřadu a jeho vedení se tím vlila nová krev do žil. Hejtman Oldofredi se spolu se státním radou Teufelem rozhodli nadále orientovat primárně na mezinárodně-politickou scénu. V den výročí vzniku Německého císařství, 18. ledna 1919, totiž začalo v zrcadlovém sále ve Versailles zasedání pařížské mírové konference. Hlavním terčem Oldofrediho a Teufelových aktivit se logicky stala mise profesora Archibalda Cary Coolidge, která pro americký Department of State mapovala poměry na území bývalé habsburské monarchie a Balkánu. Původní zprávy o nepokojích na jižní Moravě se nyní míjely účinkem, neboť Coolidge se kvůli nim obával vycestovat z Vídně přímo do regionu.[602]

V březnu a v dubnu 1919 se proto vypravila čtyřčlenná delegace DSM šířit povědomí o jihomoravské otázce do Švýcarska. Kromě řady novinových článků otištěných v Bernu, Basileji, Ženevě, Lausanne či Curychu se reprezentantům DSM nepodařilo jednat s klíčovými dohodovými diplomaty. Za zmínku stojí i setkání se stínem starých časů, posledním předlitavským premiérem Heinrichem Lammaschem, který ochotně vypomohl svými kontakty. Oslovení dalšího krajana, uznávaného

---

dobytek a opíjejí se vínem, které na nich vydírají. Klidní občané a občanky krvácejí pod údery pažeb a pod ranami bodáků brutální československé soldatesky, s jejíž pomocí vládní činitelé v Brně a v Praze zavedli v Německém kraji jihomoravském, obzvláště však v jeho nejpřednějším městě Znojmě, pravou hrůzovládu, aby Němce zakřikli, donutili je k zapření své národnosti a tak dali kraji, který je zcela německý, slovanský ráz."

H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 132–133.

[600] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 133–134.

Oskar TEUFEL, *An den Präsidenten der Vereinigten Staaten von Nordamerika Woodrow Wilson*, Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 5, 18. ledna 1919, s. 2.

[601] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 40–41.

[602] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 136–137.

pacifisty Alfreda Hermanna Frieda, jež musel po vypuknutí války coby podvratný živel z Rakouska-Uherska sám emigrovat, svědčí o zoufalosti německo-jihomoravského snažení.[603]

Na 12. května 1919 byli konečně k mírovým pohovorům přizváni i zástupci DÖ. Spolu s kancléřem Rennerem a ministrem zahraničí (a současně předákem sociální demokracie) Otto Bauerem odcestovali do Francie i mluvčí všech tzv. sudetských zemí. DSM zastupoval pouze hrabě Oldofredi, přítomnost Oskara Teufela nebyla podle německorakouské vlády vzhledem k jeho bytostnému odporu vůči Čechům a výbušné povaze na místě.[604]

Prvotní představy o vzájemném dialogu se rozplynuly už na francouzských hranicích, kde se Oldofredi poprvé setkal s, dle jeho slov, „*galským šovinismem*“ (něm. gallischen Chauvinismus). I přes slavnostní přivítání zástupem politiků a důstojníků bylo na německorakouské vyslance pohlíženo jako na nepřátele, kterým se neslušelo ani podat ruku. Následující tři týdny strávila německorakouská delegace v izolaci pod vojenským dohledem a za celou dobu nebylo žádnému z jejich 30 členů umožněno prezentovat dohodovým parlamentářům své postuláty. Ke společnému stolu s tzv. velkou čtyřkou a dalšími vítěznými státy (za ČSR byli přítomni Kramář s Benešem) zasedli Rakušané až 2. června 1919. Jelikož jim bylo vyčleněno pouze 13 míst, musela se jednání obejít bez zástupců německých oblastí Čech, Moravy a Slezska.[605]

Úloha hraběte Oldofrediho tím byla redukována na přípravu písemných podkladů, které měly podepřít německorakouskou obhajobu. Z původních klišé o národnostním útlaku a řádění zdivočelých tlup čs. vojáků se těžiště argumentace přesunulo k akcentování francouzských zájmů ve střední Evropě. Zjednodušeně řečeno měla Dohoda naslouchat německorakouským požadavkům, protože jen spokojené Rakousko bude moci zůstat nezávislé a nebude hledat partnera v Německu. Až na základě této premisy byly dále rozváděny konkrétní národnostní, sociální, ekonomické, bezpečnostní, kulturní a jiné body vztahující se k DSM.[606] Problematika Němců v českých zemích však byla pouze jedním z mnoha témat a

[603] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 146–167.
[604] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 170–171.
[605] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 172–193.
[606] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 164–165.

osobní zájem o ni projevil pouze americký plukovník Taylor.[607] Nepomohly ani stovky protestních nebo naopak podpůrných přípisů od obcí i obyvatel z obou stran hranice.[608]

Předložený návrh mírových podmínek ani zdaleka nepřipomínal hledání kompromisu: explicitní zákaz spojení s Německem, vysoké válečné reparace, přísné regulace armády a v neposlední řadě znatelné územní ztráty. Všechny předlitavské regiony obývané neněmeckými národy měly připadnout tzv. nástupnickým státům, mezi něž patřila i ČSR. V otázce sporných oblastí obývaných německou většinou dávaly leccos tušit články 82 a 83 Versailleské mírové smlouvy, která 28. června 1919 ukončila válečný stav s Německem – ČSR se v případě českých zemí (nikoliv Slovenska) podařilo prosadit koncept sebeurčení vázaný v minimálním rozsahu na historické hranice bývalé Koruny.[609]

Jakákoliv další Oldofrediho přítomnost proto postrádala hlubší smysl a tak se ještě v červnu 1919 vypravil zpět do Rakous. Když tlumočil průběh jednání místním, vyslechl si obvinění, že „*rudí s Rennerem na špici jižní Moravu prodali a zradili*“.[610] Nadstranická integrace za účelem dosažení společných národních cílů vzala tváří v tvář neúspěchu za své. Oldofredimu budiž ku cti, že na podobné výpady kolegiálně (respektive z hlediska subsidiarity loajálně) reagoval s tím, že v Paříži pro Německé Rakousko dělali všichni, co mohli.[611]

---

[607] V úterý 10. června 1919 jej navštívili zástupci všech tzv. sudetoněmeckých provincií: Rudolf Lodgman von Auen a Josef Seliger za Deutschböhmen, Robert Freißler za Sudetenland, Anton Klement za Böhmerwaldgau a Hieronymus Oldofredi za Deutsch-Südmähren. Posledně jmenovaný ve svých pamětech vzpomíná na naději, se kterou vstupoval do sídla mezinárodní vojenské mise, a kterou záhy vystřídala skepse a deziluze. Namísto zasvěcené debaty o konkrétních aspektech požádal plk. Taylor zúčastněné o zasvěcení do základních reálií. Nato se hrabě Oldofredi sám sebe ptá, k čemu byly všechny ty rozhovory s prof. Coolidgem, audience u amerického vyslance v Bernu a přípisy, kterými DSM bombardovalo kancelář presidenta Wilsona? A proč se Američané zajímají až po měsíci německorakouského pobytu v Saint-Germain? Nestojí za jejich neinformovaností náhodou Čechoslováci, kteří se v Paříži pohybují už od ledna?
H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 197–198.

[608] OeStA – AdR, AA3, kart. 15.

[609] Článek 82 stanovuje hranice mezi ČSR a Německem na základě předválečných hranic Rakousko-Uherska.
Článek 83 hovoří o přibližné podobě nové státní hranice ve Slezsku, na základě které ČSR připadne rozhodnutím mírové konference Hlučínsko (o okolních hornoslezských oblastech mělo rozhodnout referendum).
Srov. Jindřich DEJMEK a kol., *Zrod nové Evropy: Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011; Margaret MACMILLAN, *Paris 1919: Six Months That Changed the World*, New York 2003.

[610] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 201.

[611] Pouto sounáležitosti pojilo Oldofrediho i s ostatními spolupracovníky a zbytek léta 1919 zasvětil péči o všechny Jihomoravany, kteří se rozhodli vyslovit pro DÖ, resp. DSM. Podařilo se mu zajistit

Konečný verdikt mírového kongresu zněl, že Němci v českých zemích jsou odnárodněnými Čechy a proto celé Čechy, Morava s Slezsko připadnou ČSR. Oficiálně to stvrdila tzv. velká saintgermainská mírová smlouva podepsaná 10. září 1919, konkrétně II. část, článek 27, bod 6.[612] Dva týdny po ratifikaci, 24. září 1919, byly veškeré instituce Německé jižní Moravy německorakouským státem rozpuštěny.[613]

Kromě horečných aktivit na poli mezinárodní diplomacie se na německorakouské straně objevily i úvahy o připojení jižní Moravy k DÖ mečem. Šíření poplašných zpráv o pohybech vojsk patřilo do palety prostředků zaměstnání a oslabení protivníka už od počátku konfliktu a krajské hejtmanství v tomto ohledu samo produkovalo množství dezinformací. Většina jihomoravského Volkswehru byla koncem prosince 1918 skutečně rozpuštěna a ze zbývajících vojáků byl zformován zvláštní *Prapor jižní Morava* (něm. *Batalion Südmähren*, popř. *südmährisches Volkswehrbatalion*).[614] V lednu 1919 jej tvořilo 14 důstojníků a 300 mužů ubytovaných přes zimu v areálu zámku Hof. S postupujícím časem se početní stavy snižovaly a prapor byl na jaře přesunut do Marcheggu a následně do Ebenfurthu.[615] Ideovou kontinuitu propojení se znojemským 99. plukem personifikovaly osoby velitelů – zpočátku plukovník von Straub, od července 1919 pak major Hanák.[616] Vzhledem ke značné nespolehlivosti, častým prohřeškům a silnému vlivu vojenské rady však měla jednotka spíše symbolickou než strategickou hodnotu.[617] Bezprostředně po podpisu saintgermainské smlouvy byl prapor rozpuštěn;

---

umístění pro zhruba 600 úředníků, učitelů, důstojníků apod., kteří by v okamžiku začlenění jižní Moravy do ČSR ztratili možnost uplatnění ve veřejné sféře.
H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 201–202.

[612] „*…proti proudu tok Moravy, pak tok Dyje až k bodu zvolenému asi 2 km na jihovýchod od bodu, kde cesta z Ranšpurku (Rabensburg) do Poštorné (Themenau) přechází železnici vedoucí z Ranšpurku do Břeclavy; odtud k západoseverozápadu a až k bodu staré správní hranice mezi Dolními Rakousy a Moravou, ležícímu asi 400 m na jih od bodu, v kterém tato železnice protíná železnici mikulovsko-valčickou (Nikolsburg-Feldsberg); čára, jež se určí na místě samém, procházející kotami 187 (Dlouhý vrch), 221 (Rosenbergen), 223 (Wolfsberg), 291 (Raistenberg), 249 a 279 (Kallerhaide); odtud k západoseverozápadu tato správní hranice; potom k západu a až k bodu, který se zvolí asi 3 km na východ od osady Františkova (Franzensthal).*“
Zák. č. 507/1921 Sb. z. a n. Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919 In: Sbírka zákonů a nařízení státu československého, částka 133, s. 1898–1901.

[613] H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*…, s. 202.

[614] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 4, č. j. 2856; kart. Ae 31, č. j. 2915.

[615] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 20, č. j. 206. a č. j. 215; kart. Ae 24, č. j. 2189 a č. j. 2345.

[616] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 20, č. j. 215; kart. Ae 68, č. j. 26382.

[617] Gerhard ARTL, *Das Kriegsende von 1918 und seine Auswirkungen in Niederösterreich*. In: W. Rosner – R. Motz-Linhart (Edd.), Niederösterreich 1918–1922 (=NÖ Schriften 159 Wissenschaft). St. Pölten 2007, s. 30–31.

jeho příslušníci byli čs. stranou amnestováni a byl jim umožněn návrat zpět na Moravu.[618]

František Coufal s odstupem času německorakouskou bojechtivost bagatelizuje: „*...chtěli s naším vojskem podstoupit o jižní Moravu skutečný boj. To bylo ovšem jen odhodlání pánů z Teuflova německého krajského hejtmanství, z vojenského velitelství ve Znojmě a snad ještě i ze znojemské radnice. Nebyla to však vůle německého lidu a obzvláště ne německorakouského vojska.*“[619] Ve skutečnosti byla nejdůležitějším aspektem mezinárodně-politická situace, tedy uzavřené příměří. I přesto se objevily úvahy o vpádu Volkswehru na jižní Moravu v souvislosti se zahajovacím zasedáním nově zvoleného německorakouského parlamentu. Když čs. rozvědka plány odhalila, zametly se celé přípravy urychleně pod koberec s tím, že příslušný důstojník jednal bez vědomí vyšších míst.[620]

Definitivní tečku za sporem o podobu jihomoravsko-dolnorakouskou hranice udělala až tzv. Mezinárodní rozhraničovací komise, která byla zřízena roku 1920. Kromě Valticka a Moravsko-dyjského trojúhelníku, které byly v čs. rukou od roku 1918, se v souvislosti s jižní Moravou vedla jednání ohledně dalších čtyř drobnějších úseků. Směrem od západu bylo prvním z nich Šafovsko,[621] o které však ani jedna z vlád neprojevovala eminentní zájem. Druhým bylo město Hardegg a obec Merkersdorf, o které stála kvůli kontrole pravého břehu řeky Dyje ČSR. Rakušané pro změnu usilovali kvůli keramičce a železnici o Šatovsko.[622] Poslední rektifikace se týkala Hevlínska, kde hranice nerespektovala nové koryto řeky Dyje.[623]

---

[618] OeStA – AdR, LV2, kart. Ae 24, č. j. 3126; kart. Ae 400, č. j. 1669 a 1719.
[619] F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*…, s. 169.
[620] *Německá zrada na soud lidu!* Ochrana, roč. 11, č. 11, 6. března 1919, s. 1.
[621] Obce Stálky (něm. Stallek), Šafov (něm. Schaffa) a Nový Petřín (něm. Neu Petrein).
[622] Obce Devět mlýnů (něm. Neunmühlen), Hnanice (něm. Gnadelsdorf) a Šatov (něm. Schattau).
[623] Zdeněk ŠÍPEK, *Spory Československa s Rakouskem o vedení státních hranic na jižní Moravě v letech 1918–1923*, Mikulov 1968.

4.3 Pod správou vládního komisaře

Štěpánská návštěva ministra Staňka byla svým způsobem předzvěstí nejbližší budoucnosti česko-německých vztahů na jihu Moravy: na české straně euforický zápal a optimistické vize, na německé protestní bojkot a hrdá neústupnost – východiskem byl spíše pragmatismus než kompromis, jistá forma sňatku z rozumu: „*I Němcům se zde dostane, co jejich jest; rovnosti s námi, nejsou-li spokojeni tím, že ztratili vládu, tu ovšem nemohu jim pomoci; musí si zvyknout.*“[624] Večer sérii oslav připojení Znojemska k ČSR společensky završil ples Sokola, na kterém se sešla celá nová vládnoucí elita: Veleba vedle role sokolského starosty reprezentoval i ONV, chybět nemohl ani vládní komisař Michalica, všichni čeští členové správní komise, okresní hejtman Bach, úředníci Odstrčil a Mornstein z éry příměticekého vyhnanství nebo důstojníci čs. armády.[625]

Po Novém roce nastal čas zasednout ke společnému pracovnímu stolu a začít vracet každodennost zpátky do normálu. První veřejná schůze znojemské správní komise začala 9. ledna 1919 v 16 hodin za předsednictví Karla Michalici, který disponoval veškerými komunálními pravomocemi (starosty, radních i zastupitelstva).[626] Úloha správní komise byla formálně redukována na poradní orgán, ale ve skutečnosti se debata protáhla až do 9. hodiny večerní. Hlavními tématy nadcházejících dnů se měla stát degermanizace veřejného prostoru, zlepšení zásobování potravinami a uhlím a bytová krize. Zatímco v hospodářských, aprovizačních a sociálních otázkách panovala relativní shoda, ve jménu etnicity došlo i k výzvě na souboj; Židé se přitom postavili za Němce. Z českého tábora bylo nejhlasitěji slyšet Dr. Josefa Mareše, v německém dominoval Dr. Franz Fritz za občanské strany a nacionály a sociální demokrat Dr. Oskar Scheuer.[627]

Prosazení čs. státní myšlenky se mělo projevovat nejenom svržením symbolů starého mocnářství, se kterým počítal do budoucna už jen málokdo, ale především (re-)čechizací regionu. Ne, že by v revolučním kvasu nedošlo k pomazání starošaldorfské sochy Josefa II. blátem,[628] ale reálným soupeřem bylo až

---

[624] Ochrana, roč. 11, č. 1, 27. prosince 1918, s. 3.
[625] *Znojmo*, Ochrana, roč. 11, č. 5, 23. ledna 1919, s. 2; Ochrana, roč. 11, č. 6, 30. ledna 1919, s. 3.
[626] *Čechové pány radnice znojemské*, Ochrana, roč. 11, č. 1, 27. prosince 1918, s. 3.
[627] *První veřejné zasedání správní komise ve Znojmě,* Ochrana, roč. 11, č. 4, 16. ledna 1919, s. 1–2.
[628] Jedná se o tutéž sochu, ke které zamířil spontánní průvod oslavující mobilizaci v létě 1914. V kontextu vyhrocených nacionalismů konce Velké války zosobňoval císař, jako ostatně celá monarchie, němectví.
Ochrana, roč. 11, č. 2, 2. ledna 1919, s. 3.

do rozhodnutí mírové konference Německé Rakousko. Zatímco na venkově docházelo k zajištění loajality skrze personální rošády ve vedení obcí a podporou spolkové a osvětové činností, ve městě mělo němectví mnohem hlubší kořeny. Prvním krokem bylo obnovení dvoujazyčnosti, s češtinou na prvním místě. Když byly na jaře instalovány nové tabulky s názvy ulic, byly pro změnu znečištěny jejich české části.[629] I když proměna místní toponymie po roce 1918 reflektovala nové poměry, stále se v ní velmi výrazně projevovala silná lokální identita a akcent německé části obyvatelstva.[630] Přesto docházelo i k takovým absurditám, jakými byla diskuse, zda by měli němečtí věřící přijímat eucharistii z rukou českých kněží.[631]

V první týdnech roku 1919 totiž na obou stranách převažovala zastřešující národně-státní myšlenka nad partikulárními zájmy dílčích skupin. V případě Němců sjednocoval pangermanismus a iredentistické přání po splynutí částí jižní Moravy s Německým Rakouskem.[632] Čechy zase pohltilo emancipační opojení, které se odráželo v oživení a zakládání Národních jednot, organizování přednášek a besed nebo iniciativě za vybudování národního domu: „*V životě politickém rovněž pracuje*

---

[629] Ochrana, roč. 11, č. 19, 30. dubna 1919, s. 2.

[630] Ve změnách místních názvů lze najít určitou rámcovou typologii:

1) Odstranění symbolů starého režimu – např.: z Albrechtgasse se tak stala Kosmákova, z Albrechtsplatz Žižkovo náměstí, z Bismarckring Riegerova třída, z Kaiser Franz Josef-Platz Masarykovo náměstí, z Kaiser Josefgasse Bezručova, z Kaiser-Wilhelmplatz náměstí Svobody, z projektované Karlsgasse Rašínova třída. Stranou nezůstali ani lokální hrdinové bojující v rakouské uniformě: Kopalplatz na náměstí Komenského, Salisplatz na náměstí Republiky. Nejednalo se však o pravidlo, ulice věnovaná plukovníku Leiningenovi si svůj název udržela až do roku 1945.

2) Oslava významných osobností spojených s vítězstvím čs. státní myšlenky – např. z Bahnhofstrasse Wilsonova třídu, z Kleine Fröhlichergasse Vlkova, z Quadenplatz Tusarovo náměstí (pro zajímavost třída Markomanů zůstala). V ostatních případech obvykle nové idoly přebíraly místo starých (vizpředchozí bod).

3) Připomenutí významných osobností českých národních dějin – např.: z Heimgasse Bolzánova, z Hollbaugasse Hálkova, z Höckstrasse Havlíčkova, z Neustiftgasse Palackého třída, z Obere Nikolai Gasse, resp. Frauengasse Klácelova.

4) Pocta významným osobnostem s vazbou na region: z Friedhofgasse Hübnerova (úředník, historik a poslanec revolučního sněmu v roce 1848).

5) Připomenutí významných osobností z německého prostředí: z Alleegasse Goethova.

6) Apolitické názvy vycházející ze specifika lokalit – např.: z Exezierplatz Dobytčí trh, z Friedhofgasse Krátká, z Trausnitzstrasse Ke mlýnům.

Výše popsané trendy (logicky krom prvního) se promítly i do výstavby zcela nových částí města – např.: 28. října, Českých legionářů, Gustava Habermanna, Švehlovo náměstí; Dobrovského, Husitská, Jiráskova; Marie Ebner-Eschenbachové, Ledererova, Vrbkova; Mendlova, Lutherova; Cihlářská, K Dobšicím, U jatek.

Ochrana, roč. 11, č. 19, 24. dubna 1919, s. 3; č. 19, 30. dubna 1919, s. 3.

[631] *Střežte se Čechoslováků v oděvu kněžském*, Ochrana, roč. 11, č. 9, 20. února 1919, s. 2.

[632] Znaimer Wochenblatt charakterizoval německé touhy slovy: „…*Srdce Němců ve Znojmě tíhne za hranice*,“ což potvrzovala i Ochrana: „*Každý německý student anebo aspoň žák obecné školy nosí – když ne nemůže na prsou zjevně – tož aspoň v kapse celý metr velkoněmecké trikolory.*“

Ein angebliches Militärkomplott Wiens gegen Prag, Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 18, 5. března 1919, s. 1.

Novinky ze Znojma, Ochrana, roč. 11, č. 10, 27. února 1919, s. 2.

se a to přímo ideálně. Každá strana organisuje příslušníky svoje a to bez útoků na strany druhé.“[633]

Idylické představy o bezproblémové transformaci rozbila bytová krize, kterou umocnil právě příliv nových čs. kádrů. Bývalí rakousko-uherští a německorakouští veřejní zaměstnanci (většinou Němci), kteří se odmítali ztotožnit s existencí ČSR, i nadále disponovali služebními byty, zatímco příchozí čeští dělníci, zřízenci a úředníci museli i s rodinami provizorně přečkat zimu a jaro 1919 v železničních vagonech; olej do ohně přiléval ještě dlouhotrvající nedostatek uhlí.[634] Koktejl nacionálních a patriotických (ve vazbě na stát) emocí eskaloval v protestech železničářů a pošťáků, kteří volali po rázné „očistě.“[635] Akutní nouze současně přispívala k šíření socialistických nálad, jež vedly k úvahám nad parcelací bytů (německých a židovských) továrníků.[636]

Po několika týdnech se tedy nacionální prizma začínalo vyčerpávat na úkor stále markantnějších socioekonomických problémů. Uzákonění osmihodinové pracovní doby, které vycházelo vstříc požadavkům dělnického hnutí, opět rozdmýchalo spory mezi městem a venkovem, jež byl i nadále v sevření rekvisičních tlaků.[637] Zemědělci vyčítali továrním zaměstnancům vysoké mzdy, nízkou produktivitu a časté stávky; socialisté zase viděli v rolnících keťasy a spekulanty, kteří jsou vůči ostatním naprosto lhostejní.[638] Je pravdou, že solidarita s ostatními regiony ČSR nebyla ani zdaleka samozřejmostí, a vývoz agrární produkce za hranice okresu byl vnímán prakticky stejně negativně jako před převratem. Deklarovanou čs. jednotnost začaly nahlodávat i další témata reflektující centrální politiku, např. podoba pozemkové reformy. V souvislosti s nimi se mezi klerikály dokonce objevily první náznaky porevoluční kocoviny: „*Ach, slavná vládo a páni ministři! Jak vy to děláte, dělávali dříve ve Vídni, ty jsme ale prokleli!*“[639]

V březnu 1919 potvrdilo míru a nezvratnost polarizace české části místní politické scény vypsání komunálních voleb. Absence společného nepřítele rozehnala bývalé čelní představitele ONV zpět do různých politických stran. Vilém Veleba byl

---

[633] Ochrana, roč. 11, č. 3, 9. ledna 1919, s. 1.
[634] Ochrana, roč. 11, č. 14, 27. března 1919, s. 3; č. 32, 31. července 1919, s. 3; M. SEDLÁK, *Proti zlořádu při rozdělování uhlí ve Znojmě*, Ochrana, roč. 11, č. 16, 10. dubna 1919, s. 3.
[635] T.P., *Dva protesty ve Znojmě*, Ochrana, roč. 11, č. 20, 18. května 1919, s. 1.
[636] Ochrana, roč. 11, č. 13, 20. března 1919, s. 4.
[637] Ochrana, roč. 11, č. 5, 23. ledna 1919, s. 3; č. 18, 8. února 1919, s. 1.
[638] *Stížnosti rolnictva a našich starostů*, Ochrana, roč. 11, č. 10, 27. února 1919, s. 2.
[639] *Rekvisice a kolkování*, Ochrana, roč. 11, č. 11, 6. března 1919, s. 2; *Výkup velkostatků*, Ochrana, roč. 11, č. 13, 20. března 1919, s. 2.

ikonou národních demokratů, kteří si nárokovali nezastupitelné zásluhy na státním převratu (K. Kramář, A. Rašín, sokolstvo), ale nedokázali úspěšně uchopit zemědělskou a dělnickou agendu. Páter Josef Rudolecký zůstal věrný politickému katolicismu a v šiku lidovců hájil zájmy církve a věřících v tzv. kulturním boji.[640] Josef Mareš stanul v čele sociálních demokratů, které podpora mas vynesla na výsluní a kritika bolševismu z úst oponentů na pranýř; Česká strana socialistická hrála druhé housle. Venkov byl pro změnu v obležení agrárnických agitátorů propagujících svoji vizi pozemkové reformy.

Předmětem předvolebních tahanic se staly i ženy, které měly poprvé možnost svobodně volit.[641] Ve snaze získat jejich hlasy byly akcentovány specifické aspekty každodennosti. Lidovci se odvolávali na křesťanské tradice a zajištění mravní výchovy dětí (proti civilnímu sňatku, za zachování provázanosti církve a škol).[642] Sociální demokraté pro změnu zvedli kartu nedostatků v zásobování domácností a podíleli se na organizaci ženských protestních akcí. Při jedné z nich došlo na okresním hejtmanství k neplánovanému kontaktu s delegací německých žen, které se přišly ohradit proti dovozu americké mouky. Navzdory podobnému sociálnímu zázemí a prakticky totožným problémům následovala bouřlivá výměna názorů, ze které lze usuzovat, že ostré nacionální vymezení panovalo i v ženském světě.[643]

Německá politická scéna přitom netrpěla ani zdaleka takovou rozdrobeností jako ta česká. Primárním integračním elementem byl společný nepřítel v podobě čs. státu, jež byl jihomoravskými Němci vnímán jako cizí.[644] Jednou ze stěžejních hodnot mladé republiky bylo dosažení spravedlnosti (na úkor dříve preferované

---

[640] Přirovnání komplikovaných vztahů mezi Svatým stolcem a mladým Bismarckovým Německem k omezování vlivu katolické církve a sekularizaci v rodící se ČSR není úplně nepřesné. V kontextu dekompozice Rakousko-Uherska byla církev vnímána jako jeden z pilířů starého režimu: „*...dva zobáky rakouského orla. Jeden se jmenuje Vídeň, a ten jsme šťastně urazili. Druhý se jmenuje Řím, a ten dosud nás rve a celou naši republiku by rozsápal.*“
Kulturní boj, Ochrana, roč. 11, č. 10, 27. února 1919, s. 1.

[641] Zatímco lidovecká Ochrana apelovala na ženy, ať volí podle svého přesvědčení a ne na základě preferencí manžela, národně demokratický Moravský jih kontroval ve zvláštní rubrice *Ženská hlídka*, ať jsou opravdu nezávislé a neposlouchají tmářské kněží.
Ochrana, roč. 11, č. 7, 6. února 1919, s. 3.

[642] *Předvolební*, Ochrana, roč. 11, č. 13, 24. března 1919, s. 1; *Našim ženám!* Ochrana, roč. 11, č. 22, 22. května 1919, s. 1.

[643] Ochrana, roč. 11, č. 17, 17. dubna 1919, s. 3.
Německé ženy slýchávaly prakticky stejná předvolební hesla točící se okolo zásobování, rodiny a dětí.
Unsere Landfrauen und die Wahlen, Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 10, 5. února 1919, s. 2.

[644] Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 22, 19. března 1919, s. 5.

svobody), a ta jim dle jejich názoru upírána.[645] Měšťanské/občanské subjekty i z tohoto důvodu přerostla sociální demokracie, jež s ideály emancipace a vyrovnání dlouhodobě pracovala. Její legitimitu navíc posiloval vývoj uvnitř DÖ, kde socialisté zvítězili v únorových volbách a ovládli Ústavodárné národní shromáždění (Karl Seitz) i Státní radu (Karl Renner).[646] Vzhledem k okolnostem rozpadu monarchie však byla strana nucena zahodit svůj dřívější internacionalismus a naplno se podřídit národní myšlence. Nacionalizace socialistického hnutí se odrazila například ve sporu o Dělnický dům, který si chtěly obě národnostní větve přisvojit.[647] Vzájemnou rivalitu vystihuje výrok Josefa Mareše na adresu svého německého protějšku: „*Nestrpíme, aby když jeden Oskar (Teufel) byl odstraněn, aby druhý Oskar (Scheuer) přejímal jeho úlohu*.“[648] Nejpozději na jaře 1919 se tak čs. německá sociální demokracie stala zastřešující autoritou většiny jihomoravských Němců.

Když se v dubnu 1919 začaly připravovat voličské seznamy, ukázalo se, že většina obcí na Znojemsku zůstane i nadále v gesci správních komisí. Ryze pragmatické rozhodnutí pramenilo z obav, že by Němci díky demokratizovaným volebním mechanismům získali zpět vládu nad nemalou částí okresu, možná snad i nad městem.[649] Čechoslovákům se tímto preventivním opatřením podařilo zachovat mocenskou převahu, která byla do rozhodnutí mírové konference klíčová – i za cenu dalšího klínu do česko-německých vztahů. Ve Znojmě tedy zůstalo jen u úpravy složení správní komise, jež reflektovala vítězství čs. sociální demokracie; došlo i k opětovné stabilizaci ONV.[650] Na českém venkově, kde hlasování proběhlo, vedlo k výměně většiny starostů.[651] První čs. volby doprovázely i nezanedbatelné procesní komplikace, jako např. v Dobšicích, kde nemalá část českých voličů vůbec neobdržela hlasovací lístky.[652]

---

[645] M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 252–253.
[646] Milan HLAVAČKA – Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2010, s. 478–480.
[647] Ochrana, roč. 11, č. 7, 6. února 1919, s. 3.
[648] *První veřejné zasedání správní komise ve Znojmě*, Ochrana, roč. 11, č. 4, 16. ledna 1919, s. 1.
[649] M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 257.
[650] Účast představitelů ONV v předvolebním boji dezintegrovala řízení instituce do té míry, že jej de facto vykonával tajemník Tomášek (ČSS). Jako náplast za vyklizení dvou křesel ve správní komisi byl na přelomu července a srpna 1919 stabilním vedením ONV pověřen národní demokrat Josef Koliáš, blízký spolupracovník Viléma Veleby. Funkce místopředsedů ONV byla rezervována předsedům místních organizací politických stran, kteří se v zastupování předsedy střídali.
Ochrana, roč. 11, č. 33, 7. srpna 1919, s. 4.
[651] Ochrana, roč. 11, č. 29, 20. července 1919, s. 3.
[652] Ochrana, roč. 11, č. 28, 3. července 1919, s. 4.

V německém táboře se distanc z demokratického procesu projevil překvapivě nikoliv semknutím, ale postupnou erozí dosavadní pospolitosti. Během prvomájových oslav se proti sociálním demokratům vymezili nejen etablující se nacionální socialisté (něm. Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei),[653] ale i sílící bolševické křídlo.[654] V polovině června 1919 pak liberální střední vrstvy zformovaly Německou demokratickou stranu (něm. Deutsch-demokratische Partei), která ideově i personálně navazovala na předválečné pokrokáře.[655]

S rozplývající se nadějí na odtržení pohraničních oblastí českých zemí museli na nové okolnosti reagovat i němečtí nacionalisté. Advokát Franz Fritz proto zorganizoval privátní politickou schůzi, na které měl být formulován nový program. Jednalo se v zásadě o recyklování projektu Německé jižní Moravy požadující širokou míru autonomie, stažení čs. vojska, zrušení cenzury, amnestii (včetně Teufela) a dodatečné komunální volby. Jednotlivé body mohou na první pohled znít jako stokrát ohraná deska, přesto se jednalo o průlomový akt – na rozdíl od předchozích iniciativ totiž přítomní, byť s pachutí hořkosti, uznali suverenitu ČSR![656] Fritz stanul v čele Německé nacionální strany (něm. Deutsch-nationale Partei), která v prosazování národních myšlenek úzce kooperovala s křesťanskými sociály (něm. Deutsche Christlichsoziale Volkspartei) a agrárníky (něm. Bund der Landwirte und des ländischen Gewerbes).[657]

Akceptace čs. vlády nad jižní Moravou ani zdaleka nepramenila z upozadění nacionality a ztotožnění se s čs. státem, jednalo se spíše o přizpůsobení nově daným okolnostem.[658] Koncept národního státu totiž ze své podstaty necílí na občany

---

[653] Znojemská DNSAP svým regionálním záběrem připomínala struktury DSM, neboť sdružovala i organizace z Jihlavska a Mikulovska. Protagonistou hnutí se stal Felix Bornemann, jeden ze synů znojemské ikony přelomu století Karla Bornemanna, bývalý frontový voják a jeden z nejvýraznějších odpůrců ČSR po celé meziválečné období.
MZA Brno, f. B40 Zemský úřad Brno, kart. 6, č. j. 11 223/19.
Ke kontroverzní osobě Felixe Bornemanna více Martin MARKEL, *Felix Bornemann v historické paměti aneb konec sudetoněmecké národní historiografie?*. In: Sborník Státního okresního archivu ve Znojmě 25, Znojmo 2011, s. 7–17.

[654] Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 35, 3. května 1919, s. 4.

[655] Ne náhodou se stal ústřední osobností hnutí bývalý starosta Heinrich Homma. Později se sloučila s Německou demokratickou svobodomyslnou stranou (něm. Deutsche Demokratische Freiheitspartei).
Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 48, 21. června 1919, s. 4.

[656] Lví podíl na příklonu části Jihomoravanů k aktivismu měl křesťanský sociál Dr. Erwin Zajíček, pozdější poslanec Národního shromáždění (1925–1938) a ministr bez portfeje Hodžovy vlády (1936–1938).
MZA Brno, f. B40 Zemský úřad Brno, kart. 6, č. j. 10 696/19.

[657] M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 258–259.

[658] Na přelomu května a června 1919 bylo patrné, že mírová konference německorakouským požadavkům nevyhoví a jižní Morava zůstane do budoucna součástí ČSR.

s odlišnou etnicitou, i přestože se ČSR zavazovala hájit práva národnostních menšin. Když micmaničtí občané ozdobili májky německými trikolorami, museli je na základě úředního rozhodnutí nahradit československými.[659] Nový stát měl patřit hlavně Čechům (v tisku se pro označení ČSR běžně objevoval termín „*naše česká republika*“), a proto se většina jihomoravských Němců i nadále upínala k DÖ – jejich národní stát ležel o pár kilometrů jižněji.[660]

Naopak pro Čechy byly nové poměry slovy Josefa Rudoleckého: „*…počátkem nové éry, nového národního letopočtu*.“[661] Na venkově se v průběhu léta 1919 konaly četné manifestační oslavy, na nichž se vedle obvyklého řečnění a kolektivního zpěvu státní hymny sázely tzv. lípy svobody.[662] Vše gradovalo v den prvního výročí čs. samostatnosti táborem lidu na náměstí Svobody [dnes Horní náměstí]; stranou se drželi jen sociální demokraté.[663] V Kravsku byl při této příležitosti pro změnu uspořádán lampionový průvod, v Černíně se sázela lípa a provolávala sláva Masarykovi, Wilsonovi a legionářům, ve Vysočanech by vysvěcen pomník padlým.[664] Vlastenecká atmosféra se do Znojma ještě jednou vrátila 16. prosince 1919.[665] Národovecký leitmotiv se ze společenských akcí nevytratil ani v roce 1920, kdy byla například v Šumvaldě [dnes Šumná] zorganizována tancovačka s cílem přesvědčit místní obyvatelstvo, že čs. poddůstojníci nejsou stejní jako za Rakouska-Uherska.[666] Ideální platformu pro demonstraci konformity a loajality představovalo březnové životní jubileum prezidenta Masaryka. Veřejný prostor byl vyzdoben slavnostními prapory, městem defilovalo vojsko, v Olbramkostele a v Hlubokých Mašůvkách se opět se sázely památné stromy, v Mramoticích byl sehrán živý obraz *Hold presidentu Masarykovi*, večer pak vyplnila divadelní představení, přednášky a besedy.[667] Hluboko zakořeněná úcta k autoritám a společenský paternalismus získal nový obsah ve staré formě.[668]

Das Todesurteil über Deutsch-Österreich, Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 44, 4. června 1919, s. 1; *Die Grenzen auf!* Südmährerland, roč. 1, č. 17, 4. června 1919, s. 1–2.

[659] Znaimer Wochenblatt, roč. 70, č. 35, 3. května 1919, s. 4.

[660] M. MARKEL, *Svoboda a demokracie*…, s. 260–262.

[661] Josef RUDOLECKÝ, *28. října 1919*, Ochrana, roč. 11, č. 44, 23. října 1919, s. 1.

[662] Ochrana, roč. 11, č. 23, 29. května 1919, s. 4.

[663] Ochrana, roč. 11, č. 45, 30. října 1919, s. 2.

[664] Ochrana, roč. 11, č. 46, 6. listopadu 1919, s. 3–4.

[665] Znojemsko, roč. 1, č. 22, 20. prosince 1919, s. 2.

[666] Ochrana, roč. 12, č. 25, 17. června 1920, s. 4.

[667] Ochrana, roč. 12, č. 11, 11. března 1920, s. 3.

[668] Srov. Dagmar HÁJKOVÁ – Pavel HORÁK – Vojtěch KESSLER – Miroslav MICHELA (edd.), *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018.

Značná míra setrvačnosti se projevovala i v oblasti dobrovolné solidarity, válečný kolotoč peněžních, materiálních či potravinových sbírek pouze částečně změnil beneficienty. Nová státní myšlenka například nasměrovala výtěžek citonické taneční zábavy pěšího pluku č. 81 pouze ke vdovám a sirotkům po legionářích.[669] Sbírky pro chudé a nezaopatřené rodiny mnohem častěji putovaly do menšinových obcí, kde měly zlepšením sociálního postavení bojovat proti ekonomické germanizaci.[670] Samostatnou kapitolu tvořila sbírka na státní poklad[671] a čs. státní půjčky, které víceméně kopírovaly rakousko-uherský koncept.[672] V průběhu roku 1920 se dokonce objevil návrh na vyplácení části starých válečných půjček pod podmínkou zapsání alespoň dvojnásobné sumy ve prospěch ČSR.[673] Výrazná selektivita příjemců vybraných prostředků a úzké propojení s nacionální i státní rovinou komplikovalo navázání pocitu sounáležitosti u německého obyvatelstva, které se i v tomto ohledu distancovalo od oficiálního proudu a vytvářelo vlastní polouzavřené struktury a mechanismy. Rozdělení společnosti v novém státě nebylo vnímáno negativně, v českém prostředí totiž válečnou potřebu jednoty vytěsnila euforie z vítězného zadostiučinění: „*Rakušany vůči světu zastupoval Němec a Čech se ztrácel, nyní republiku naši představuje Čech a Němec stojí v pozadí. To jsou úspěchy, jež právem celému osvobozenému národu našemu zavdaly příčinu k nekonečnému jásotu.*“[674]

Specifickou, byť sekundární, kolektivní identitou zůstávalo na Znojemsku i po roce 1918 teritoriální (nikoliv etnické) moravanství. Ve změti loajalit a nacionalismů Velké války a následných převratů působilo skrytě, přesto dokázalo výrazně hýbat náladami obyvatelstva. V otázce administrativního uspořádání ČSR byly jakékoliv centralizační tendence rezolutně odmítány: „*Na zemské dějinné hranice nebráno vůbec zřetele…tak to chtějí páni v Praze, kteří dle dřívějšího*

---

[669] Ochrana, roč. 11, č. 5, 31. ledna 1919, s. 3.
[670] *Čechové*! Ochrana, roč. 11, č. 44, 23. října 1919, s. 1; Ochrana, roč. 11, č. 42, 9. října 1919, s. 6; Josef KOLIÁŠ, *Českému lidu na Znojemsku!* Ochrana, roč. 11, č. 52, 18. prosince 1919, s. 1.
[671] Výnos sbírky drahých kovů ve městě Znojmě představoval 36kg stříbra, necelého 0,5kg zlata a mince v hodnotě 910K. Pro srovnání v nedalekých ryze českých Citonicích se mezi zhruba 450 obyvateli vybralo 16kg stříbra!
Ochrana, roč. 11, č. 18, 24. dubna 1919, s. 3.
[672] *Nová státní půjčka republiky Československé*, Ochrana, roč. 11, č. 40, 25. září 1919, s. 3; *Státní prémiová půjčka republiky československé 4,5%*, Ochrana, roč. 11, č. 10, 4. března 1919, s. 8.
[673] *Boj o válečné půjčky*, Ochrana, roč. 11, č. 25, 17. června 1919, s. 3.
[674] *Rozhodnuto!* Ochrana, roč. 11, č. 21, 15. května 1919, s. 1.

vídeňského nezpůsobu chtějí podle jedné šablony řídit celou říši.“[675] Vládou prosazované župní zřízení tak dokázalo z některých moravských Čechů udělat zpět české Moravany. [676] Jihomoravští Němci navíc uměli aspekt zemského patriotismu obrátit ve svůj prospěch a prosazovat moravské Němce na úkor Čechů z Čech.[677]

Silný vztah k zemi pramenil do značné míry z agrárního charakteru regionu. Cit k půdě a krajině byl prvním mostem mezi znesvářenými národy. Ani nacionální jásání/nářek totiž nepřehlušilo socioekonomická témata. Zima 1919–1920 znovu otevřela problematiku zásobování a rekvisic. Když se nepodařilo nashromáždit předepsaný kontingent, následovalo „*s bodáky do dědin*“ – a to bez ohledu na osivo, samozásobení rolníka a jeho rodiny (natož zemědělských dělníků) nebo krmivo pro dobytek.[678] Stížnosti českých i německých obcí zaplavily okresní hejtmanství, moravské místodržitelství i pražská ministerstva, a stavovské zájmy začaly stírat národnostní a stranické rozpory.[679] V čele únorových demonstrací stanuli bok po boku Antonín Kuchyňka za opoziční ČSL, Jan Princ za vládní RSZML, Josef Rudolecký za Zádruhu a Franz Brosh za jihomoravské Němce. Přelomovým okamžikem byl pochod německých protestujících z Německého domu k Besedě, kde se k nim připojili Češi, a odkud dav společně zamířil artikulovat své požadavky na hejtmanství. Poté: „*…my Čechové vyprovodili Němce k jejich místnostem, provolali si vzájemně „Na zdar“ a „Heil“.*“[680]

Bohužel jedna vlaštovka jaro nedělá a integrační procesy opět roztříštily volby. V dubnu 1920 šlo o všechno, volilo se jak do obcí, tak do obou komor

---

[675] *Navržený volební řád do Národ. shromáždění*, Ochrana, roč. 11, č. 32, 31. července 1919, s. 1; *Morava byla!* Ochrana, roč. 12, č. 5, 29. ledna 1920, s. 1.

[676] I v případě zachování hranic historických zemí vyvolávala otázka územněsprávní reformy emoce: „*Znojmo je zachváceno rozechvěním, že sídlo župy nezůstalo ve Znojmě. Jihomoravští psohlavci jsou zklamáni ve svých nadějích. Vidí, že jejich obrovská práce na bolavém místě republiky nebyla posílena, ale zneuznána. Bolestně byla zklamána energie našeho lidu, který po staletí byl vydán příboji cizího živlu. Tímto postupem byla podlomena nálada před volbami a vítězství české věci bylo tím ohroženo.*“
Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu III.*, Praha 1991, s. 1020.
Srov. *Župní zřízení*, Ochrana, roč. 11, č. 13, 20. března 1919, s. 1; *Rozhodnuto!* Ochrana, roč. 11, č. 21, 15. května 1919, s. 1; Ochrana, roč. 12, č. 9, 25. února 1920, s. 3; Josef RUDOLECKÝ, *O župu znojemskou*, Ochrana, roč. 12, č. 10, 4. března 1920, s. 1.

[677] Při obsazování pozice městského lesmistra měl český kandidát ing. Jakub Jiral z Mičovic na Prachaticku ustoupit ve prospěch Moravana (a Němce) Kukuly: „*Kolik takových lidí bohužel i mezi Čechy je, kteří svedeni německou vychytralostí chtějí Moravany oddělovati od Čechů. Tímto vychytralým figlem chtěli by několik nemyslících lidí chytit na vějičku.*“
Ochrana, roč. 11, č. 13, 20. března 1919, s. 4.

[678] *Ozvi se, venkove!* Ochrana, roč. 12, č. 7, 12. února 1920, s. 1.

[679] *Znojemsko proti rekvisicím*, Ochrana, roč. 12, č. 7, 12. února 1920, s. 1–2; *Resoluce*, Ochrana, roč. 12, č. 8, 19. února 1920, s. 1.

[680] *Prvé úspěchy*, Ochrana, roč. 12, č. 8, 19. února 1920, s. 2.

Národního shromáždění. Výsledek hlasování měl odhalit nejen konkrétní politické preference, ale především národnostní charakter Znojma i celého přilehlého okolí. S výjimkou německých svobodných se proto nesocialistické strany spojily do dvou, resp. tří, koaličních bloků: Spojených stran národních, Německé lidové/národní strany (něm. Deutsche Volkspartei) a Strany národně uvědomělých Židů (něm. Partei der volksbewussten Juden), kterou Čechoslováci považovali za německou.[681]

Čeští i němečtí národovci samozřejmě velice dobře chápali, že mají každý svůj elektorát, v důsledku čehož proti sobě přímo nesoupeřili – skutečný předvolební boj měl být sveden o stranicky nevyprofilované voliče. Česká kampaň sázela na negativní vymezení vůči favorizovaným sociálním demokratům, které osočovala z nedostatku vlastenectví. Vedle osobních útoků na Josefa Mareše[682] se jejich rétorika zakládala na odmítání sekularizace, kritice průběhu pozemkové reformy, zodpovědnosti za drahotu, varování před bolševismem a opozici proti Tusarově rudozelené vládě: „*Agrární p. Sonntag potřebuje peníze a socialista Klofáč vojáky: 150.000 rekrutů! To už je něco! Staré Rakousko nebylo více nenasytné!*“[683] Celostátní témata rezonovala i v Německém domě, kde se řečnilo například o situaci v severních Čechách; spolupráce s nacionálními socialisty výrazně usnadňovala uchopení dělnické problematiky.[684]

Kromě tradičních politických zbraní byly využívány i nestandardní prostředky balancující na hraně dobrých mravů i zákona. Po zveřejnění voličských

---

[681] Spojené strany národní představovaly: Československá národní demokracie (ČSND), Československá strana lidová (ČSL) a Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská (ČŽOSS); v čele stanul Vilém Veleba.
Německá lidová/národní strana sdružovala: Německou nacionální stranu (DNP) a Německou národně socialistickou stranu dělnickou (DNSAP); pod vedením Franze Fritze.
Dělnické zájmy hájily odděleně: Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD), Československá strana socialistická (ČSS) a Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR (DSAP).
Volebního klání se také zúčastnily: Strana válečných poškozenců, Skupina konzervativní a Československá mladá generace – žádná však nevybojovala ani jeden hlas.
SOkA Znojmo, f. Archiv města Znojma, odd. Spisovna města Znojma, kart. 23, II. 1/5.
Bohumil PIPEK, *Do voleb!* Ochrana, roč. 12, č. 12, 27. března 1920, s. 1.

[682] Nejčastější výtkou směrem k Marešovi byla kooperace s německými sociálními demokraty na půdě znojemské správní komise, bez ohledu na sociální, resp. socialistickou, motivaci. Marešovo nadbíhání Němcům měly dokazovat protokoly českého sirotčího spolku, které podepisoval německy „*Maresch.*“ Když tuto argumentaci převzala i Československá strana socialistická, dovolával se Mareš jejího předsedy: „*Již na gymnasiu německém jsem si od něj kupoval rohlíky v české řeči!*“ Znojemský občan, *Znojmo musí prý zůstat socialisticky rudé*, Ochrana, roč. 12, č. 3, 15. ledna 1920, s. 1.

[683] *S kým půjdeme?* Ochrana, roč. 12, č. 2, 9. ledna 1920, s. 1; *Znojmo*, Ochrana, roč. 12, č. 5, 29. ledna 1920, s. 2.

[684] MZA Brno, f. B40 Zemský úřad Brno, kart. 13, č. j. 530/20; kart. 15 3096/20; kart. 16, č. j. 5582/20.

seznamů zpochybnili znojemští Němci na Fritzův popud domovskou příslušnost stovek českých občanů, jež museli následně dokazovat, že ve městě skutečně bydlí a tudíž mají právo se hlasování účastnit.[685] Patrně největší kontroverzi způsobili čs. sociální demokraté, kteří navzdory úřednímu zákazu agitovali na půdě louckých i Žižkových kasáren. Příslibem reformy armády a následné demobilizace se jim podařilo získat drtivou většinu místní posádky; protože vojáci pocházeli nejčastěji z katolického Slovenska, pojistili své snažení heslem: „*Pro Krista Pána Ježíše, starostou volte Mareše!*“[686]

Po dvoudenním čekání byly oficiálně zveřejněny výsledky voleb, které potvrzovaly dosavadní vývoj: Čechoslováci ve Znojmě vybojovali 26 z celkových 42 mandátů, tedy dvoutřetinovou většinu. Vítězství podtrhoval fakt, že z čs. tábora byl i nejsilnější politický subjekt, čs. sociální demokracie s 31%. Němci přesto regulérnost hlasování okamžitě napadli a sáhli po opravných prostředcích.[687] Všechny stížnosti však byly zamítnuty a volby byly v květnu prohlášeny za legitimní a legální. Za tohoto předpokladu je lze považovat i za reprezentativní co se týče národních a stranických preferencí: účast přesahovala 90%, přičemž 99,8% hlasů bylo platných.[688]

Týden po dodatečných komunálních volbách čekaly celou ČSR první volby do Národního shromáždění. Zatímco čs. strany opustily sňatek z rozumu a vydaly se do soupeření o voliče každá zvlášť, Němci pokračovali ve společném postupu. Vzhledem k odlišné povaze zastupitelského sboru, volebních mechanismů i elektorátu se praporečníkem jihomoravských Němců stali křesťanští sociálové. Hlavní oporou se měly stát širší venkovské vrstvy, město i nadále reprezentoval nacionál Fritz kandidující ze sedmého místa.[689] Díky této strategii se německým

---

[685] Ochrana, roč. 12, č. 8, 19. února 1920, s. 4.

[686] Nesplnění předvolebního slibu, který byl pochopitelně naprosto mimo komunální kompetence, vyústilo dokonce ve vzpouru a fyzické inzultace důstojnictva.
MZA Brno, f. B40 Zemský úřad Brno, kart. 16, číslo jednací 5425/20.
Tehdejší legislativní úprava však umožňovala příslušníkům čs. armády účast ve volbách i mimo domovskou obec: „*Vojíni buďtež zapsáni do voličských seznamů obce, ve které jsou službou přikázáni v den vyložení seznamů voličských.*“
§ 2. zákona č. 663/1919 Sb. z. a n. „o stálých seznamech voličských.“

[687] V listopadu 1920 probíral volby se znojemskou delegací (Josef Mareš, Franz Fritz, Josef Koliáš) sám prezident Masaryk, který se chtěl seznámit se situací v pohraničí. Když si vyposlechnul Fritzovy výtky, pokáral Mareše s Koliášem, že spravedlivého vítězství nelze dosáhnout nečistou hrou. Do výsledku voleb však zpětně nezasáhl a Mareš zůstal ve funkci starosty až do roku 1935.

[688] SOkA Znojmo, f. Archiv města Znojma, odd. Spisovna města Znojma, kart. 23, II. 1/5.
Srov. Příloha č. 24: Výsledky komunálních voleb z 11. dubna 1920 ve Znojmě a okolí.

[689] SOkA Znojmo, f. Archiv města Znojma, odd. Spisovna města Znojma, kart. 23, II. 1/3.

lidovcům podařilo získat v průměru čtyři pětiny (!) německých voličů ve městě, v soudním i v politickém okrese.[690] Ve Znojmě je od absolutního vítězství dělilo pouhých šest hlasů, v rámci soudního okresu získali více než všechny československé strany dohromady a okres politický ovládli nadpoloviční většinou.[691]

Posledním kolektivním orgánem, o který se v dubnu 1920 svedl boj, byl senát. Oba tábory se přitom držely identického modelu jako při volbách do poslanecké sněmovny. Výsledek přesto přinesl něco nového – německé vítězství ve Znojmě. Němečtí křesťanští sociálové urvali bezmála dvojnásobek hlasů oproti druhé čs. sociální demokracii; v celkovém součtu Čechoslovákům na Němce scházelo půl druhého sta hlasů.[692] V porovnání s komunálními volbami totiž k urnám přišla pouhá polovina Čechoslováků (3.912 oproti předešlým 7.875), zatímco Němců pět šestin (4.054 versus 4.716).[693] Příčina disproporce netkví v poklesu zájmu o politiku a propadu volební účasti (ta dosahovala 85%),[694] ale ve zvýšení minimální věkové hranice na 26 let. Volební místnosti se tím uzavřely pro 3.599 občanů starších 21 let. Na základě statistického odhadu tak Čechoslováci ztratili 2.916 potenciálních voličů, zatímco Němci jen 683. Za zásadní věkovou nerovnováhou mezi národnostmi stál příliv stovek představitelů nového establishmentu, kteří byli z logiky věci mladší.[695] Obdobný trend se projevil i na venkově, kde Němci získali vyšší preference jak v rámci soudního, tak politického okresu.[696]

Realizace dubnových voleb znamenala i přes všechny komplikace vkročení do řádného ústavního režimu. Završení revolučního procesu potvrdil i ONV, když se 28. dubna 1920 usnesl na vlastní likvidaci.[697] Ve středu 23. června 1920 proběhlo ustavující zasedání nově zvoleného zastupitelstva, na němž všichni bez výhrad složili

---

[690] Zbývající pětina Němců dávala přednost sociální demokracii. Její zastřešující úloha z počátku roku 1919 se rozplynula se ztrátou nadějí na spojení s Rakouskem a rostoucí bolševizací pod Scheuerovým vedením. Strana ale především stále více akcentovala sociální rovinu na úkor národní myšlenky, např. aktivní spoluprací s čs. kolegy, čímž přestávala oslovovat voliče, kteří se chtěli vymezit proti ČSR.

[691] SOkA Znojmo, f. Archiv města Znojma, odd. Spisovna města Znojma, kart. 23, II. 1/3.
Srov. Příloha č. 25: Výsledky parlamentních voleb z 18. dubna 1920 ve Znojmě a okolí.

[692] První propad byl patrný už při volbách do poslanecké sněmovny, kterých se oproti obecním neúčastnilo patnáct set Čechoslováků a pouhých 74 Němců. Vzhledem k incidentu lze předpokládat, že většinu chybějících Čechoslováků tvořili vojáci.

[693] Čísla v závorce porovnávají součet platných hlasů všech československých, resp. německých, stran v komunálních a senátních volbách.

[694] Z 9.693 oprávněných voličů se hlasování zúčastnilo 8.235; 8.207 hlasů bylo platných.
Ochrana, roč. 12, č. 18, 28. dubna 1920, s. 3.

[695] *Výsledky voleb do senátu*, Ochrana, roč. 12, č. 18, 28. dubna 1920, s. 2.

[696] Ochrana, roč. 12, č. 18, 28. dubna 1920, s. 4.
Srov. Příloha č. 26: Výsledky senátních voleb z 18. dubna 1920 ve Znojmě a okolí.

[697] Ochrana, roč. 12, č. 19, 6. května 1920, s. 3.

slib věrnosti ČSR do rukou místodržitelského rady Bacha.[698] Hlavním bodem schůze byl výběr starosty, jeho náměstků a členů městské rady. Na základě předchozích dohod a následného hlasování byl prvním československým a českým starostou města Znojma zvolen lídr vítězných sociálních demokratů, Josef Mareš; jeho náměstky pak reprezentanti nacionálních proudů, německý nacionál Franz Fritz a národní demokrat Josef Koliáš.[699] Jedenáctičlenná městská rada byla rozdělena v poměru osmi Čechů ku pěti Němcům.[700] Po udělení ministerského souhlasu se 30. srpna 1920 měla nová radnice zhostit výkonu svého úřadu. Pověření jí k tomu udělil opět rada Bach, který bezprostředně předtím přijal rezignaci vládního komisaře Michalici.[701] Na nové vedení čekala řada nelehkých úkolů: najít modus vivendi mezi odcizenými národy, realizovat připravované sčítání lidu, stabilizovat rozvrácenou ekonomiku, zajistit optimální zásobování, čelit ohlasům oslavanské stávky a reagovat na rozpad sociální demokracie… Všechny však už patří pod nadpis *Znojemsko v éře první republiky*.

---

[698] Franz Bach v roce 1920 povýšil; úlohu okresního hejtmana po něm převzal Dr. Otto Jurenka.

[699] SOkA Znojmo, f. Archiv města Znojma, odd. Spisovna města Znojma, kart. 23, II. 1/5.
srov. Ochrana, roč. 12, č. 27, 1. července 1920, s. 2.

[700] Seznam členů znojemské městské rady: Strojník Jan Müller (ČSDSD), bednář František Štěpán (ČSDSD), železniční zřízenec Rudolf Hrůza (ČSDSD), inspektor pojišťovny Vrba Adolf (SSN), inženýr Karel Marušák (ČSS), odborný učitel Bohumil Pipek (ČSS), ředitel hospodářské školy František Voltr (ČSS), soukromník Johann Muck (DNP), odborný učitel Rudolf Sobotka (DNSAP), úředník Karl Wessely (DCV) a profesor Rudolf Spitzer (DSAP).
Ochrana, roč. 12, č. 37, 9. září 1920, s. 4.

[701] SOkA Znojmo, f. Archiv města Znojma, odd. Spisovna města Znojma, kart. 23, II. 1/5.
srov. Ochrana, roč. 12, č. 37, 9. září 1920, s. 4.

Závěr

Sarajevské výstřely ostře a náhle ukončily idealizovanou belle époque a postavily Evropu před dilema, v němž se důrazněji prosazovaly názory „jestřábů“. Jižní Morava proto oblékla vojenský stejnokroj a vypravila se hájit zájmy mocnářství na poli cti a slávy. Mobilizace semkla rozhašteřenou společnost pod praporem vlastenectví. Vnější nepřítel dokázal na okamžik upozadit vnitřní národnostní spory, avšak alianční charakter války vychýlil dosavadní patovou situaci k postupné převaze německého nacionalismu. I přesto byla podpora válečného úsilí vnímána primárně jako projev patriotismu a loajality vůči státu. Díky tomu se do konfliktu zapojily nejširší vrstvy obyvatelstva od městského patriciátu přes podnikatelské subjekty a občanské spolky až po venkovské komunity nebo ženské hnutí – někteří spontánně, někteří na základě vnějšího tlaku nebo kalkulu. Vedle politického života a společenského klimatu byla nemalou měrou zasažena i ekonomika. Moderní válka se tedy neodehrávala pouze na bitevních polích stovky kilometrů daleko, ale vstupovala do každodenního života v regionu.

Z kárné výpravy se stal globální střet a první Vánoce v zákopech s sebou logicky přinesly určité bilancování. Nemalé lidské a materiální oběti znemožňovaly z války vyjít jinak než s vavřínovými věnci vítězů a na civilní obyvatelstvo byly s postupujícím časem kladeny stále vyšší nároky. Rok 1915 zavedl fenomén života na příděl a svoboda jednotlivce nadobro ustoupila pokynům úřednického a vojenského aparátu. Stát vedle integrační funkce plnil mnohem častěji úlohu regulativní a kromě všemožných manifestací a dobročinných sbírek řešil bující černý trh a první projevy kritiky a odporu. V národnostní rovině sílily hlasy německých nacionálů, kteří prosazovali bližší sepjetí Rakouska-Uherska s Kaiserreichem i mimo frontu. Navrhované strukturální změny ohrožovaly české pozice do té míry, že odsunuly dřívější stranické rozpory na vedlejší kolej.

Obruče válečného absolutismu popraskaly až se smrtí Františka Josefa I. na sklonku roku 1916. Dva a půl roku ozbrojeného konfliktu se mezitím nesmazatelně otisklo do stavu ekonomiky a spolu s artikulovanou nespokojeností rolnictva se začínaly šířeji etablovat také ideály socialismu. Liberalizační trendy rovněž umožnily vyprofilování národních proudů, které záhy zastínily loajalitu vůči státu a zaujaly post primární kolektivní identity. Jihomoravané se v průběhu

roku 1917 nejčastěji přiklonili k rakouským Němcům nebo Čechům; vymezovali se ale i vůči říšským Němcům, Slovákům, Maďarům a Polákům.

Nacionální optika sice stírala rozdíly pravo-levého spektra, avšak zároveň atomizovala společnost do neustále uzavřenějších entit, které na sebe svalovaly vinu za válečné neúspěchy a zhoršující se socio-ekonomické podmínky. Vzájemné animosity prosakovaly z Říšské rady a nejvyšších pater politiky až na běžná místa, jakými jsou divadla, školy nebo dokonce městský hřbitov. Jako ideální východisko bylo obvykle navrhováno založení vlastního národního státu, přičemž na jižní Moravě se prolínaly zájmy pangermanistů a rakousko-uherských německých nacionálů, kteří snili o nových hranicích narýsovaných na základě aktuální etnické skladby, a českých národovců, resp. čechoslovakistů hájících historickou podobu zemí Koruny české.

Dominový efekt kolapsu habsburské monarchie spustil v polovině října 1918 císařův manifest o federalizaci Předlitavska. Rakouští Němci se na jeho základě usnesli na vzniku Německého Rakouska, do něhož měla být zahrnuta i část jižní Moravy. Projekt nalezl v regionu ohlas a kromě města Znojma se k němu připojily desítky obcí s německou většinou. V reakci na složení rakousko-uherských zbraní odstartovali obdobnou iniciativu i Češi, resp. Čechoslováci, jejichž vize s německorakouskými plány zásadně teritoriálně kolidovala.

Na přelomu října a listopadu 1918 dotvořily oba rodící se národní státy své lokální mocenské orgány, Krajské hejtmanství Německé jižní Moravy a Okresní národní výbor ve Znojmě. Německorakouská a československá revoluce dokázala jistým způsobem spolupracovat pouze do završení demontáže Rakouska-Uherska, poté kooperaci vystřídala konfrontace. Němci měli „výhodu podání“ v podobě recepce většiny starých struktur a faktické nadvlády, Češi zase status spojenců Dohody, který jim měl garantovat vojensko-diplomatickou převahu.

Boj o jižní Moravu splňoval mnohé atributy moderního konfliktu: od psychologizace střetu přes oboustrannou informační válku až k operacím pod falešnou vlajkou nebo únosům civilních a vojenských rukojmí. Nejúčinnější zbraní se však stala ekonomika a kontrola zásobování, která z Německé jižní Moravy udělala pevnost v obležení. Triumfální převzetí města Znojma do československých rukou v prosinci 1918 bylo v dějinách regionu bezprecedentní novinkou. Ani jmenováním vládního komisaře, ani oslavami příjezdu TGM do vlasti však příběh transformace Jižní Moravy nekončí.

Československé silové složky zajišťovaly jihomoravsko-dolnorakouské příhraniční ještě řadu měsíců poté. Definitivní podobu nové mapy Evropy totiž měla představit až pařížská mírová konference a do jejího verdiktu bylo Znojemsko horkou půdou. Budování vlastní armády tak bylo jedním z logických konstitutivních prvků československé státní moci. Opojení z čerstvě nabyté suverenity přitom rozostřilo kýžený ideál národnostní spravedlnosti a německé obyvatelstvo nejednou čelilo menším či větším křivdám. Primárním krátkodobým cílem ČSR bylo ovládnutí veřejného prostoru, které s sebou neslo personální rošády v obecních samosprávách i ve veřejné správě, přetahování o školní mládež nebo úpravu katastru města Znojma ve prospěch českého etnika.

Představitelé Německé jižní Moravy se mezitím pokoušeli přenést jihomoravskou otázku na mezinárodní fórum. Z retzkého exilu proto oslovovali americké autority, švýcarské žurnalisty i dohodové diplomaty v Paříži – leč bezúspěšně. Přímo v regionu krajské hejtmanství podporovalo alespoň kontakt mezi Německým Rakouskem a jihomoravskými Němci a organizovalo permanentní propagandistickou kampaň.

Roky 1919 a 1920 ve Znojmě a okolí organicky navazovaly na řadu válečných témat a zhroucení Rakouska-Uherska samo o sobě nic nevyřešilo. Český i německý nacionalismus vykazoval značnou míru setrvačnosti, i když na jedné straně jej přiživovala euforie a na druhé vzdor. K desintegraci obou táborů vedly taktéž nakumulované socio-ekonomické problémy. Volební triptych z dubna 1920 dokládá křehkost a nesamozřejmost čs. nadvlády, potenciál německé národní myšlenky a neutuchající potřebu ji otevřeně deklarovat, a přetrvávající rozdíly mezi městem a venkovem.

Jižní Moravu však v inkriminovaném období neobývali pouze Češi a Němci; nejvýraznější minoritní skupinu představovali židé/Židé. Právě na nich lze dobře ilustrovat vzrůstající vliv obou nacionalismů: zatímco na počátku války byli ostrakizováni oběma národy a chápáni převážně nábožensky (tedy jako židé), na podzim 1918 už byli vnímáni prakticky výlučně národnostně (coby Židé). Češi v nich proto účelově hledali politické spojence, Němci zase zkoušeli hrát na jazykovou a ekonomickou notu. Obdobně signifikantní komunity se silným sebeuvědoměním, které se nedokázaly zařadit do česko-německé dichotomie, vytvářeli například ještě Charváti na Mikulovsku a na Břeclavsku.

Dalším důležitým aspektem, jež byl úzce spojen s kolektivními identitami, byla loajalita a vztah vůči státu. V první polovině konfliktu působilo vlastenectví jako svorník; nejprve bezpodmínečně, později v souvislosti s argumentací dokazující válečné zásluhy. Zlom nastal ve chvíli, kdy se situace na frontách začala promítat na půdu obnovené Říšské rady: rakouské Němce zdobila díky jejich říšským kolegům aureola hrdinů, Čechům naopak slovanství vypálilo Kainovo znamení. Vyzdvihování německého nasazení v kontrastu s marginalizací české kontribuce a ztrát přirozeně deformovalo limity a podobu patriotismu. Neschopnost zasadit nepříteli definitivní ránu však ze společného domu časem vyhnala i rakouské Němce, kteří čím dál víc pošilhávali směrem k Berlínu. Zjednodušující interpretace „rakousko-uherské = německé“ neobstojí tváří v tvář říjnové erozi centrálních autorit v roce 1918, se kterou rakouští Němci začali o týden dříve než Češi, resp. Čechoslováci. Na jižní Moravě pak proti starému mocnářství postupovali paralelně oba dva národy a teprve až po rozpuštění c. a k. armády zahájili vzájemnou konfrontaci.

Dynamiku nacionalit a patriotismu nelze rovněž vnímat bez akcentování sociálních elementů. Rok 1914 podnítil obrovskou vlnu dostředivé solidarity, kterou však už v roce 1915 následovala první závažná hospodářská omezení. Nedostatek v roce 1916 otřásl důvěryhodností státního aparátu a v roce 1917 výraznou měrou přispěl k oddálení Čechů a Němců, stejně jako města a venkova (za bídu přece mohou ti druzí). V roce 1918 podkopaly neutěšené socio-ekonomické poměry samotné základy Rakouska-Uherska, které s rozplynutím dlouhodobého blahobytu pozbylo i raison d'être. Osvobození národní se mělo v obou případech stát i osvobozením sociálním a jak v Německém Rakousku, respektive Rakousku, tak v Československu byl pozorovatelný celospolečenský příklon k levici, jež roku 1919 vynesl na piedestal sociální demokraty. A právě požadavek sociální spravedlnosti sblížil roku 1920 české a německé rolníky natolik, že překlenuli národnostní propast a uspořádali společnou protestní manifestaci.

Obrovský kus cesty ušlo v relativně krátkém časovém horizontu i ženské hnutí. Z počáteční role služebnic vypomohl ženám specifický a současně nepostradatelný podíl na válečném úsilí. S ubíhajícím časem narůstal objem povinností, jež musely paní a dívky v nepřítomnosti mužů zastat, a s tím i společenská zodpovědnost. Tu měla vyvážit obezřetná emancipace, rozkročená od uznání ženských demonstrací coby nátlakových prostředků až po volebním právo.

O mnohovrstevnatosti interpretace Velké války, rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku Československa svědčí i rozmanité životní osudy regionálních aktérů. Podíváme-li se do řad německy se identifikujících elit, pak:

- Heinrich Homma: Reprezentant starého patriciátu a liberalismu 19. století si sice po celou dobu války uchoval společenskou vážnost a úctu, ale jím zosobňovaný politický proud den ode dne ztrácel na popularitě. Během převratu setrval na postu starosty města Znojma spíše z legitimismu než z národního zápalu. I díky tomu si pro ČSR zachoval čistý štít a v letech 1920–1921 opět zasedl do obecního zastupitelstva.
- Oskar Teufel: Představitel nastupující střední generace (ročník 1880), pro kterou znamenal etnický a kulturní kolektivismus mnohem víc než svoboda jednotlivce. Etablováním hnutí *deutschvölkisch* narušil hegemonii německých pokrokářů a vyhrocený nacionalismus válečných let ještě podpořil růst jeho slibně se vyvíjející kariéry. Na podzim 1918 se aktivně zapojil do převzetí státní moci od Habsburků a stal se pojítkem mezi Německou jižní Moravou a Německým Rakouskem. Saintgermainská smlouva jej však v září 1919 postavila mimo hru a zbytek života musel strávit ve vyhnanství (v ČSR byl souzen pro velezradu). Není bez zajímavosti, že už na začátku 20. let patřil k zatvrzelým monarchistům.
- Hieronymus Oldofredi: Profesionální úředník, kterého na Znojemsko delegoval německorakouský Státní úřad vnitra (něm. Staatsamt des Innern). Sám nebyl politikem či ideovým vůdcem, přesto je z jeho pamětí patrná identifikace s projektem národního státu rakouských Němců a antipatie vůči Československu. I když byl do vedení Krajského hejtmanství dosazen, řídil jej efektivně a svědomitě, zájmy jihomoravských Němců hájil i v Paříži, a po neúspěchu inkorporace Německé jižní Moravy cítil zodpovědnost za své spolupracovníky, kterým obstaral uplatnění v rámci Republiky Rakousko.
- Franz Bach: Okresní hejtman Bach stavěl do popředí loajalitu vůči státu (v kombinaci s jistou dávkou pragmatismu) a díky tomu zůstal ve funkci bez ohledu na zásadní změny poměrů; v horkých převratových dnech totiž prozíravě čerpal zdravotní dovolenou. V prosinci 1918 díky tomu stanul během slavnostní čs. manifestace po boku V. Veleby a J. Mareše stejně, jako dříve stával s H. Hommou a O. Teufelem. Ve službách moravského místodržitelství pak roku 1920 přijal sliby věrnosti ČSR a předal město Znojmo nově zvolené samosprávě.

- Franz Fritz: Hvězda nacionálně orientovaného právníka začala pomalu stoupat až těsně před válkou. Rostoucí vliv národních proudů se odrazil v jeho cestě z obecního zastupitelstva města Znojma do krajského výboru Německé jižní Moravy. Tam lobboval za navázání kontaktu s čs. stranou a hledání kompromisu. Aktivistický přístup si zachoval i po připojení jižní Moravy k ČSR a jako vůdce německých nacionálů získal roku 1920 křeslo 1. místostarosty města Znojma.
- Oskar Scheuer: Poválečný lídr německých sociálních demokratů, který odstavil nacionální křídlo železničáře Andrease Höchtla. DSAP pod jeho vedením pokračovala v negativistické a protičeskoslovenské politice, avšak nikoliv pod praporem němectví (nespolupracovala s ostatními německými stranami), ale marxismu. Internacionalismus spolu s příklonem k extrémní levici jej nasměroval až na pozici prvního předsedy znojemské buňky KSČ.
- Felix Bornemann: Syn jedné z ikon znojemského měšťanstva počátku 20. století, Karla Bornemanna, od něhož zdědil obdiv k pangermanismu a cit pro dělnická témata. První světovou válku prožil v kabátě žlutých ďáblů, který oblékl dobrovolně, aby mohl bojovat za vlast a za německé zájmy. Po návratu z fronty se stal vedoucím redaktorem Znaimer Tagblattu a Südmährische Rundschau, z nichž vytvořil mediální platformu německého nacionálního negativismu. Své veřejné angažmá spojil s radikální DNSAP a za své protičeské a protistátní názory byl opakovaně vyšetřován a vězněn.

Pohled na pomyslnou druhou stranu barikády nám pak dává následující obraz:

- Vilém Veleba: Dlouholetý protagonista českého menšinového hnutí ve Znojmě byl v průběhu Velké války zatlačen do defensivy, kterou i díky své právnické profesi ustál. V říjnu 1918 byl zvolen předsedou Národního výboru a koordinoval převzetí Znojemska do rukou ČSR. V pozici vrcholného představitele čs. státní moci ale nezůstal příliš dlouho a už den po obsazení Znojma předal město do správy vládnímu komisaři Michalicovi. Coby starosta Sokola zorganizoval v srpnu 1919 pompézní slet, který deklaratorně potvrzoval nové poměry. Jako pokrokář založil tentýž rok místní organizaci ČsND, za kterou byl zvolen do městského zastupitelstva. Kromě nezpochybnitelné občanské autority však jeho poválečné postavení ani zdaleka neodpovídalo jeho zásluhám, a protože byl sám znechucen stranickými hádkami a politikařením, stáhl se do ústraní.

- Josef Mareš: Velebův o 15 let mladší kolega z Besedy a Sokola roku 1914 teprve končil právnickou fakultu. Krátce nato narukoval jako důstojník na balkánskou frontu, kde byl v kulometné palbě raněn a vyreklamován k soudcovské službě. Ve Znojmě působil v řadách českých sociálních demokratů a v říjnu 1918 si vydobyl post 2. jednatele ONV. Mareš dokázal být v pravý čas na pravém místě a uměl pracovat s masami. V lednu 1919 tak zasedl do znojemské správní komise, v dubnu 1920 dovedl ČSDSD k diskutabilnímu vítězství v komunálních volbách a v červnu téhož roku byl zvolen prvním českým starostou města Znojma.
- Josef Rudolecký: Únanovský farář v sobě zosobňoval kombinaci křesťanského socialismu a venkovské větve českého národního hnutí. Katolická úcta k řádu a autoritám se v něm mísila se shovívavostí a k pasivismu a neloajalitě se přiklonil až tehdy, kdy by svou další spoluprací šel proti jednotnému českému proudu. Pod pseudonymem Kantor mezitím publikoval inteligentní a jízlivou satiru, v září 1918 pak zorganizoval velkolepou národní manifestaci. Vedle politických aktivit se věnoval i socio-ekonomické podpoře českého venkova. Jako takový nesměl chybět v ONV, kde zastával funkci 2. místopředsedy a vedl hospodářský odbor. Po převratu se ale coby mimo-znojemský ocitl na okraji zájmu, katolicismu navíc nepřály ani sekularizační trendy zaváděné čs. vládou – Rudolecký tak vlastně prožil celou druhou dekádu 20. století v permanentní opozici.
- František Coufal: S trochou nadsázky lze tvrdit, že z Coufala učinila válka hrdinu proti jeho vůli. Ve svazku pěšího pluku č. 99 bojoval na východní frontě, kde padl do zajetí, avšak zachoval věrnost přísaze a nevstoupil do legií, a po pádu carského Ruska vytáhnul opět do pole, tentokrát proti Itálii. Do října 1918 se tedy profiloval jako oddaný loajalista, ale tváří v tvář národním revolucím se rozhodl pro tu českou, resp. československou (např. na rozdíl od majora E. Hanáka). Ve službách ČSR pak zajišťoval jižní Moravu proti svým bývalým spolubojovníkům a nadřízeným (např. plukovníku von Straubovi).

I když výše uvedené medailonky přibližují pouze mocensko-politické elity z městského prostředí (které na rozdíl od venkova bylo prostorem pro pluralitu), jejich nešablonovitost jasně dokládá, že nacionální rovina je pouze jedním z řady aspektů, kterými lze na sledovanou epochu nahlížet. Příběhy V. Veleby a H. Hommy či J. Mareše a F. Fritze jsou si tak typologicky mnohem bližší než například F. Bach a F. Bornemann nebo O. Teufel a O. Scheuer.

Společným rozcestníkem všech načrtnutých osobnostních profilů je bezpochyby osm týdnů mezi říjnem a prosincem 1918, které rozhodly o tváři jižní Moravy na řadu let dopředu (přinejmenším do září 1938; v důsledku dodnes). Zhroucení Rakouska-Uherska znamenalo zásadní přelom nejen v dějinách regionu nebo států, ale celého kontinentu a euroatlantické civilizace. Přesto lze v období let 1914–1918 a 1918–1920 pozorovat překvapivě velkou míru podobností a kontinuity:

- Počátky obou úseků spojuje vlastenecká euforie (fenomén *Kriegsbegeisterung* versus série oslav a manifestací v roce 1918), kterou dokonce v obou případech prudce zchladil ekonomický šok (hromadné vybírání bankovních úspor versus blokáda a krize zásobování).
- Rakousko-Uhersko i Československo svou suverenitu zpočátku prosazovalo prostřednictvím vojensko-úřednického aparátu (válečný absolutismus let 1914–1916 versus vládní komisariát 1918–1920).
- Mantinely loajality a identifikace se státem úzce souvisely s nacionalitou (český pocit vyloučení před říjnem 1918 versus iniciativa jihomoravských Němců za připojení k Německému Rakousku po říjnu 1918).
- Represe ze strany „cizího“ státu vedly k semknutí uvnitř vlastního národa (sbližování českých politických proudů v průběhu války versus německá reakce na smrt Iwana Schmidta).
- Obě státní myšlenky dokázaly rychle aktivizovat masy k vojenské službě (mobilizace v srpnu 1914 versus budování čs. pěšího pluku č. 99) a profitovat z emočního vztahu majoritní populace k vlastní občanské armádě (totožné scénáře odchodů na frontu versus odjezd 99. pluku na Těšínsko).
- Stejně dobře zvládaly oba systémy pracovat s festivitou, kterou posilovaly vlastní legitimitu – a oba vsázely na motiv paternalismu (císaře pouze nahradil TGM).
- Rakousko-Uhersko i Československo rovněž využívalo velmi podobné mechanismy k získávání materiálních a peněžních zdrojů (rekvisice agrární produkce versus dodávky předepsaných kontingentů; válečné půjčky versus půjčka národní svobody) a umělo velmi obratně moderovat solidaritu (sbírky na vojáky v poli versus sbírky pro vdovy po legionářích).

Vedle vazeb ČSR na ancien régime lze nalézt také množství shodných charakteristik mezi českým (československým) a německým (německorakouským) převratem:

- Předně celý souboj o jižní Moravu byl ve své podstatě pouze střetem dvou rozdílných způsobů interpretace práva na sebeurčení, kterým se obě národní revoluce zaštiťovaly (historické země versus reálná etnická mapa).
- Současně se československý i německorakouský proud integroval do vyšších nadnárodních kategorií (čs. bikoloru obvykle doplňovala panslovanská trikolora versus německorakouské babenberské barvy zase ty všeněmecké).
- Zvýšený vnější tlak odsouval vnitřní názorové rozbroje v souladu s heslem „Nic než národ“ (nadstranické složení ONV versus semknutí jihomoravských Němců v první polovině roku 1919).
- Oba rodící se státy dokázaly do sporu o zdánlivě okrajový region vrhnout neuvěřitelné množství vojenských jednotek a materiálu (tisíce příslušníků a dobrovolníků, kulometné oddíly a polní dělostřelectvo na obou stranách).
- Lokální československé i německorakouské revoluční orgány byly i přes vysokou míru samostatnosti personálně úzce propojeny s centrálními autoritami (ministr a poslanec František Staněk versus státní rada a poslanec Oskar Teufel).
- Československo i Německé Rakousko se zaklínalo demokratizací, přestože reálná politická praxe ne vždy korespondovala s hlasy majoritní populace (dosazení vládního komisaře Michalici versus absolutní distanc zastoupení české menšiny).
- Ke kompletnímu převzetí moci chyběly oběma národům místní lidské zdroje (příchozí čs. veřejní zaměstnanci versus krajský hejtman Oldofredi).
- Nárůst levicových preferencí a volání spravedlnosti a rovnosti (převaha ČSDSD versus nezačlenění DSAP).
- Nacionální převaha dokázala ohýbat základní občanská práva druhé strany (inzultace znojemských Čechů v éře Německé jižní Moravy versus fackování civilistů a úmyslně přehlížená libovůle čs. armády v prvních týdnech roku 1919).
- Zajištění budoucnosti národní existence spatřovaly oba tábory ve školní mládeži (investice do menšinového školství versus aktivity Deutscher Schulverein), o kterou se přetahovaly za použití stejných pák (dodatečné příděly na mléko).
- Město Znojmo mělo být středobodem, výkladní skříní a šiřitelem národní identity v regionu (čechizace veřejného prostoru v roce 1919 versus zřízení nestandardní instituce krajského hejtmanství).

Říjen 1918 Češi vnímali, a mnohdy pořád vnímají, jako počátek nového „národního letopočtu“, přestože Národní výbor pouze přebral otěže moci, kterou si nárokoval v rámci historických hranic. Naopak rakouští Němci se legitimisticky odvolávali na demokratický mandát, na základě kterého demontovali téměř čtyřsetletou monarchii středoevropských Habsburků.

Náhlé rozplynutí liberalismu a prosperity posledních desetiletí odválo loajalitu vůči císaři a vlasti a rakouští Češi i Němci viděli své budoucí štěstí ve vlastních národních státech. Jejich zájmy se protínaly na jižní Moravě, kterou obě etnika považovala za své výsostné teritorium. Znojemsko se tak zničehonic stalo součástí nejen celostátních, ale rovnou „velkých“ evropských dějin, neboť lokální konflikt rozhodly mezinárodní závazky Ústředních mocností vůči Dohodě. Československá státní moc by se tedy v příhraničním regionu jen těžko prosadila bez vnější pomoci, čímž byly mimo jiné stanoveny limity budoucího vývoje. Ani imploze Rakousko-Uherska, ani saintgermainská smlouva navíc nedokázaly vyřešit všechna témata a roky 1919 a 1920 v lecčems organicky navazovaly na předchozí vývoj. Z města Znojma se měl stát český maják v německém moři – to už je však už jiný příběh.

Seznam použitých pramenů a literatury

I. Archivní fondy

Státní okresní archiv Znojmo

Fond Archiv města Znojma

Fond Městský národní výbor Znojmo

Fond Okresní národní výbor Znojmo

Fond Okresní soud Znojmo

Fond Okresní úřad Znojmo

Fond Sokol tělocvičná jednota Znojmo

Moravský zemský archiv v Brně

Fond B33 Národní výbor 1918

Fond B 40 Zemský úřad Brno

Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik

Skupina Auswärtige Angelegenheiten, fond Friedensdelegation St. Germain

Skupina Auswärtige Angelegenheiten, fond Neues Politisches Archiv

Skupina Auswärtige Angelegenheiten, fond Neues Politisches Archiv, Präsidium

Skupina Bundeskanzleramt, fond Bundespressedienst

Skupina Bundeskanzleramt, fond Präsidium

Skupina Landesverteidigung, fond Allgemeine Reihe

Skupina Landesverteidigung, fond Volkswehr

Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv

Osobní fond NL 529 Klein

Osobní fond NL 753 Klepsch-Kirchner

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR

Fond Pařížský archiv

Fond Politické zprávy

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv v Praze

Fond Pěší pluk č. 8

Fond Pěší pluk č. 14 (10)

Fond Pěší pluk č. 21

Fond Pěší pluk č. 81 (31)

Fond Pěší pluk č. 99 (24)

Fond Zemské vojenské velitelství Brno

II. Publikované prameny a právní normy

Amtsblatt der k. k. Bezirkshauptmannschaft und des k. k. Bezirkschulrates für den Landbezirk Znaim, roč. 27–31, 1914–1918.

Josef BARTOŠ – Miloš TRAPL – Jindřich SCHULZ, *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960, IX., Okresy Znojmo, Moravský Krumlov, Hustopeče, Mikulov*, Ostrava 1984

František COUFAL, Osvobození jižní Moravy. Vzpomínky a dokumenty o převratu na jižní Moravě roku 1918, Praha 1937.

Josef HARNA –Jaroslav ŠEBEK (eds.): *Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918–1920. Edice pramenů*, Praha 2002.

Hieronymus OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden. Errinerungen*, Wien 1925.

Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. II., Země moravskoslezská, Praha 1935, 212 s.

Úřední List okresního hejtmanství a okresní školní rady pro okres venkovský ve Znojmě, roč. 32–33, 1919–1920.

Zákon č. 507/1921 Sb. z. a n. *Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919* In: Sbírka zákonů a nařízení státu československého, částka 133, s. 1898–1901.

Zákon č. 213/1919 Sb. z. a n. *o sloučení sousedních obcí s Brnem*

Zákon č. 214/1919 Sb. z. a n. *o sloučení sousedních obcí s Olomoucem*

Zákon č. 256/1920 Sb. z. a n. *o sčítání lidu*

Vládní nařízení č. 592/1920 Sb. z. a n. *jímž se provádí zákon o sčítání lidu ze dne 8. dubna 1920, č. 256 Sb. z. a n.*

III. Dobová periodika

Český svět, roč. 15, 1919

Deutsche Mahnruf, roč. 12, 1918.

Deutsche Zeitung, roč. 5, 1918.

Lidové noviny, roč. 27, 1919

Národní listy, roč. 58, 1918.

Ochrana, roč. 6–12, 1914–1920.

Südmährerland 1919, roč. 1, 1919

Znaimer Tagblatt, roč. 18–22 1914–1918.

Znaimer Wochenblatt, roč. 65–70, 1914–1919.

Znojemsko, roč. 1–2, 1919–1920; roč. XVII (9), 1968; roč. 28, 1988.

Seznam literatury

Urs ALTERMATT (ed.), *Nation, Ethnizität und Staat in Mitteleuropa*, Wien 1996.

Gerhard ARTL, *Das Kriegsende von 1918 und seine Auswirkungen in Niederösterreich*. In: W. Rosner – R. Motz-Linhart (Edd.), Niederösterreich 1918–1922 (=NÖ Schriften 159 Wissenschaft). St. Pölten 2007, s. 17–36.

Jitka BALCAROVÁ, *Jeden za všechny, všichni za jednoho! Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity“*, Praha 2013.

Milena BARTLOVÁ, *Je Znojemský oltář rakouský, německý, český nebo moravský?* In: Bulletin Moravské galerie v Brně, Brno 2003, s. 140–147.

Edvard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce III.*, Praha 1927.

Klaus BERCHTOLD, *Verfassungsgeschichte der Republik Österreich. Band I: 1918–1933. Fünfzehn Jahre Verfassungskampf*, Wien 1998.

Sixtus BOLOM-KOTARI, Milan HLAVAČKA, Patrik ŠIMON, *V zákopech mysli. Život, víra a umění na prahu Velké války*, Praha 2014.

Johan Wolfgang BRÜGEL, *Češi a Němci 1918–1938*, Praha 2006.

Wilhelm BRAUNEDER, *Deutsch-Österreich 1918. Die Republik Entsteht*, Wien 2000.

Karl BROUDRÉ, *Berg ohne Gnade*, 1970, s. 110–116.

Radko BŘACH – Jaroslav LÁNÍK, *Dva roky bojů a organizační práce. Československá armáda v letech 1918–1920*, Praha 2013.

Hynek BULÍN, *Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů i vítězství*, Praha 1930

Václav BŮŽEK a kol., *Kultury na hranici - Jižní Čechy - Jižní Morava*, Waidhofen an der Thaya 1995.

Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety. Iredentistický puč německých nacionalistů v ČSR v letech 1918–19*, Liberec 1960.

Laurence COLE, *Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria*, Oxford 2014.

Pavel CIBULKA, *Německé politické strany na Moravě (1890–1918). Ideje – Programy – Osobnosti*, Praha 2012.

Christopher CLARK, *Náměsíčníci: Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2014.

Václav ČADA, *28. říjen 1918: skutečnost, sny a iluze*, Praha 1988.

Jindřich DEJMEK (ed.) a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920. Sv. 1 (listopad 1918 - červen 1919)*, Praha 2001.

Jindřich DEJMEK (ed.) a kol., *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920. Sv. 2 (červenec 1919 - červen 1920)*, Praha 2011.

Jindřich DEJMEK a kol., *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011.

August DEMBLIN, *Minister gegen Kaiser. Aufzeichnungen eines österreichisch-ungarischen Diplomaten über Außenminister Czernin und Kaiser Karl*, Wien 1997.

Jaromír DOLEŽAL, *Němci zmařený zájezd sokolské župy dolnorakouské do Znojma 23. srpna 1919*. Vídeň 1919.

Jiří DVOŘÁK, *Provincie Böhmerwaldgau*, In: J. GRISA a kol., Rok 1918 nejen na Ústecku. Kapitoly z počátků republiky, Ústí nad Labem 2018, s. 284–292.

Ahmet ERSOY – Maciej GÓRNY – Vangelis KECHRIOTIS (edd.), *Modernism: The Creation of Nation-States. Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945)*. Texts and Commentaries Vol. 3/1, Budapest 2010.

François FEJTÖ, *Rekviem za mrtvou říši. O zkáze Rakouska-Uherska*, Praha 1998.

Jiří FIDLER, *Na čele armády. Náčelníci Hlavního štábu branné moci 1919–1939*, Praha 2005.

Josef FUČÍK, *Piava 1918*, Praha 2013.

Jan GALANDAUER, *Karel I.: Poslední český král*, Praha 2004.

Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady,* Praha 1988.

Marie GAWRECKÁ, *Provincie Sudetenland*, In: J. GRISA a kol., Rok 1918 nejen na Ústecku. Kapitoly z počátků republiky, Ústí nad Labem 2018, s. 262–275.

Ernest André GELLNER, *Národy a nacionalismus*, Praha 1993.

Karl GLAUBAUF, *Die Volkswehr 1918–1920 und die Gründung der Republik*, Wien 1993.

Dagmar HÁJKOVÁ – Pavel HORÁK – Vojtěch KESSLER – Miroslav MICHELA (edd.), *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018.

Eva HAHNOVÁ, *Od Palackého k Benešovi. Německé texty o Češích, Němcích a českých zemích*, Praha 2015.

Zdeněk HANUŠ, *Historie Českého Rudolce*, Brno 1994.

Emil HAVLÍK, *Znojmo: Z minulosti města a jeho památek*, Brno 1956.

Dieter HEINZE, *Feuerschein über den Sudeten*, Leipzig 2013.

Brigite HOLL – Liselotte POPELKA, *Die Frau im Krieg. Katalog: Ausstellung vom 6. Mai bis 26. Oktober 1986*, Wien 1986.

Milan HLAVAČKA – Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2010.

Lothar HÖBELT, *Kornblume und Kaiseradler: Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882–1918*, Wien 1993.

Lothar HÖBELT, *Stehen oder Fallen? Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg*, Wien 2015.

Lothar HÖBELT, *Zwischen Militärregime und nationaler Autonomie Die Pläne zur Veränderung der böhnischen Verfassung im 1. Weltkrieg*, In: K. MALÝ – L. SOUKUP, Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, Praha 2006, s. 757-764.

Václav HORČIČKA, *Vztahy Rakousko-Uherska a Spojených států amerických v období první světové války*, Praha 2008.

Václav HOUŽVIČKA, *Návraty sudetské otázky*, Praha 2005.

Miroslav HROCH, *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha 2004.

Miroslav HROCH – Jan HORSKÝ (edd.), *Sto let - Hodnota svobody, nebo cena za nezávislost?* Praha 2018.

Miroslav HROCH, *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, Praha 1999.

Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni: Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*, Praha 2016.

Milan CHURAŇ a kol., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Praha 1994.

Václav JAŠA, *Osvobození Znojma 16. prosince 1918*, Podyjí 2, 1958, s. 129–131.

Pieter M. JUDSON, *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*, Cambridge 2007.

Pieter M. JUDSON, *The Habsburg Empire: A New History*, Cambridge 2016.

Jiří KACETL, *Plukovník Karel Kopal a jeho pomník ve Znojmě*, In: Sborník Státního okresního archivu ve Znojmě 24, Znojmo 2009 s. 28–52.

Rudolf KALHOUS, *Budování armády*, Praha 1936.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938) I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2000.

Zdeněk KÁRNÍK, *Malé dějiny československé (1867–1939)*, Vimperk 2008.

Zdeněk KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral?* Praha 1968.

Jeremy KING, *Budweisers Into Czechs and Germans. A Local History of Bohemian Politics 1848-1948*, Princeton 2005.

Jana KLEMPOVÁ, *Výběr z nově uspořádaných osobních fondů ve Státním okresním archivu ve Znojmě v roce 2005*, Sborník Státního okresního archivu ve Znojmě 20, Znojmo 2005, s. 129-140.

Antonín KLIMEK a kol. (edd.), *Vznik Československa 1918*, Praha 1994.

Jan KOČVARA, *Československé domobranecké prapory v Itálii*, Brno 1929.

Rudolf KOCH, *Im Hinterhof des Krieges. Das Kriegsgefangenenlager Sigmundsherberg*. Sigmundsherberg 2002.

Ota KONRÁD, *Německé bylo srdce monarchie... Rakušanství, němectví a střední Evropa v rakouské historiografii mezi válkami*, Praha 2012.

Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA, *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha 2018.

László KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2008.

Walter KOSCHMAL – Marek NEKULA – Joachim Rogall (edd.), *Češi a Němci dějiny - kultura – politika*, Praha 2001.

Lucie KOSTRBOVÁ – Jana MALÍNSKÁ a kol., *1918: Model transformačního procesu?* Praha 2010.

Anton KREUZER, *Geschichte Südmährens, Band I. Von der Frühzeit biz zum Untergang der Donaumonarchie 1918*, Geislingen an der Steige 1997.

Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.

Jan KŘEN, *Konfliktní společenství*, Praha 2013.

Jan KŘEN – Eva BROKLOVÁ (edd.), *Obraz Němců Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998.

Rudolf KUČERA, *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Praha 2012.

Rudolf KUČERA, *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013.

Martin KUDLÁČEK, *Sčítání obyvatelstva ve Znojmě v roce 1921*, In: Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 17, Znojmo 2002, s. 29–46.

Robert KVAČEK a kol., *Dvacáté století o sobě. Dějiny v dokumentech*, Liberec 2005

Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013.

Hannes LEIDINGER, *Die BeDeutung der SelbstAuslöschung. Aspekte der Suizidproblematik in Österreich. Von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zur Zweiten Republik*, Innsbruck – Wien – Bozen 2012.

Milena LENDEROVÁ – Martina HALÍŘOVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*, Praha – Litomyšl 2015.

Richard LEIN, *Plnění povinností, nebo velezrada? Čeští vojáci Rakousko-Uherska v první světové válce*, Praha 2016.

Margaret Olwen MACMILLAN, *Mírotvorci: pařížská konference 1919*, Praha 2004.

Wolfgang MADERTHANER, *Utopian Perspectives and Political Restraint: The Austrian Revolution in the Context of Central European Conflicts*, In: G. BISCHOF – F. PLASSER (edd.): From empire to republic: Post-World War I Austria (=Contemporary Austrian Studies, Volume 19), New Orleans 2010, s. 52–66.

Martin MALIA, *Lokomotivy dějin. Revoluce a utváření moderního světa*. Praha 2009.

Jiří MALÍŘ a kol., *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*, Brno 2012.

Jiří MALÍŘ, *Ke vzniku a vývoji Německé radikální strany na Moravě*, In: K. KAISEROVÁ – J. PEŠEK (edd.), VIRIBUS UNITIS nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám, Ustí nad Labem 2005, s. 165–181.

Jiří MALÍŘ, *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*, Brno 1996.

Martin MARKEL, *Počátky křesťansko-sociálního hnutí na jižní Moravě*, In: L. FASORA – J. HANUŠ – J. MALÍŘ, Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914, Brno 2007 s. 25–35.

Martin MARKEL, *Mezi centrem a periférií – občanské elity ve Znojmě a okolí*, In: L. FASORA – J. HANUŠ – J. MALÍŘ (edd.), Občanské elity a obecní samospráva 1848–1918, Brno 2006, s. 316–326.

Martin MARKEL: O*bčané a moc - komunální politika ve Znojmě za Františka Josefa I.*, In: Sborník Státního okresního archívu ve Znojmě 20, Znojmo 2005, s. 10–33.

Martin MARKEL, *Svaz Němců jižní Moravy do roku 1914 (Příspěvek k charakteru nacionalizmu na počátku století)*, ČMM 119, 2000, s. 403–421.

Martin MARKEL, *Svoboda a demokracie v regionu rakouského impéria. Politika jihomoravských Němců v letech 1848-1919*, Brno 2010.

Martin MARKEL, *„Žlutí čerti" – znojemský pěší pluk č. 99. Občanská armáda a 1. světová válka*, In: V. VONDRÁŠEK – I. NEKVAPILOVÁ, L. OUTRATOVÁ (edd.), Vojenský profesionál v měnícím se světě 21. století, Praha 2007, s. 20–30.

Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce: Za války a ve válce, 1914–1918*, Praha 2005.

Sean McMEEKIN, *July 1914. Countdown to War*, New York 2014.

Bernard MICHEL, *Smrt dvouhlavého orla*, Praha 1994.

Paul MOLISCH, *Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in Jahren 1918–1919*, Wien 1932.

Hans MOMMSEN – Dušan KOVÁČ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Der Erste Weltkrieg und die Beziehungen zwischen Tschechen, Slowaken und Deutschen (Veröffenglichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa)*, Essen 2000.

Helmut MÜLLER – Hanna VOLLRATH – Karl Friedrich KRIEGER, *Dějiny Německa*, Praha 2004.

Alfred PAYRLEITNER, *Rakušané a Češi - svárlivé příbuzenství*, Brno 2003.

Jiří PERNES, *Pod Moravskou orlicí aneb dějiny moravanství*, Brno 1996.

Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu. Díl I.*, Praha 1991.

Niklas PERZI – Ota KONRÁD – Hildegard SCHMOLLER – Václav ŠMIDRKAL, René PETRÁŠ, *Mezinárodněprávní ochrana menšin po první světové válce*, Historický obzor, roč. 11 (2000), č. 1/2, s. 31–40

Niklas PERZI – Ota KONRÁD – Hildegard SCHMOLLER – Václav ŠMIDRKAL, *Nachbarn. Ein österreichisch-tschechisches Geschichtsbuch*, Weitra 2019.

Karel POLESNÝ, *České školství ve Znojmě 1881–1918*, Od Horácka k Podyjí IX, 1931–1932, s. 103.

Karel POLESNÝ, *Znojmo před převratem*, Od Horácka k Podyjí VII, 1929–1930, s. 33–36.

Karel POLESNÝ, *Znojemský převrat 1918*, Od Horácka k Podyjí VII, 1929–1930, s. 113–116; Od Horácka k Podyjí XI, 1933–1934, s. 4–6, 21–23 a 57–59.

Petr PROKŠ, *Habsburkové a velká válka (1914-1918)*, Praha 2011.

Petr PROKŠ, *Vítězové a poražení. Střední Evropa v politických plánech velmocí za Velké války a na mírové konferenci v Paříži (1914–1918/1919–1920)*, Praha 2016.

Jakub RÁKOSNÍK – Matěj SPURNÝ – Jiří ŠTAIF, *Milníky moderních českých dějin. Společnost, krize a historická změna*, Praha 2018.

Helmut RUMPLER: *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung des Habsburgerreiches*, Wien 1966.

Jan RYCHLÍK, *1918, Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018.

Milan ŘEPA, *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě 19. století*, Brno 2001.

Milan ŘEPA, *Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století*, Praha 2014.

Alfred SCHICKEL, G*eschichte Südmährens, Band II. 1918–1946*, Geislingen an der Steige 1996.

David SCHRIFFL – Niklas PERZI (Hgg.), *Schlaglichter auf die Geschichte der böhmischen Länder vom 16. bis 20. Jahrhundert. Ausgewählte Ergebnisse zu den Österreichisch-Tschechischen Historikertagen 2006 und 2008*, Wien – Berlin – Münster 2011.

Gerd SCHULTZE-RHONHOF, *Das tschechisch-deutsche Drama 1918–1938. Errichtung und Zusammenbruch eines Vielvölkerstaates als Vorspiel zum Zweiten Weltkrieg*, München 2011.

Anton SICHELSTIEL, *Geschichte des k.k. Schützenregimentes Wien Nr.24*, Wien 1928.

Rudolf SOBOTKA, *Geschichte des k. k. Lst.-Inft.Rgt. 24*, Znaim 1918.

Jan SOLPERA, *Československá Druhá armáda I. Příběh 56 praporů Československé domobrany z Itálie*, České Budějovice 2014.

Jan SOLPERA, *Československá Druhá armáda II. Historie jednotlivých praporů Československé domobrany z Itálie*, České Budějovice 2014.

František SOUKUP, *28. říjen 1918 II.*, Praha 1928.

Eduard STEHLÍK – Ivan LACH, *Vlast a čest – byly jim dražší nežli život*, Hradec Králové 2000.

Michal STEHLÍK, *Zapomenuté dějiny. Dačice ve 20. století*, Dačice 2000.

Konrad STRAUB a kol., *Das Infanterie-Regiment Nr. 99 im Weltkrieg 1914–1918*, Wien 1929.

Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2003.

Martin ŠESTAUBER, *Územní spory mezi Československem a Rakouskem v letech 1918–1920*, Ostrava 2013.

Zdeněk ŠÍPEK, *Spory Československa s Rakouskem o vedení státních hranic na jižní Moravě v letech 1918–1923*, Mikulov 1968.

Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.

Michaela VOCELKOVÁ – Karl VOCELKA, *František Josef I.: Císař rakouský a král uherský*, Praha 2017.

Anton VRBKA, *Gedenkbuch der Stadt Znaim 1226–1926. Kulturhistorische Bilder aus dieser Zeit*, Nikolsburg 1927.

Tara ZAHRA, *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands 1900–1948*, Ithaca 2008.

Vysokoškolské kvalifikační práce

Lukáš DAVID, *Jóó, tehdá za první republiky… k osobnosti a životu prvního českého starosty města Znojma*, JUDr. Josefa Mareše, České Budějovice 2002.

Boris HANÁK, *Slavonice v letech 1918–1938*, FF MU 2010.

Richard JAŠŠ, *Pokus o vymezení německé iredenty v českých zemích na podzim roku 1918 (s důrazem na oblast Moravy, Slezska a východních Čech)*, PřF MU 2007.

Jiřina JELÍNKOVÁ, *Das Jahr 1918 in Znaim*, PdF MU 2009.

Jiřina JELÍNKOVÁ, *Analýza a překlad vybraných částí knihy Zwischen Krieg und Frieden od Hieronyma Oldofrediho*, FF MU 2011.

Dominika KOLLÁROVÁ, *Československé úsilí o úpravu státní hranice s Rakouskem po první světové válce*, FF UHK 2010.

Johannes Florian KONTNY, *Herrschaftssicherung an der Peripherie? Die Transformation der städtischen Selbstverwaltung in Eupen und Znojmo/Znaim nach dem Ersten Weltkrieg (1918–1922)*, Wien 2016.

Martin KUDLÁČEK, *Vývoj česko-německých vztahů ve Znojmě v letech 1918–1938*, FF MU 2005.

Lukáš LEXA, *Slovácká brigáda 1918-1919 - inventář fondu*, FF MU 2015.

Lukáš LEXA, *Volkswehr v českých zemích na počátku Československa se zaměřením na jižní Moravu*, FF MU 2018.

Veronika NEDVĚDOVÁ, *Německý měšťanský spolek*, FF MU 2009.

Veronika NEDVĚDOVÁ, *Znojemští starostové 1848–1918 – sociální a rodinné zázemí komunálního politika*, FF MU 2007.

Jiří PADALÍK, *Češi a Němci v regionu Znojemska 1918–1946*, PdF JČU 2009.

Tereza PAVLÍČKOVÁ, *Die Entwicklung des Nationalitätenkonflikts in der Znaimer deutschen Presse 1850-1938*, FF UPOL 2011.

Walter REICHEL, *Deutsch-Südmähren und das Selbstbestimmungsrecht*, Wien 1998.

Cyril VARADÍNEK, *Moravský Národní výbor a vznik Československa roku 1918*, PF UPOL 2010.

Tomáš ZAPLETAL, *Cesta k českému velkoměstu srovnávací studie o brněnském převratu r. 1918*, FF MU 2008.

Seznam použitých zkratek a termínů

AdR	Archiv der Republik
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR
Bürgerwehr	německá občanská městská stráž ve Znojmě
c. a k.	císařské a královské (pro celou monarchii)
c. a k.	císařský a královský
c. k.	císařsko královské (pro Předlitavsko)
c. k.	císařskokrálovský
č. j.	číslo jednací
č.	číslo
čs.	československý
ČSDSD	Československá sociálně demokratická strana dělnická
ČSL	Československá strana lidová
ČsND	Československá národní demokracie
ČSR	Československá republika
ČSS	Československá strana socialistická
ČŽOSS	Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská
DCV	Německá křesťansko sociální strana lidová (něm. Deutsche Christlichsoziale Volkspartei)
DdFP	Německá demokratická svobodomyslná strana (něm. Deutsche Demokratische Freiheitspartei)
DNP	Německá nacionální strana (něm. Deutsche Nationalpartei)
DNSAP	Německá národně socialistická strana dělnická (něm. Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei)
DÖ	Německé Rakousko (něm. Deutschösterreich)
DSAP	Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR (něm. Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei)
DSM	Německá jižní Morava (něm. Deutsch-Südmähren)
DVP	Němcká lidová/národní strana (něm. Deutsche Volkspartei), koalice DNP a DNSAP

DWG	Německé volební pospolitost (něm. Deutsche Wahlgemeinschaft), koalice DNSAP a DNP
f.	fond
Jugendwehr	německá městská domobrana z řad studentstva
KA	Kriegsarchiv
Marinenwehr	německorakouské námořnictvo
NV	Národní výbor
OeStA	Österreichisches Staatsarchiv
ONV	Okresní národní výbor (ve Znojmě)
PVBJ	Strana národně uvědomělých Židů (něm. Partei der volksbewussten Juden)
roč.	ročník
ř. z.	říšského zákoníku
RSZML	Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (Agrárníci)
s.	strana
Sb. z. a n.	Sbírky zákonů a nařízení
sign.	signatura
SOkA	státní okresní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SSN	Spojené strany národní, koalice ČsND, ČSL a ČŽOSS
VHA	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv v Praze
VJ	Spojené strany Židovské (něm. Vereinigte Juden)
Volkswehr	lidobrana či národobrana – armáda Německého Rakouska
VOÚ	Válečný obilní ústav
z. z.	zemského zákoníku
ZVV	Zemské vojenské velitelství (v Brně)

Seznam příloh

1. Ukázka limitů bádání v podobě tiskové cenzury.
   Ochrana, roč. 9, č. 52, 20. prosince 1917, s. 2.

2. Dopisnice Červeného kříže s patriotickým výjevem Znojma.
   Ze soukromé sbírky paní Miloslavy Klimtové.

3. Rozloučení se znojemskými vojáky před odchodem na frontu.
   Sbírky Jihomoravského muzea ve Znojmě.

4. Projev místodržitele Oktaviana Regnera von Bleyleben *Českému lidu na Moravě!*
   Oktavian REGNER VON BLEYLEBEN, *Českému lidu na Moravě!*, Ochrana, roč. 7, č. 4, 22. ledna 1915, s. 1.

5. Výzva k upisování 5. válečné půjčky z pera místodržitele Heinolda.
   Ochrana, roč. 8, č. 48, 23. listopadu 1916, s. 2.

6. Údajný dopis *Rada starého vojáka nováčkovi-intelligentu.*
   Ochrana, roč. 9, č. 11, 8. března 1917, s. 6.

7. Znaimer Wochenblatt: *Protest znojemského zastupitelstva proti státobornému shromáždění Čechů a Jihoslovanů.*
   Znaimer Wochenblatt, roč. 69, č. 75, 18. září 1918, s. 1.

8. Rezoluce přijatá na únanovském táboru lidu 1. září 1918.
   Manifestace českého Znojemska, Ochrana, roč. 10, č. 37, 5. září 1918, s. 1–2.

9. Ukázka dobové satiry: Prozatímní hymny národních států.
   Kantor, *Moje písničky*, Ochrana, roč. 10, č. 45, 31. října 1918, s. 2.
   OeStA – AdR, AA1, Liasse Tschechoslowakei, kart. 675, č. j. I/8.

10. Vyhláška Národního výboru o dočasném uznání svrchovanosti Státní rady Německého Rakouska.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy,* faksimile č. 1.

11. Personální složení Okresního národního výboru ve Znojmě.
Činnost národního výboru, Ochrana, 10, 1918, 46, s. 2; F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*, s. 77–78.

12. Výzva *Německému lidu na jižní Moravě!* oznamující vznik DSM.
český překlad: F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy,* s. 81–84;
originál: H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*, s. 11–12.

13. Mapa kraje Deutsch-Südmähren.
AMZV, f. Politické zprávy 1918-1977 – Rakousko – Vídeň, kart. 2, č. j. 197.

14. *Memorandum ONV ve Znojmě vládě československé lidové republiky*.
F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*, s. 148–153.

15. Z postupu čs. vojska na jižní Moravě.
VHA Praha, fond ZVV Brno; SOkA Znojmo.

16. Český a německý projev Viléma Veleby na prví schůzi správní komise.
Dr. Veleba v první schůzi správní komise, Ochrana, roč. 11, č. 2, 2. ledna 1919, s. 2–3.

17. Česká a německá vyhláška obsazenému Znojmu z prosince 1918.
Česko-německé vyhlášky k občanstvu, Ochrana, roč. 11, č. 1, 27. prosince 1918, s. 1.

18. Československá manifestace na náměstí Svobody v prosinci 1918.
Památný den českého Znojma, Český svět, roč. 15, č. 19, 10. ledna 1919, s. 8.

19. Situační plánek Volkswehru o dislokaci čs. vojsk na jižní Moravě.
OeStA – AdR, AA1, Liasse Österreich, kart. 211.

20. Fotografie ze župního sletu Sokola ve Znojmě ze srpna 1919.
Ze soukromé sbírky pana Vladimíra Hrba.

21. Komparace výsledků sčítání lidu 1910 a 1921.
Josef BARTOŠ – Miloš TRAPL – Jindřich SCHULZ, *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960, IX., Okresy Znojmo, Moravský Krumlov, Hustopeče, Mikulov*, Ostrava 1984, s. 28, 40, 53–54.

22. Leták *Němci jižní Moravy!* z dílny krajského hejtmanství DSM.
český překlad: F. COUFAL, *Osvobození jižní Moravy*, s. 270–271;
originál: H. OLDOFREDI, *Zwischen Krieg und Frieden*, s. 125.

23. Krajské hejtmanství Německé jižní Moravy v exilu v Retzu.
Südmährisches Museum in Geislingen a. d. Steige, f. Znaim, karton GS-102867b.

24. Výsledky komunálních voleb z 11. dubna 1920 ve Znojmě a okolí
SOkA ZNOJMO, Archiv města Znojma, odd. Spisovna města Znojma, kart. 23, II. 1/5.
Znojemsko, roč. 2, č. 38, 18. září 1920, s. 2.

25. Výsledky parlamentních voleb z 18. dubna 1920 ve Znojmě a okolí.
Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL, *Historický místopis*…, s. 35.
Ochrana, roč. 12, č. 17, 22. dubna 1920, s. 3.

26. Výsledky senátních voleb z 18. dubna 1920 ve Znojmě a okolí.
Výsledky voleb do senátu, Ochrana, roč. 12, č. 18, 28. dubna 1920, s. 2.
Ochrana, roč. 12, č. 18, 28. dubna 1920, s. 4.

Přílohy

Příloha č. 1: Ukázka limitů bádání v podobě tiskové cenzury.

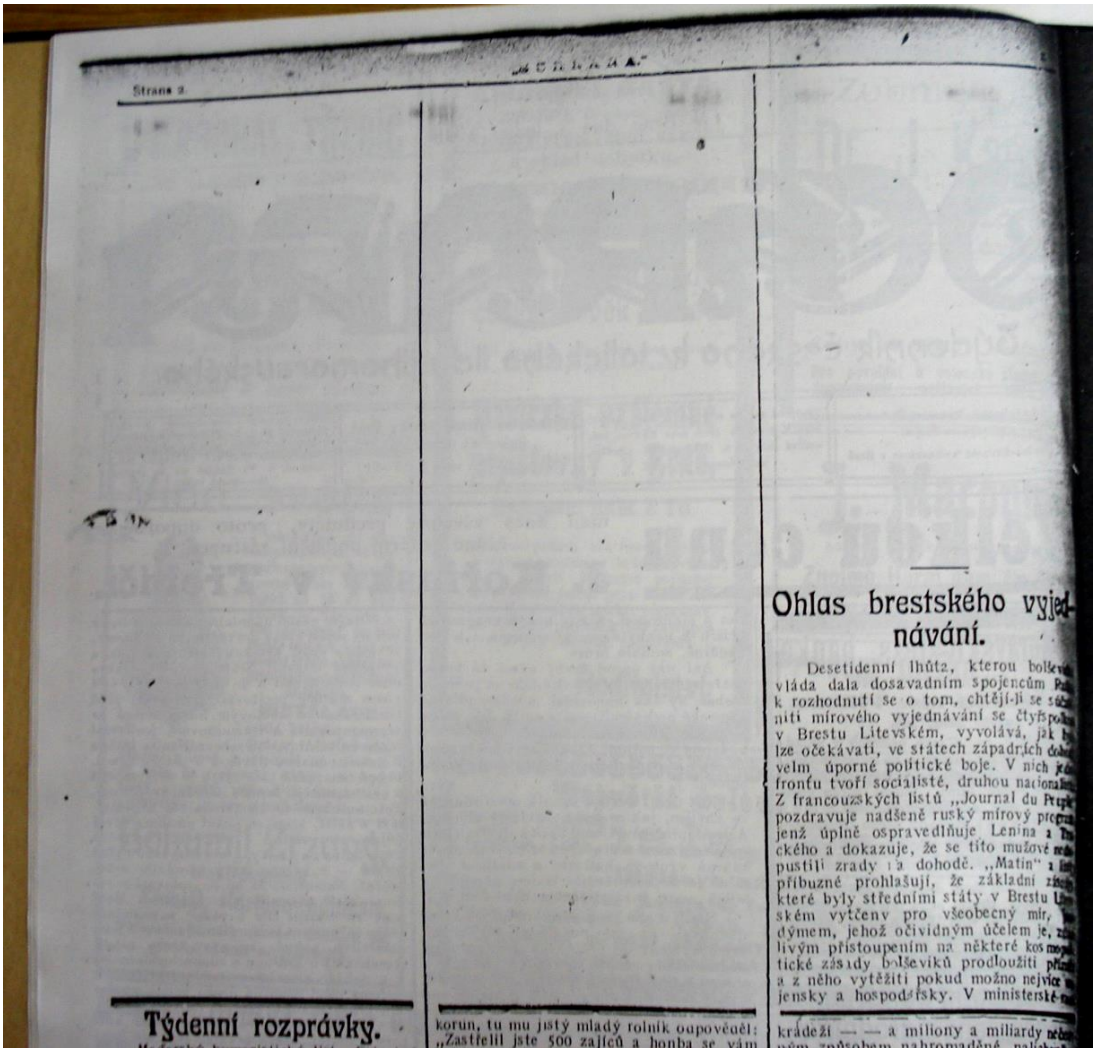

Strana 2.

Ohlas brestského vyjed-
návání.

Desetidenní lhůta, kterou bolše-
vláda dala dosavadním spojencům
k rozhodnutí se o tom, chtějí-li se
niti mírového vyjednávání se čtyřpo
v Brestu Litevském, vyvolává, jak
lze očekávati, ve státech západních
velm úporné politické boje. V nich
fronu tvoří socialisté, druhou nacional
Z francouzských listů „Journal du Pe
pozdravuje nadšeně ruský mírový pro
jenž úplně ospravedlňuje Lenina a
ckého a dokazuje, že se tito mužové
pustili zrady a dohodě. „Matin" a
příbuzné prohlašují, že základní zá
které byly středními státy v Brestu L
ském vytčeny pro všeobecný mír,
dýmem, jehož očividným účelem je,
livým přistoupením na některé kos
tické zásady bolševiků prodloužiti
a z něho vytěžiti pokud možno nejvíce
jensky a hospodářsky. V ministerstv

Týdenní rozprávky.

korun, tu mu jistý mladý rolník oupověděl:
„Zastřelil jste 500 zajíců a honba se vám

krádeží — — a miliony a miliardy

Příloha č. 2: Dopisnice Červeného kříže s patriotickým výjevem Znojma.

Příloha č. 3: Rozloučení se znojemskými vojáky před odchodem na frontu.

Mariánské náměstí (1914/1915)

náměstí císaře Františka Josefa (1916)

Příloha č. 4: Projev místodržitele Oktaviana Regnera von Bleyleben *Českému lidu na Moravě!*

Českému lidu na Moravě!

Již přes pět měsíců trvá válka, kterou Rakousko-Uhersko nuceno jest vésti proti přemocným nepřátelům.
Naši synové a bratři obětují svou krev, hájíce vlast, ostatní obyvatelstvo v zemi přináší s vlasteneckým nadšením těžké oběti válečné.
Tu odvažuje se několik ničemných individuí hnusným zločinem poškoditi naši vlast a poskvrniti čest českého národa, jejíž kořeny tkví v historické věrnosti k císaři a říši.
Vím, že obyvatelstvo země, s níž mne poutají blízké svazky již od mého dětství, v ohromné své většině nemá pranic společného s těmito ničemy, vím také, že tito stali se zločinci jen za mrzký peníz a lživé sliby nepřítele, nejsouce si ani vědomi posledních důsledků svého jednání.
Proto volám ke všem lidem dobrého smýšlení, zvláště však k povolaným vůdcům národa, kněžím, starostům a učitelům:
Postavte se na odpor tomuto řádění a podporujte úřady v jejich činnosti!
Vláda má moc i povinnost, zločince tyto vyhladiti.
Nuž tedy vzhůru, jdeť o čest a budoucnost českého národa na Moravě!

C. k. místodržitel na Moravě
Bleyleben m. p.

Příloha č. 5: Výzva k upisování 5. válečné půjčky z pera místodržitele Heinolda.

Právě byla vyložena k upisování nová, pátá válečná půjčka.

Důvody, které dosud vedly říši k tomu, aby apelovala na obětavost svých občanů a jejich lásku k vlasti, platí dodnes, ba ještě větší měrou.

Skutečnost, že se počet našich nepřátel zvětšil novou, každou věrnost a důvěru šlapající zradou, ukládá nám neodvratitelnou povinnost, vše podniknouti, aby i tento mrzký útok na existenci každého jednotlivého jejího občana byl odvrácen.

Heslem budiž poskytnouti našim statečně v poli bojujícím dětem, otcům a bratřím všechny prostředky, jichž potřebují k ukončení svého heroického zápasu. Heslem budiž však také, zkrátiti tuto nám vnucenou, již třetí rok trvající rvavou válku. Neboť jest důkaz, že stejně jak vojensky tak hospodářsky nemůžeme býti přemoženi, může naše nepřítele přivésti k přesvědčení o bezvýslednosti jejich náporu a tím i k přesvědčení o nutnosti brzkého míru. Volá se tudíž znovu ke všem obyvatelům naší drahé země, aby ze všech sil svých súčastnili se upisování této válečné půjčky.

Kdo otálí a váhá k tomuto účelu nasaditi všechny svoje síly, pracuje jen do rukou našich nepřátel.

Proto pryč se všemi malichernými pochybnostmi a upisujte válečnou půjčku!

I nejmenší úpis jest vítán.

V Brně, dne 16. listopadu 1916.

c. k. místodržitel:

Dr. Karel svobodný pán Heinold.

Příloha č. 6: Údajný dopis *Rada starého vojáka nováčkovi-intelligentu.*

Příteli! Píšeš mi, že 10. T. m. rukuješ a doufáš, že jako student po V. tř. gymnasijní dosáhneš odznaků-pásků inteligentních. Posílám Ti zde miněných rad, jako přítel přítely, starý voják nováčkovi.

Hned jak narukuješ, žádej o inteligentní pásky. Je to výhodné již z toho důvodu, že budeš prost těch nejhrubších prací.

Od rána do večera a každou volnou chvíli uč se a zase uč německy; nejenom bude vojna lehčejší, ale mohl bys toho i pro budoucnost potřebovati.

Nic si z toho nedělej, že budou se Ti kamarádi smát, objednej si „Handbuch für Unterofficiere“ a studuj execírku. To vše bude Ti k prospěchu, jen se všeho chop s chutí. Dále vystupuj všude slušně a pěkně. Nedej se strhnouti kamarády k pití a chození do hospod. Najdi si slušného přítele, máš-li čas, zajdi si do hostince, ale do slušného, ne do pokoutních kavárniček, kde se slézá „všelicos“ a kde se tropí všeliké alotrie.

Ve své službě buď přesný. Bezvadně zdrav! Dále si vezmi pár pěkných bot, „Wickel-gamasche“, extrovní čapku a jiné věci k čištění a umývání.

Vždy choď čistě. Do „beschäftigunku“ na execírku vždy komisně, v munduru, který dostaneš.

Na vojně je také „Marodvisita“. Nehlas se hned, neb na každého se hledí, jak na švindlem. Kdyby se však vážně ptal Zugs- nebo Kompaniekomandant, zda kdo něčím trpí, tož – trpíš-li čím – vystup a řekni krátce a jasně. Nehlas se tedy hned, počkej, jak Ti bude execírka sloužit, napni vždy všecky síly, i když bys únavu cítil, a teprve, až vskutku nemůžeš, pak přihlas se k „Marodvisitě“.

To jediné Ti radím: nikdy mnoho nevykládej a s nikým se nedávej do srdečnějšího hovoru o Tvých osobních záležitostech s tím, na němž poznáš, že toho není hoden.

A pak ještě pozor! Ne dvakrát, ale desetkrát měř, než vystřelíš! A hlavně jazyk na desaterý zámek.

Doufám, že mně rozumíš. Vezmi si mé rady k srdci.

Příloha č. 7: Znaimer Wochenblatt: *Protest znojemského zastupitelstva proti státobornému shromáždění Čechů a Jihoslovanů.*

Znaimer Wochenblatt.

Bezugspreis für Znaim: Ganzjährig K 18, halbjährig K 9, vierteljährig K 4·50

Erscheint Mittwoch und Samstag
Schriftleitung und Versandstelle: Znaim, Schmiedgasse 10.
Postsparkassa Nr. 127.124. Telefon Nr. 261/VI.

Bezugspreis für Wien: Ganzjährig K 20·40, halbjährig K 10·20, vierteljährig K 5·10

Druck, Eigentum und Verlag: M. F. Rexek. Für den Inhalt verantwortlich: Georg Pick.
Inserate werden mit 15 Heller für die dreimal gespaltene Petitzeile oder deren Raum berechnet und sind zu Gebühren direkt im Verlagsheim zu entrichten.

Nr. 75 | Mittwoch, den 18. September 1918 | 59. Jahr.

Protest der Znaimer Gemeindevertretung

gegen die staatsfeindlichen Bestrebungen der Tschechen und Südslawen.

In einer am 8. d. Mts. abgehaltenen Sitzung hat der Gemeindeausschuß einstimmig beschlossen, nachstehende Resolution an die Kabinettskanzlei des Kaisers abzusenden. Die Initiative der Znaimer Gemeindevertretung kann nicht genug freudig begrüßt werden und wäre ein gleicher Schritt der anderen deutschen Städte und aller übrigen deutschen Vertretungskörper sehr zu wünschen.

Znaim, am 7. September 1918.

An die Kabinettskanzlei Sr. kaiserl. und königl. Majestät in Wien.

Von unwandelbarer Treue und Liebe für Kaiser und Reich durchdrungen, erheben die Vertreter der Stadt Znaim den **schärfsten Protest** gegen die in letzter Zeit immer stärker und offener auftretende **großslawische Propaganda der Tschechen und Südslawen,**

welche **gegen** den Bestand der Mongrchie gerichtet, einen ausgesprochen staatsfeindlichen, hochverräterischen Charakter besitzt.

Nachdem zuerst die tschechische und südslawische Intelligenz in jahrelanger Arbeit für die großslawische Idee gewonnen wurde, werden jetzt auch die breiten Schichten der tschechischen und südslawischen Bevölkerung **verhetzt und aufgewühlt.** Zur Krönung dieses Werkes hat sich in den letzten Tagen die **tschechische und südslawische Geistlichkeit,** letztere unter der Autorität des Fürstbischofes von Laibach, Dr. Jeglic, in den Dienst der staatszersetzenden Propagandatätigkeit der Nord- und Südslawen gestellt und die **Hilfe Gottes zur Vernichtung der österr.-ungar. Monarchie angerufen,** um so den breiten Schichten der slawischen Bevölkerung den Beweis zu erbringen, daß die nationalen Bestrebungen der Slawen in Oesterreich ein Gott gefälliges Werk sind.

Was alle die äußeren Feinde unseres heißgeliebten Vaterlandes, trotz Aufbietung ihrer ganzen militärischen Kraft und trotz aller durchgeführten Aushungerungsmaßnahmen nicht erreichen konnten: die Zertrümmerung der österr.-ungar. Monarchie, wollen nun, im fünften Kriegsjahre, die tschechisch-südslawischen weltlichen und geistlichen Führer vollbringen, indem sie ihr Volk zum haßerfüllten Kampfe **gegen** Kaiser und Reich und gegen das deutsche Volk aufrufen. Die Mittel hiezu sind: der Verrat an der Front, die staatsrechtliche, tschechisch-slowakische südslawische Propaganda, das Schüren des Hasses gegen alles was deutsch ist, die Verweigerung der Lebensmittelabgabe an den Staat und die Verhinderung jeglicher fruchtbringender Tätigkeit des österreichischen Abgeordnetenhauses.

Da diese nord- und südslawischen Bestrebungen an den Grundpfeilern unseres geliebten Vaterlandes rütteln, die Einheit des Staates gefährden und die Liebe zur angestammten Dynastie **zu vernichten trachten,** aber auch die völkische Existenz von **Millionen Deutschen** im Norden und Süden der Monarchie auf das **schwerste bedrohen,** wendet sich die ehrfurchtvollst gefertigte Vertretung der Stadtgemeinde Znaim in vollem Vertrauen an die weise und gerechte Einsicht Ew. Majestät mit der Bitte, die Regierung anzuweisen, daß sie mit aller Energie diesen staatszersetzenden, den Feinden der österr.-ungar. Monarchie in die Hände arbeitenden tschechisch-südslawischen Bestrebungen im Norden und Süden des Reiches Einhalt tut.

Gott schütze Ew. Majestät und führe die glorreichen Waffen unserer und der verbündeten Heere auch weiterhin von Sieg zu Sieg, damit der von allen so heißersehnte ehrenvolle Friede erringen und das geplante Zerstörungswerk aller äußeren und inneren Feinde der Monarchie zunichte gemacht werde.

In ehrfurchtsvoller Ergebenheit für die Gemeindevertretung der Stadt Znaim:

Oskar Teufel
Reichsrats- u. Landtagsabgeordneter und Gemeinderat der Stadt Znaim.

Dr. Heinrich Homma
Bürgermeister.

Příloha č. 8: Rezoluce přijatá na únanovském táboru lidu 1. září 1918.

Coby výstup z únanovského táboru lidu byla jednohlasně přijata rezoluce (předem schválená c. k. okresním hejtmanstvím ve Znojmě): „*My, občané českého Znojemska, shromáždění na schůzi v Únanově dne 1. září 1918, vyslechnuvše svoje zemské i říšské poslance Havlíka, Kuchyňku, Stejskala a Svobodu, prohlašujeme jednomyslně: Všichni svorně připojujeme se ku památným projevům zástupců českého národa ze dne 30. května 1917 a ze dne 6. ledna 1918 na shromáždění zástupců celého národa v královské Praze. Tak slibujeme a na tom věrně trváme*."

Příloha č. 9: Ukázka dobové satiry: Prozatímní hymny národních států.

Hned 31. října 1918 vyšla na stránkách české křesťansko-sociální Ochrany ironizující parodie rakouské tzv. lidové hymny (něm. Volkshymne):

Německá

Zachraň Němcům, ó Wilsone,
Rakousko a Vídeň v něm,
Vždyť tu bylo vše jen pro ně,
Němec byl tu vladařem.
Uchovej nás konce zlého,
Hroz pronároům všem!
[: Osud státu rakouského
Němců v něm je osudem:]

Česká

Stůj nám pevně, ó Wilsone,
stůj nám Čechům v slovu svém;
právo chcem; už věky o ně
bojujeme s Němectvem.
Zdůrazňují slova tvého
ti tam v šiku vojenském.
Doba přišla! Dojde všeho
s celým Československem.

Polská

Nech je skonat, ó Wilsone,
Rakousko, tu starou zem;
na marasmus dávno stone,
my mu byli pilířem.
Dnes však nadšel konec jeho –
Do Varšavy rovnou jdem:
obrod státu všepolského
Rakouska je pohřebem.

Jihoslovanská

Dál pojď na jih, ó Wilsone,
břeh kde tvoří moři lem,
dvěma chrty v stálém honě
štván tu, kdo je Slovanem.
Dost už jařma vídeňského,
s maďarským je konec jhem.
Slovince zříš svobodného
s bratrem Srbo-Chorvatem.

Italská

Karo mio, ó Wilsone,
my, ó my tě milujem;
přijmy Vlachy blahosklonně,
z království je přiveď sem.
S pobřeží sic dalmatského
sehnáni jsme Chorvatem.
Za to kraje tyrolského
jižní nebe svojí zvem.

Maďarská

Klobouk dolů, ó Wilsone,
uherskou tu vidíš zem;
papriku, špek, v pustách koně:
nad vším Maďar vladařem!
Nic mi neber, co je mého!
Rakousko? Eh, ďas je vem!
nedá víc se mačkat z něho.
Eljen Košut s Wilsonem!

Rusínsko-rumunská

Ruku podej, ó Wilsone,
Rusínu zde s Rumunem;
Zády k Pešti, k Vindoboně,
východ zříme, spásu v něm.
V Ukrajině bratra svého,
v Rumunsku mám rodnou zem.
Tento stát? Já půjdu z něho,
mám-li být v něm otrokem.

Společná rakouská

Klid měj věčný, Hospodine,
pro rakouskou říš a zem;
místo světla tma nechť splyne
krýt smrt její před světem.
Z lidu v ní kdys jařmeného
kdo lká jejím nad koncem?
Z hrobu státu rakouského
svoboda nám vzejde všem.

V březnu 1919 sepsal Kornel Zimka i pomyslný protipól na německorakouské straně; ten se však namísto posmívání Rakousko-Uhersku ostře strefuje do podstaty ČSR.

Abschrift!

Die tschechische Volkshymne.(3.Auflage.)
(von Kornel Zimka)

Judas segne und beschütze
Unsern guten Masaryk.
Mächtig durch des Galgens Stütze
Schirme er der Tschechen Glück.
Lasst uns künftig ohne Klagen,
Sklavisch in Ergebenheit
Frankreichs teure Ketten tragen,
Da von Habsburg wir befreit.

Schlau und tückisch,keck und offen
Wollen wir zusammenstoh'n
Und,wenn's gilt,mit frohem Hoffen
Immer fleissig stehlen geh'n.
Eingedenk der grossen Ehren
Uns'res Häuptlings Masaryk
Lassen wir das Fell uns scheren
Für die glorreiche Republik.

Was wir halten in den Krallen,
Gilt gestohl'n für alle Zeit,
Bleibt dem Räuberstaat verfallen,
Wer schert sich um Ehrlichkeit?
Frechheit sei uns stets beschieden,
Unser Schlagwort heisst:Verrat!
Mit den Deutschen - keinen Frieden,
Wir regier'n im Tschechenstaat!

Laßt uns fest zusammenhalten,
In der Eintracht liegt die Macht.
Wo wir Tschechen schalten,walten,
Wird nur Gaunerei vollbracht.
Deutsche,Ungarn und Slowaken
Werden zwangsweis' tschechisiert,
Mit der Peitsche des Kosaken
Brüderlich tyrannisiert.

Ruhm und Ehre unser'm Heere,
Das zum Feinde stets verschwand.
Deserteure,Legionäre....
Ihr Verrat ist weltbekannt.
Doch wir schauen mit Vertrauen,
Wie sie jetzt in blinder Wut
Nur an Greisen,Kindern,Frauen
Kühlen ihren Heldenmut.

An des Häuptlings Seite waltet,
Ihm verwandt durch Stamm und Sinn,
Arm an Reiz und längst veraltet,
Gratis wohnend am Hradschin:
Seine Tochter,hochgepriesen,
~~Sat~~ Stary verkl- nova Clique ...
Nazdar Masaryk und Alicen!
To je nase Republik!

----oooOooo----

~~239~~ 225

Österreichisches Staatsarchiv

Příloha č. 10: Vyhláška Národního výboru o dočasném uznání svrchovanosti Státní rady Německého Rakouska.

ČESKÉMU LIDU VE ZNOJMĚ!

Český Národní Výbor ve Znojmě

dává vědomost, že se ve městě našem ujala

prozatimní vlády t. zv. Státní Rada Rakouská

a vládu tu povede až do konečného uspořádání poměrů ve městě Znojmě.

U všech dosavádních zeměpanských úřadů po čas provisoria této vlády ustanoveni budou důvěrníci Národního Výboru. Tato vláda jedná ve stálém srozumění s Českým Národním Výborem ve Znojmě a jsou nařízení této prozatimní vlády čelící k zachování pořádku a klidu pro

všechny obyvatele města Znojma

bez rozdílu národnosti

bezvýminečně závazná a musí se jim každý podrobiti a zdržet se všeho, co by veřejný klid a pořádek rušiti mohlo. — Rakouská Státní Rada převzala do svých rukou služby bezpečnosti ve městě Znojmě a zaručuje pro všechny bezpečnost osoby a majetku.

Nosení národních odznaků je volno, prápory se nevyvěsí, dokud NÁRODNÍ VÝBOR VE ZNOJMĚ jinak nenařídí. — Český lid ve Znojmě poslechne všech rozkazů této prozatímné vlády a s důvěrou se obrátí na ČESKÝ NÁRODNÍ VÝBOR, kde se mu dostane vysvětlení a pokynů.

Za Český Národní Výbor ve Znojmě:

Dr. Stavěl Dr. Veleba

Jakš Dr. Koliáš Dr. Mareš Stloukal Šána

Příloha č. 11: Personální složení Okresního národního výboru ve Znojmě.

Předsednictvo

Předseda: JUDr. Vilém Veleba

1. místopředseda: JUDr. Josef Stavěl

2. místopředseda: Josef Rudolecký

1. jednatel: JUDr. Josef Koliáš

2. jednatel JUDr. Josef Mareš

3. jednatel řídící učitel Jaroslav Rauš

Hospodář: Rudolf Stloukal

Pokladník: Ladislav Šána

Členská základna

Členové za Znojmo: Jakš, Farský, Müller, Coufal, Szafran, Kašpárek

Členové z venkova: Princ, Kuchyňka, Špalek, Cidlík, Marák, Domínek

Referenti a spolupracovníci ONV: Rokos, Kraus, Krejčí, Smejkal, Kraus, Fischl, Stehlík, Klanica, Chvátal

Později byli kooptováni: Pipek, Voltr, Dr. Charvát, Vilímek, Slavata

Organizační struktura

Odbor politický: Veleba, Stavěl, Koliáš, Mareš

Odbor vojenský: Coufal, Szafran, Mareš, Koliáš

Odbor finanční: Šána, Farský, Mareš, Rokos

Odbor hospodářský a zásobovací: Rudolecký, Koliáš, Rauš, Stloukal, Šána, Smejkal

Odbor úřednický: Mareš, Šána, Chvátal, Charvát, Slavata

Odbor železniční: Klanica, Jakš, Mareš, Kašpárek, Krejčí

Odbor novinářský: Farský, Rudolecký, Kraus, Charvát

Odbor sociální: Coufal, Szafran, Mareš, Koliáš

Odbor školský: Marák, Farský, Rauš

Příloha č. 12: Výzva *Německému lidu na jižní Moravě!* oznamující vznik DSM.

Německému lidu na jižní Moravě!

V neděli dne 3. listopadu shromáždili se říšští a zemští poslanci německé jižní Moravy ke krajskému shromáždění ve Znojmě a dohodli se na něm na tomto usnesení:

My, německo-rakouským lidem našeho území podle všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva zvolení poslanci, v této době jediní oprávnění zástupci našeho lidu, shromáždili jsme se v době všeobecné tísně našeho domova a našeho lidu, když byl druhý národ, obývající dosavadní korunní zem markrabství moravské, přerušil s námi veškeré politické a především hospodářské soužití, k tomuto prozatímnímu krajskému shromáždění, abychom na podkladě uznaného principu o sebeurčení národů zřídili v našem kraji uspořádanou správu a tak sebe, svoje rodiny a svoje potomky ochránili před cizí nadvládou, před hospodářským zničením a sociálním rozkladem.

Prozatímní krajské shromáždění ustavilo se v neděli 3. listopadu 1918 v radnici města Znojma a dohodlo se na těchto usneseních:

I.

1. Ve jménu lidu a území, které zastupuje, prohlašuje ustavující krajské shromáždění souhrn obcí

<u>politický okres Hustopeče:</u>

Hustopeče, Starovice, Kurdějov, Ledce, Nové Mlýny, Popice, Přítluky, Zaječí, Strachotín, Vojkovice;

<u>politický okres Dačice:</u>

Staré Hobzí, Český Rudolec, Holešice, Hostkovice, Vlastkovec, Lidéřovice, Lipolec, Maříž, Marketa, Modletice, Mutná, Mutišov, Nové Sady, Peč, Písečná křesť., Písečná žid., Chvaletín, Cizkrajov, Slavětín, Stálkov, Stoječín, Dolní Radíkov, Vnorovice, Urbaneč, Václavov, Bolíkov, Slavonice;

<u>politický okres Hodonín:</u>

Břeclav křesť., Břeclav žid.;

<u>politický okres Moravské Budějovice</u>:

Danšovice, Dešná, Vratěnín, Flandorf, Lubnice, Korolupy, Lovčovice, Mešovice, Plavčovice, Chvalkovice, Rancířov, Hluboká, Uherčice, Bělčovice, Županovice;

politický okres Moravský Krumlov:

Našiměřice, Babice, Damnice, Chlupice, Kubšice, Hostěradice, Kašenec, Jiřice, Želovice, Kadov, Lidměřice, Miroslav křesť., Miroslav žid., Míšovice, Skalice, Suchohrdly, Dolenice, Olbramovice;

politický okres Mikulov:

Perná, Prátlsbrun, Trnové Pole, Lednice křesť., Lednice žid., Drnholec, Branišovice, Frélichov, Kolenfurt, Dobré Pole, Němčičky, Klentnice, Kupařovice, Litobratřice, Loděnice, Malešovice, Nová Ves, Milovice, Medlov, Smolín, Mušov, Nejdek, Nový Přerov, Novosedly, Mikulov, Mikulov žid., Horní Věstonice, Odrovice, Bavory, Pouzdřany, Pohořelice křesť., Pohořelice žid., Pavlov, Pravlov, Pulgary, Šumice, Troskotovice, Dolní Dunajovice, Dolní Věstonice, Cvrčovice, Sedlec, Pasohlávky, Vlasatice;

politický okres Znojmo:

soudní okres Vranov - Starý Petřín, Chvalatice, Vracovice, Vranov, Frejštejn, Jazovice, Lančov, Liliendorf, Lukov, Milíčovice, Nový Petřín, Horní Břečkov, Podmýče, Šafov křesť., Šafov žid., Štítary, Onšov, Stálky, Čížov;

soudní okres Jaroslavice - Hrádek, Fryšava, Hrabětice, Velké Křídlovice, Dyjákovice, Hrušovany, Hevlín, Jaroslavice, Křídlůvky, Oleksovičky, Micmanice, Mackovice, Božice, Pravice, Šanov, Valtrovice, Čule;

soudní okres Znojmo - Starý Šaldorf, Podmolí, Bohunice, Borotice, Německé Konice, Derflice, Sedlešovice, Nesachleby, Vranovská Ves, Kyjovice, Ječmeniště, Hnánice, Oleksovice, Krhovice, Heřmanov, Hodonice, Havraníky, Chvalovice, Dyjákovičky, Dobšice, Lechovice, Mansberk, Milfroň, Načeratice, Nový Šaldorf, Oblekovice, Bantice, Hradiště Svatého Hypolita, Popovice, Práče, Prosiměřice, Bohumilice, Strachotice, Želetice, Šakvice, Šatov, Tasovice, Stošíkovice, Těšetice, Vrbovec, Vítonice, Suchohrdly;

městská obec Znojmo

pod jménem „Německý kraj jihomoravský (Deutschsüdmährischer Kreis) za oddělené správní území státu Německé Rakousko, provádí tím přistoupení k německorakouskému státu, uznává ústavodárné národní shromáždění Německého Rakouska konané v pondělí dne 21. října v zemském domě ve Vídni, za svou nejvyšší zákonodárnou korporaci a jí ustanovené úřady jako úřady nadřízené a prohlašuje usnesení této korporace, jakož i nařízení těchto úřadů pro sebe, jakož i

pro celý tímto krajským shromážděním zastoupený lid a kraj za závazná bez jakýchkoli výhrad.

2. Německý kraj jihomoravský provádí své připojení na korunní zem Dolní Rakousy, slibuje sdíleti její osudy v nezlomném soužití a bratrské solidaritě a očekává, že její zákonité zastoupení tento slib přijme a že jej bude ve stejném duchu opětovati.

II.

Krajské shromáždění určí ze svého středu tříčlenný krajský výbor a ten volí krajského hejtmana. Ti povedou až do převzetí území kraje zeměpanskou autonomní správou země dolnorakouské jeho vnitřní správu, jakož i jeho zastoupení navenek.

Na podkladě uvedených usnesení přikročilo krajské shromáždění ihned k volbě činovníků a zvolilo jednomyslně: ke krajským výborům pány poslance: Josefa Brunnera, statkáře v Hevlíně, státního radu Josefa Luksche, statkáře v Loděnicích, státního radu Oskara Teufela, továrníka ve Znojmě. Ti zvolili ze svého středu pana státního radu Oskara Teufela za krajského hejtmana.

Německý kraj jihomoravský je tím stanoven jako samostatné správní území. Po jeho ustavení přijalo krajské shromáždění tato usnesení:

1. Krajský výbor se vyzývá, aby vhodně spravil národní shromáždění Německého Rakouska o tomto ustavení a požádal jej o potvrzení provedené volby a o postavení nově zřízeného kraje a jeho prozatímních zařízení pod ochranu celého národu.
2. Dále se krajský výbor vyzývá, aby o této hotové události zpravil c. a k. vládu a vymohl převedení úřadů a úředních orgánů tohoto území do služeb země dolnorakouské.
3. Kdyby c. a k. vláda neprovedla ihned tento návrh, zakročí se u německorakouské státní rady, aby uskutečnila mocí svého úřadu toto převedení.
4. Protokol o usneseních krajského shromáždění bude uveřejněn vyvěšením ve všech obcích kraje.

Tato usnesení, na která přistoupili i přítomní zemští poslanci dotčených volebních krajů, se tímto podle příkazu krajského shromáždění vyhlašují.

Znojmo, 3. listopadu 1918

Za prozatímní krajské shromáždění Německého kraje jihomoravského

krajský výbor:

státní rada, poslanec

Oskar Teufel,

krajský hejtman

poslanec	státní rada, poslanec
Josef Brunner,	Josef Luksch,
člen krajského výboru	člen krajského výboru

An das deutsche Volk in Südmähren!

Sonntag, den 3. November 1918 haben sich die Reichsrats- und Landtagsabgeordneten Deutsch-Südmährens zur Kreisversammlung in Znaim versammelt und bei derselben einstimmig den nachstehenden Beschluß gefaßt:

„Wir vom deutsch-österreichischen Volke unseres Gebietes auf Grund des allgemeinen, gleichen und direkten Wahlrechtes erwählten Abgeordneten, zurzeit die einzigen befugten Vertreter unseres Volkes, haben uns in der allgemeinen Not unserer Heimat und unseres Volkes, nachdem der andere, das bisherige Kronland Markgrafschaft Mähren bewohnende Volksstamm jede politische und vor allem jede wirtschaftliche Gemeinschaft mit uns gelöst und damit selbst alle bestehenden historischen und gesetzlichen Bindungen mit uns aufgehoben hat, zu dieser provisorischen Kreisversammlung vereinigt, um auf Grund des anerkannten Prinzipes der Selbstbestimmung des Volkes

IN UNSEREM SIEDLUNGSGEBIETE EINE GEORDNETE VERWALTUNG AUFZURICHTEN

und so uns selbst, unsere Familien und unsere Nachkommen gegen Fremdherrschaft zu schützen und vor dem WIRTSCHAFTLICHEN RUINE, wie vor der SOZIALEN AUFLÖSUNG zu bewahren.

Die provisorische Kreisversammlung hat sich Sonntag, den 3. November 1918 im Rathause der Stadt Znaim konstituiert und die nachstehenden Beschlüsse gefaßt:

I.

1. Im Namen des von ihr vertretenen Volkes und Gebietes erklärt die konstituierende Kreisversammlung die Gesamtheit der nachstehenden Gemeinden:

Woikowitz

Politischer Bezirk Auspitz: Auspitz, Gr. Steurowitz, Gurdau, Laatz, Neumühl, Poppitz, Prittlach, Saitz, Tracht. Politischer Bezirk Datschitz: Althart, Böhm. Rudoletz, Holleschitz, Hostes, Laskes, Lidhersch, Lipolz, Maires, Margarethen, Modes, [redacted], Mutten, Muttischen, Neustift, [redacted] Petschen, Piesling Chr., Piesling Isr., Qualitzen, Sitzgras, Slawaten, Stallek, Stoitzen, Unter Radisch, Urwitz, Urbantsch, Wenzelsdorf, Wölking, Zlabings. Politischer Bezirk Göding: Lundenburg Chr., Lundenburg Isr. Politischer Bezirk M.-Budwitz: Dantschowitz, Döschen, Fratting, Frauendorf, Hafnerluden, Kurlupp, Lospitz, Nespitz, Piospitz, Qualkowitz, Ranzern, Tiefenbach, Ungarschitz, Wispitz, Zoppanz. Politischer Bezirk M.-Kromau: Aschmeritz, Babitz, Chlupitz, Damitz, Gubschitz, Hosterlitz, Irritz, Kaschnitzfeld, Kl. Seelowitz, Kodau, Lidmeritz, Mißlitz Chr., Mißlitz Isr., Nispitz, Skalitz, Socherl, Tullnitz, Wolframitz. Politischer Bezirk Nikolsburg: Bergen, Bratelsbrunn, Dornfeld, Dürnholz, Eisgrub Chr., Eisgrub Isr., Frainspitz, Fröllersdorf, Guldenfurt, Guttenfeld, Kl. Niemtschitz, Klentnitz, Kuprowitz, Leipertitz, Lodenitz, Maispitz, Mariahilf, Millowitz, Mödlau, Mohleis, Muschau, Neudeck, Neu Prerau, Neusiedl, Nikolsburg, Nikolsburg Isr., Ober Wisternitz, Odrowitz, Pardorf, Pausram, Pohrlitz Chr., Pohrlitz Isr., Pollau, Prahlitz, Pulgram, Schömitz, Treskowitz, Unt. Tannowitz, Unt. Wisternitz, Urspitz, Voitelsbrunn, Weißstätten, Wostitz.

Politischer Bezirk Znaim: [Gerichtsbezirk Frain]: Alt Petrein, Chwallatitz, Edenthurn, Frain, Freistein, Jasowitz, Landschau, Liliendorf, Luggau, Milleschitz, Neu Petrein, Ober Fröschau, Pomitsch, Schaffa Chr., Schaffa Isr., Schiltern, Stallek, Windschau, Zaisa; [Gerichtsbezirk Joslowitz]: Erdberg, Frischau, Grafendorf, Gr. Grillowitz, Gr. Tajax, Grusbach, Höflein, Joslowitz, Kl. Grillowitz, Kl. Olkowitz, Mitzmanns, Moskowitz, Possitz, Probitz, Schönau, Waltrowitz, Zulb; [Gerichtsbezirk Znaim]: Alt-Schallersdorf, Baumöhl, Bonitz, Borotitz, Deutsch Konitz, Dörflitz, Edelspitz, Esseklee, Frainersdorf, Gaiwitz, Gerstenfeld, Gnadlersdorf, Gr. Olkowitz, Gurwitz, Hermannsdorf, Hödnitz, Kaidling, Kallendorf, Klein Tajax, Klein Teßwitz, Lechwitz, Mannsberg, Mühlfraun, Naschetitz, Neu Schallersdorf, Oblas, Panditz, Pöltenberg, Poppitz, Pratsch, Proßmeritz, Pumlitz, Rausenbruck, Selletitz, Schakwitz, Schattau, Taßwitz, Teßwitz a. d. W., Töstitz, Urbau, Wainitz, Zuckerhandl

Stadtgemeinde Znaim.

unter dem Namen „Deutschsüdmährischer Kreis" als gesondertes Verwaltungsgebiet des Staates „Deutschösterreich", vollzieht hiemit den Beitritt zu dem „Deutschösterreichischen Staate", erkennt die, Montag, den 21. Oktober 1918 im Landhause in Wien konstituierte Nationalversammlung von „Deutschösterreich" als ihre höchste gesetzgebende Körperschaft, die von ihr eingesetzten Behörden als ihre übergeordneten Behörden an und erklärt die Beschlüsse jener Körperschaft, wie die Anordnungen dieser Behörden für sich selbst, wie für das ganze von dieser Kreisversammlung vertretene Volk und Gebiet ohne allen Vorbehalt für bindend.

2. Der „Deutschsüdmährische Kreis" vollzieht seinen Anschluss an das bestehende Kronland Niederösterreich, gelobt dessen Schicksal in unverbrüchlicher Gemeinschaft und brüderlicher Solidarität zu teilen und erwartet, daß dessen gesetzliche Vertretung dieses Gelöbnis annimmt und im gleichem Geiste erwidert.

II.

Die Kreisversammlung bestellt aus ihrer Mitte einen Kreisausschuß von drei Mitgliedern und dieser wählt einen Kreishauptmann. Diese haben bis zur Uebernahme des Kreisgebietes in die landesfürstliche autonome Verwaltung des Landes Nieder-Oesterr. die innere Verwaltung wie die äußere Vertretung des Kreises zu führen.

Auf Grund der angeführten Beschlüsse ist die provisorische Kreisversammlung sofort zur Wahl der Funktionäre geschritten und hat mit Stimmeneinhelligkeit gewählt: zu Kreisausschüssen die Herren Abgeordneten: JOSEF BRUNNER, Grundbesitzer in Höflein, Staatsrat JOSEF LUKSCH, Grundbesitzer in Lodenitz, Staatsrat OSKAR TEUFEL, Fabrikant in Znaim. Dieselben wählten aus ihrer Mitte den Herrn Staatsrat OSKAR TEUFEL zum Kreishauptmann.

Der „Deutschsüdmährische Kreis" ist damit als selbstständiges Verwaltungsgebiet konstituiert. Nach seiner Konstituierung hat die Kreisversammlung den Beschluß gefaßt:

1) Der Kreisausschuß wird aufgefordert, von dieser Konstituierung der Nationalversammlung von Deutschösterreich geziemend Mitteilung zu machen, die Genehmigung der gefaßten Beschlüsse, sowie die Bestätigung der vollzogenen Wahl einzuholen und den neugegründeten Kreis, wie seine provisorischen Einrichtungen, unter den Schutz der gesamten Nation zu stellen.

2) Der k. k. Regierung von der vollzogenen Tat Mitteilung zu machen und die Ueberführung der Behörden und der behördlichen Organe des Kreisgebietes in den Dienst des Landes Niederösterreich zu bewirken.

3) Sollte die k. k. Regierung die Durchführung dieses Antrages nicht sofort vollziehen, so hat der deutschösterreichische Staatsrat die Ueberführung der Behörden und Geschäfte kraft seines Amtes zu veranlassen.

4) Das Beschlußprotokoll der Kreisversammlung durch Maueranschlag in allen Gemeinden des Kreises kundzumachen.

Diese Beschlüsse, welchen auch die nicht auf Grund des allgemeinen, gleichen, direkten Wahlrechtes gewählten, anwesenden Landtagsabgeordneten der in Betracht kommenden Wahlkreise beigetreten sind, werden hiemit im Sinne des Auftrages der Kreisversammlung kundgemacht.

ZNAIM, am 3. November 1918.

FÜR DIE PROVISORISCHE KREISVERSAMMLUNG DES „DEUTSCHSÜDMÄHRISCHEN KREISES"

Der Kreisausschuß:

Staatsrat Abgeordneter OSKAR TEUFEL,
Kreishauptmann.

Abgeordneter JOSEF BRUNNER,
Kreisausschuss.

Staatsrat Abgeordneter JOSEE LUKSCH,
Kreisausschuss.

Příloha č. 13: Mapa kraje Deutsch-Südmähren.

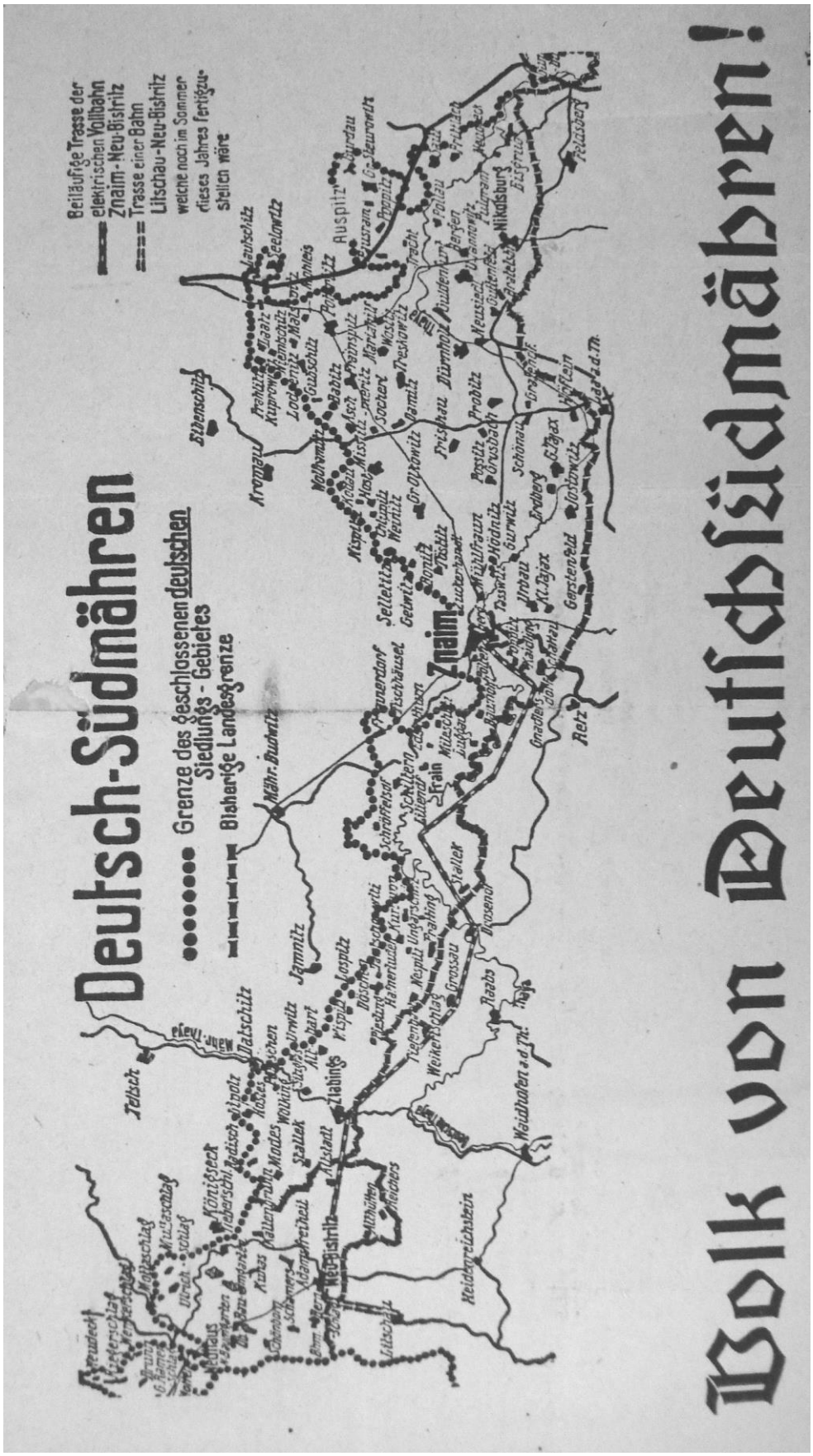

Příloha č. 14: *Memorandum ONV ve Znojmě vládě československé lidové republiky*.

Okresní národní výbor ve Znojmě dovoluje si podepsanou deputací přednésti naléhavou prosbu, aby z důvodů v tomto memorandu obsažených co nejdříve bylo převzato město Znojmo
a tím i celá jihozápadní Morava, dosud svrchovanosti Československé lidové republiky se vzpírající, do správy téže Československé lidové republiky, a aby toto opatření bylo zajištěno posádkou dohodového vojska v síle asi jedné setniny.

Důvody pro tuto žádost jsou tyto:

A. Politické:

1. Znojmo, město kdysi královské o 20 000 obyvatelích, a celá jihozápadní Morava se prohlásily pro příslušnost k státu německo-rakouskému a byly jím přijaty. Znojmo je však sídlem všech politických, soudních, finančních a poštovních úřadů pro celou jihozápadní Moravu. Také tyto úřady uchvátila vláda německo-rakouská a zřídila z moravských částí „Kreishauptmannschaft Südmähren". Poslance Teufela jmenovala krajským hejtmanem a po jeho vzdání cizozemce hraběte Oldofrediho. Od úřednictva si vynutila přísahu věrnosti, zdráhající se byli suspendováni. Uchvátila i budovy úřední a úřednictvo české z nich vykázala. Český okres znojemský nemá takto hejtmanství (jen nejnutnější věci vyřizují dva podřadní úředníci v malé školní třídě v dědině Příměticích), nemá soudu, nemá berního úřadu. Zmatek a škody vzniklé vyhazováním českých úředníků z dotčených úřadů je veliký. České okresy nemají soudu krajského. Prozatímní připojení k okresům jiným není z důvodů komunikačních v odstavci 4 uvedených možné. Jediná pomoc je možná. obsazení Znojma.

2. Znojmo je politickou hlavou i německé části jihozápadní Moravy. Jen morálním nátlakem Znojma a zvláště demagogickým působením zloducha Teufela, jenž německým lidem nazýván je Tiszou, prohlásila se obecní představenstva německých obcí podyjských pro Německé Rakousko, ač lid v převeliké většině je pro setrvání při Moravě a tím i při Československé republice. Čím déle trvá panství německo-rakouské ve Znojmě, tím více by se upevňovalo zvláště z vlivu vojenské moci a z vědomí nynějšího vítězství nad snahami našimi. Naopak brzkým obsazením Znojma se přesune i smýšlení německého lidu ve prospěch lidové republiky naší.

3. Jako německý venkov, tak závisí politicky na Znojmu i němectví v městech sousedních, v Jihlavě, Slavonicích, Břeclavi, Hodoníně, v Moravském Krumlově, v Židlochovicích. Dosud vládnoucí nebo právě Čechy sesazené německé menšiny v těchto městech jsou živeny ve svém odporu proti Československé republice jen ze Znojma a nejsou si jisty, neb jen vojenskou mocí jsou v klidu udrženy, dokud Znojmo zůstává německo-rakouským. Obsazením Znojma definitivně je zlomena německá vláda i v těchto městech a jejich posádky jsou volné pro účely jiné.

4. Národní poměry ve Znojmě, ač o nich česká veřejnost žurnalisticky málo je informována (a proto jsou podceňovány), jsou dne totožné s poměry politickými; obrátí se ihned ve prospěch náš, bude-li Znojmo v brzku obsazeno, kdežto zhorší se, budou-li při delší německé samovládě dělníci, železniční zřízenci, úředníci nuceni uhnout se příkořím a vypovídání vystěhovat se do míst českých. Při brzkém obsazení Znojma dosáhneme jistě nadpoloviční většiny české.

B. Důvody aprovizační a hospodářské

Z důvodů komunikačních uvedených za C je nutno Znojmo posuzovat jako středisko celé jihozápadní Moravy; Znojemsko, Hrotovsko, Vranovsko, Budějovsko i Krumlovsko svážely hospodářské výrobky do Znojma. Z jeho parních a říčních velkomlýnů se zásobami zásobovány nejen tyto okresy, ale i uhelná pánev rosická mlýnskými výrobky. Vedle obilnin četné velkostatky a s nimi i rolnictvo má sta vagónových přebytků brambor a surový líh. Kůže se sváží do jedné ze 7 koželužen znojemských, v nichž jsou ohromné zásoby kůže. Cukrovary želeticko-hrušovanské mají jeden z největších přídělů cukru na Moravě. Stejný význam mají dva pivovary znojemské. Továrny na výrobky hliněné ve Znojmě (Dittmar) a v Kravsku zásobovaly Moravu a i do ciziny vyvážely. Rovněž významné jsou i cihelny s roční výrobou 8 miliónů cihel, četné továrny na zpracování zeleniny a přádelna. Dříví z rozsáhlých lesů jest jediné v kraji českém. Dokud trvá vláda německo-rakouská ve Znojmě, jsou všechny tyto hospodářské i průmyslové výrobky pro Československou lidovou republiku ztraceny. Ze Znojma se nepropouští do státu českého nic, nýbrž odváží se vše do Vídně a do Německého--Rakouska, jak dokazuje zabavení všech zásob obilnin i mlýnských výrobků. Každý den zpoždění v obsazení Znojma je pro nás i pro Československou lidovou republiku nenahraditelnou ztrátou; obsadit

Znojmo co nejdříve, než zásoby obilnin, kůže aj. budou vyvezeny, znamená zachránit obrovské bohatství naší Československé lidové republice.

C. Důvody komunikační

Z těchto důvodů prosíme o rychlé obsazení Znojma. Není v něm bezpečný náš majetek, a přece jsme nuceni svážet sem své produkty. Všechny silnice ze všech okresů sousedních paprskovitě ústí ve Znojmě, silnic příčných je velmi poskrovnu. Znojemské nádraží s personálem přes 1 000 osob s topírnami, s 2 sekcemi pro udržování železničního svršku, s velkým materiálem jest nezbytné pro celé tyto kraje, nemají jiného. Od trati Okříšky-Brno není jiné příčné dráhy až Znojmo-Hrušovany-Břeclav-Hodonín. Ta však je vyjma stanice Břeclav a Hodonín v rukou Němců. Ježto jsou obsazeny Němci i stanice české v Citonicích a v Olbramkostele až po Šumvald, není spojení s Prahou a pro obsazení Hrušovan, Fryšavy, Miroslavi není pro nás spojení s Brnem. My jsme odříznuti od dovozu, kdežto vývoz náš se děje jen do Vídně. České stanice Grešlové Mýto a Moravský Krumlov jsou - a to při cestách často jen polních - pro mnohé obce vzdáleny 18 až 26 kilometrů. Těžké náklady na takovou vzdálenost jsou nemožné. Je tudíž pro nás co nejrychlejší obsazení Znojma naléhavou nutností.

D. Důvody školské

Znojmo je důležité osvětové středisko celé jihozápadní Moravy. Rodiče přijíždějící do Znojma za obchodem, k úřadům okresním, krajským, pohraničním (celním, vojenským, železničním), vyhledávají tu školy střední pro studia svých dcer a synů. Význam Znojma jako střediska škol dokazuje řada německých škol, jež jsou přeplněny českými dětmi a v nichž jsou duševně zmrzačovány a odnárodňovány. Jsou to měšťanské školy, gymnasia, lycea pedagogia, odborné školy keramické, obchodní, rolnicko-vinařské. I v době násilné německé nadvlády chodilo tu 350 dětí do české veřejné obecné školy (několik též do zimní hospodářské) a o výchovu 300 dětí pečovala Matice znojemská ve 2 školách mateřských, 2 měšťanských a 1 dívčí škole průmyslové. Tento jadrný základ české této pozice vzrostl v těchto dnech o 200 našich dětí z německé školy přestoupivších, ale hlavním návalem se rozmnoží 850

českých duší ve škole po obsazení Znojma a vyhlazením Teufelovy propagandy Německého Rakouska. Po přestoupení těchto dětí do českých škol, jsou nyní malé a nedostatečné třídy přeplněny žactvem, vyučování musí být omezováno, aby se ho mohli zúčastnit všichni žáci. v zájmu tak dlouho deptané a spoutané duše českého dítěte je nutné brzké obsazení Znojma. Až spadne s lidu našeho strach z tušené msty německé, rázem se počeští půl Znojma.

E. Důvody finanční

Ve Znojmě působí 2 české peněžní ústavy, a to Vzájemná záložna a Moravsko-slezská banka, filiálka. První je na místě od roku 1871, druhý od roku 1911. Tyto ústavy spravují svěřeného jmění, tj. vkladů, asi 10 000 000. V místních ústavech německých, jichž je 9 (z toho 2 filiálky cizích bank a 1 banka místní, založená v poslední době pod firmou Südmährische Bank), jest uloženo ještě mnoho českých vkladů, které tím okamžikem, kdy by správa města přešla do českých rukou, budou zajištěny pro naše podnikání, protože bude snadnější přimět lid k převodům těchto vkladů do českých peněžních ústavů. Též obyvatelstvo osad ležících jižně od Znojma (tedy osad německých) počalo by si více hledět styků s námi. Dá se přepokládat, že by zabráním Znojma nastala tichá likvidace mnoha místních peněžních ústavů, k nimž již nyní ztrácí obecenstvo důvěru, a to z toho důvodu, že je mu známo, jaké milióny investovaly v rakouských válečných půjčkách. Mimo to pokládáme za neobyčejně důležité převzetí obecního hospodaření dříve, než značné částky budou ještě vydány na udržování německého rázu města. Tak chce město přikročit v dohledné době ke stavbě velké pily ve Znojmě (jejím ředitelem má být známý obchodník s dřívím M. Siebenschein), která vzhledem k značnému počtu pil v okolí nemůže prosperovat. Mimo to by bylo možné převzít do správy zdejší Ein- und Verkaufstelle der Stadtgemeinde Znaim, která přímo monopolizovala zde nákup a prodej chvalně známých produktů zemědělských a v které mnoho českých obchodníků z Čech a Moravy má značné zálohy na zboží. To však je především expedováno na německé obchodníky v německých městech, ačkoliv existuje velmi mnoho českých obchodníků ve Znojmě. Dalo by se zde mnoho zachránit, je však třeba již zakročit.

F. Důvody vojenské

Znojmo jako největší město na jižní Moravě ovládá uzel železniční trati Jihlava-Vídeň a jedinou transverzální dráhu jižní Moravy Znojmo-Břeclav, jakožto jediné spojení severozápadní dráhy se severní dráhou. Mimo to leží Znojmo na říšské silnici Vídeň-Jihlava a je východiskem velmi důležité říšské silnice do Brna. Dále ovládá 47 metrů vysoký, 200 metrů dlouhý železniční most přes Dyji, který je jediným spojením mezi Jihlavou a Vídní. Jakožto vojenské středisko (bylo dosud silnou posádkou a doplňovacím okresem pěšího pluku číslo 99, střeleckého pluku číslo 24 a domobrany číslo 24) má také svou polohou na řece Dyji velkou strategickou důležitost a ovládá jižní hranice Moravy od Bítova až k Lávě na Dyji. Hluboko zaříznuté údolí Dyje tvoří jedinou přirozenou obrannou čáru proti Dolním Rakousům, kterážto čára má rovnoběžně za ní probíhající strategickou dráhu v severozápadní dráze na jedné a v trati Znojmo-Hrušovany, Břeclav, Hodonín na druhé straně. Ztrátou Znojma by tato opěrná linie musela být přeložena daleko na sever, čímž by veliká část jižní Moravy spojení s Brnem ztratila.

Obsazením Znojma by se získalo veliké množství důležitých vojenských objektů a mnoho válečného materiálu. Toho času je ve Znojmě asi 4 000 pušek a 26 kulometů, veliké množství střeliva a ve zdejších výzbrojních skladištích pěšího pluku číslo 99 a domobrany číslo 24 je výzbroje a oděvů přibližně pro 4 000 mužů.

Nynější velitelství německo-rakouského vojska ve Znojmě sestavuje z německého mužstva doplňovacích okresů pěšího pluku číslo 99, střeleckého pluku číslo 24 a domobrany číslo 24 jeden německý pluk. Celá německá posádka Znojma má přibližně:

bývalý pěší pluk číslo 99 a Volkswehr	500 mužů (400 pušek)
bývalý pěší pluk číslo 99 a Volkswehr	150 důstojníků
Marinewehr	90 námořníků
Bürgerwehr	210 mužů (také studentstvo)
celkem	950 mužů (800 pušek)

mimo to asi 32 kulometů.

Z toho odesílá německá posádka oddíly k obsazení okolních železničních stanic, jako Hrušovany, Miroslav, Mikulov atd. tímto způsobem zeslabena posádka Znojma asi o 300-400 mužů a 8 kulometů, takže se stálý početní stav německého vojska ve Znojmě páčí na 600 mužů (500 pušek) a 26 kulometů. Značná část tohoto mužstva (Bürgerwehr) je vojensky málo zdatná.

Českého mužstva politického okresu znojemského (30 obcí), prozatím sepsané akcí českého místního vojenského velitelství, je dosud přes 2 000 mužů. Z tohoto mužstva sestaveny na venkově setniny, které jsou již administrativně zorganizovány a čekají na výzbroj a povolání do zbraně. (Mužstvo je ještě v civilu). K této číslici připadne při obsazení Znojma také mužstvo politických okresů Moravské Budějovice, Moravský Krumlov a Hustopeče, které dosud organizováno není, neb mají shora jmenované okresy být připojeny k doplňovacímu okresnímu velitelství v Jihlavě, které soupisy nebo povolání mužstva v těchto třech politických okresech dosud neprovedlo.

Obsazením Znojma by bylo možno shora uvedených 2 000 mužů politického okresu Znojmo ozbrojit a taktéž mužstvo politického okresu Moravské Budějovice, Moravský Krumlov a Hustopeče do zbraně povolat. Části tohoto vojska by mohlo být použito okamžitě jako posádky pro Znojmo a z druhé části by mohly být sestaveny pochodové setniny k dispozici zemského vojenského velitelství pro Moravu a Slezsko.

Nynější německo-rakouská vláda, jež Znojmo i okolí obsadila, počíná si k českému obyvatelstvu násilnicky, tak jako vítěz k zemi poražené. Obecenstvo je obtěžováno německými vojáky, čeští důstojníci jsou do 24 hodin vypovídáni z města, odzbrojováni, čeští vojáci jsou napadáni německými námořníky, nádražím projíždějící vojáci jsou okrádáni. Území čistě českých obcí jsou obsazena, všude zmatek, chaos a běsnění protičeské.

Obsazením Znojma by padla všechna dosud okupovaná místa jižní Moravy od českých hranic až k Hodonínu. Jeví se tudíž akce tato velmi nutnou.

Vzhledem k shora uvedeným důvodům prosí ONV ve Znojmě vládu Československé lidové republiky o brzké vyřízení svého memoranda tím, že neopomine první příležitosti a dá Znojmo obsadit vojskem dohodovým.

ve Znojmě 21. listopadu 1918

JUDr. Vilém Veleba
předseda ONV ve Znojmě

farář Josef Rudolecký
místopředseda OV ve Znojmě

nadporučík František Coufal
člen ONV ve Znojmě

JUDr. Josef Mareš
jednatel ONV ve Znojmě

setník Švácha
posádkový velitel ve Znojmě

Příloha č. 15: Z postupu čs. vojska na jižní Moravě

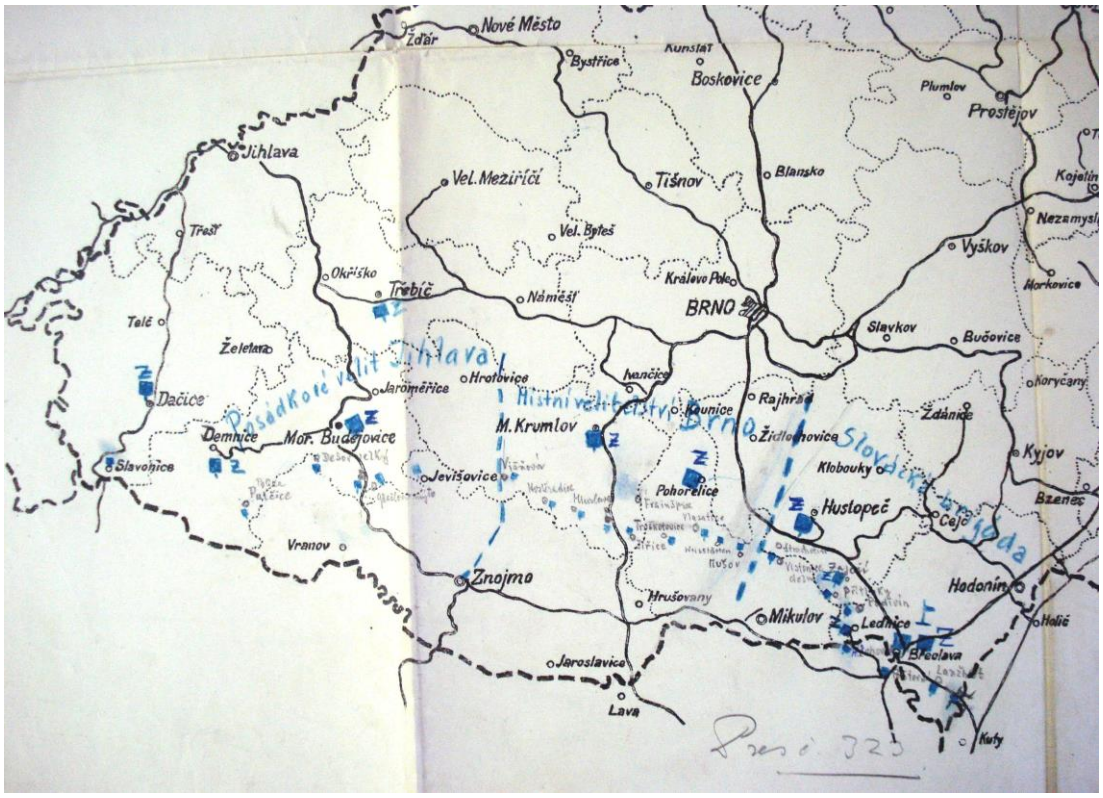

Situační plán rozdělení úseků Německé jižní Moravy čs. vojskem z listopadu 1918.

Snímek ilustrující čs. pancéřový vlak ve Znojmě v prosinci 1918.

Příloha č. 16: Český a německý projev Viléma Veleby na prví schůzi správní komise.

Český

Pánové!

Dnešní den znamená v dějinách našeho města velkou událost. Je mezníkem na rozhraní dvou dob, z nichž jedna je náplní vlády německé ve Znojmě a s ní veškerých křivd po desetiletí na právech českého lidu páchaných, je dobou útisku jedněch vůči druhým a s tím souvisících nerovností jak národních, tak i kulturních a sociálních. Doba druhá, kterou vyplniti má také práce a účast českého lidu na vládě ve městě, budiž zdrojem blaha a spokojenosti obou národních kmenů a všech sociálních vrstev obyvatelstva bez rozdílu národnosti a vyznání, tak, jak již dnes složení prozatímního zastupitelstva ve správě města naznačuje. Jsme částí Československé republiky, žijeme ve státě demokratickém, který nemá znát nadvlády národa nad národem ani nerovností náboženských a panovačnosti jedné vrstvy společenské nad druhou. Jsme všichni svobodni a sobě rovni a bude naší snahou, aby všechny dosavadní nerovnosti, které jak je ve směru národním, kulturním a sociálním na půdě našeho města nahromadila dřívější vláda německá, vyrovnáním těchto protiv naráz zmizely. A nebude to křivdou německé národnosti, jestliže i potřeby české národnosti budou stejným způsobem vybaveny jako u národnosti německé. Naším heslem budiž: „Rovné právo všem!" …Český člověk zůstane v táboře českém a české dítě půjde do školy české právě tak, jak si to přirozeně představujeme i u národnosti německé. Až si obě národnosti toto heslo v plné míře uvědomí, doufáme dojíti ke klidnému spolužití obou národních kmenů ve Znojmě.

Snad vstupují pánové z německé strany do této síně s jakousi nedůvěrou v trvalost nynějších poměrů a s nadějí na brzký převrat a připojení našeho města k jinému státnímu území. Jakkoli by to bylo z jejich stanoviska a tužeb národních pochopitelné, nejsou nynější mocenské poměry podle toho uzpůsobeny. Podle státních smluv, které má český stát se všemi státy vítězné Dohody, jsou historické hranice všech zemí bývalé Koruny české minimum, na které se státní svrchovanost naší republiky bude vztahovat; území státní samo pak se má značně rozšířit. To je dnes již v politickém světě jasno a my myslíme, že poznání těchto neodvratných

skutečností umožní součinnost německých pánů s námi v takové míře, jak blaho lidu toho vyžaduje. Ve vašich řadách, pánové z německé strany, jsou mnozí staří a zkušení pracovníci, na straně naší jsou lidé noví, kteří přinášejí do tohoto sboru dobrou vůli a snahu ke společné práci a my doufáme, že se naleznou střední cesty, na kterých se všichni k blahu obce i veškerého občanstva při dobré vůli můžeme, ba musíme sejít. Této společné součinnosti volám upřímné: „Nazdar!"

Německý

Pánové!

Jak jste právě slyšeli, byl jsem moravským místodržitelstvím jmenován vládním komisařem k vedení obecních záležitostí a znojemského magistrátu. Pány, kteří sem byli svými straníky vysláni jako jejich zástupcové, prosím, aby mi byli v mém úřadě radou a činem nápomocni. Stává se dnes poprvé, že se oba národní kmeny scházejí na půdě staroslavného města Znojma ke společné práci. Tato událost je velmi potěšitelná a já v ní vidím dobrý začátek k tomu, abychom, pokud je to v naší moci, velmi brzy zahladili těžké rány, které všude zasadila neblahá válka. Naší první starostí bude muset být udržet nerušený chod zásobování našeho obyvatelstva, které obzvláště trpělo po tíhou posledních šesti neděl. Budeme se snažit chod tohoto zásobování podle možnosti zlepšit a vybavit obyvatelstvo i nutným palivem. Události posledních let a poučení, které jsme získali z válečných dějů, nutí nás k tomu, abychom zavedli na půdě našeho města nový, vyrovnávající a skutečným poměrům odpovídající pořádek. Žádná z obou národností nesmí mít v budoucnu pocit, že je druhou národností utlačována. Dosavadní nerovnosti v ukojení potřeb těchto národností musí být navždy pochovány, aby zmizely jakékoli příčiny ke stížnostem a aby byla utvořena základna k pokojnému soužití a k součinnosti obou národních kmenů podle jejich nejlepších sil. Jsme v naší Československé republice svobodni, zbaveni všech pout a předsudků starého Rakouska. Ale tato svoboda neskýtá pro temné a rušivé živly žádného povolení, že by směly rušit nový, podle jeho povahy, byť i jen prozatímní řád. Pánové, vítám vás a zvu Vás ke spolupráci!

Příloha č. 17: Česká a německá vyhláška obsazenému Znojmu z prosince 1918.

Česká

Občané! Po třech stech letech útisku vlají nad staroslavným městem Přemyslovců bíločervené prapory…

Občané! Jsouce si vědomi velikosti této chvíle, zachovejte klid důstojný českého jména, které zásluhou našich chrabrých bratří za hranicemi dobylo si světového zvuku. Nedejte průchodu svému byť i spravedlivému rozhořčení nad útiskem dosavadní vlády. – Nedejte se rušit ve svém sebevědomém klidu, nebo podvratné živly českému jménu nepřátelské budou chtít vás vyprovokovat k nerozvážným činům. Nepodlehněte nástrahám a provokatéry vydejte úřadům

Německá

Občané! Čechoslovácké vojsko, jež v těchto hodinách vstoupilo na historickou půdu tohoto města, přináší vám po čtyřleté, hrůzyplné válce a několikatýdenní anarchii konečně dlouho kýžený mír a pořádek. Spoluobčané německé národnosti zachovejte klid! Žijte jak obvykle, každý občan jde po své práci, osvobozen od nesnesitelného nátlaku, jejž prováděl svým terorem jediný muž, který měl vinu na prodlužování války, a který ještě v poslední chvíli chtěl město zavléci do hrůzné války občanské. Občané! Naše úřady zaručují všem lidem dobré vůle ochranu zákona! Aprovisace bude zlepšena. Rušení klidu bude však hned v zárodku potlačeno; bude použito nejostřejších prostředků.

Vojenské velitelství
Okresní národní výbor

Příloha č. 18: Československá manifestace na náměstí Svobody v prosinci 1918

Slavnostní shromáždění na náměstí Svobody podnítila příležitost návratu presidenta Masaryka na území ČSR, tedy 20. prosinec 1918. Snímek bývá často mylně vykládán jako spontánní oslava převzetí Znojma do čs. rukou 16. prosinec 1918.

Příloha č. 19: Situační plánek Volkswehru o dislokaci čs. vojsk na jižní Moravě.

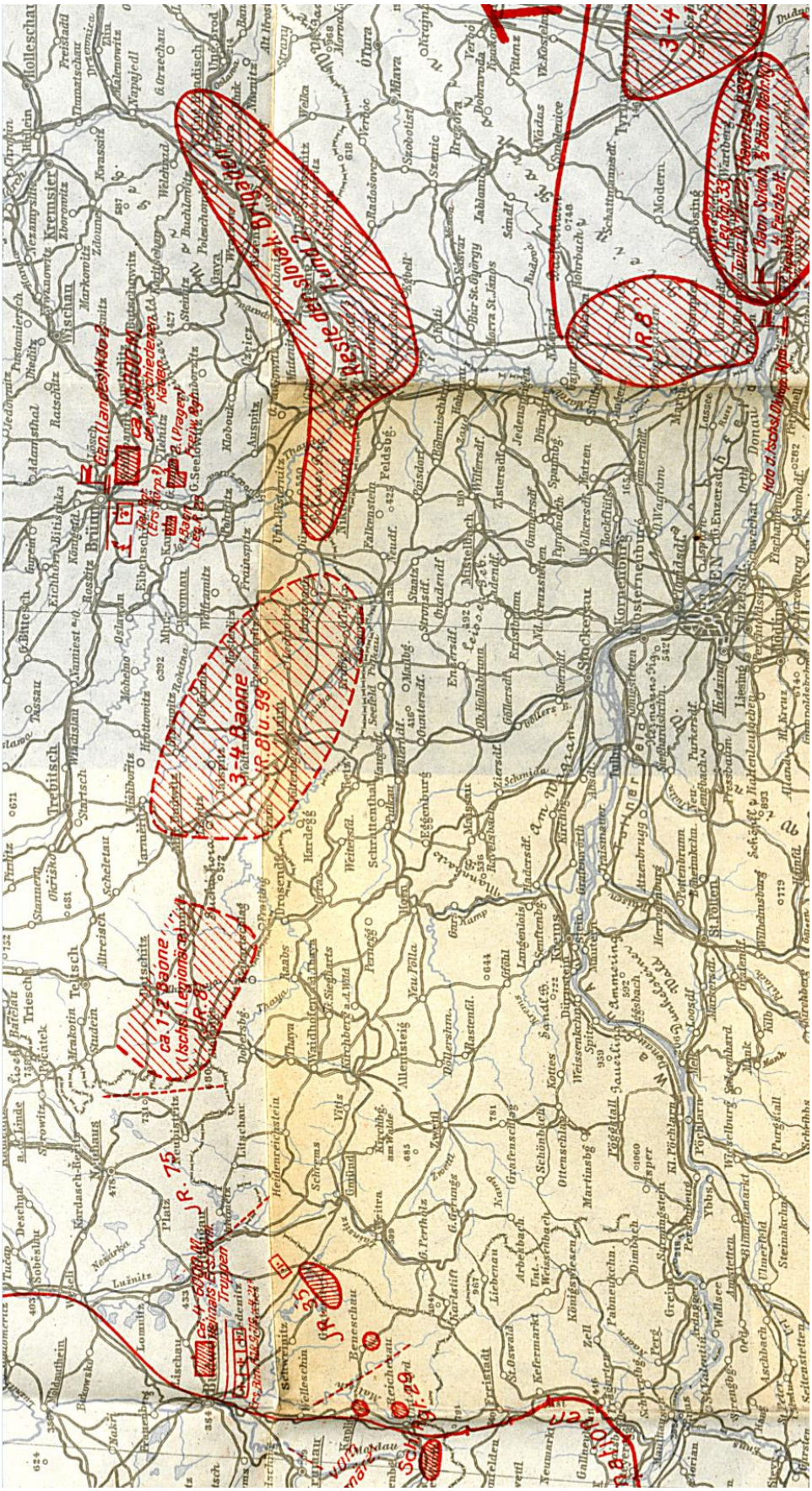

Příloha č. 20: Fotografie ze župního sletu Sokola ve Znojmě ze srpna 1919

V popředí (zleva): Starosta znojemského Sokola Vilém Veleba, ministr národní obrany ČSR Václav Klofáč, náčelník Hlavního štábu branné moci generál Maurice Pellé a zemský vojenský velitel pro Moravu a Slezsko generál Alois Podhajský.

Slavnostní shromáždění na Náměstí Svobody

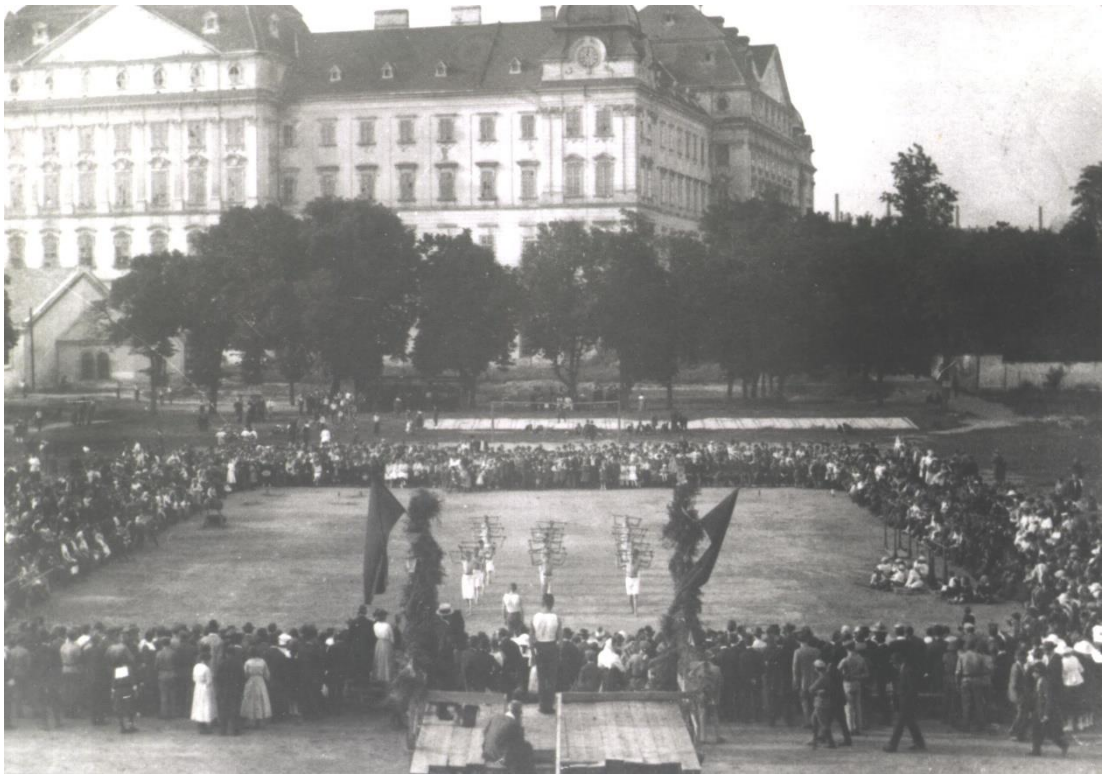

Odpolední cvičení u Louckého kláštera. Vzhledem k relativně nízkému počtu přihlížejících a nedeštivému počasí se s velkou pravděpodobností jedná o nácvik, popř. dokonce jiný slet.

Příloha č. 21: Komparace výsledků sčítání lidu 1910 a 1921.

Vývoj počtu obyvatel města Znojma podle národností

Rok a lokalita	Počet obyvatel	Češi		Němci	
1910 Znojmo	18.825	2.366	12,5 %	16.090	85,5 %
1900 Hradiště	405	107	26,4 %	297	73,3 %
1900 Mansberk	344	71	20,6 %	273	79,4 %
1910 Louka	941	39	0,4%	150	1,6%
1921 Znojmo	21.197	11.691	55,2 %	7.988	37,7 %

Vývoj počtu obyvatel soudního okresu Znojmo podle národností

Rok a lokalita	Počet obyvatel	Češi		Němci	
1910 vč. Znojma	61.866	18.339	29,6%	42.253	68,3%
1921 vč. Znojma	61.535	29.227	47,5%	29.894	48,6%
1910 bez Znojma	43.041	15.973	37,1%	26.163	60,8%
1921 bez Znojma	40.338	17.563	43,5%	21.906	54,3%

Vývoj počtu obyvatel politického okresu Znojmo podle národností

Rok a lokalita	Počet obyvatel	Češi		Němci	
1910 vč. Znojma	95.032	19.776	20,8%	73.867	77,7%
1921 vč. Znojma	95.913	33.187	34,6%	59.127	61,6%
1910 bez Znojma	76.207	17.410	22,8%	57.777	75,8%
1921 bez Znojma	74.716	21.496	28,8%	51.139	68,4%

Příloha č. 22: Leták *Němci jižní Moravy!* z dílny krajského hejtmanství DSM.

Němci jižní Moravy!

Když po dlouhotrvajícím těžkém boji, který jste jak v poli, tak i doma vedli s příkladnou obětavostí, konečně bylo proneseno vykupující slovo o míru, směli jste očekávat, že nastane zase brzo šťastnější doba i pro Vás. Mohli jste to čekávat tím více, ježto podle slova onoho mocného muže za oceánem, muže, jehož rukám jsme se svěřili, mělo Vám býti vyhrazeno právo, podle něhož byste si mohli sami určit svůj další osud.

Měli jste však být brzo těžce zklamáni! Sotvaže jste použili svého práva na sebeurčení - bylo to 3. listopadu 1918 ve Znojmě, kde jste se svými povolanými zástupci slavnostně přiznali k německorakouskému státu - přepadli Čechoslováci Vaše domovy a pod hrozbami ozbrojeného násilí se snažili podmanit Vás svému státu. Jedna obec za druhou, od pradávna německý majetek, padla takovým způsobem do rukou vetřelců. Nyní, využívajíce moci Dohody, zmocnili se i města Znojma, této pyšné bašty němectví.

Těžce na Vás spočívá, Němci jižní Moravy, násilné panství těch cizinců! Zatím však nezoufejte! Právo, které je vyhrazeno všem národům zeměkoule, nesmí ani Vám být odpíráno. Němci jižní Moravy, zůstaňte silní! Nedejte se zastrašit hrozbami a zlákat sliby!

Držte pevně s německou věrností k národnosti Vašich otců, uchovejte ji jako drahocenný majetek svým dětem a dalším potomkům!

Německé Rakousko na vás nezapomene! Ustupujíce před násilím, musely jeho úřady odejít. Správa kraje vám však zůstane na dosah ruky a bude povždy připravena poskytnout Vám, kteří jste upadli pod cizovládu, rady a pomoci.

Doba Vašeho osvobození již není daleká! Musí přijít a přijde. Buďte toho vždy pamětliví!

Retz, polovina prosince 1918

Německorakouské krajské hejtmanství

Deutsche Südmährens!

Als nach langjährigem, schwerem Kampfe, den Ihr wie im Felde, so auch daheim mit vorbildlichem Opfermut geführt hattet, endlich das erlösende Wort vom Frieden gesprochen ward, durftet Ihr annehmen, daß nunmehr auch für Euch bald wieder bessere, glücklichere Zeiten kommen würden. Dies konntet Ihr umsomehr erwarten, als Euch ja nach dem Worte des mächtigen Mannes jenseits des grossen Ozeans, des Mannes, dessen Händen wir uns anvertraut haben, das Recht gewahrt bleiben sollte, Euer ferneres Schicksal selbst zu bestimmen.

Ihr solltet alsbald scher enttäuscht werden! Kaum hattet Ihr von Eurem Selbsbestimmungsrechte Gebrauch gemacht, als die Tschecho-Slowaken Eure Heimstätten überfielen und Euch unter Androhung von Waffengewalt ihrem Staate dienstbar zu machen suchten. Ein Gemeinwesen nach dem anderen, seit alters her deutscher Besitzstand, fiel solcherart in die Hände der Eindringlinge. Nun haben sie, die Macht der Entente nutzend, auch die Stadt Znaim, dieses stolze Bollwerk des Deutschtums, in ihre Gewalt bekommen.

Schwer lastet auf Euch, Deutsche Südmährens, die Gewaltherrschaft der Fremdlinge; verzagt indessen nicht! Das Recht, das allen Völkern des Erdenrundes gewahrt ist, darf auch Euch nicht vorenthalten werden. Deutsche Südmährens, bleibt stark! Laßt Euch nicht einschüchtern durch Drohungen, nicht verlocken durch Versprechungen!

Haltet fest in deutscher Treue an dem Volkstume Eurer Väter, bewahrt es als kostbares Gut Euren Kindern und Kindeskindern!

Deutschösterreich vergißt Euer nicht! Der Gewalt weichend, mußten dessen Behörden abziehen. Die Kreisverwaltung wird Euch indes jederzeit erreichbar bleiben und Euch allen, die Ihr nunmehr unter Fremdherrschaft geraten seid, mit Rat und Tat beistehen.

Nicht mehr ferne ist die Zeit Eurer Befreiung. Sie muß, sie wird kommen, Dessen sollt Ihr eingedenk sein alle Zeit!

Retz, Mitte Dezember 1918

Deutsch-Südmährische Kreishauptmannschaft.

Příloha č. 23: Krajské hejtmanství Německé jižní Moravy v exilu v Retzu.

Hrabě Hieronymus Oldofredi sedí v první řadě, uprostřed.

Příloha č. 24: Výsledky komunálních voleb z 11. dubna 1920 ve Znojmě a okolí

Výsledky prvních komunálních voleb v rámci ČSR ve Znojmě, 11. duben 1920

Politický subjekt	Počet hlasů	Podíl	Mandátů
České strany	7.875	61%	26
ČSDSD	4.035	31% (51%)	13
SSN	2.113	16% (27%)	7
ČSS	1.727	13% (22%)	6
Německé strany	4.716	36%	15
DVP	3.257	25% (69%)	11
DSAP	1.051	8% (22%)	3
DdFP	408	3% (9%)	1
PVBJ	339	3%	1
Celkem	12.930	100%	42

České strany - 26 mandátů:

ČSDSD - 13 mandátů Josef Mareš, František Janků, Rudolf Hrůza, Marie Březinová, František Hlavatý, Jan Müller, František Štěpán, František Přibyl, Jan Kochtík, Josef Štěpnička, Viktor Vilímek, Arnošt Chadim, Antonie Steigerová

SSN - 7 mandátů Vilém Veleba, Ladislav Všetečka, Klement Přinosil, Josef Koliáš, Alois Kalvoda, Alois Vrba, Karel Farský

ČSNS - 6 mandátů Karel Marušák, Antonín Tomášek, František Kohout, František Voltr, Bohumil Pipek, František Ježek

Německé strany - 15 mandátů:

DVP - 11 mandátů: Franz Fritz, Rudolf Sobotka, Karl Wessely, Johann Muck, Rudolf Tochatschek, Wilhelm Litzensdorfer, Anton Franzke, Anton Haschek, Rudolf Prinz, Ludwig Stiawa, Johann Schwarz

DSAP - 3 mandáty: Oskar Scheuer, Josef Korzer, Rudolf Spitzer

DdFP - 1 mandát: Heinrich Homma

Židé - 1 mandát:

PVBJ - 1 mandát: Hermann Wolfenstein

Výsledky dubnových komunálních voleb 1920 na venkově

Obec	Obecní volby			Parlamentní volby		
	Vítěz	Hlasy	Podíl	Vítěz	Hlasy	Podíl
Citonice	RSZML	226/279	81%	RSZML	191/247	77%
Černín	RSZML	93/192	48%	RSZML	88/170	52%
Bojanovice	ČSL	91/163	55%	ČSL	91/163	56%
Domčice	ČSL	90/212	42%	ČSL	96/199	48%
Havraníky	-			DWG	300/303	99%
Hluboké Mašůvky	ČSDSD	146/349	42%	ČSDSD	120/306	39%
Horní Dunajovice	ČSL	153/326	47%	ČSL	148/284	52%
Jevišovice	ČSDSD	258/585	44%	ČSDSD	249/545	46%
Kravsko	ČSDSD	151/266	57%	ČSDSD	141/240	59%
Kuchařovice	ČSDSD	234/438	53%	ČSDSD	194/396	49%
Mašovice	RSZML	155/302	51%	RSZML	129/257	50%
Mikulovice	RSZML	143/434	33%	RSZML	119/387	31%
Mramotice	ČSL	117/230	51%	ČSL	99/193	51%
Malé Němčice [Němčičky]	RSZML	55/96	57%	RSZML	51/88	58%
Olbramkostel	ČSL	101/388	26%	ČSL	90/279	32%
Pavlice	ČSDSD	154/332	46%	ČSDSD	143/296	48%
Plaveč	ČSL ČSDSD	88/228 88/228	39% 39%	ČSL	82/212	39%
Plenkovice	ČSL	75/219	34%	RSZML	69/191	36%
Přímětice	ČSDSD	136/366	45%	ČSL	115/313	37%
Rudlice	RSZML	100/134	75%	RSZML	100/119	84%
Sedlešovice	DCV	239/279	86%	-		
Střelice	ČSDSD	216/279	77%	ČSDSD	195/262	74%
Tvořihráz	ČSDSD	155/365	42%	ČSDSD	138/324	43%
Veskov	RSZML	145/155	94%	RSZML	125/133	94%
Vevčice	RSZML	85/125	68%	RSZML	77/111	69%
Výrovice	RSZML	117/191	61%	-		
Únanov	ČSDSD	203/501	41%	ČSL	196/444	44%
Želetice	DCV	149/299	50%	DWG	121/264	46%
Žerotice	ČSL	148/265	56%	ČSL	134/241	56%
Žerůtky	RSZML	52/154	34%	RSZML	48/129	37%

Příloha č. 25: Výsledky parlamentních voleb z 18. dubna 1920 ve Znojmě a okolí.

Výsledky parlamentních voleb z 18. dubna 1920 ve městě Znojmě

Politický subjekt	Počet hlasů	Podíl
České strany	6.420	56%
ČSDSD	3.677	32% (57%)
ČSS	886	8% (14%)
ČsND	721	6% (11%)
ČSL	485	4% (8%)
ČŽOSS	482	4% (7%)
RSZML	108	1% (2%)
SSČLP	61	1% (1%)
Německé strany	4.642	41%
DCV	3.671	32% (79%)
DSAP	971	9% (21%)
VJ	360	3%
Celkem	11.422	100%

Výsledky parlamentních voleb z 18. dubna 1920 na okrese Znojmo

Politický subjekt	Znojmo	Jaroslavice	Vranov n. D.	Celkem
České strany	14.732 (46%)	396 (3%)	864 (18%)	15.992 (33%)
ČSDSD	6.284	174	205	6.663
ČSL	2.832	50	201	3.083
RSZML	2.221	16	280	2.517
ČSS	1.567	60	78	1.705
ČsND	1.048	79	76	1.203
ČŽOSS	695	7	17	719
SSČLP	85	10	7	102
Německé strany	17.226 (53%)	11.559 (97%)	3.826 (80%)	32.611 (66%)
DCV	15.076	8.271	3.516	26.863
DSAP	2.150	3.288	310	5.784
VJ	389 (1%)	22 (<1%)	72 (2%)	483 (1%)
Celkem	32.347	11.977	4.762	49.086

Příloha č. 26: Výsledky senátních voleb z 18. dubna 1920 ve Znojmě a okolí.

Výsledky senátních voleb z 24. dubna 1920 ve městě Znojmě

Politický subjekt	Počet hlasů	Podíl
České strany	3.912	48%
ČSDSD	1.759	21% (44%)
ČSS	613	7% (16%)
ČsND	612	7% (16%)
ČSL	454	6% (12%)
ČŽOSS	428	6% (11%)
RSZML	46	1% (1%)
Německé strany	4.054	49%
DCV	3.257	40% (80%)
DSAP	797	9% (20%)
VJ	241	3%
Celkem	8.207	100%

Výsledky senátních voleb z 24. dubna 1920 na okrese Znojmo

Politický subjekt	Znojmo	Jaroslavice	Vranov n. D.	Celkem
České strany	7.406 (40%)	393 (4%)	751 (18%)	8.550 (26%)
ČSDSD	2.335	139	204	2.678
ČSL	2.212	79	179	2.470
RSZML	1.908	32	220	2.160
ČSS	507	69	53	629
ČsND	253	60	73	386
ČŽOSS	191	14	22	227
Německé strany	10.913 (60%)	9.819 (96%)	3.405 (80%)	24.137 (74%)
DCV	9.992	2.642	3.134	15.768
DSAP	921	7.177	271	8.369
VJ	33 (<1%)	14 (<1%)	73 (2%)	120 (<1%)
Celkem	18.352	10.226	4.229	32.807